

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УМОВ СТАБІЛЬНОГО ФУНКЦІОНАВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Монографія

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УМОВ СТАБІЛЬНОГО ФУНКЦІОNUВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Монографія

Харків. Вид. ХНЕУ, 2010

УДК 336.71(477)

ББК 65.262.1(4УКР)

3-12

Рецензенти: докт. екон. наук, професор, директор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України Кизим О. М.; докт. екон. наук, професор, зав. кафедри фінансів ДВНЗ "Українська академія банківської справи Національного банку України" Школьник І. О.; докт. екон. наук, доцент, заступник директора з наукової роботи та міжнародних зв'язків Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України Азаренкова Г. М.

Рекомендовано до видання рішенням вченої ради Харківського національного економічного університету.

Протокол № 7 від 25.05.2010 р.

Авторський колектив: Колодізєв О. М., к. е. н., доц. – п. 1.3; Бойко О. В., к. е. н., доц. – п. 1.2; Губарєва І. О., к. е. н., доц. – п. 4.1, п. 4.2; Дзеніс В. О., к. е. н., доц. – п. 3.3; Жуков В. В., к. е. н., доц. – п. 2.1; Колесніченко В. Ф., к. е. н., доц. – п. 3.1; Курочкина І. Г., к. е. н., доц. – п. 1.2; Пересунько О. В., к. е. н., викл. – п. 2.3; Полтавська Є. О., к. е. н., доц. – п. 1.5; Прохорова Ю. В., к. е. н., викл. – п. 1.4; Холодна Ю. Є., к. е. н., доц. – п. 2.2; Чмутова І. М., к. є. н., доц. – п. 3.2, п. 3.4; Азізова К. М., викл. – п. 3.2; Нагай І. В., аспірант – п. 2.2; Огородня Є. М., аспірант – п. 2.3; Рац О. М., викл. – п. 4.3; Тисячна Ю. С., викл. – п. 1.1; Штаєр О. М., викл. – п. 4.2.

3-12   Забезпечення умов стабільного функціонування банківського сектору України : монографія / О. М. Колодізєв, О. В. Бойко, І. О. Губарєва, В. О. Дзеніс, В. В. Жуков, В. Ф. Колесніченко, І. Г. Курочкина, О. В. Пересунько, Є. О. Полтавська, Ю. В. Прохорова, Ю. Є. Холодна, І. М. Чмутова, К. М. Азізова, І. В. Нагай, Є. М. Огородня, О. М. Рац, Ю. С. Тисячна, О. М. Штаєр ; за заг. ред. к. е. н., доц. Колодізєва О. М. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2010. – 312 с. (Укр. мов.)

Подано методичне забезпечення складових стабільного функціонування банківської системи України. Запропоновано рекомендації щодо розвитку методичного забезпечення оцінки ефективності функціонування банку, наведено класифікацію форм та видів консолідації банків і сформовано підходи до управління банківськими ризиками.

Рекомендовано для викладачів та науковців, які досліджують проблеми розвитку банківської системи України, а також аспірантів і студентів економічних спеціальностей.

ISBN 978-966-676-422-8

УДК 336.71(477)

ББК 65.262.1(4УКР)

© Заг. редакція
Колодізєва О. М.
2010

Вступ

Забезпечення стійкого та гармонійного економічного зростання економіки України робить надзвичайно важливим питання організації протидії кризовим явищам і відродження функціонування банківського сектору. Воно потребує опанування та впровадження в практику нових інструментів забезпечення стабільності діяльності банків.

Сучасний етап розвитку вітчизняної економіки характеризується підвищенням динамічності, непередбачуваності економічних процесів, зростанням мобільності ринкового середовища, посиленням його впливу на суб'єктів усіх секторів економіки, у тому числі фінансово-кредитного, що ускладнює їхню адаптацію до мінливого оточення і знижує як зовнішню, так і внутрішню керованість.

Труднощі, що реально виникають на різних етапах функціонування та розвитку банку як соціально-економічної системи, вимагають належного забезпечення базисних умов його стійкої діяльності. З огляду на це керівництву банку слід постійно аналізувати та контролювати фінансовий стан, виявляти недоліки в управлінні, запобігати ризикам, а в разі їх виникнення – вживати невідкладних заходів, спрямованих на мінімізацію можливих втрат. Оцінка фінансової стійкості дозволяє визначати здатність банку конкурувати на ринку банківських послуг, доцільність і перспективи подальшої діяльності, а також захистити інтереси клієнтів від втрати своїх коштів через можливість виникнення кризових станів.

Кожен з вітчизняних банків, працюючи стабільно чи з кризовими симптомами у діяльності, повинен враховувати неминучість виникнення ризикових ситуацій, які можуть призвести до порушення його функціонування або до суттєвої дестабілізації.

Слід відзначити, що низка питань стосовно забезпечення стабільного функціонування банків залишається не розглянутою повною мірою, а саме: потребують удосконалення теоретико-методичні положення ризик-менеджменту, аспекти практичного застосування підходів і методів щодо формування механізмів та інструментів подолання наслідків світової фінансової кризи для забезпечення умов подального економічного зростання.

Отже, проблема, що поставлена у даній роботі, є актуальною та потребує нових підходів до її вирішення.

Метою написання монографії стало дослідження сучасного стану, виявлення проблем і перспектив розвитку банківського сектору України та розробка рекомендацій щодо забезпечення умов його стабільного функціонування.

Відповідно до мети було поставлено ряд завдань:

проаналізувати тенденції впливу іноземного капіталу на розвиток банківської системи України в умовах забезпечення її стабільного функціонування;

дослідити проблеми управління банківською діяльністю на макрорівні в аспекті забезпечення стабільного функціонування банківського сектору;

сформувати підходи до управління банківськими ризиками;

представити рекомендації щодо удосконалення оцінки ефективності управління банківською діяльністю.

Теоретична цінність наукових результатів, отриманих у роботі, полягає в узагальненні підходів до визначення поняття "банківські ризики", у класифікації платіжних систем, форм і видів консолідації банків, що дозволяє удосконалити категорійно-поняттійний апарат, а також у розвитку методичного забезпечення оцінки ефективності функціонування банку на основі уточнення системи показників.

До кількості найбільш вагомих науково-практичних і методичних рекомендацій, зазначених у монографії, слід віднести: підхід до аналізу транскордонних угод M&A у фінансовому секторі за участю банків; модель залежності об'єму капіталу банків України від загальних макроекономічних показників; удосконалення рейтингової оцінки банків за допомогою методів багатовимірного статистичного аналізу; моделювання оптимальної структури портфеля цінних паперів відповідно до умов диверсифікації внутрішніх ризиків портфеля, а також зовнішніх умов на фондовому ринку; підхід до управління портфелем інвестицій; методичний підхід до комплексної оцінки ефективності управління кредитною діяльністю банку та оцінки кредитного ризику банку на основі дискримінантних моделей і дерев класифікації; моделювання дохідності банку від розрахункового обслуговування в іноземній валюти; методику комплексної оцінки ефективності функціонування банку.

1. Аналіз тенденцій впливу іноземного капіталу на розвиток банківської системи України в умовах забезпечення її стабільного функціонування

1.1. Розвиток банківської системи України в контексті інтеграційно-глобалізаційних процесів

Особливої уваги та занепокоєння останнім часом викликає інтерес з боку іноземних інвесторів до банківського сектору України, який відображається у зростанні частки іноземного капіталу у структурі вітчизняної банківської системи. Проте означена тенденція є неоднозначною і виступає предметом численних дискусій як у наукових колах, так і серед практиків.

Так, національна банківська система переживає процес прискорення інтеграції шляхом розширення присутності в ній іноземного капіталу, що зумовлює необхідність об'єктивно визначити роль і місце іноземних банків у функціонуванні вітчизняної банківської системи та визначити перспективи її розвитку.

Банківська система є відкритою економічною системою, що передбачає необхідність обміну з навколошнім середовищем інформацією та іншими ресурсами. Вітчизняній банківській системі притаманні такі властивості, як цілісність, емерджентність, інтегративність та ієрархічність, остання полягає в можливості розглядання вітчизняної банківської системи як елемент системи більш високого порядку, тобто вона є структурною одиницею світового господарства і такі об'єктивні економічні процеси, як глобалізація та інтеграція, не можуть оминути вітчизняну економіку та банківський сектор в тому числі. Можна стверджувати, що банківська система виступає ключовою передавальною ланкою впливу глобалізаційних та інтеграційних процесів на національне господарство.

Глобалізація економіки – одна із суттєвих ознак епохи постіндустріального розвитку людства, вважається, що саме вона є революційним чинником тенденцій у світовій економіці.

Досліджуючи процеси глобалізації, виходять з того, що вона є новим етапом зближення країн і народів, їх взаємопов'язаний та взаємо-

залежний розвиток, який проявляється у якісно новому рівні інтернаціоналізації чинників виробництва, світових ринків капіталу, робочої сили, загальнопланетарного науково-інформаційного простору. Академік Чухно А. А., зокрема, вважає, що глобалізація економіки світу – це вища форма інтернаціоналізації світового господарства, зумовлена становленням нового технологічного способу виробництва, тобто поширенням інформаційно-телекомунікаційних технологій [229].

Серед структурних компонент глобалізації дослідники виділяють такі [133]:

- поступове стирання економічних меж між країнами;
- формування глобальної фінансової системи та інтеграція національних банківських систем;
- утворення глобальної системи поширення інформації та обміну нею;
- формування глобальної системи руху товарів і послуг, що охоплює міжнародну торгівлю, послуги транспортування, зберігання, страхування та інші необхідні операції при здійсненні постачання й регулювання товарних потоків.

Отже, характер прояву основних тенденцій розвитку банківської діяльності та сучасне середовище функціонування банківського капіталу формуються під впливом глобалізаційних процесів і обумовлюють таким чином сучасні риси банківського капіталу, серед яких дослідник Зарицька І. А. [84] визначає наступні:

1. Консолідація банківського капіталу, що полягає у збільшенні розмірів банківського капіталу шляхом злиттів, поглинань і кооперації з іншими фінансовими компаніями з метою зміцнення конкурентних позицій і поширення сфери впливу на національному та міжнародному рівнях.

2. Нарощення капіталізації як один з основних засобів підвищення ринкової вартості банківської корпорації, що має на меті збільшення довіри клієнтів, покращення котирування акцій на фондових ринках і є вимогою органів регулювання та нагляду за банківською діяльністю.

3. Використання нових банківських та інформаційних технологій. Технологічні та фінансові інновації, виступаючи основою якісного розвитку сучасного банківського бізнесу, трансформують майже всі бізнес-процеси ТНБ та урізноманітнюють структуру банківських послуг і продуктів за рахунок інноваційної складової.

Безумовно, зростання іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі як будь-яке явище має свої переваги та недоліки, проте досить цікавим та важливим є дослідити причини та мотиви участі у цьому як вітчизняних банків, так і іноземних інвесторів.

Ключовою причиною участі вітчизняних банків у процесах злиття та поглинання виступають наявні в банківській системі проблеми:

- недостатній рівень капіталізації банків України для забезпечення стабільного функціонування та розвитку банківської системи. Так, в останні роки спостерігалося непропорційне зростання капіталу та обсягів діяльності банків, що суперечить принципам сталого розвитку системи [182]. Темпи зростання обсягів активних операцій майже вдвічі перевищували темпи зростання банківського капіталу, що свідчить про нездатність виконання капіталом своєї захисної функції, а отже, про серйозну загрозу ефективного функціонування банківської системи;
- низька якість та конкурентоспроможність банківських послуг;
- невідповідність принципів корпоративного управління банків міжнародним стандартам;
- недостатній рівень управління банківськими ризиками.

Тож у контексті вирішення цих проблем вважається доцільною реорганізація українських банків, яка передбачає їх участь у процесах злиття та поглинання.

Основна мета злиття/поглинання — за рахунок створення потужних фінансових установ сформувати потужну базу для розвитку. З подальшим розвитком банківського сектору України посилюються конкуренція як з боку іноземних банків, так і великих вітчизняних фінансових установ. Основними причинами злиття та поглинання є прагнення отримання синергетичного ефекту, тобто взаємодоповнюючу дію активів двох або кількох організацій, сукупний результат якої перевищує сумарний результат окремо працюючих на ринку структур. Можливість використання надлишкових ресурсів — ще один з мотивів для купівлі банків.

Для укладання угод злиття та поглинання з іноземними інвесторами у вітчизняних банків можуть виникати такі мотиви:

- прагнення підвищення якості й ефективності управління — як правило поглинаються менш ефективні й гірше керовані банки й компанії;
- податкові мотиви — коли компанія, що поглинається, володіє суттєвими податковими пільгами;

- диверсифікація бізнесу в розрізі стабілізації потоку грошових коштів й зниження ризиків;
- усунення конкурента. Таким чином банк отримує можливість посилити свої позиції, збільшити ринкову частку;
- внутрішня проблема компанії, зумовлена необхідністю пошуку нового напрямку чи способу розвитку.

Ініціаторами процесів злиття та поглинання з боку іноземних інвесторів виступають, як правило, банки більш розвинених країн, основними причинами розширення їх діяльності є наступні:

- гіпотеза захисного розширення (*defensive expansion hypothesis*) [243], яка передбачає слідкування за своїми клієнтами в країнах, де ці клієнти ведуть свій бізнес. У цьому випадку такі дії є взаємовигідними, оскільки клієнти заощаджують на витратах у разі зміни банку, а банки географічно розширяють свою активність, залучають нових клієнтів, освоюють нові сегменти. На практиці таких результатів досягти одразу неможливо, проте при ефективному стратегічному та тактичному менеджменті все можливо;
- пошук більш вигідного регуляторного режиму та ринків з меншою конкуренцією, ніж у своїй країні. Тому банки поділяють на ненасичені, менш розвинені та менш ефективні ринки для того, щоб реалізувати свої конкурентні переваги – якісніші послуги, більший розмір капіталу, краще управління ризиками тощо [240].

Ще однією причиною співробітництва вітчизняних і транснаціональних банків, що є наслідком тенденцій розвитку банківської сфери, а саме те, що внаслідок консолідації банківського капіталу під впливом інтеграційно-глобалізаційних процесів виникли кілька величезних транснаціональних банківських установ, які домінують на міжнародному ринку банківських послуг, мають суттєві конкурентні переваги і завдяки цьому беруть участь у розбудові банківського сектору в країнах із перехідною економікою. У цьому випадку місцеві банки, які є слабшими з усіх позицій, змушені створювати альянси з транснаціональними банками для підтримки своєї життєздатності.

Останнім часом в економічній літературі ведуться активні наукові дискусії щодо переваг і недоліків проникнення іноземних банків на фінансовий ринок держави. Аналіз поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених і практиків на збільшення частки іноземного капіталу дозволив виділити позитивні та негативні моменти цього процесу.

Серед позитивних моментів можна визначити наступні.

1. Зростання обсягу кредитних ресурсів банків і посилення стабільності джерел їх надходження шляхом диверсифікації капіталу та акціонерної бази. Збільшення фінансування внутрішньодержавних проектів через сприяння припливу капіталу. Присутність іноземного капіталу сприятиме притоку прямих іноземних інвестицій в Україну та може бути одним з важливих чинників зростання економіки країни, її стабілізації в умовах фінансової кризи.

Іноземні банки також можуть стати важливим джерелом довгострокового фінансування капіталомістких проектів і забезпечення підприємств необхідними фінансовими ресурсами. Вони відкривають великі джерела акціонерного капіталу для внутрішніх фінансових систем, особливо на підтримку посткризових зусиль з проведення рекапіталізації.

Водночас кредитна політика іноземних банків орієнтована на розвиток тих галузей і секторів вітчизняної економіки, що мають порівняно високі прибутки й низькі ризики виробничої діяльності, а також, що є головним, розвиток яких не передбачає конкурентних загроз на внутрішньому ринку України і зовнішніх ринках для зарубіжних компаній, пов'язаних із відповідними банками. Підприємства із нижчим рівнем кредитоспроможності, які проте мають стратегічне значення для економічної безпеки України, або позбавлені кредитних ресурсів взагалі, або кредитуються на значно жорсткіших умовах, аніж ті, що пропонувались українськими банками. Передусім це стосується металургійної, хімічної та машинобудівної галузей, які були основою економічного зростання України в останній період. За таких умов ризики перетворення вітчизняної економіки на сировинний придаток розвинутих країн не видаються такими вже гіпотетичними.

2. Упровадження міжнародного досвіду ведення банківської справи та здійснення міжнародних фінансових операцій. Прискорення впровадження новітніх банківських технологій. Поліпшення організаційного та фінансового менеджменту банків, якості обслуговування клієнтів.

3. Підвищення конкуренції на ринку банківських послуг і здешевлення їхньої вартості. Поліпшення умов обслуговування для клієнтів банків та ефективності функціонування всієї національної банківської системи.

Однак банки з іноземним капіталом мають кращі можливості щодо обсягів ресурсної бази, асортименту послуг, технічних засобів функціонування та рівня менеджменту порівняно із вітчизняними банківськими

установами. Це означає, що іноземні банки зможуть досить швидко освоїти значні сегменти вітчизняного фінансового ринку та залучити кращих клієнтів, пропонуючи більш вигідні умови обслуговування. В перспективі це сприятиме опануванню філіями іноземних банків сектору великого і середнього бізнесу та витіснення вітчизняних банків у менш привабливі й більш ризиковані сфери малого бізнесу та обслуговування населення.

Особливістю цієї тенденції є переважання частки іноземного капіталу не стільки у структурі статутного капіталу банківської системи тієї чи іншої країни, скільки у сукупних активах відповідних банківських систем, що є набагато більш показовим. Саме зростання частки іноземного капіталу у структурі активів кредитної системи вказуватиме на підконтрольність іноземним інвесторам кредитної політики і стратегії банківських установ, що визначатиме перспективи розвитку галузей і секторів вітчизняної економіки у такій спосіб, який здаватиметься найбільш прийнятним зарубіжним акціонерам банків.

4. Розвиток фінансових ринків і ринкової інфраструктури. Присутність іноземних банків призводить до збільшення обсягів операцій, упровадження та розвитку нових видів фінансових послуг. Іноземні банки доповнюють спектр банківських продуктів, які пропонуються вітчизняними банками, особливо для корпоративних клієнтів та іноземних інвесторів. Вони також сприяють запровадженню ринкових методів регулювання ринку та залученню досвіду управління банківською сферою.

5. Підвищення капіталізації вітчизняних банків, у тому числі шляхом злиття та поглинання невеликих банків. Консолідація банків, вихід із ринку економічно слабких учасників, що сприятиме підвищенню довіри до вітчизняної банківської системи.

Проте внаслідок активізації процесів злиття та поглинання можна очікувати банкрутства або переходу більшої частини українського банківського бізнесу у власність іноземного капіталу, що вже трапилося у ряді країн Центральної і Східної Європи (передусім у Польщі, Чехії, Угорщині).

6. Сприяння міжнародній торгівлі та залучення до економіки країни потенційних інвесторів. Іноземні банки приносять із собою не тільки власні операції, а й частину бізнесу своїх корпоративних клієнтів та зв'язки у сфері міжнародних торгових і валютних операцій.

7. Прихід іноземних банків може знизити доходи національних банків, що спонукатиме їх до зменшення витрат. Це, у свою чергу, може підвищити ефективність банківської діяльності. Важливим чинником при цьому є кількість іноземних банків, які працюватимуть на ринку, а не їхня частка на ринку. Як свідчить досвід, іноземні банки більше впливають на конкурентоспроможність національного банківського середовища під час свого виходу на ринок, ніж тоді, коли вони займуть на ньому міцні позиції. Після того як конкуренти витіснені з привабливих для них ніш, банки починають диктувати ринку свої умови.

Зазначене вище підтверджується словами А. Кларенса, якому аналіз досвіду 80 країн дав можливість стверджувати, що присутність іноземних банків у країнах із перехідною економікою певним чином зменшує дохідність місцевих банків через зменшення їхньої маржі, але й збільшує ефективність банківської системи країни в цілому [243].

8. Швидке та ефективне впровадження передових методів банківської діяльності. Система менеджменту іноземного банку та наявність новітніх інформаційних технологій може поліпшити ефективність функціонування національної банківської системи.

9. Підвищення якості кредитного аналізу.

10. Розширення спектра якісних послуг, комплексний підхід до обслуговування різних клієнтів.

11. Здешевлення банківських послуг.

12. Підвищення кваліфікаційного рівня банківських працівників, оскільки вони будуть вимушенні працювати за європейськими стандартами надання банківських послуг.

13. Запровадження системи страхування банківських ризиків.

14. Запровадження міжнародного досвіду фінансового оздоровлення, реорганізації та реструктуризації банків, що набуває особливо важливого значення в умовах майбутніх об'єднань, поглинання і злиття банків.

15. Збільшення обсягу залучення недорогих ресурсів.

16. Поліпшення банківського нагляду і регулювання банківської діяльності. Проте слід зауважити, що філії іноземних банків діють у правових межах тих країн, звідки походять ці банки. Наслідком цього може стати суттєве послаблення контролю і регулятивного впливу на них з боку Національного банку України і вітчизняного законодавства. У результаті центральний банк може втратити можливість проводити повноцінну грошово-кредитну політику через відповідні механізми впливу

на банки другого рівня. Наприклад, норма обов'язкового резервування в Україні значно івищою порівняно із розвинутими країнами. У разі, якщо виконання цього нормативу для філій зарубіжних банків не буде обов'язковим, Національний банк не зможе належним чином контролювати динаміку грошової маси через вплив на грошовий мультиплікатор.

17. Зменшення можливості відмивання "брудних" коштів.

18. Підвищення організаційної культури.

Серед негативних моментів збільшення частки іноземного капіталу можна виділити наступні:

1. Загроза захоплення іноземними банками банківського ринку України, загострення міжбанківської конкуренції та підвищення конкурентного тиску на вітчизняні банки, що може сприяти підвищенню фінансових ризиків і послабленню всієї банківської системи.

Крім того, банки, які не будуть спроможні впоратися із зростаючим конкурентним тиском, опиняться перед загрозою банкрутства, що може призвести до фінансової нестабільності.

2. Вибіркове обслуговування іноземними банками лише кращих клієнтів. Як правило, іноземні банки надають перевагу високоприбутковому корпоративному бізнесу, фінансуванню зовнішньоекономічних операцій, кредитуванню компаній та операціям з цінними паперами.

У той же час вони виявляють незначну зацікавленість у роботі з дрібними компаніями, особливо з тими, які не відповідають міжнародним стандартам бухгалтерського обліку. Також існують приклади, коли іноземні банки відмовлялися від "захоплених" ринків після зниження їхньої прибутковості, що призводило до погіршення економічної ситуації в країні.

3. Вірогідність посилення нестабільності на національних фінансових ринках через прихід іноземних банків, які не мають високих міжнародних рейтингів та достатній обсяг капіталу. Також існує ймовірність збільшення спекулятивних операцій та операцій, пов'язаних з відмивання доходів, які отримані злочинним шляхом.

Присутність іноземних банків також може призвести до відтоку частини капіталів за кордон, оскільки під час кризи у своїй чи приймаючій країні вони часто залишають ринок.

4. Ускладнення банківського нагляду за операціями банків з боку уповноважених державних органів управління та імовірність посилення іноземного контролю за банківською системою України, що може негативно позначитися на рівні її економічної безпеки.

5. Загострення соціальної напруги в країні. Як свідчить досвід, першочерговим кроком іноземних банків при купівлі великих системних банків країни є їхня реструктуризація та зниження витрат за рахунок звільнення частини працівників.

6. Підвищення вразливості банківського сектору України до коливань на світових фінансових ринках та у банківському секторі країни походження іноземного банку.

7. Стратегія іноземних банків може бути спрямована лише на здійснення спекулятивних операцій без надання повного спектра банківських послуг. Саме така ситуація спостерігалася в Україні у другій половині 1990-х рр., коли основною метою приходу частини іноземних банків було інвестування в облігації внутрішньої державної позики.

Отже, зростання кількості банків з іноземним капіталом має більше позитивних наслідків, і основним завданням на цьому етапі є захист вітчизняної банківської системи від існуючих загроз експансії іноземного капіталу та забезпечення її гармонічного розвитку в цих умовах.

Досліджуючи етапи формування та тенденції розвитку банківської системи України з погляду присутності іноземного капіталу, необхідно відзначити, що етап відкритості банківської системи для створення філій іноземних банків розпочався з прийняттям Верховною Радою України 16.11.2006 р. змін до Закону "Про банки і банківську діяльність" у частині надання іноземним банкам права відкривати свої філії на території України. Існуючі в минулому обмеження видів комерційної присутності іноземних банків не передбачали безпосереднього створення філій іноземними банками. На сьогодні чинне законодавство України дає можливість відкривати банки з іноземним капіталом та філії іноземних банків на території України. Таким чином, питання припливу іноземного капіталу до банківської системи України стало актуальним з 2006 р. Станом на 1 січня 2007 р. в Україні з 193 банків 35 були з іноземним капіталом, з них 13 – із 100 % іноземного капіталу. Для порівняння за офіційними даними НБУ станом на 01.01.09 р. в Україні працювали 53 банки з іноземним капіталом, з них 17 контролювалися нерезидентами на 100 %. Частка іноземного капіталу в статутних фундаціях банків складає майже 36 %. Проте реально (за винятком випадків, коли резиденти України контролюють банки через офшори) іноземці контролюють 47 українських фінансових установ, тобто 25 % їх загальної

кількості. При цьому за рівнем присутності іноземного капіталу в банківській системі Україна як і раніше значно відстает від інших країн ЦСЄ. Наприклад, у Польщі частка іноземців в активах банківського сектору складає 67 %, в Чехії і Словаччині – більше 95 % [60].

Водночас вітчизняний банківський ринок найбільш фрагментарний (низька концентрація). Якщо в середньому по країнах ЦСЄ на ТОП-5 гравців доводиться близько 60 % ринку, то в Україні – не більше 40 % [60]. Проте багато дослідників прогнозують у випадку, якщо ситуація не зміниться, що у найближчі два – три роки частка іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі може сягнути 80 – 90 %, як це сталося у сусідній Польщі. Очевидно, що привабливість українського банківського сектору для зарубіжних інвесторів може бути пояснена більш вигідними умовами роботи на вітчизняному фінансовому ринку порівняно із європейськими з огляду на можливості отримання значно вищої норми прибутку на капітал.

Тому необхідним є визначення впливу країн на банківський сектор України через здійснення процесів злиття та поглинання з вітчизняними банками.

Дослідження результатів усіх угод злиття та поглинання (ЗiП) між вітчизняними банками та іноземними інвесторами станом на 01.01.2009 р. показало, що у процесах злиття та поглинання брали участь 15 країн (Австрія, Кіпр, РФ, Франція, Угорщина, Нідерланди, Греція, Італія, Німеччина, Казахстан, Польща, Британія, Грузія, США, Латвія).

Австрія представлена такими компаніями, як Райффайзен Інтернаціональ Банк-Холдинг АГ, UniCredit Bank Austria AG, Slav AG, Volksbank International AG.

Таким чином, за підсумками 2008 р. (станом на 01.01.2009 р.) лідерами за обсягами вкладеного в банківську систему України капіталу виступають Австрія, Кіпр та Російська Федерація (рис. 1.1).

При цьому Raiffeisen Zentralbank Osterreich є безумовним лідером за широтою охоплення банківським сервісом у ЦСЄ [36], а австрійська трейдингова компанія SLAV AG є підконтрольною бізнесменам з України [3], а отже походження капіталу є все ж таки українським. Кіпр представлено компаніями ABN Ukraine Limited, яка афільзована з материнською компанією російського Альфа-банку – "ABN Financial Limited", зміна структури володіння відбулася усередині "Альфа-груп" і направлена на

оптимізацію структури управління бізнесом в Україні; Marfin Popular Bank – найдинамічніший банк на Кіпрі і один з тих, що найбільш активно просуваються на фінансовому ринку серед європейських банків; Sharp Arrow Holdings Limited, Brancroft Enterprises Ltd.

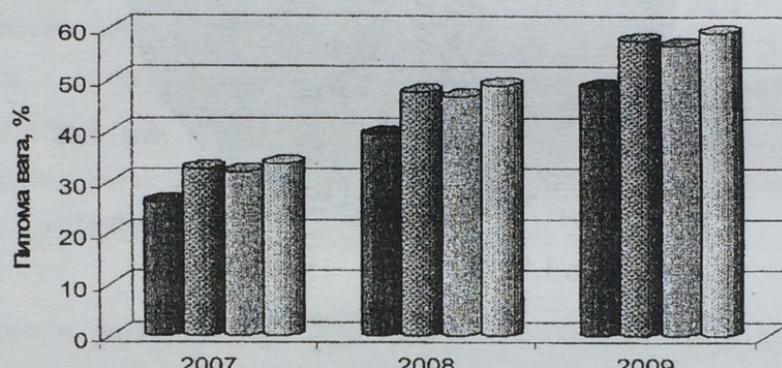
Рис. 1.1. Частка участі різних країн у процесах ЗiП в банківському секторі України

Російська Федерація впевнено займає третє місце. За 2008 р. російські банки збільшили інвестиції в капіталізацію українського банківського сектору більш ніж удвічі. Шляхом процесів злиття та поглинання росіяни контролюють в Україні 8 банків, три з яких вже входять у ТОП-10 лідерів ринку. В результаті майже чверть у загальному обсязі іноземних інвестицій в український банківський сектор доводиться на північного сусіда.

Слід відзначити, що більшість цих вкладень здійснена банками, майже повністю підконтрольними Кремлю. Українські дочірні банки російських гігантів найбільш активно працюють в сегменті кредитування корпоративного сектору (ВТБ Банк), але реалізують і роздрібний бізнес. Минулого року свої позиції в роздрібі помітно посилив "Альфа-банк" (Україна). Треба визнати, що російські дочірні банки належать до кількості найкапіталізованих.

Результати діяльності банків з іноземним капіталом на території України свідчать про наявність у них певних системних переваг, зокрема норматив адекватності регулятивного капіталу та рентабельність капіталу у них вищі, ніж у системі в цілому, в загальних активах менша частка недохідних активів, що в перспективі може істотно вплинути на структуру вітчизняного банківського сектору.

Як свідчать дані рис. 1.2, питома вага власного капіталу банків – учасників процесів ЗіП з іноземним капіталом – у банківській системі поступово зростає: у 2007 р. складала 26,43, а за три роки зросла до 48,6 % станом на 01.01.2009 р., що пов’язано із зростанням інтересу банків з іноземним капіталом до нашої країни і відображається у збільшенні їх участі.

Рис. 1.2. Питома вага основних показників діяльності банків – учасників процесів ЗіП з іноземним капіталом

Питома вага зобов’язань банків – учасників процесів ЗіП з іноземним капіталом – у банківській системі – також поступово зростає і з 32,83 % у 2007 р. зросла до 58,1 %, що свідчить про опанування ринку ресурсів цими банками.

Аналізуючи участь банків – учасників процесів ЗіП з іноземним капіталом – на ринку ресурсів докладніше, слід відзначити, що їх діяльність на ринку ресурсів юридичних осіб є нестабільною і впродовж 2007 р. їх питома вага знизилася (рис. 1.3), проте протягом 2008 р. ситуація змінилася на краще.

Рис. 1.3. Зміна частки коштів юридичних осіб у зобов'язаннях банків – учасників процесів ЗіП з іноземним капіталом – і банківської системи в цілому

Щодо ринку депозитів фізичних осіб (рис. 1.4), то тенденція зниження їх питомої ваги у банківської системи є чітко вираженою, що свідчить про спрямованість банків – учасників процесів ЗіП з іноземним капіталом – на інші джерела ресурсів.

Питома вага активів банків – учасників процесів ЗіП з іноземним капіталом у банківській системі – зростає і становить 56,88 % у 2008 р., що складає майже половину від усіх активних операцій вітчизняної банківської системи (рис. 1.2). Пояснень цьому факту є достатньо і перш за все це здійснення ширшого спектра активних операцій та використання передових технологій, більш дешевих ресурсів та ін.

Рис. 1.4. Зміна частки коштів фізичних осіб у зобов'язаннях банків – учасників процесів ЗіП з іноземним капіталом – і банківської системи в цілому

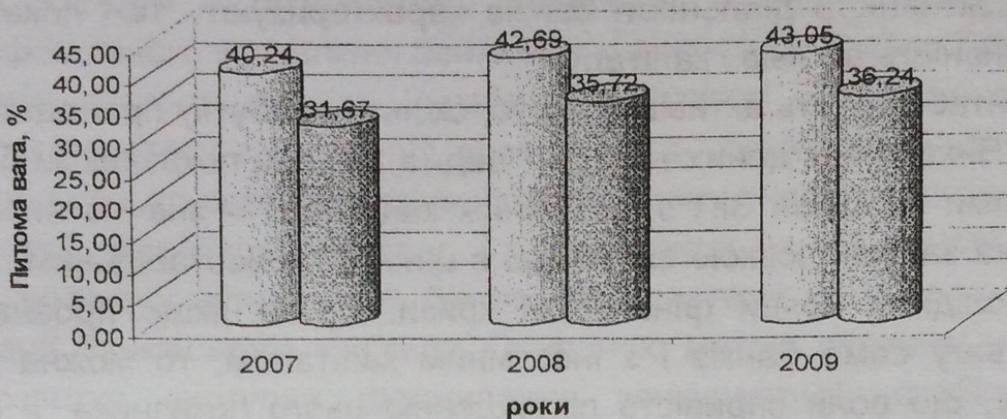
Як і завжди, левову частку активів займає кредитування. Кредитна активність банків – учасників процесів ЗіП з іноземним капіталом (табл. 1.1) – порівняно з кредитною активністю банківською системою в цілому є більш потужною і станом на 01.01.2009 р. складає 83,84 %. За банківською системою цей показник дорівнює 80,1 %, що свідчить про дотримання агресивної кредитної політики і несе за собою низку ризиків і пов’язано із наявністю жорсткої конкуренції в цій сфері, зростанням добробуту населення та спрямованістю банків на отримання прибутків.

Таблиця 1.1
Динаміка окремих показників діяльності банків – учасників ЗіП з іноземним капіталом – і за банківською системою України в цілому

Показники	01.01.2007 р.		01.01.2008 р.		01.01.2009 р.	
	Банки з іноземним капіталом	Банківська система в цілому	Банки з іноземним капіталом	Банківська система в цілому	Банки з іноземним капіталом	Банківська система в цілому
Кредитна активність, %	75,77	72,17	75,60	71,75	83,84	80,10
Рентабельність активів, %	0,99	1,22	0,71	1,10	0,49	0,79
Рентабельність капіталу, %	9,60	9,74	7,28	9,51	4,43	6,12
Прибуток, тис. грн	1 080 073	4 144 473	1 991 688	6 619 689	2569149	7 304 241
Чиста процентна маржа, %	12,68	13,77	12,24	13,26	14,44	15,03

Досліджуючи кредитування банків – учасників процесів ЗіП з іноземним капіталом – докладніше, можна відзначити, що більше уваги вони приділяють саме кредитуванню фізичних осіб (рис. 1.5), і їх питома вага за цим спрямуванням складає станом на 01.01.2009 р. 43,05 %, що на 0,45 % більше попереднього року, незважаючи на появу світової кризи і зниження доходів населення. Таким чином, частка кредитів, наданих фізичним особам банками – учасниками процесів ЗіП з іноземним капіталом – упродовж останніх трьох років зростає і перевищує цей показник за банківською системою в цілому.

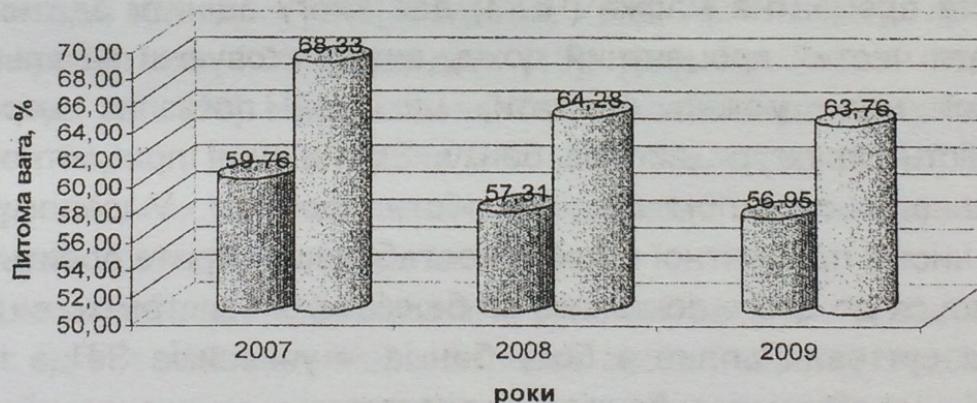
За дослідженням Д. Гринькова [60], в сегменті іпотечного кредитування частка іноземців перевищує 65 %. Кредитування корпоративного сектору на 45 % забезпечує іноземний банківський капітал.

□ частка кредитів, наданих фізичним особам банками з іноземним капіталом
 □ частка кредитів, наданих фізичним особам по банківській системі в цілому

Рис. 1.5. Зміна частки кредитів, наданих фізичним особам банками – учасниками процесів ЗіП з іноземним капіталом – і банківською системою в цілому

У випадку кредитування юридичних осіб (рис. 1.6) банками – учасниками процесів ЗіП з іноземним капіталом можна свідчити про зменшення питомої ваги протягом досліджуваного періоду. Також слід додати, що на відміну від інших показників діяльності, значення питомої кредитування юридичних осіб за банківською системою в цілому є вищим, ніж за банками – учасниками процесів ЗіП з іноземним капіталом.

□ частка кредитів, наданих юридичним особам банками з іноземним капіталом
 □ частка кредитів, наданих юридичним особам по банківській системі в цілому

Рис. 1.6. Зміна частки кредитів, наданих юридичним особам банками – учасниками процесів ЗіП з іноземним капіталом – і банківською системою в цілому

Ефективність діяльності банків характеризують такі показники, як рентабельність активів і капіталу.

Рентабельність активів показує, скільки прибутку припадає на 1 грн активів. Виходячи з даних табл. 1.1 видно, що цей показник за банками – учасниками процесів ЗіП з іноземним капіталом – значно нижче цього показника за банківською системою в цілому і є нестабільним, що може бути наслідком появи фінансової кризи. Проте якщо проаналізувати питому вагу саме банків з іноземним капіталом, то можна дійти до висновку, що вони сприяють підвищенню цього показника, а отже, це свідчить про позитивний вплив банків з іноземним капіталом на банківську систему України.

Рентабельність капіталу є узагальнюючим показником результативності діяльності банку. Аналізуючи його на прикладі банків – учасників ЗіП з іноземним капіталом і за банківською системою України в цілому, слід зазначити, що ситуація нестабільна: по-перше, цей показник знижується, по-друге, цей показник за банківською системою в цілому його перевищує. Однак ураховуючи, що банки – учасники ЗіП з іноземним капіталом – є складовою вітчизняної банківської системи, то наближення значень коефіцієнта до його значень за банківською системою в цілому свідчить про провідну роль саме банків з іноземним капіталом у формуванні кінцевого значення показника та про позитивний вплив на діяльність вітчизняної банківської системи. Це може бути наслідком поступового нарощення капіталу.

Чиста процентна маржа (ЧПМ) дає змогу оцінити здатність банку утворювати чистий процентний дохід, використовуючи загальні активи. До деякої міри можна вважати, що цей показник характеризує ефективність структури активів банку. Зменшення процентної маржі є застережливим сигналом про наявність проблем. У даному випадку показник чистої процентної маржі є нестабільним, проте досить високим і наближається до цього показника за банківською системою в цілому, що вказує на суттєвий вплив з боку банків – учасників ЗіП з іноземним капіталом – на вітчизняну банківську систему.

Таким чином, вищенаведене свідчить про позитивний і суттєвий вплив з боку банків – учасників ЗіП з іноземним капіталом – на вітчизняну банківську систему, проте це не захищає вітчизняну банківську систему від існуючих загроз експансії іноземного капіталу.

Отже, зростання кількості банків з іноземним капіталом має більше позитивних наслідків, що в цілому сприяє поглибленню економічної

інтеграції України з розвинутими країнами, сприйняття зарубіжного досвіду ефективного управління банківською діяльністю країни. Важливими завданнями сьогодення для України в контексті збереження економічного суверенітету є вивчення досвіду країн, банківські системи яких уже інтегрували до світового фінансового ринку, аналіз помилок і нових можливостей, ризиків та переваг, і розроблення на цій основі власної стратегії розвитку вітчизняної банківської системи в умовах світової консолідації банківського капіталу. Основною метою держави на цьому етапі розвитку виступає формування конкурентної, стабільної та ефективно діючої банківської системи, що дасть змогу успішно ввійти до глобального фінансового простору.

1.2. Аналіз транскордонних угод М&А у фінансовому секторі за участю банків

Глобальна криза 2007 – 2008 рр. суттєво вплинула на економіку майже 200 країн світу. Як наслідок, світові фінансово-кредитні системи виявилися не спроможними протистояти негативним змінам макроекономічних показників. Слід зауважити, що під час фінансової кризи банківська система страждає першою, тому світову фінансову кризу 2007 – 2008 рр. можна вважати світовою кризою банківської системи.

На сьогоднішній день держави світу вже уклали у фінансово-кредитний сектор економіки з метою підтримки або реанімації банківської системи понад 5 трлн дол. [140]. Зокрема, Уряд США на викуп проблемних активів витратив вже 700 млрд дол. [16], уряд Російської Федерації – понад 20 млрд дол. [16], Національний банк України – для рефінансування комерційних банків у 2009 р. надав близько 8,5 млрд дол [245]. Більшість західноєвропейських держав визначили за краще націоналізувати великі банки для уникнення їх банкрутства.

Завдяки глобальній фінансовій кризі світовий банківський сектор переживає один з найважливіших періодів свого розвитку, який спонукає банки перебудовуватися, підвищувати рівень концентрації та централізації капіталу, власну конкурентоспроможність. Одним із шляхів вирішення цього завдання є консолідація банків.

Теоретичною основою даного дослідження виступають положення, які сформульовані в роботах вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячених науковим та прикладним проблемам розвитку інтернаціоналізації

діяльності банків, економічним формам реорганізації і процесам трансформації фінансово-кредитних установ, їх сучасним формам. Зокрема, в роботах таких учених-економістів, як М. Бішоп, В. Геєць, О. Єстокова, М. Марсалезе, Р. Нельсон, М. Рубцов, Дж. Стигліц, М. Хебек, А. Шляйфер та ін. Питання концентрації та централізації банківського капіталу, а також проблеми злиття та поглинання у фінансово-банківському секторі досліджувалися такими вітчизняними та зарубіжними вченими-економістами Ю. Авраменко, Д. Альхадефф, Г. Белоглазова, А. Бергер, Ф. Вестон, І. Владимирова, Т. Кох, Л. Красавіна, С. Пілофф, Р. Ролл, Н. Савінська, Дж. Сінки, В. Черенков.

Метою даної роботи є узагальнення основних тенденцій з питань транскордонних (трансграничних) злиттів і поглинань (далі – M&A) банків, а також аналіз сучасного стану ринку транскордонних угод M&A у фінансовому секторі за регіональним напрямом угод з урахуванням характеру основної діяльності. Крім цього, за мету поставлено дослідження якісних характеристик сучасних транскордонних угод M&A у фінансовому секторі за участю банків.

Незважаючи на кризу, сучасний розвиток світової фінансової системи характеризується поширенням процесів глобалізації. Зокрема, протягом останніх десятиріч процеси концентрації та централізації капіталу в банківському секторі дуже активізувалися й стали значним явищем в економічному житті як країн з розвиненою економікою, так і країн з економікою, що розвивається.

Одним з головних економічних аспектів глобалізації є зростання кількості та розміру консолідацій підприємств як усередині країни, так і на транснаціональному рівні [29].

У цілому, якщо розглядати поняття "консолідація" в рамках банківської сфери, тоді розуміємо об'єднання двох або більше банків через процедури злиття і поглинання [127]. Банківський ринок злиттів та поглинань – це форма конкурентних стосунків з перетіканням капіталу одного банку в інший, який визначається як гостра, радикальна форма конкуренції, а за змістом – як спосіб концентрації і централізації банківського капіталу.

Класифікація форм та видів консолідації банків наведена на рис. 1.7.

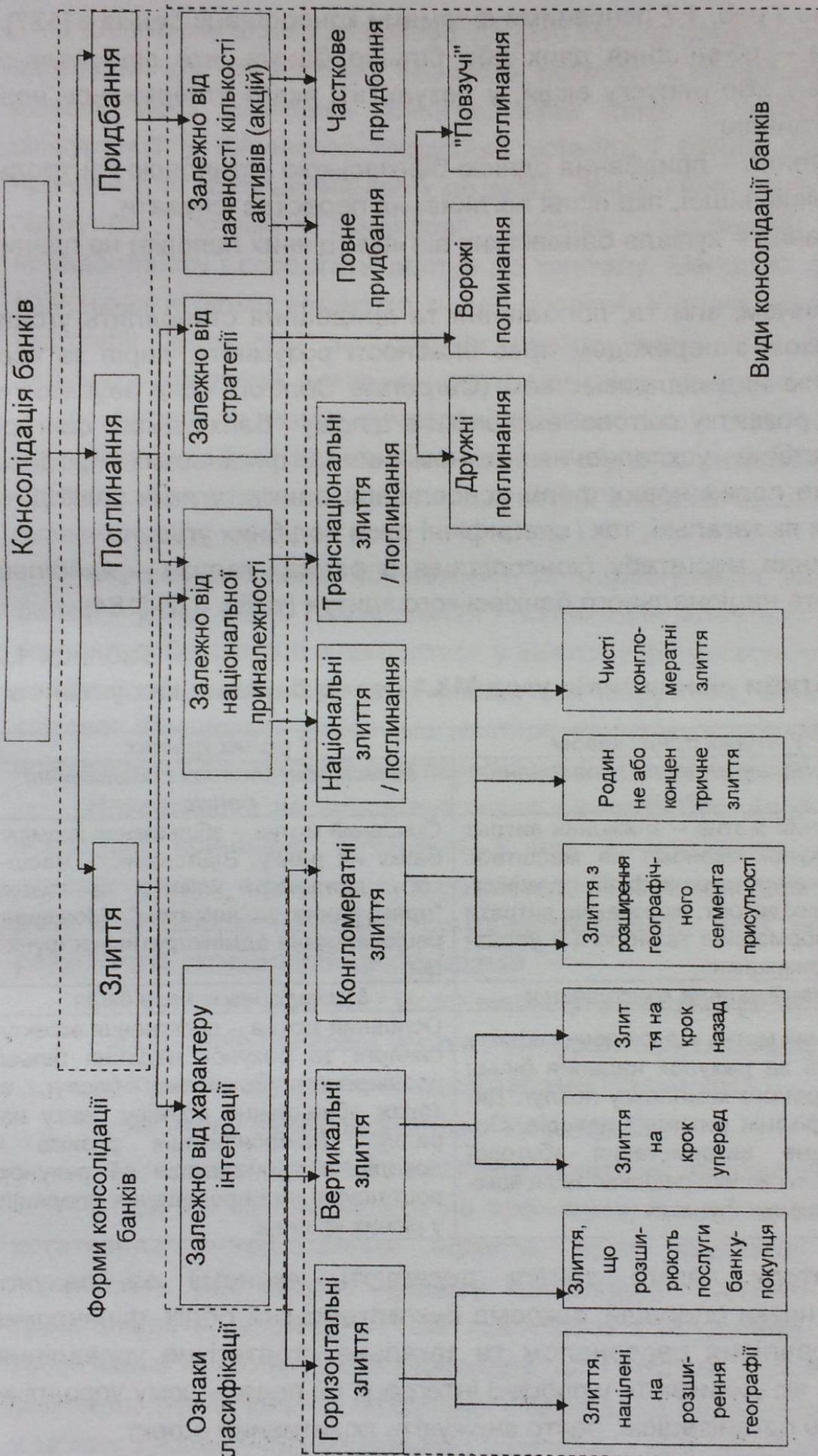

Рис. 1.7. Форми та види консолідації банків

Як видно з рис. 1.7, основними формами консолідації банків є [127]:

- злиття – об'єднання двох або більше банків, яке відбувається шляхом обміну або випуску акцій, у результаті якого утворюється нова банківська установа;
- поглинання – придбання однією банківською установою контролюваного пакета акцій іншої, яка після поглинання перестає існувати;
- придбання – купівля банківських активів (цінних паперів) на певних умовах.

Таким чином, злиття, поглинання та придбання становлять угоди, під якими разом з переходом прав власності розуміють, перш за все, зміну контролю над підприємством (Corporate Control). Слід зауважити, що динамізм розвитку світової економіки в цілому і банківського сектору зокрема, постійне ускладнення економічних і фінансових процесів призводять до появи нових форм консолідації банків, у яких знаходять відображення як загальні, так і специфічні риси подібних угод.

Збільшення масштабу (консолідація в рамках галузі) – найбільш поширенна мета національного банківського злиття (табл. 1.2) [184].

Таблиця 1.2

Основні мотиви різних типів угод M&A серед банківських установ

	У межах однієї країни	У різних країнах
	Національні злиття і поглинання банків	Міжнародні злиття і поглинання банків
Міжбанківські	Основний мотив – зниження витрат за рахунок економії на масштабі. Скорочення мережі філій і адміністративних витрат, включаючи витрати на інформаційні технології та управління ризиками	Основний мотив – збільшення розміру банку на ринку. Відповідність масштабу діяльності клієнтів, а також "прямування за клієнтом". Можлива раціоналізація адміністративних функцій
За участю інших фінансових інститутів	Національна консолідація	Міжнародна консолідація
	Основний мотив – досягнення ефекту синергії за рахунок надання більш розширеного комплексу послуг. Диверсифікація ризиків і доходів. Оптимальне використання збутової мережі. Можлива раціоналізація адміністративних функцій	Основний мотив – досягнення ефекту синергії за рахунок надання більш розширеного комплексу послуг, а також збільшення розміру банку на ринку. Диверсифікація ризиків і доходів. Раціоналізація за рахунок розташування і проведення операцій у різних країнах

Організатори такого злиття досягають економії за рахунок централізації низки операцій, зокрема бухгалтерський облік, фінансовий контроль, управління персоналом та загальне стратегічне управління. Але труднощі, які виникають у процесі інтеграції і в подальшому управлінні більш значною організацією, часто знижують позитивний ефект.

Основним мотивом безпосередньо міжнародних угод M&A банків є прагнення до збільшення власного розміру, відповідність масштабам бізнесу його ключових клієнтів. Крім того, в умовах глобальної конкурентції у фінансово-кредитних установ і банків з'являються нові причини для збільшення своїх розмірів. Збільшення масштабу дозволяє підсилити власні фінансові позиції, підвищити інвестиційну привабливість і спростити доступ до капіталу. Масштаб дає можливість здійснювати більш великі та значні проекти. У свою чергу, розширення географії діяльності за рахунок міжнародних угод M&A дозволяє здійснити швидший вихід на нові ринки, коли можливості внутрішнього ринку багато в чому вичерпані. Більш того, стратегія банківської діяльності має бути адекватна об'ємам і ступеню ризикованості власного капіталу. Тому питання про нарощування власних засобів для банків є визначальним.

Одним із шляхів збільшення та нарощування капітальної бази банків – угоди M&A. Також злиття і поглинання можуть служити засобом санування банків, що знаходяться у важкому фінансовому становищі. Це найбільш оптимальний засіб уникнути банкрутства, оскільки в умовах світової фінансової кризи все частіше виникають сумніви в надійності всієї існуючої банківської системи (на національному рівні і вище).

Незважаючи на вищеперелічене різноманіття цілей і причин угод, основною причиною більшості з них є прагнення до отримання синергетичного ефекту, що виникає від взаємодоповнюючої дії активів двох або більше компаній, сукупний результат яких перевищує суму результатів окремих дій цих компаній.

Синергетичний ефект може виникнути завдяки [184]:

- зростанню ринкової частки і конкурентоспроможності;
- економії, обумовленій масштабами діяльності;
- комбінації взаємодоповнюючих ресурсів;
- фінансовій економії за рахунок зниження транзакційних витрат.

У той же час не можна не враховувати можливість виникнення і негативних синергетичних ефектів, коли додаткові прибутки не покривають усіх витрат процесу консолідації. Останні включають як прямі витрати, зокрема ті, що пов'язані з придбанням акцій, викупом зобов'язань та звільненням персоналу, так і непрямі, наприклад, первинне зниження менеджменту об'єднаної структури й падіння якості діяльності у зв'язку з неминучою моральною напругою в скорочуваному колективі.

Тому злиття і поглинання й, особливо, процес інтеграції компаній вважаються одними із найскладніших управлінських завдань. Компанії часто не лише не укріплюють своє становище в результаті злиття, але і, навпаки, втрачають завойовані позиції: об'єднання створює ситуацію невизначеності, яка може привести до втрати ключових клієнтів і співробітників, неконтрольованим витратам і в результаті – до руйнування вартості.

Разом з тим слід зауважити, що аналіз угод M&A банків, проведений у 2000-х рр. в США і Західній Європі, свідчить, що угоди M&A в банківському секторі економіки є найбільш ризиковими, а тому важко прогнозуваними і керованими. Завдання ускладнюється тим, що злиття банків, окрім економії і додаткового прибутку, створює і додаткові витрати, які часом неможливо спрогнозувати. Так, при ретельному аналізі невдалої операції може з'ясуватися, що на кожний фактор, який підвищує прибутковість нового банку, знайдеться фактор, і не один, що діє у зворотному напрямі (ефект зворотної синергії) [184].

На підставі дослідження практичних ситуацій стосовно злиття банків у США була встановлена певна закономірність, яка отримала в літературі назву залежності Брейка-Евена [184].

Ця закономірність полягає в тому, що на підготовчому етапі злиття здійснені банками витрати погіршують їх фінансове становище, причому після процесу консолідації ці витрати продовжують зростати, досягаючи максимуму до кінця першого року. Позитивний ефект починає виявлятися лише на початку третього року, і лише на початку п'ятого року після злиття сума зроблених витрат буде повністю компенсована отриманим прибутком.

Крім того, відмічено, що об'єднані в результаті злиття банки, протягом перших 4 – 5 рр. збільшують свою частку на ринку швидше, ніж банки, що не беруть участь у злитті [184]. Проте після цього терміну їх темпи зростання значно сповільнюються порівнянно з банками, що працюють на тих же ринках і не беруть участь у злитті.

На перший погляд, міжнародні угоди M&A в банківській сфері схожі на аналогічні процеси в інших галузях. При більш детальному розгляді злиття і поглинання банків, у зв'язку із специфікою їх діяльності, мають деякі особливості. Це, перш за все, стосується цілей угод M&A, а також мотивів сторін, що беруть участь.

Так, міжнародні банківські угоди M&A тісно пов'язані з інтернаціоналізацією діяльності банків. Зокрема, при дослідженні інтернаціоналізації діяльності банків у якості вузького напряму часто вибирають проблематику прямих іноземних інвестицій. В області прямих іноземних інвестицій одним з важливих аспектів є дослідження саме міжнародних угод M&A.

Аналізуючи світові процеси концентрації та централізації банківського капіталу, можна виділити наступні етапи [184]:

– кінець XIX – початок ХХ століття. В цей період активно з'являються акціонерні товариства, виділяються перші олігополістичні банківські структури, частина з яких збереглася до теперішнього часу та, як і раніше, займають лідеруючі позиції в банківському секторі своїх країн. Серед таких банківських корпорацій можна виділити: Chase Manhattan Bank та J. P. Morgan в США, Deutsche Bank, Commerzbank і Dresdner Bank у Німеччині, Midland Bank і Barclays Bank у Великобританії тощо;

– кінець 20-х – початок 30-х рр. ХХ століття. Процес централізації був прискорений Першою світовою війною і економічною кризою 1929 - 1933 рр. У зв'язку з цим основна частина капіталу фінансово-кредитних організацій концентрувалася серед групи великих банків. Найактивніше ці процеси відбувалися у США, де в період Великої депресії збанкрутівало понад 10 тис. банків, а більшість з них, що залишилася, була поглинена великими;

– середина 50-х – кінець 60-х рр. ХХ століття. Цей період характеризується загостренням конкурентної боротьби серед найкрупніших банків, внаслідок чого процеси злиття і поглинання переходят на новий рівень й стають все більш професіональними;

– 80 – 90-ті рр. ХХ століття. Період, який більшість практиків характеризує як "бум" банківської консолідації, який спровоковано конкуренцією між банками-гіантами. Причина таких перетворень – кризові явища 1982 р. та 1987 р. Найбільшою мірою цей процес торкнувся США, оскільки американські банки в цей період надали досить великі кредити слаборозвиненим країнам, не маючи міцної депозитної основи і резервів.

Процес структурної перебудови банківського сектора продовжує розвиватися протягом останніх років. У цей період спостерігається безпрецедентна за своїми розмірами хвиля злиттів і поглинань в різних секторах економіки, яка охопила більшість країн світу. Основою цього

процесу стали транскордонні процеси злиттів та поглинань корпоративного капіталу, здійснюваного за допомогою прямих іноземних інвестицій.

Процеси транскордонних злиттів і поглинань (далі – угоди M&A) відносно нове явище у світовій економічній системі, на відміну від операцій зі злиттів та поглинань загалом, які мають на сьогодні вже більш ніж столітню історію розвитку. Але незважаючи на це, останні десятиріччя процеси транскордонних угод M&A є невід'ємною ознакою глобалізації та лібералізації світовій економіки й стали провідною стратегією зовнішнього зростання для сучасних компаній.

Слід проаналізувати вартісну й кількісну активність на світовому ринку M&A (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Динаміка кількості й вартості світових угод M&A у світі*

Рік	Кількісне вираження			Вартісне вираження		
	Кількість угод, шт.	Темпи приросту		Обсяг угод, млн дол.	Темпи приросту	
1		Абс.	%		Абс.	%
2	3	4		5	6	7
1987	863	-	-	48 479,115	-	-
1988	1 480	617	71,49	86 924,434	38 445,319	79,30
1989	2 201	721	48,72	113 040,278	26 115,844	30,04
1990	2 503	302	13,72	112 192,494	-847,784	-0,75
1991	2 854	351	14,02	71 981,776	-40 210,718	-35,84
1992	2 721	-133	-4,66	55 999,470	-15 982,306	-22,20
1993	2 835	114	4,19	69 462,243	13 462,773	24,04
1994	3 494	659	23,25	104 571,279	35 109,04	33,57
1995	4 247	753	21,55	106 848,555	2 277,28	2,13
1996	4 569	322	7,58	148 561,363	41 712,808	39,04
1997	4 987	418	9,15	182 878,720	34 317,357	23,10
1998	5 597	610	12,23	422 535,908	239 657,188	131,05
1999	6 994	1 397	24,96	632 419,388	209 883,480	49,67
2000	7 894	900	12,87	915 320,306	282 900,918	44,73
2001	6 035	-1 859	-23,55	417 956,161	-497 364,145	-54,34
2002	4 493	-1 542	-25,55	252 395,559	-165 560,602	-39,61
2003	4 562	69	1,54	187 628,900	-64 766,659	-25,66
2004	5 113	551	12,08	240 979,863	53 350,963	28,43

* Складено авторами за роботою [251].

Закінчення табл. 1.3

1	2	3	4	5	6	7
2005	6 134	1 021	19,97	460 575,857	219 595,994	91,13
2006	6 974	840	13,69	635 940,468	175 364,611	38,08
2007	6 926	-48	-0,69	1 031 099,533	395 159,065	62,14
2008	6 244	-682	-9,85	673 213,842	-357 885,691	-34,71
2009 (1 півріччя)	1 808	-	-	123 154,516	-	-
Загалом у світі	101 528	-	-	7 094 160,028	-	-

За період з 2000 р. по 1 півріччя 2009 р. було зареєстровано 56 183 транскордонні угоди M&A, у той час коли за період з 1987 – 1999 рр. їх кількість склала 45 345 угод M&A, що майже на 20% менше ніж за останні роки. А загальна вартість цих угод збільшилася з 2 155 895,02 млн дол. до 4 938 265,01 млн дол., тобто на 56,34 %

Як видно з табл. 1.3, загалом, за період з 1987 р. по 1 півріччя 2009 р. включно було зафіксовано 101 528 транскордонних угод M&A на загальну суму 7 094 160,028 млн дол.

Починаючи з 1987 р. кількість та обсяги угод M&A у світі зростають. У 1990 р., незважаючи на те, що кількість угод M&A продовжує зростати (на 302 шт., або на 13,72 %), обсяги угод знизилися на 847,784 млн дол., або на 0,75 %. У 1991 р. продовжували знижуватися обсяги угод M&A – на 40 210,718 млн дол., або на 35,84 %. У 1992 р. відбувається зниження як кількісної (на 133 угоди, або на 4,66 %), так і вартісної (на 15 982,306 млн дол., або на 22,2 %) активності на ринку M&A. Це пов'язано з першою великою кризою 1990-х років – розвалом європейського механізму обмінного курсу валют (МОКВ) у 1992 р. Основний зміст цієї кризи полягав у тому, що британський фунт – в умовах широкомасштабної спекуляції фондів страхування від втрат – був вилучений з МОКВ, а скандинавська банківська система опинилася перед збільшенням процентних ставок більш ніж на 100 % [155]. Слід зауважити, що ця криза була не глибокою й не тривалою та пов'язана з девальвацією валют [190].

Після кризи 1992 р. знов спостерігається збільшення активності на ринку M&A. Починаючи з 2001 р. відбувається друга хвиля зниження кількості і обсягів угод M&A, яка триває 2 роки. Незважаючи на те, що у 2003 р. відбувається незначне збільшення кількості угод M&A (на 69 шт., або на 1,54 %), обсяги угод злиттів і поглинання продовжують знижуватись (на 64 766,659 млн дол., або на 25,66 %). Причиною зниження стала не довгочасна економічна криза в США у 2001 р., яка позначилася на всіх фінансових ринках світу [190].

Наступний спад активності кількості угод M&A у світі спостерігається у 2007 р. (на 48 угод, або на 0,69 %), що пов'язано зі світовою фінансово-економічною кризою, яка триває і досі. Що стосується обсягів угод, відзначимо, що у 2007 р. тривало їх збільшення на 395 59,065 млн дол., або на 62,14 %. У 2008 р. активність на світовому ринку M&A скоротилася на 9,85 % у кількісному вираженні та на 34,71 % у вартісному вираженні. У 1 півріччі 2009 р. тенденція до скорочення обсягів ринку злиттів і поглинань тривала.

Експерти Thomson Reuters [252], відзначаючи тенденцію щодо зниження кількості угод у найрізноманітніших секторах економіки, підвели попередні підсумки 2009 р. Згідно з їх оцінками, глобальна кількість операцій M&A у 2009 р. буде найнижчим річним показником з 2005 р. Враховуючи ступінь залучення світових економік у негативні процеси і несприятливу кон'юнктуру ринків, що зберігається, можна зробити висновок про те, що у 2009 р. буде зафіксовано найменшу кількість угод M&A за останні 15 років.

Аналітики найбільшої у світі міжнародної компанії, яка пропонує професійні послуги в галузі консалтингу та аудиту, "PricewaterhouseCoopers International Limited" [254], зазначили, що, незважаючи на те, що у другій половині 2009 р. макроекономічні індикатори сигналізували про поліпшення розвитку світової економіки, а прогноз її розвитку на 2010 р. від МФВ досить оптимістичний (зростання світового ВВП прогнозується на рівні 3,1 % проти – 1,1 % в 2009 р.), бума ані транскордонних угод M&A, ані угод злиттів та поглинань загалом у світовому масштабі не очікується.

Підтвердженням цьому є нездатність фінансової системи надавати достатній обсяг кредитування для підтримки стабільного та довгострокового зростання, яке викликане в першу чергу низьким рівнем капіталу банківської системи в умовах масового списання активів банками та погіршення показників прибутковості.

Також не буде сприяти більш швидкому відновленню зростанню як мінімум у 2010 р. й дуже слабкий попит на товарну продукцію, та поступове згортання державних програм підтримки провідним державам, що викликало значним збільшенням бюджетних дефіцитів в досить гостру фазу фінансової кризи 2008 – 2009 рр.

Разом з тим у 2010 р. активність у сфері M&A порівняно з попереднім роком, вірогідно, підвищиться. Тільки контрагенти компанії "Pricewaterhouse Coopers International Limited" [254] на 1 квартал 2010 р. вже заявили про угоди як найменш на 21,2 млрд дол.

Слід проаналізувати кількісну й вартісну активність ринку M&A за галузями.

На рис. 1.8 представлено загальний внесок галузей у кількісний розвиток ринку M&A за період 1987 р. – 1 півріччя 2009 р. [251].

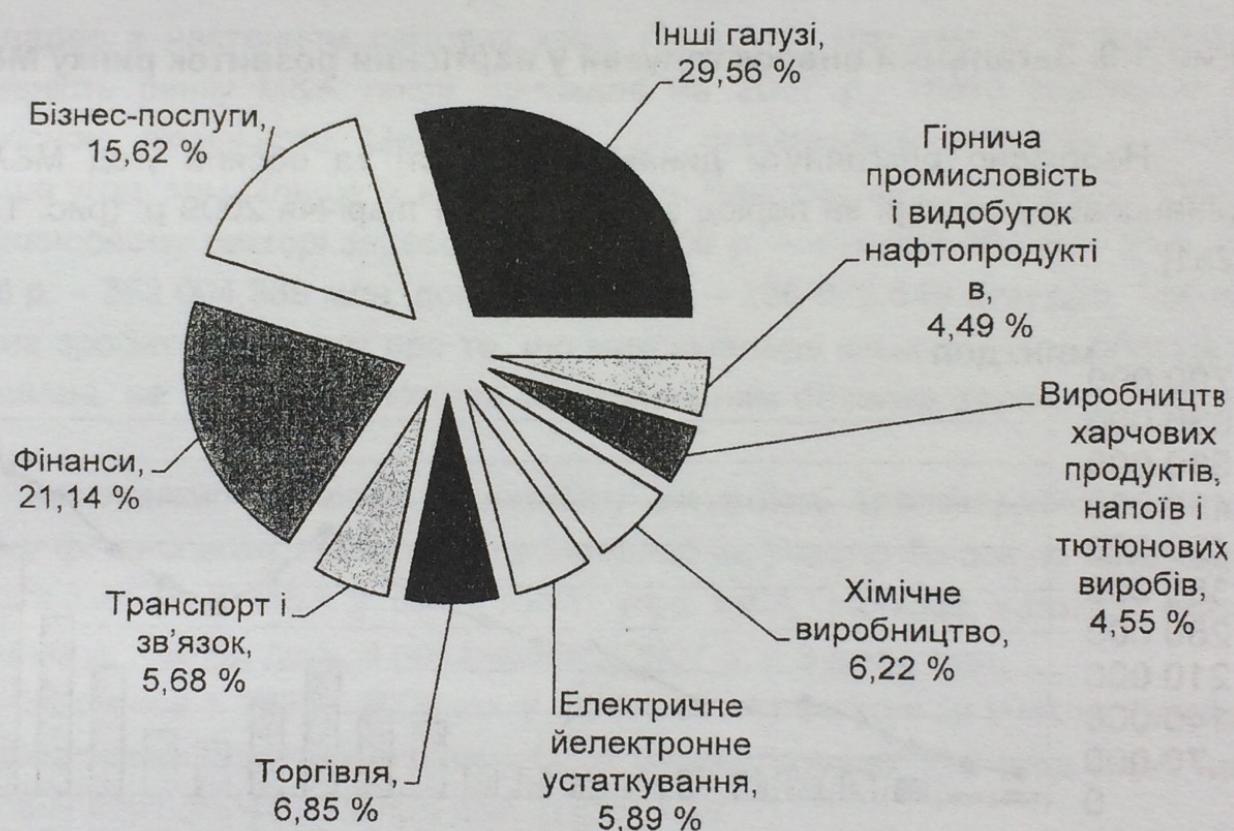

Рис. 1.8. Загальний внесок галузей у кількісний розвиток ринку M&A

На рис. 1.9 подано загальний внесок галузей у вартісний розвиток ринку M&A за період 1987 р. – 1 півріччя 2009 р. [251].

Як видно з рис. 1.8 та рис. 1.9 найбільш інтенсивно процес консолідації тривав у фінансовому секторі.

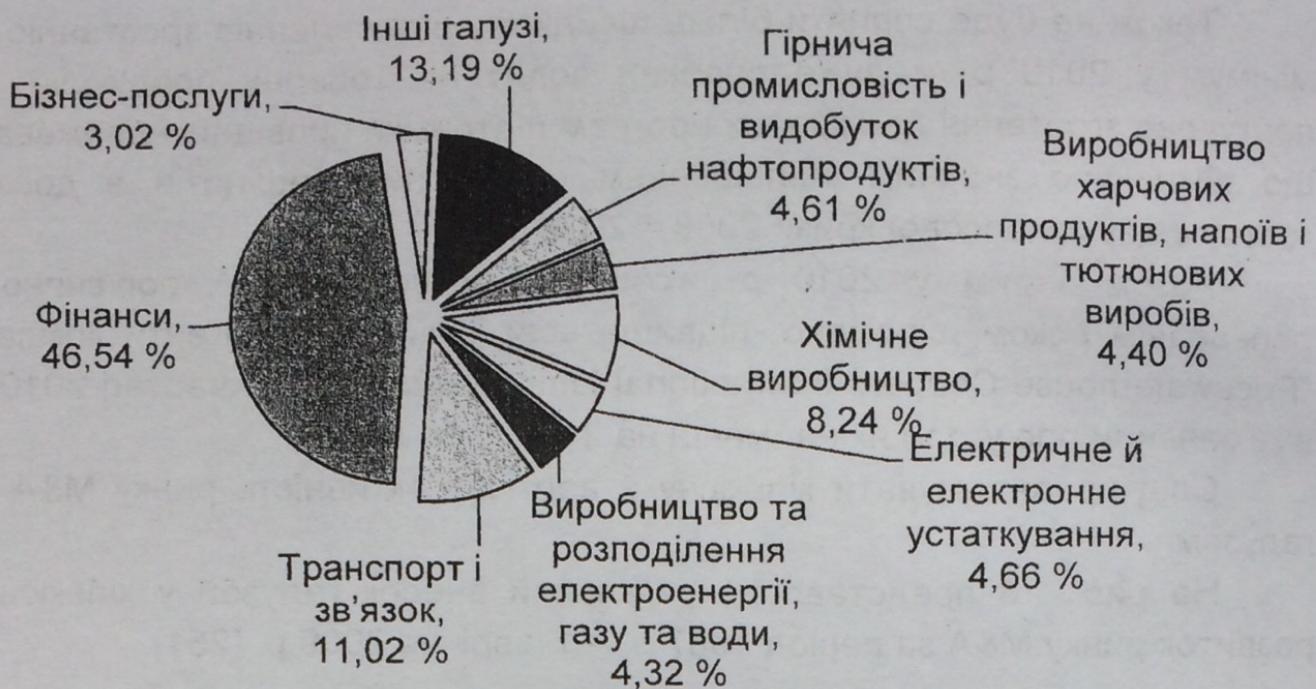

Рис. 1.9. Загальний внесок галузей у вартісний розвиток ринку M&A

Необхідно розглянути динаміку кількості та обсягів угод M&A у фінансовому секторі за період з 1987 р. по 1 півріччя 2009 р. (рис. 1.10) [251].

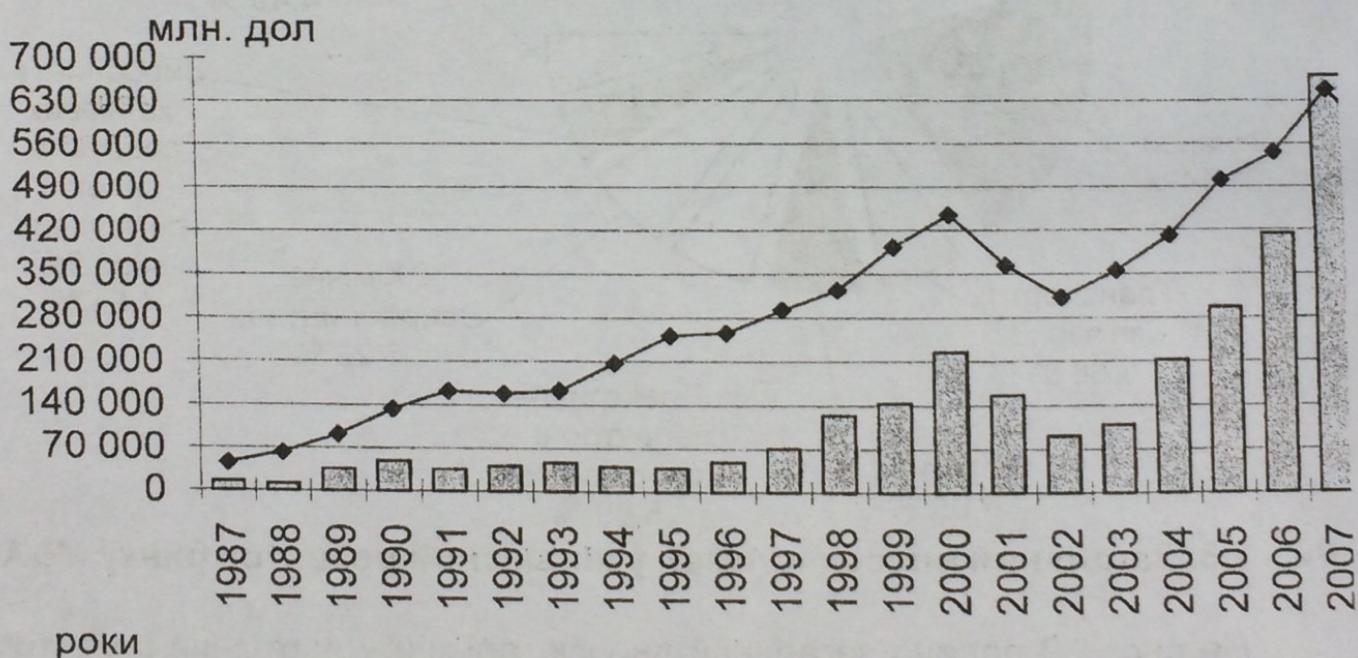

Рис. 1.10. Динаміка кількості та обсягів угод M&A у фінансовому секторі

Як видно з рис. 1.10, пік кількісної активності в фінансовому секторі на ринку M&A припадає на 2007 р. (2 037 угоди M&A на загальну суму 677 753,292 млн дол.) – період бурхливого розвитку фінансових ринків і лібералізації у всьому світі. Крім цього, слід відзначити, що велику кількість угод злиттів і поглинань було зафіксовано у 2008 р. – 1 762 угоди M&A, у 2006 р. – 1 717 угоди M&A та у 2005 р. – 1 573 угоди M&A.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що розвиток кількісної активності ринку M&A у фінансовому секторі припадає на середину та кінець 2000-х років – період максимального інвестиційного інтересу до фінансових установ. Але у зв'язку зі світовою фінансовою кризою, яка триває і досі, існує тенденція до зниження цього інтересу (у 2008 р. кількість угод M&A у фінансовому секторі знизилася на 13,5 %).

Що стосується обсягів угод M&A у сфері фінансів, то слід зауважити, що, по-перше, їх розвиток носить хвилеподібний характер і співпадає з настанням світових криз. По-друге, максимальна вартісна активність ринку M&A також припадає на 2007 р., тобто співпадає з кількісною активністю. Це свідчить про стабільність розвитку – чим більше угод, тим більше їх вартість. Також максимальні обсяги угод M&A у фінансовому секторі зареєстровані у 2006 р. – 414 083,709 млн дол., в 2008 р. – 352 004,389 млн. дол та у 2005 р. – 296 675,640 млн дол. Тобто можна зробити висновок про те, що максимальна кількість угод злиттів і поглинань не завжди відповідає максимальним обсягам зареєстрованих угод.

Розглянемо кількісну та вартісну активність транскордонних угод M&A у фінансовому секторі безпосередньо за участю банків на прикладі найбільших угод M&A у світі, тобто угод M&A, ринкова вартість яких перевищує 1 млрд дол., а починаючи з 2007 р. – 3 млрд дол.

За період з 1996 – 2008 рр. у фінансовому секторі за участю банків та фінансово-кредитних установ було зареєстровано 113 угод M&A на загальну вартість 455,1 млрд дол. (табл. 1.4).

Як видно з табл. 1.4, максимальна кількість угод M&A за участю банків, вартістю більше 1 млрд дол., зареєстрована у 2006 р. (19 угод M&A). Крім цього, велика кількість угод M&A була зареєстрована у 2000 р. та 2001 р. (по 13 угод M&A) та у 2005 р. (11 угод M&A).

Максимальний обсяг угод M&A за участю банків зафіксовано у 2008 р. – 67,2 млрд дол., у 2007 р. – 58,1 млрд дол., у 2000 р. – 54,3 млрд дол.

Таблиця 1.4

**Світові угоди M&A вартістю понад 1 млн дол.
(з 2007 р. – понад 3 млн дол.) у фінансовому секторі за участю
банків***

Роки	Кількість угод M&A, шт.	Вартість, угод M&A млрд. дол
1996	5	9,4
1997	2	5,5
1998	6	16,6
1999	8	32,7
2000	13	54,3
2001	13	42,7
2002	5	8,9
2003	7	27,1
2004	10	39,9
2005	11	42,0
2006	19	50,7
2007	7	58,1
2008	7	67,2
Загалом	113	455,1

* Складено авторами за роботою [251].

При цьому слід зауважити, що інтенсивність процесу консолідації зростала як в рамках окремих сегментів фінансового сектору (банківського, інвестиційного, страхового тощо), так і між установами різних сегментів. Крім того, незважаючи на те, що темпи консолідації фінансового сектору збільшувалися як на національному, так і на міжнародному рівнях, основна частина угод M&A припадала на операції між кредитно-фінансовими установами в рамках окремих країн (тобто національні злиття та поглинання).

Залежно від регіону частка транскордонних угод M&A є різною. Так, в Європі близько 1/3 всіх банківських злиттів упродовж досліджуваного періоду здійснювалося між банками з різних країн. В Азії приблизно 40 % усіх банківських злиттів здійснювалося за участю іноземного партнера, тоді як у США цей показник у вказаній період склав лише близько 10 %.

Таку невелику частку транскордонних угод M&A банків можна пояснити тим, що економічні вигоди від внутрішніх (національних) об'єднань, порівняно, вище. Ефект від спільної діяльності у внутрішніх операціях оцінюється на рівні близько 10 – 25 % вартості дрібнішого

учасника, а в міжнародних операціях він рідко перевищує 5 %. Зокрема, учасники внутрішнього злиття, як правило, мають можливість скоротити частину своїх дублюючих підрозділів без значних втрат і збитків для клієнтів. У міжнародних операціях подібних можливостей значно менше. Крім того, як показав досвід європейських банків, перед активною міжнародною експансією здійснюється консолідація на національному рівні [251].

Міжнародні угоди M&A також зазнають труднощів у зв'язку з тим, що отримані вигоди від угод дуже незначні. Єдиним варіантом, при якому можна мати фінансову вигоду, – "злиття рівних". У цьому випадку премія не сплачується. Але для цієї угоди потенційна фінансова віддача також незначна, щоб переконати обидві сторони погодитися на не завжди однозначний вибір місця розташування головного офісу і фактичного керівника. Подібні проблеми можуть здаватися незначними, але, як показує практика, вони здійснюють значний вплив на здійснення угод M&A. Таким чином, переваги національних угод M&A за участю банків пов'язані з їх більшим потенціалом щодо зниження витрат, а також можливістю уникнути багатьох невизначеностей, властивих міжнародним угодам M&A.

При цьому, враховуючи переваги національних угод M&A, можна припустити, що основними учасниками міжнародних угод M&A є ті банки, які вичерпали власні можливості зростання усередині своєї країни.

У табл. 1.5 наведено загальну кількість та обсяг угод M&A у фінансовому секторі за участю банків за країнами протягом 1996 – 2008 рр.

Як видно з табл. 1.5 країною, у якій зафіксовано найбільшу кількість та обсяг угод M&A, є США – 19 угод M&A на суму 89,6 млрд дол., що складає майже 20 % від загального обсягу найбільших у світі угод M&A у фінансовому секторі за участю фінансово-кредитних установ.

Виходячи з вищевикладеного, зауважимо, що кількість угод M&A у Франції більше, ніж у Великобританії (на 3 угоди M&A), але обсяг угод M&A у Великобританії на 2,7 млрд дол. більше. Крім цього, незважаючи на однакову кількість угод M&A в Німеччині та в Італії, різниця між вартістю угод M&A значна – 5,7 млрд дол. Це свідчить про те, що обсяги угод M&A не залежать від їх кількості і розвиваються хвилеподібно.

Найбільшою угодою за досліджуваний період є купівля у 2007 р. банком США "Bank of America Corp" американську фінансово-кредитну установу "ABN AMRO North America Holding Co" за 21 млрд дол.

Таблиця 1.5

Загальна кількість та обсяг угод М&А у фінансовому секторі за участю банків за країнами*

Загальна кількість та обсяг найбільших угод у банківському секторі	Роки	Загалом													
		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Австралія	кількість, шт.	1												1	
	вартість, млрд дол.	1,2												1,2	
Австрія	кількість, шт.													1	
	вартість, млрд дол.													4,7	
Бельгія	кількість, шт.	1												2	
	вартість, млрд дол.	1,1												3,5	
Бермудські острови	кількість, шт.													1	
	вартість, млрд дол.													2,6	
Великобританія	кількість, шт.	1												12	
	вартість, млрд дол.	1,9												51,6	
Греція	кількість, шт.													2	
	вартість, млрд дол.													5,1	
Данія	кількість, шт.													2	
	вартість, млрд дол.													7,1	
Ісландія	кількість, шт.													1	
	вартість, млрд дол.													1,1	
Іспанія	кількість, шт.	1												11	
	вартість, млрд дол.	1,0												41,8	
Італія	кількість, шт.													8	
	вартість, млрд дол.													4,6	
Канада	кількість, шт.													1	
	вартість, млрд дол.													1	
Китай	кількість, шт.													2	
	вартість, млрд дол.													16,2	
Кіпр	кількість, шт.													1	
	вартість, млрд дол.													1,9	

* Складено авторами за роботою [251].

Закінчення табл. 1.5

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Малайзія	кількість, шт.	1														1
	вартість, млрд дол.	1,4														1,4
Мексика	кількість, шт.										1					1
	вартість, млрд дол.										1,2					1,2
Нідерланди	кількість, шт.	1	1	1	1						1	2				7
	вартість, млрд дол.	2,0	2,1	1,3	2,8						1,5	7,0				16,7
Німеччина	кількість, шт.		2	2	2	1					1					8
	вартість, млрд дол.		10,7	10,7	8,6	2,5					7,8					40,3
Нова Зеландія	кількість, шт.						1									1
	вартість, млрд дол.						3,8									3,8
Сінгапур	кількість, шт.					1		1								2
	вартість, млрд дол.					5,7		2,0								7,7
США	кількість, шт.		2	2	1			3	3	4	1	3				19
	вартість, млрд дол.		9,3	10,0	12,5		4,7	13,3	5,9	1,9	32,0					89,6
Фінляндія	кількість, шт.			2												2
	вартість, млрд дол.				7,2											7,2
Франція	кількість, шт.	1	2	1	3	1				5		2	15			
	вартість, млрд дол.	3,1	2,2	1,4	4,5	2,4				16,3		19,0	48,9			
Чилі	кількість, шт.				1		1,7									1
	вартість, млрд дол.															1,7
Швейцарія	кількість, шт.		1					1								2
	вартість, млрд дол.		16,5					2,6								19,1
Швеція	кількість, шт.	1				1			1							3
	вартість, млрд дол.	4,3			1,7				2,3							8,3
Японія	кількість, шт.															
	вартість, млрд дол.															2
Загалом	кількість, шт.	5	2	6	8	13	13	5	7	10	11	19	7	7	7	113
	вартість, млрд дол.	9,4	5,5	16,6	32,7	54,3	42,7	8,9	27,1	39,9	42,0	50,7	58,1	67,2	455,1	

Злиття та поглинання в банківському секторі, які коштували більше 5 млрд дол., наведені в табл. 1.6.

Таблиця 1.6
Угоди M&A в банківському секторі вартістю понад 5 млрд дол.*

Вартість угоди M&A, млрд дол.	Фінансово-кредитна установа, що придбала	Країна	Фінансово-кредитна установа, яка придбала	Країна	Рік придбання
1	2	3	4	5	6
21	Bank of America Corp	США	ABN AMRO North America Holding Co	США	2007
18,3	Unicredito Italiano SpA	Італія	Bayerische Hypo – und Vereins	Німеччина	2005
16,5	UBS AG	Швейцарія	PaineWebber Group Inc	США	2000
16,3	Toronto-Dominion Bank	Канада	Imperial Chemical Industries PLC	Велико-Британія	2008
15,8	Santander Central Hispano SA	Іспанія	Abbey National Plc	Велико-Британія	2004
15,3	HSBC Holdings PLC	Велико-Британія	Household International Inc	США	2003
15	Industrial & Commercial Bank of China	Китай	OCI Cement Group	Єгипет	2008
12,5	Citigroup Inc	США	Banacci	Мексика	2001
11,1	HSBC Holdings PLC	Велико-Британія	Crédit Commercial de France	Франція	2000
10,5	Citizens Financial Group	США	Charter One Finl	США	2004
10,3	Banque Federative du Credit Mutuel	Франція	Dr Pepper Snapple Group Inc	США	2008
9,9	BBVA	Іспанія	Compass Bancshares Inc.	США	2007
9,1	Deutsche Bank AG	Німеччина	Bankers Trust New York Corp	США	1999
8,7	Banque Federale des Banques Populaires SA	Франція	Millennium Pharmaceuticals Inc	США	2008
7,9	Citigroup Japan Investments LLC	США	Nikko Cordial Corp	Японія	2007

* Складено авторами за роботою [251].

Закінчення табл. 1.6

1	2	3	4	5	6
7,7	HSBC Holdings PLC	Велико-британія	Republic New York Corp, NY	США	1999
7,7	Chase Manhattan Corp, NY	США	Robert Fleming Holdings Ltd.	Велико-британія	2000
7,3	HypoVereinsbank AG	Німеччина	Bank Austria AG	Австрія	2001
6,6	General Electric Capital Corp	США	Japan Leasing Corp	Японія	1999
6,1	Banca Monte dei Paschi di Siena SpA	Італія	British Energy Group PLC	Велико-британія	2008
5,90	BNP Paribas SA	Франція	Banca Nazionale del Lavoro SpA	Італія	2006
5,7	DBS Group Holdings Ltd	Сінгапур	Dao Heng Bank Group(Guoco)	Гонконг	2001
5,5	Mitsubishi UFJ Financial Group Inc	Японія	Business Objects SA	США	2008
5,3	Bank of Tokyo-Mitsubishi UFJ Ltd	Японія	Respironics Inc	США	2008
5,2	Danske Bank A/S	Данія	Sampo Bank Oyj	Фінляндія	2007
5	Barclays PLC	Велико-британія	Absa Group Ltd	Південна Африка	2005

Як видно з табл. 1.6, найбільшою активністю відрізняється англійська банківська група "HSBC Holdings PLC" – 3 угоди M&A на загальну вартість 34,1 млрд дол. Якщо дослідити всі угоди M&A в банківському секторі, вартістю понад 1 млрд. дол, а починаючи з 2007 р. – понад 3 млрд дол., які представлені у звітах Конференції ООН з Торгівлі та Розвитку [251] за період 1996 – 2008 рр., тоді можна відзначити, що англійська банківська група "HSBC Holdings PLC" здійснила 9 угод M&A, обсягом 44,1 млрд дол. Зауважимо, що це найбільш активна банківська група стосовно кількісної та вартісної активності на ринку M&A.

Цікавим є той факт, що, незважаючи на подібну активність на ринку M&A, капіталізація, тобто ринкова вартість, банківської групи "HSBC Holdings PLC" станом на 01.01.2009 р. складала 85,04 млрд дол. [253], у той час, коли ринкова вартість американської фінансово-кредитної установи "General Electric Capital Corp", яка також представлена серед компаній, що здійснили угоди M&A вартістю понад 1 млрд дол., але з меншою активністю (5 угод M&A загальною вартістю 25,2 млрд дол.), складає 89,87 млрд дол. [253].

Крім цього, слід зауважити, що активи в банківській групі "HSBC Holdings PLC" станом на 01.01.2009 р. складали 2 520,45 млрд дол.. [253], що на 1 722,68 млрд дол., або на 68,35 % більше, ніж у фінансово-кредитній установі "General Electric Capital Corp" (797,77 млрд дол. [253]). Це свідчить або про недокапіталізовану вартість англійської банківської групи "HSBC Holdings PLC", або про перекапіталізовану вартість американської фінансово-кредитної установи "General Electric Capital Corp" [219].

З вищевикладеного можна зробити висновок, що протягом останніх двох десятииріч XX століття спостерігається стійка тенденція до більш значної консолідації фінансових систем країн світу. Це пов'язано з розвитком і поширенням процесів злиттів та поглинань, як між національними фінансово-кредитними інститутами, так і за участю іноземних фінансових компаній і банків. Слід зауважити, що зростання кількості банківських угод M&A є відображенням конкурентної боротьби за контроль на ринку банківських продуктів і послуг, яка останніми роками загострилася у зв'язку із кризою. Крім цього, злиття та поглинання є важливим фактором щодо формування нової структури банківського сектору. Саме тому на сучасному етапі розвитку світової економіки цим процесам надається величезне значення.

Найбільш істотними факторами, що прискорюють процеси банківських злиттів та поглинань, є: глобалізація фінансових ринків, політика дегрегулювання, посилення глобальної конкуренції і конкуренції з боку небанківських установ, отримання економії (синергетичного ефекту) на масштабах діяльності та від розширення асортименту банківських продуктів і послуг, зниження маржі банківського прибутку, універсалізація та диверсифікація банківської діяльності, вимоги з боку акціонерів підвищити рентабельність банківського капіталу.

Також слід зауважити, що проведений у дослідженні аналіз угод M&A охоплює низку питань, вирішення яких, на думку авторів, сприяє більш якісному аналізу сучасних тенденцій розвитку транскордонних угод M&A у фінансовому секторі за участю банків.

1.3. Забезпечення стабільного функціонування банківського сектору Харківської області як передумова зростання економіки на основі визначення резервів фінансування її розвитку

Ознакою сучасного розвитку економіки України є високий рівень соціально-економічної диференціації регіонів. Саме від колективних зусиль місцевої влади та керівників, засновників і власників самостійних банків Харківського регіону залежать результати реалізації регіональних програм розвитку, підвищення рівню економічного потенціалу області, відродження й забезпечення подальшого сталого розвитку її промисловості, сільського господарства, торгівлі. Тому показники диференціації розвитку регіонів обов'язково повинні бути враховані при формуванні регіональної політики з метою забезпечення його небхідного рівня конкурентоспроможності.

Розвиток України в умовах здійснення реальних кроків її інтеграції у Європейське співтовариство вимагає перетворення банківської системи України в ефективну систему акумулювання заощаджень та спрямування їх у найперспективніші сектори економіки. Це потребує зміцнення як всієї банківської системи країни в цілому, так і регіональних банківських систем – її структурних складових, що формують і визначають підвищення загального рівня її ефективності, надійності й стійкості [196].

У таких умовах вагомою і визначальною залишається участь самостійних місцевих банків через механізми кредитування у визначені та реалізації соціальних регіональних програм, будівництві й роботі міської транспортної інфраструктури, активізації кредитування населення.

Безперечним, на погляд авторів, є твердження, що саме їх діяльність забезпечує фінансову (кредитну) підтримку при визначені загальної стратегії розвитку регіону, формує тенденції та ефективність її реалізації.

Метою даного дослідження є проведення аналізу, який підтвердить, що Харківський регіон залишається привабливим для присутності банків інших регіонів для організації своєї діяльності. За результатами дослідження планується довести, що на практиці така ситуація може реально супроводжуватися значним віттоком фінансових ресурсів із регіону при наявності недостатнього рівня забезпечення кредитної підтримки економіки регіону власними самостійними банками.

Залишаються невирішеними і виникають питання про ефективність кредитування бізнесу в окремих регіонах. Потребують відповіді питання, на які цілі спрямовуються кредитні ресурси та чи повернуться вони в економіку власного регіону?

Як свідчать результати досліджень, більше шести останніх років, не зважаючи на суттєвий вплив світової фінансової кризи, економіка Харківщини динамічно розвивається. Це підтверджують достатні темпи економічного зростання. На переконання автора, у цьому чималою заслугою є діяльність регіональної банківської системи, яка виступає посередником у взаємовідносинах між суб'єктами економіки.

Аналіз економічної ситуації важкого періоду виходу з кризи дозволяє стверджувати про поліпшення основних показників економічного розвитку області в останні місяці поточного року, що свідчить про появу певних ознак економічної стабілізації.

Поряд із цим за 2009 р. обсяги промислового виробництва в області скоротилися порівняно з 2008 р. на 20,4 %. Основними факторами низхідної динаміки розвитку економіки були: збереження тенденції до зниження внутрішнього попиту внаслідок фактичного та очікуваного зменшення доходів населення, низька кредитна активність банків через високі ризики неплатоспроможності позичальників та ускладнений доступ до зовнішніх фінансових ресурсів. На думку авторів, є доцільним провести структурний аналіз економічної ситуації в розрізі основних сегментів діяльності суб'єктів господарювання області з метою визначення резервів фінансування інноваційних програм розвитку Харківської області за участю банківських установ.

За даними державної статистики у грудні місяці протягом 2009 р. вперше індекс промислового виробництва перевищив значення відповідного місяця 2008 р. на 8,0 % та попереднього місяця звітного року на 10,8 %, проте одним із основних чинників такої динаміки стала низька порівняльна база (рис. 1.11).

У машинобудуванні індекс промислової продукції до листопада поточного року становить 105,4 %, до попереднього року становив 66,2 %. Причиною зменшення виробництва порівняно з відповідним періодом минулого року залишався низький попит на внутрішньому та зовнішньому ринках на продукцію машинобудування.

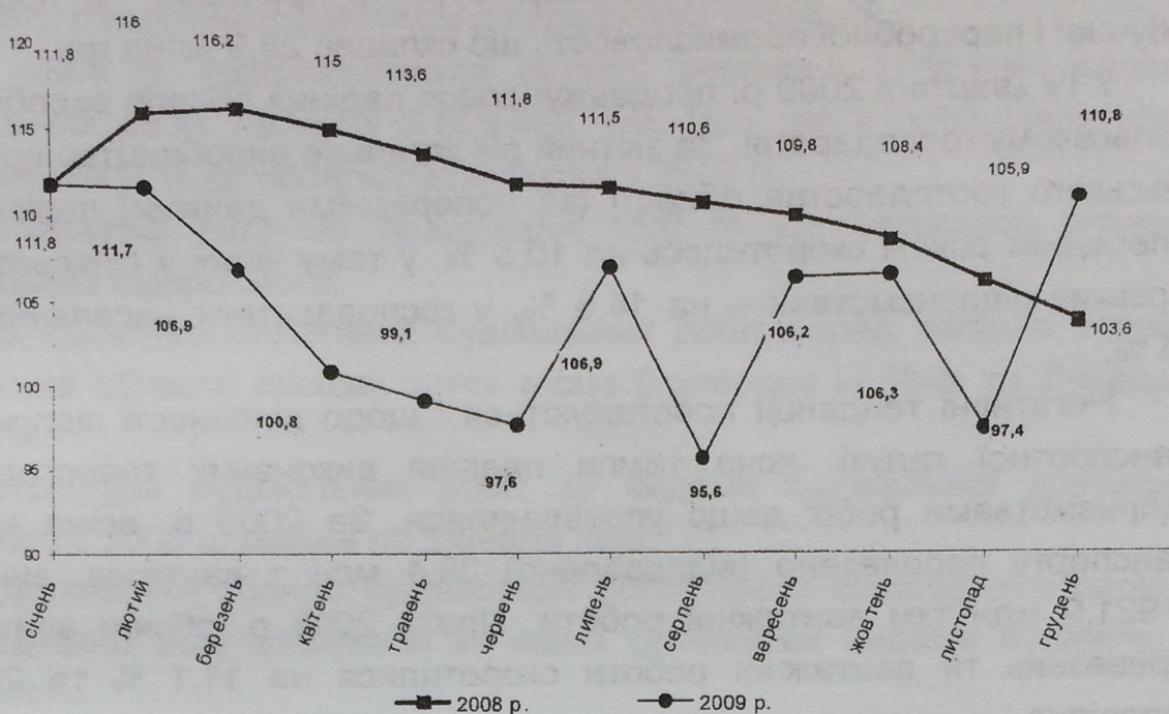

Рис. 1.11. Зміни обсягів промислового виробництва
(наростаючим підсумком у % до відповідного періоду
попереднього року)

У добувній промисловості спостерігалось зростання обсягу промислової продукції проти грудня 2008 р. на 2,8 %, проти листопада 2009 р. – на 1,5 %, у цілому за рік зафіксоване незначне скорочення виробництва – на 0,5 % [202; 245].

Порівняно з попереднім роком на 34 – 45 % менше виготовлено продукції в легкій промисловості, обробленні деревини та виробництві виробів із неї (крім меблів), металургійному виробництві і виробництві готових металевих виробів, виробництві іншої неметалевої мінеральної продукції, на 10 % – у целюлозно-паперовому виробництві, видавничій діяльності та у виробництві коксу і продуктів нафтоперероблення.

За 2009 р. вироблено 7,1 млрд кВт/год. електроенергії, що на 1,2 млрд кВт/год. менше, ніж у попередньому році.

У січні – листопаді 2009 р. підприємствами області реалізовано промислової продукції на 35,7 млрд грн, у тому числі: на 11,2 млрд грн (31,4 %) – у виробництві харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів,

на 6,4 млрд грн (17,9 %) – у машинобудуванні, на 6,8 млрд грн (19,0 %) – у виробництві та розподіленні електроенергії, газу, води.

У загальному обсязі реалізації 81,0 % припадає на продукцію добувної і переробної промисловості, що складає 28,9 млрд грн.

У IV кварталі 2009 р. продовжувалося падіння обсягів виробництва у сільському господарстві. За звітний рік загальне виробництво продукції сільського господарства області (за попередніми даними) порівняно з попереднім роком скоротилося на 10,5 %, у тому числі у сільськогосподарських підприємствах – на 14,8 %, у господарствах населення – на 6,4 %.

Негативні тенденції простежуються і щодо діяльності підприємств транспортної галузі, хоча темпи падіння виконаних транспортними підприємствами робіт дещо уповільнiliся. За 2009 р. усіма видами транспорту перевезено (відправлено) 39,4 млн т вантажів, виконано 20 921,9 млн ткм вантажної роботи. Проти 2008 р. обсяги вантажних перевезень та вантажної роботи скоротилися на 11,1 % та 25,9 % відповідно.

На Південній залізниці загальне навантаження склало 28,9 млн т вантажів, порівняно з минулим роком обсяги навантажень скоротилися на 8,8 %.

Загальні обсяги пасажирських перевезень усіма видами транспорту становили 617,1 млн пасажирів, обсяг пасажирської роботи – 10 751 млн пас.км. Порівняно з минулим роком кількість перевезених (відправлених) пасажирів зменшилася на 14,7 %, пасажирооборот – на 13,4 %.

Найбільший обсяг перевезень припадає на Південну залізницю: за рік відправлено 66,3 млн пасажирів, виконано 6371,9 млн пас. км пасажирської роботи. Порівняно з минулим роком обсяги відправлених пасажирів знизилися на 4,9 %, пасажирооборот – на 10,3 %.

Підприємствами зв'язку Харківської області за січень – листопад 2009 р. було надано послуг пошти та зв'язку на суму 1 748,5 млн грн, з них 819,2 млн грн – населенню, що складає 46,8 % від загального підсумку. Порівняно з минулим роком обсяги наданих послуг зв'язку зросли на 1,3 % (у порівняннях цінах).

Найбільша питома вага із загальної суми доходів припадає на послуги мобільного – 51,9 %, міжміського (включаючи міжнародний) – 10,2 %, міського телефонного зв'язку – 14 %.

Найбільш сильно вплив фінансово-економічної кризи відобразився на будівництві (35,8 % падіння за рік), що в першу чергу зумовлено все ще досить обмеженим доступом до кредитних ресурсів.

У 2009 р. підприємствами області виконано власними силами будівельних робіт на суму 2 829 493 тис. грн, що в порівняннях цінах становить 64,2 % до обсягів будівництва у 2008 р.

З початку року не працювали 15,0 % від загальної кількості будівельних підприємств.

За обсягами виконаних будівельних робіт серед регіонів України Харківська область посідає третє місце (попереду м. Київ та Донецька область).

Структура будівельних робіт за видами будівельної діяльності порівняно з 2008 р. майже не зазнала змін.

Скорочення обсягів будівельних робіт проти відповідного періоду попереднього року відбулося за всіма основними видами будівельної діяльності.

На загальну тенденцію найбільше вплинула діяльність підприємств, що займаються будівництвом будівель і споруд (частка яких у загальному обсязі становить 92,8 %). Серед них значно скоротили обсяги робіт підприємства, що здійснюють будівництво будівель (на 55,8 % проти 2008 р.).

Темп робіт з установлення інженерного устаткування будівель та споруд (частка якого у загальному обсязі становить 6,9 %) знизився на 47,7 % проти 2008 р.

У 2009 року відбувалося поступове зниження інфляційного тиску з 23,8 % у 2008 р. до 12,9 % у грудні 2009 р. (по Україні відповідно з 22,3 % до 12,3 %), що відображене в табл. 1.7.

Таблиця 1.7
Дані щодо показників інфляції по Харківській області
та по Україні (у відсотках до грудня попереднього року) [245]

Показники	Грудень			
	2009 р.		2008 р.	
	Україна	Харківська область	Україна	Харківська область
Індекс споживчих цін	112,3	112,9	122,3	123,8
Індекс цін виробників	114,3	112,9	123,0	125,9

Однією з основних причин зниження інфляції виступило падіння сукупного попиту, спричинене зниженням економічної активності, що призвело до скорочення прибутковості підприємств та як наслідок – зменшення доходів населення.

Індекс споживчих цін (ІСЦ) по області у грудні становив 100,8 %. Індекс цін виробників промислової продукції (ІЦВ) складав 100,5 %.

За 2009 р. ціни виробників підвищилися на 12,9 %, в тому числі: у добувній промисловості – на 0,2 %, у переробній промисловості – на 16,3 %, у виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води – на 3,7 % [245].

Також постраждали від економічної кризи підприємства роздрібної торгівлі, обсяги діяльності яких поступово знижувались протягом року, основним чинником чого стало охолодження споживчого попиту внаслідок зменшення реальних доходів населення та високих негативних очікувань щодо майбутньої економічної ситуації. Остання причина також зумовлює все ще негативну динаміку сфери послуг.

Оборот роздрібної торгівлі за січень – грудень 2009 р. становив 32 057,5 млн грн і зменшився у порівнянніх цінах проти відповідного періоду минулого року на 19,1 %. У його структурі на організовані і неформальні ринки припадало 33,7 %.

Середньомісячний оборот роздрібної торгівлі на одну особу за січень – грудень поточного року складав 960 грн (за відповідний період минулого року – 980 грн).

Загальний обсяг роздрібного товарообороту, включаючи ресторанне господарство, підприємств – юридичних осіб – за січень – грудень 2009 р. складав 15 692,8 млн грн, і проти відповідного періоду 2008 р. фізичний обсяг його зменшився на 22,4 %.

За січень – грудень поточного року (у середньому за місяць) одному мешканцю підприємствами області реалізовано товарів на 470 грн проти 496 грн у січні – грудні минулого року.

За грудень 2009 р. товарооборот підприємств – юридичних осіб – становив 1 551,3 млн грн, фізичний обсяг його знизився проти грудня минулого року на 24,2 %, проти листопада поточного року – зріс на 15,7 %.

Доходи населення виступають у якості одного з джерел фінансування розвитку регіону і якість динаміки їх зростання в цілому характеризують реальні можливості щодо залучення цих коштів щодо

виконання інноваційних програм. Так, середньомісячна номінальна заробітна плата штатного працівника області за січень – листопад 2009 р. становила 1 775 грн та на 6,8 % перевищила дані відповідного періоду 2008 р., тоді, як за одинадцять місяців 2008 р., відносно даних за аналогічний період 2007 р., темп зростання заробітної плати був значно вищим – 35,9 % (рис.1.12) [202; 245].

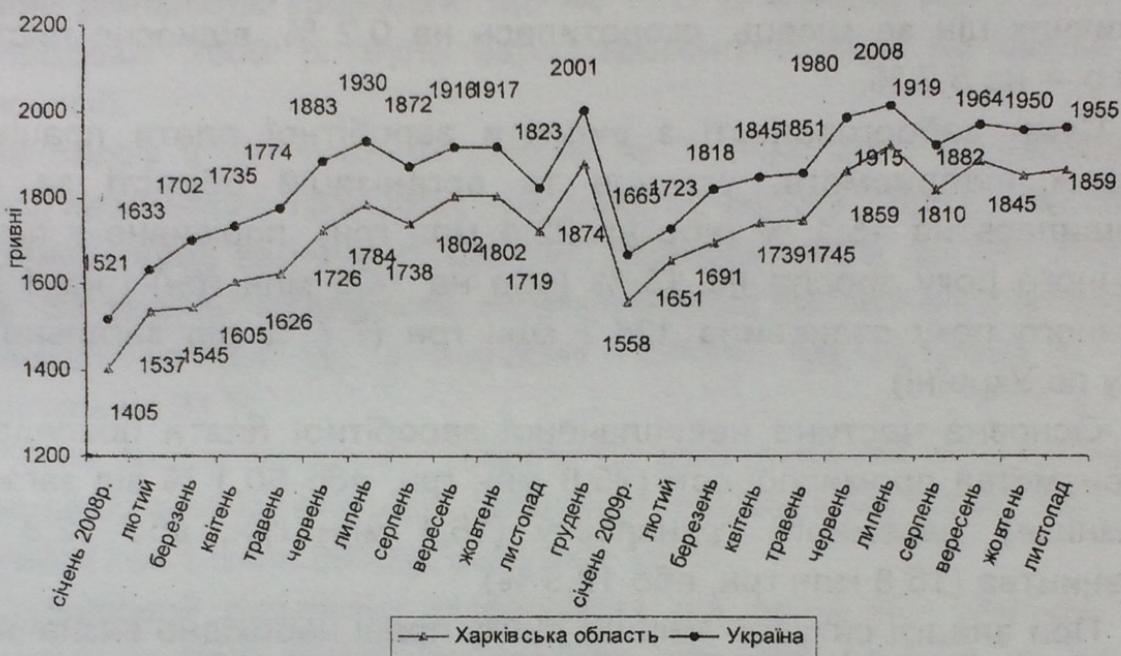

Рис. 1.12. Динаміка середньомісячної заробітної плати по Україні та Харківській області у 2008 – 2009 рр.

Середній розмір номінальної заробітної плати одного штатного працівника в листопаді поточного року складав 1 859 грн і перевищував законодавчо встановлені державні соціальні стандарти: рівень мінімальної заробітної плати та прожитковий мінімум для працездатної особи (744 грн) – у 2,5 раза.

За місяць заробітна плата працівників області зросла на 0,8 %, порівняно з листопадом попереднього року – на 8,1 %.

Найвищі темпи зростання заробітної плати за місяць спостерігались у працівників мисливства, авіаційного транспорту та в організаціях, працівники яких зайняті дослідженнями та розробками (на 6,6 % – 18,2 %).

Найвища заробітна плата у листопаді 2009 р. була нарахована працівникам, які зайняті на трубопровідному транспорті та у фінансових установах – у 2,3 раза перевищувала середній показник по області.

За умови забезпечення повної зайнятості працівників, у листопаді 2009 р. було б достатньо в цілому по області 95,6 % їхньої штатної чисельності, тобто надлишок робочої сили складав 4,4 %, або 28,1 тис. осіб. На промислових підприємствах виявились зайвими 9,1 % працюючих, або 15,5 тис. осіб.

Реальна заробітна плата працівників, з урахуванням індексу споживчих цін за місяць, скоротилась на 0,2 %, відносно листопада 2008 р. – на 5,7 %.

Сума заборгованості з виплати заробітної плати працівникам окремих підприємств, установ та організацій області за місяць зменшилась на 15,1 % (або на 22,4 млн грн), порівняно з початком поточного року зросла на 13 % (або на 14,5 млн грн) і на 1 грудня поточного року становила 126,2 млн грн (7,7 % від загальної суми боргу по Україні).

Основна частина невиплаченої заробітної плати припадала на підприємства промисловості (75,8 млн грн, або 60,1 % від загального показника), наземного транспорту (16,1 млн грн, або 12,8 %) та будівництва (15,8 млн грн, або 12,5 %).

При аналізі ситуації змін на ринку праці необхідно визначити, що у листопаді відбулося зростання рівня зареєстрованого безробіття при одночасному скороченні чисельності штатних працівників, що вказує на відсутність суттєвих якісних змін на ринку праці.

Середньооблікова чисельність штатних працівників підприємств, установ та організацій (далі – підприємства) у листопаді 2009 року становила 642,4 тис. осіб. За місяць вона скоротилась на 0,6 %, або на 0,4 тис. осіб.

Основною причиною неефективного використання трудових ресурсів на підприємствах, в установах та організаціях області є вимушена неповна зайнятість. Чисельність працівників, які перебували у відпустках із дозволу та ініціативи адміністрації, становила 14,1 тис. осіб (2,2 % кількості штатних працівників), що на 8 % менше, ніж у попередньому місяці, тоді як чисельність працюючих у режимі скороченого робочого дня (тижня) у листопаді порівняно з жовтнем збільшилась на 1,7 % і становила 59 тис. осіб, або 9,2 % кількості штатних працівників.

Чисельність економічно активного населення віком 15 – 70 років у середньому за 9 місяців 2009 р. становила 1 379,8 тис. осіб, з них 1 274,3 тис. осіб, або 92,4 %, були зайняті економічною діяльністю, решта – не мали роботи, але активно її шукали та були готові приступити до неї, тобто відповідно до методології Міжнародної організації праці (МОП) класифікувались як безробітні.

За адміністративними даними обласного державного центру зайнятості, у 2009 р. його послугами скористалися 122 тис. незайнятих трудовою діяльністю громадян, що на 10,3 % менше, ніж у 2008 р. З них упродовж 2009 р. було зареєстровано більше половини, або 73,8 тис. осіб.

На обліку в цій установі станом на 1 січня 2010 р. перебувало 32,5 тис. незайнятих громадян, які шукали роботу. Офіційний статус безробітних серед зазначеної категорії громадян мали 32 тис. осіб, або 98,3 %. За місяць чисельність зареєстрованих безробітних по області збільшилась на 3,4 %, а відносно початку грудня 2008 р. вона зменшилась на 31 %.

Рівень зареєстрованого безробіття, розрахований по відношенню до середньорічної чисельності населення працевдатного віку, за місяць не змінився і на 1 січня 2010 р. становив 1,8 %.

Фінансовий результат підприємств від звичайної діяльності до оподаткування (крім малих та установ, що утримуються за рахунок бюджету) за січень – листопад 2009 р. становив 1 561,1 млн грн збитку. Для порівняння: фінансовий результат за січень – листопад 2008 р. становив 2 768,6 млн грн прибутку.

Питома вага прибуткових підприємств становить 51,7 %, загальні обсяги прибутку складають 3 595,5 млн грн, що на 1 573,3 млн грн менше, ніж за відповідний період минулого року.

Найбільші обсяги прибутку отримано у промисловості (63,7 %), у торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (14,4 %), у діяльності транспорту та зв'язку (10,8 %).

Питома вага збиткових підприємств становить 48,3 %, що більше відповідного періоду 2008 р. на 9,5 %. Загальні обсяги збитку становлять 5 156,6 млн грн, що на 2 756,4 млн грн більше, ніж за відповідний період минулого року.

Найбільші обсяги збитків спостерігалися у фінансовій діяльності – 2 286,2 млн грн, у промисловості – 1 447,2 млн грн, у торгівлі, ремонту

автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 694,7 млн грн.

Грошово-кредитна політика Національного банку України у 2009 р. проводилася за складних умов економічної та фінансової кризи і спрямовувалася на виконання основної функції Національного банку України – забезпечення стабільності грошової одиниці.

Відповідно до змін у макроекономічному та політичному середовищі розвиток грошово-кредитного ринку протягом 2009 р. мав суттєві відмінності. Погіршення економічної ситуації, пік якого прийшовся на I квартал 2009 р., на грошово-кредитному ринку знаходило відображення у продовженні відпливу коштів з банків, знижені ліквідності банківської системи, дефіциті іноземної валюти та ін. Натомість поліпшення показників розвитку реального сектора економіки, платіжного балансу та скасування законодавчих обмежень у проведенні грошово-кредитної політики, починаючи з II кварталу, сприяли поліпшенню ситуації. Ще одним важливим фактором, який позитивно впливув на ситуацію у фінансовій сфері, було отримання ефекту від стабілізаційних заходів, ужитих Національним банком України, та продовження співробітництва з МВФ в рамках програми "Стенд-бай".

Як результат, починаючи з квітня 2009 р. спостерігався щомісячний приріст депозитів населення (крім незначного зниження у вересні). Утім така динаміка не змогла компенсувати падіння депозитів населення в I кварталі і річні темпи їх приросту залишились від'ємними.

Зниження обсягу депозитів з початку року відповідним чином вплинуло на динаміку грошової маси, обсяг якої у 2009 р. зменшився на 5,5 % – до 487,5 млрд грн. Падіння показника широких грошей було відображенням скорочення економічної активності в цілому.

Натомість обсяг монетарної бази за підсумками 2009 р. збільшився на 4,4 % до 195,0 млрд грн. Такий показник приросту грошової бази за рік знаходиться в межах прогнозного індикатора, визначеного Основними зasadами грошово-кредитної політики на 2009 р. (6 %). Також Національний банк України упродовж року забезпечував виконання критерію ефективності за монетарною базою програми "Стенд-бай", яка реалізується за підтримки МВФ.

На динаміку монетарної бази у 2009 р. суттєво впливали фіскальні чинники. Зокрема, обсяг коштів Уряду в національній валюті на рахунках у Національному банку України за 2009 р. зменшився на 86,1 % – до 1,1 млрд грн.

Крім цього, у 2009 р. Національний банк України здійснив операції з викупу в банків державних облігацій України на загальну суму 34,89 млрд грн (за номінальною вартістю), переважна більшість з яких (на суму 29,34 млрд грн) була проведена відповідно до статті 2 Закону України "Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України" і пов'язана з монетизацією облігацій, випущених урядом із метою капіталізації банків.

Також уряд у 2009 р. для забезпечення фінансування внутрішніх видатків бюджету конвертував у гривню значні обсяги своїх валютних коштів (у тому числі отриманих від МВФ у рамках програми "Стенд-бай"), що також сприяло збільшенню обсягу монетарної бази.

Одночасно зростання обсягів грошової пропозиції стримувалося за рахунок проведення Національним банком України операцій з продажу іноземної валюти на міжбанківському ринку з метою попередження надмірних коливань обмінного курсу гривні.

В умовах пріоритетного фінансування соціальних видатків бюджету значна частка коштів, що надходила в обіг унаслідок дії фіiscalьних чинників, перетворювалася на готівку. Це знайшло відповідне відображення в динаміці окремих складових монетарної бази. Так, обсяг коррахунків банків упродовж 2009 р. зменшився на 6,5 % до 17,4 млрд грн. Водночас обсяг готівки поза банками збільшився за рік на 1,5 %

Процентна політика в поточному році проводилася адекватно до макроекономічної ситуації і спрямовувалися на утримання вартості грошей на позитивному рівні щодо інфляції з метою стимулювання повернення вкладів у банківську систему, нівелювання девальваційного тиску та інфляційних ризиків. Відповідно до зниження інфляційного тиску та стабілізації ситуації на грошово-кредитному ринку Національний банк України коригував свої відсоткові ставки.

Так, протягом червня – серпня двічі знижувалася облікова ставка, яка наразі визначена як базова ставка щодо інших процентних ставок Національного банку України. Зокрема, з 15.06.2009 р. розмір облікової ставки було знижено з 12 % – до 11 %, а з 12.08.2009 р. – до 10,25 %.

Середньозважена процентна ставка за операціями з рефінансування була позитивною відносно інфляції і становила у 2009 р. 16,7 % (у грудні – 12,7 %). Середньозважена ставка за мобілізаційними операціями у 2009 році становила 6,6 % (у грудні – 5,4 %).

Заходи Національного банку України щодо стабілізації ситуації на грошово-кредитному ринку спрямовувалися переважно на обмеження спекулятивного попиту на іноземну валюту і не мали на меті обмеження банками кредитної підтримки економічного розвитку.

Національний банк України постійно вживає заходи, спрямовані на стимулювання кредитної підтримки банками процесів економічного розвитку. Зокрема, для підвищення ефективності дій із забезпечення виконання покладених на нього функцій Правління Національного банку України затвердило План додаткових заходів Національного банку України щодо забезпечення стабільноті грошової одиниці України та банківської системи. Ці заходи розділені на 4 групи:

- забезпечення стабільноті грошової одиниці;
- забезпечення своєчасності виконання зобов'язань банків перед клієнтами;
- забезпечення програм рекапіталізації банків;
- активізація інвестиційної складової діяльності банків.

Обсяги іноземного капіталу у структурі капіталу самостійних банків регіональних банківських систем представлена досить нерівномірно по регіонах України. Абсолютним лідером у цьому залишається Київська область. У Харківській області лідером щодо присутності частки іноземного капіталу в загальній структурі капіталу є АКІБ "УкрСиббанк" (табл. 1.8).

Розвиток банківської системи Харківської області протягом 2009 року відбувався за відчутного впливу світової фінансової кризи та складних макроекономічних умов. За підсумками року практично всі показники розвитку банківського сектору мали менші значення, ніж на початок року. Однак у IV кварталі з'явилися певні ознаки відновлення розвитку, які в першу чергу характеризувалися позитивною динамікою депозитів населення, поступовим відновленням довіри до банківської системи та стабілізацією ситуації на валютному ринку.

Таким чином, банківські установи Харківської області упродовж минулого 2009 р. працювали стабільно, динамічно нарощуючи основні показники діяльності, що відповідало загальній динаміці розвитку банківської системи країни в цілому (табл. 1.9) [61].

Нарощування економічного потенціалу Харківського регіону сприяло розвитку банківської системи та її зміцненню. В умовах економічного зростання області була й залишається провідною роль саме самостійних банківських установ у загальній кількості банків, діючих на її території.

Таблиця 1.8

Динаміка зростання представництва іноземного капіталу в банківській системі Харківської області, тис. грн

Період	Станом на 01.01.2008 р.					Станом на 01.01.2009 р.				
	Кіл-ть банків капітал	Статутн. капітал	Активи	Кредити	При- буток	Кіл-ть банків капітал	Статутн. капітал	Активи	Кредити	При- буток
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Україна (банк. система), діючих банків	175	42872630	5993961034300520376619689		184824542419260864987418159787304241					
у тому числі:						192,32	154,50	172,49	110,34	
з іноземним капіталом:	47					53				
100 % іноземного капіталу	17					17				
Частка іноземного капіталу, %	35					36,7				
Харківська область										
у тому числі:										
європейський капітал:										
Регіон-банк	36310	225433	177004	5790		36310	268986	202829	5887	
РЕАЛ БАНК	63000	258160	141942	1264		100000	335480	187257	2082	
Земельний банк	132000	544242	326060	5036		230000	985331	587057	8506	
Грант	50000	380561	304421	948		60000	476995	345882	1157	
Базис	46567	967092	713691	10848		66749	1203679	956491	11399	
Меркурій	53372	791811	613133	7580		69470	940465	742208	6703	
Факторіал-банк	102112	1403719	712153	1838		102112	1811024	1315784	2092	
Європейський	87000	1450255	973788	8048		287000	2200784	1505855	620	
Золоті ворота	75000	756519	669632	3411		111240	1011996	902692	2439	
іноземний капітал:										
100 % іноземного капіталу										
ЗАТ "ОТП Банк"	1\	1	1	1\		1\	1	1	1	
Частка іноземного капіталу, %										
Банки з участью іноземного капіталу:										

Закінчення табл. 1.8

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
АКІБ "УкрСиббанк"		2575000	37664165	30793605	199767		4005000	48453650	46813592	427621	
ХОД "Райффайзен Банк Аваль"											
АКБ "Мрія" Харк. філія											
КБ "Надра" Харк. філія											
ВАТ "Кредитпромбанк" Харк. філія											
АТ "Індекс-банк" Харк. філія											
АТ "ВАБАНК" Харк. філія											
ВАТ "КРЕДОБАНК" Харк. філія											
АТ "Укрінбанк" Харк. філія											
АКБ "Правекс-банк" Харк. філія											
Усього	3420361	46451871	36765682	268628		5267881	60629233	55928024	485079		
(% до попереднього року)						154,02	130,52	152,12	180,58		

Таблиця 1.9

Основні показники діяльності банків України станом на 1 січня 2010 року*

№ з/п	Назва показника	01.01.2004 р.	01.01.2005 р.	01.01.2006 р.	01.01.2007 р.	01.01.2008 р.	01.01.2009 р.	01.01.2010 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Кількість зареєстрованих банків	179	181	186	193	198	198	197
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	8	4	1	6	1	7	6
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	20	20	20	19	19	13	14
4	Кількість діючих банків	158	160	165	170	175	184	182
4.1	Із них: з іноземним капіталом	19	19	23	35	47	53	51
4.1.1	У тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	7	7	9	13	17	17	18
5	Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	11,3	9,6	19,5	27,6	35,0	36,7	35,8
							Активи, млн грн	
1	Загальні активи (не скореговані на резерви за активними операціями)	105539	141497	223024	353086	619004	973332	1001626
1.1	Чисті активи (скореговані на резерви за активними операціями)	100234						
				213878	340179	599396	926086	880302
				134348				

* Розроблено авторами за даними НБУ.

Продовження табл. 1.9

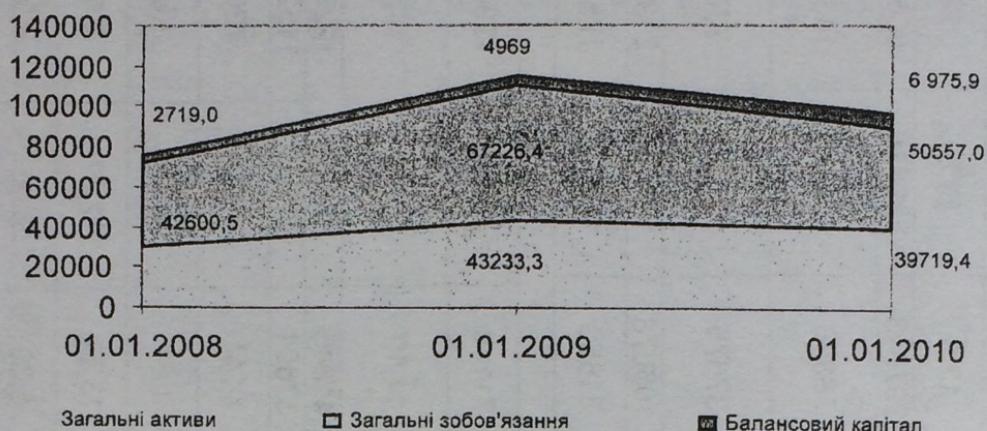
1	2	3	4	5	6	7	8	9
2	Високоліквідні активи	16043	23595	36482	44851	63587	79702	96384
3	Кредитний портфель	73442	97197	156385	269688	485507	792384	747348
3.1	У тому числі: Кредити, надані суб'єктам господарювання	57957	72875	109020	167661	276184	472584	474991
3.2	Кредити, надані фізичним особам	8879	14599	33156	77755	153633	268857	222538
4	Довгострокові кредити	28136	45531	86227	157224	291963	507715	441778
4.1	У тому числі: довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	23239	34693	58528	90576	156355	266204	244412
5	Проблемні кредити (прострочені та сумнівні)	2500	3145	3379	4456	6357	18015	69935
6	Вкладення в цінні папери	6534	8157	14338	14466	28693	40610	39335
7	Резерви за активними операціями банків	5355	7250	9370	13289	20188	48409	122433
7.1	У тому числі резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	4631	6367	8328	12246	18477	44502	99238
							Пасиви, млн грн	
1	Пасиви, всього	100234	134348	213878	340179	599396	926086	880302
2	Балансовий капітал	12882	18421	25451	42566	69578	119263	115175
2.1	У тому числі: Сплачений зареєстрований статутний капітал	8116	11648	16144				
							42873	82454
								119189

Закінчення табл. 1.9

1	2	3	4	5	6	7	8	9
2.2	Частка капіталу в пасивах	12,9	13,7	11,9	12,5	11,6	12,9	13,1
3	Зобов'язання банків	87352	115927	188427	297613	529818	806823	765127
3.1	У тому числі кошти суб'єктів господарювання	27987	40128	61214	76898	111995	143928	115204
3.1.1	Із них строкові кошти суб'єктів господарювання	10391	15377	26807	37675	54189	73352	50511
3.2	Кошти фізичних осіб	32113	41207	72542	106078	163482	213219	210006
3.2.1	Із них строкові кошти фізичних осіб	24861	33204	55257	81850	125625	175142	155201
Довідково								
1	Регулятивний капітал, млн грн	13274	18188	26373	71148	72265	123066	135802
2	Адекватність регулятивного капіталу (Н2)	15,11	16,81	14,95	14,19	13,92	14,01	18,08
3	Доходи, млн грн	13949	20072	27537	41645	68185	122580	142995
4	Витрати, млн грн	13122	18809	25367	37501	61565	115276	181445
5	Результат діяльності, млн грн	827	1263	2170	4144	6620	7304	-38450
6	Рентабельність активів, %	1,04	1,07	1,31	1,61	1,50	1,03	-4,38
7	Рентабельність капіталу, %	7,61	8,43	10,39	13,52	12,67	8,51	-32,52
8	Чиста процентна маржа, %	5,78	4,90	4,90	5,30	5,03	5,30	6,21
9	Чистий спред, %	6,97	5,72	5,78	5,76	5,31	5,18	5,29

Станом на 01.01.2010 р. на території Харківської області здійснювали діяльність 51 банківська установа, в тому числі 10 самостійних банків, 40 філій, 1 представництво та 1 195 відділень.

Загальні активи банківських установ області станом на 01.01.2010 р. дорівнювали 3 9719,4 млн грн та зменшилися за звітний рік на 8,1 % (рис.1.13).

Рис. 1.13. Динаміка загальних активів і зобов'язань банків Харківської області (млн грн)

Зобов'язання досягли 50 557,0 млн грн та зменшилися проти початку звітного року на 24,8 %. Балансовий капітал станом на 01.01.2010 р. склав 6 975,9 млн грн та збільшився порівняно з 01.01.2009 р. на 40,4 %. Зростання балансового капіталу пов'язане насамперед зі збільшенням статутного капіталу – на 30,3 % та резервних фондів – на 75,0 %. Структура балансового капіталу на 1 січня 2010 р. характеризувалася такими даними: статутний капітал – 6 548,3 млн грн, або 93,9 % у структурі, резервні фонди – 1 100,3 млн грн (15,8 %), результати минулых років – 58,0 млн грн (0,8 %), результати звітного року, що очікують затвердження – 1 296,2 млн грн (-18,6 %), інший капітал – 565,5 млн грн (8,1 %). Регулятивний капітал усіх харківських банків станом на 01.01.2010 р. відповідав вимогам Національного банку до капіталу залежно від обсягу операцій та територіальної діяльності та дорівнював 8 787,9 млн грн, що більше проти 01.01.2009 р. на 18,7 %. Основною складовою регулятивного капіталу залишився акціонерний капітал, питома вага якого на звітну дату становила у структурі 74,5 %.

Стабільним за результатами діяльності у 2005 – 2006 рр. залишався рейтинг самостійних банківських установ порівняно з іншими регіонами України, що відображене в табл. 1.10.

Таблиця 1.10

Динаміка рейтингів регіонів України за результатами діяльності комерційних банків у 2004 – 2008 роках

Регіон	Станом на 01.01.2005 р.				Станом на 01.01.2006 р.				Станом на 01.01.2007 р.				Станом на 01.01.2008 р.				Станом на 01.01.2009 р.			
	Рейтинг регіону за кількістю банків	Рейтинг регіону за статутним капіталом	Рейтинг регіону за кількістю самостійних банків	Рейтинг регіону за кількістю банків																
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Київ та Київська область	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>Група середньої концентрації</i>																				
Дніпропетровська область	3	3	2	2	3	3	2	2	3	2	2	2	3	2	2	2	3	2	2	2
Донецька область	2	3	4	4	2	4	4	5	2	4	4	4	2	3	4	4	2	4	4	4
Харківська область	6	2	3	3	6	2	3	6	3	3	6	3	3	6	3	3	3	3	3	3
Одеська область	7	4	5	5	7	4	5	4	7	4	5	5	7	3	5	5	7	4	5	5
Запорізька область	10	6	7	7	10	6	7	7	12	6	7	7	10	5	8	8	10	6	8	8
Львівська область	5	5	6	6	5	5	6	5	5	6	5	5	6	6	6	6	5	5	7	6
Полтавська область	9	7	8	8	9	6	9	11	9	7	11	11	9	6	11	12	9	7	9	9
АР Крим	4	6	11	10	4	6	11	9	4	6	10	10	4	5	9	9	4	7	11	12
<i>Група незначної концентрації</i>																				
Луганська область	8	8	12	13	8	7	12	12	8	7	12	14	8	6	12	14	8	7	13	13
Миколаївська область	11	0	0	0	10	0	0	0	0	0	0	0	0	11	0	0	0	10	0	0

Закінчення табл. 1.10

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Черкаська область	13	0	0	0	11	0	0	11	0	0	0	0	13	0	0	0	11	0	0	0
Івано-Франківська область	16	9	13	15	13	8	13	15	14	8	14	15	17	7	13	11	13	8	14	10
Волинська область	23	8	9	12	19	7	8	10	22	7	8	8	15	6	7	7	19	7	6	6
Чернігівська область	19	7	10	9	16	6	10	8	19	6	9	9	21	5	10	10	16	6	10	15
Херсонська область	14	0	0	0	12	0	0	0	15	0	0	0	14	0	0	0	12	0	0	0
Сумська область	12	9	14	11	11	8	14	13	13	7	13	12	12	6	14	13	11	7	12	11
Вінницька область	17	0	0	0	13	0	0	0	16	0	0	0	18	0	0	0	13	0	0	0
Група низької концентрації																				
Житомирська область	19	0	0	0	15	0	0	0	20	0	0	0	20	0	0	0	15	0	0	0
Хмельницька область	15	0	0	0	13	0	0	0	15	0	0	0	16	0	0	0	13	0	0	0
Рівненська область	22	0	0	0	18	0	0	0	21	0	0	0	24	0	0	0	18	0	0	0
Закарпатська область	20	9	15	14	17	8	15	14	17	8	15	13	22	7	15	15	17	8	15	14
Кіровоградська область	18	0	0	0	14	0	0	0	17	0	0	0	19	0	0	0	14	0	0	0
Тернопільська область	21	0	0	0	17	0	0	0	18	0	0	0	23	0	0	0	17	0	0	0
Чернівецька область	24	0	0	0	20	0	0	0	22	0	0	0	25	0	0	0	20	0	0	0

Проблема підвищення рівня капіталізації залишається для переважної більшості банків області актуальною.

Рівень капіталізації банків є найважливішим фактором, який визначає фінансовий стан банку, можливості розширення обсягів його діяльності, а також є показником надійності та стійкості банку до ризиків. Згідно з вимогами Національного банку України для здійснення операцій з валютними цінностями в частині залучення та розміщення іноземної валюти на міжнародних ринках, інвестицій у статутні фонди та акції інших юридичних осіб харківським банкам необхідно до 31.12.2012 р. збільшити розмір регулятивного капіталу до 20 млн євро.

Зростання обсягу проблемних кредитів, обмежене кредитування корпоративних клієнтів та домашніх господарств, стрибки валютного курсу гривні, необхідність підвищення вартості депозитів фізичних осіб в умовах погіршення довіри до банківської системи з боку населення – усі ці проблеми безпосередньо позначилися на фінансових результатах діяльності банківської системи області – за січень – грудень 2009 року перевищення витрат над доходами склало 1 296,2 млн грн (за відповідний період попереднього року – 1 204,1 млн грн) (рис. 1.14).

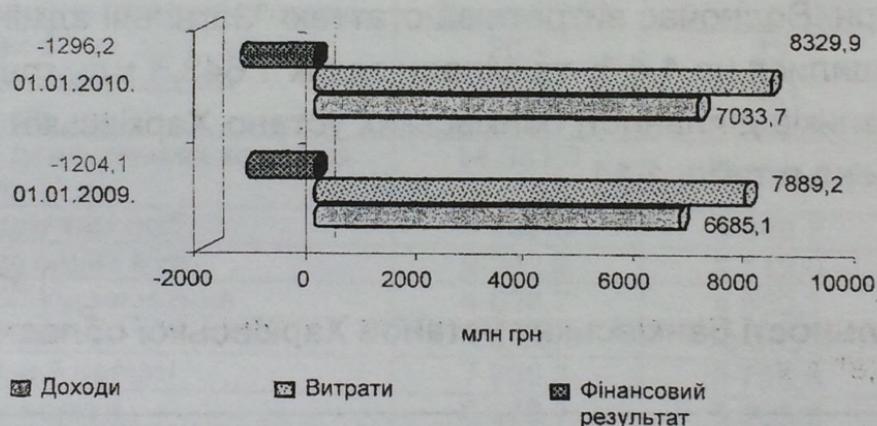

Рис.1.14. Показники динаміки фінансових результатів діяльності банків Харківської області

За звітний період банківськими установами області було отримано доходів у обсязі 7 033,7 млн грн, витрати склали 8 329,9 млн грн. Порівняно з 2008 р. доходи зросли на 5,2 %, витрати – на 5,6 %, тобто темпи зростання доходів, незважаючи на проведення банками політики жорсткої економії, були нижчі за темпи зростання витрат. Показник витрат

на 1 грн доходів за січень – грудень 2009 р. був майже на рівні аналогічного періоду 2008 року та склав 1,18 грн.

Доходи банківських установ мали таку структуру: процентні доходи – 75,1 % (5 283,5 млн грн), комісійні доходи – 11,7 % (825,4 млн грн), доходи від торговельних операцій – 10,8 % (762,9 млн грн), інші операційні доходи – 2,1 % (149,9 млн грн), інші доходи – 0,2 % (12,0 млн грн).

Зростання доходів у звітному періоді відбулося за рахунок збільшення порівняно з січнем – груднем минулого року процентних доходів – на 1 015,0 млн грн, або на 11,3 %. Інші складові доходів зменшилися, найбільш суттєво результати від торговельних операцій – на 339,5 млн грн, або на 30,8 %.

У структурі витрат банківських установ області найбільш вагомими залишились процентні витрати, питома вага яких склала 52,9 % (4 406,8 млн грн), порівняно з відповідним періодом минулого року вони зросли на 354,4 млн грн, або на 8,7 %.

У звітному році значно зросли відрахування банківських установ до резервів – на 662,8 млн грн, або на 63,7 % до 1 702,7 млн грн. Порівняно з минулим роком також зросли витрати за статтями "Інші операційні витрати" – на 12,6 % до 883,8 млн грн та "Комісійні витрати" – на 11,8 % до 121,6 млн грн. Водночас витрати за статтею "Загальні адміністративні витрати" зменшилися на 1,4 % та склали за рік 1 643,6 млн грн. Динаміка основних показників діяльності банківських установ Харківської області за 2009 рік наведена в табл. 1.11.

Таблиця 1.11
Показники діяльності банківських установ Харківської області (млн грн)

Показники	Станом на 01.01.2010 р.	Станом на 01.01.2009 р.	Темпи зростання, %
			до 01.01.2009 р.
1	2	3	4
Кількість банківських установ	51	66	77,3
у т. ч.: банків – юридичних осіб	10	11	90,9
філій Харківських банків	2	3	66,7
філій банків інших міст	38	48	79,2
Кількість відділень	1 195	1 306	91,5
Кількість представництв	1	4	25,0

* Розроблено авторами за статистичними даними ХОУ НБУ.

Закінчення табл. 1.11

1	2	3	4
Вимоги за кредитами у тому числі	29 426,1	32 899,3	89,4
- банків-юридичних осіб	8 165,9	8 555,2	95,4
- філій банків інших міст	21 285,3	24 344,1	87,4
- суб'єктів господарювання	15 533,6	17 502,9	88,7
- фізичних осіб	13 892,5	15 396,4	90,2
- у національній валюті	11 128,0	11 579,5	96,1
- в іноземній валюті	18 298,1	21 319,8	85,8
- короткострокові	6 929,4	7 942,5	87,2
- довгострокові	22 496,7	24 956,8	90,1
за видами економічної діяльності			
- сільське господарство	922,5	1 126,0	81,9
- добувна промисловість	98,3	40,5	242,7
- переробна промисловість	4 736,1	5 891,1	80,4
- виробництво електроенергії, газу, води	124,5	217,5	57,2
- будівництво	1 103,0	978,0	112,8
- торгівля	5 363,0	6 448,1	83,2
- транспорт	470,2	443,8	105,9
- операції з нерухомістю	2 015,3	1 674,5	120,4
- інше	700,7	683,4	102,5
Довідково: обсяги наданих кредитів підприємствами АПК в поточному році	За 2009 рік 335,8	За 2008 рік 653,4	
Середньозважена процентна ставка за кредитами в нац. вал., усього	<u>Січень 2010</u> 20,4	<u>Січень 2009</u> 23	
- суб'єктів господарювання	23,3	23,1	
- фізичних осіб	12,2	22	
Залишки за депозитними коштами у тому числі:	14 031,0	14 713,7	95,4
- банків-юридичних осіб	4 788,8	5 600,7	85,5
- філій банків інших міст	9 242,2	9 113,0	101,4
- суб'єктів господарювання	4 028,7	4 650,1	86,6
- фізичних осіб	10 002,3	10 063,6	99,4
- у національній валюті	7 760,3	8 729,8	88,9
- в іноземній валюті	6 270,7	5 983,9	104,8
Середньозважена процентна ставка за залученими строковими депозитами в нац. вал., усього:	<u>Січень 2010</u> 18,5	<u>Січень 2009</u> 18,6	
- суб'єктів господарювання	14,5	18,6	
- фізичних осіб	19,7	18,7	
Регулятивний капітал банків	8 787,9	7 401,7	118,7
Фінансовий результат діяльності	-1 296,2	-1 204,1	
Активи банк. установ області	39 719	43 233	91,9
Зобов'язання банк. установ області	50 557	67 226	75,2
Банки з іноземним капіталом			
АТ "УкрСиббанк"	81,4 %	60,5 %	
ПАТ "Мегабанк"	31,5 %	9,2 %	
АКБ "Факторіал-банк"	x	99,6 %	

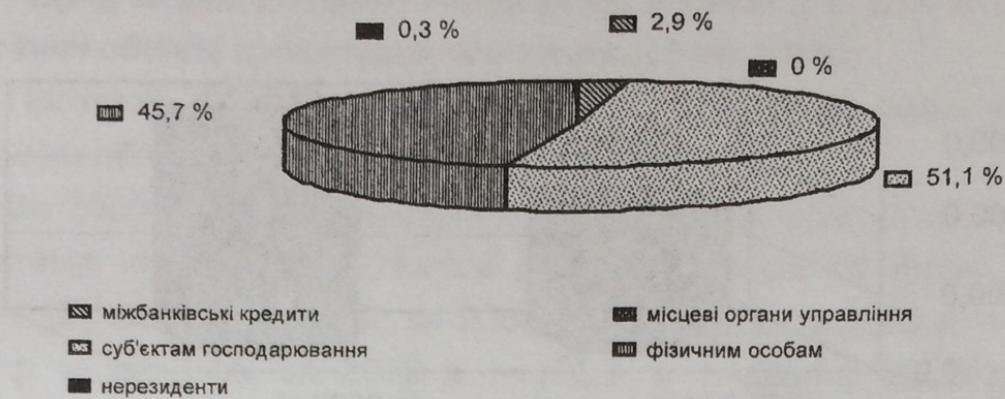
Розвиток грошово-кредитного ринку протягом січня – грудня 2009 р. відбувався за відчутного впливу світової фінансової кризи та, відповідно, складних макроекономічних умов. Значні коливання попиту та пропозиції протягом року на валютному ринку також мали безпосередній вплив на розвиток ситуації на грошово-кредитному ринку області. І хоча за підсумками року практично всі показники розвитку грошово-кредитного ринку мали менші значення, ніж у попередніх роках, наприкінці року з'явилися певні ознаки покращення ситуації на грошово-кредитному ринку: стабілізація курсу гривні до іноземних валют сприяла поступовому поверненню коштів населення до банківської системи. Однак незважаючи на певні позитивні тенденції розвитку, кредитування банківською системою реального сектору в достатніх для економічного розвитку обсягах не відновилося.

За висновками експертів, протягом 2009 р. в області спостерігалася негативна динаміка розвитку кредитного ринку, що відбувалося під впливом наступних чинників: уповільнення динаміки зростання вимог за кредитами, наданими сектору домашніх господарств, що було пов'язане з погіршенням платоспроможності населення через скорочення реальних доходів, та уповільнення динаміки зростання вимог за кредитами, наданими корпораціям, унаслідок негативних тенденцій розвитку макроекономічних показників; існування значних фінансових ризиків; зростання заборгованості за раніше отриманими кредитами; посилення вимог банків до оцінки платоспроможності клієнтів.

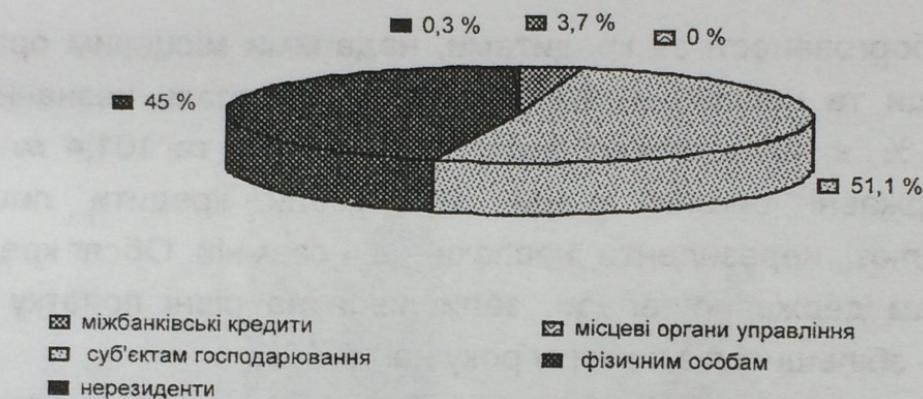
Поряд із цим проведення Національним банком України у 2 півріччі 2009 р. більш стриманої грошово-кредитної політики не стало на заваді поступовому відновленню позитивних тенденцій до кредитування банками реального сектору економіки, тому що заходи Національного банку України щодо стабілізації ситуації на грошово-кредитному ринку спрямовувалися переважно на обмеження спекулятивного попиту на іноземну валюту і не мали на меті обмеження банками кредитної підтримки економічного розвитку.

Відображенням цього є збільшення протягом грудня 2009 року обсягів кредитування в національній валюті, хоча про відновлення кредитування свідчити ще рано.

Станом на 01.01.2010 р. вимоги банківських установ області за наданими кредитами (з урахуванням кредитів, наданих на міжбанківському ринку) наведена на рис. 1.15 і склали 30 413,2 млн грн, та зменшилися за рік на 11,2 % (за 2008 рік – зросли на 58,6 % (рис. 1.16).

Рис. 1.15. Структура кредитів, наданих в економіку Харківської області станом на 01.01.2010 р.

Рис. 1.16. Структура кредитів, наданих в економіку Харківської області станом на 01.01.2009 р.

Зменшення вимог за кредитами протягом 2009 року відбулося як за рахунок кредитів, наданих домашнім господарствам, які зменшилися відповідно на 9,8 %, так і кредитів, наданих корпораціям, які зменшилися на 11,3 %. Вимоги за кредитами, наданими на міжбанківському ринку з початку звітного року зменшилися на 29,9 %, проте за грудень зросли на 56,8 %.

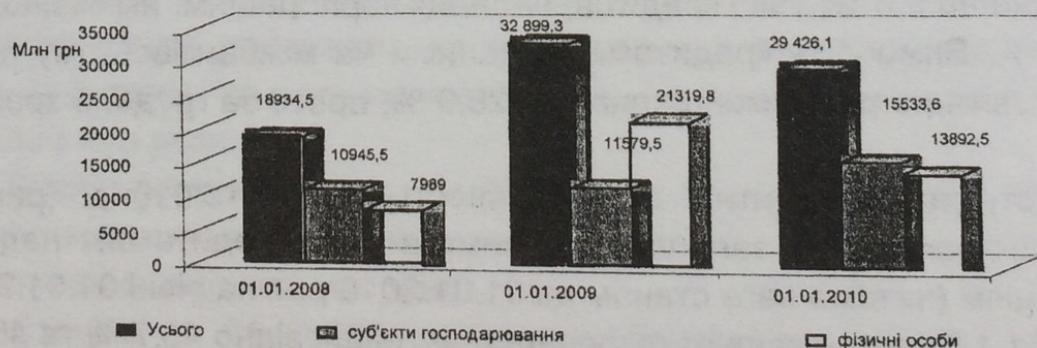
У структурі кредитної заборгованості на 01.01.2010 р. (рис.1.17) найбільш вагомими залишились вимоги за кредитами, наданими корпораціям (питома вага станом на 01.01.2010 р. є на рівні 01.01.2009 р. склала 51,1 %) та домашнім господарствам (відповідно 45,7 % та 45,0 %). Протягом звітного року частка міжбанківських кредитів у структурі зменшилася на 0,8 відсоткового пункту на користь кредитів, наданих фізичним особам.

Рис. 1.17. Вимоги за кредитами банківських установ Харківської області

Частка заборгованості за кредитами, наданими місцевим органам виконавчої влади та нерезидентам України, залишилась незначною – 0,001 % та 0,3 %, в абсолютному вимірі 0,3 млн грн та 101,4 млн грн відповідно; державні органи влади отримували кредити лише в національній валюті, нерезиденти, навпаки – в іноземній. Обсяг кредитів, наданих органам державної влади, залишився на рівні початку року, нерезидентам – збільшився з початку року на 14,7 %.

Незважаючи на достатній рівень ліквідності банківської системи, на кредитному ринку області спостерігалася низхідна динаміка кредитування як корпорацій, так і домашніх господарств (рис. 1.18), що відбувалося внаслідок посилення вимог до позичальників, а також запровадження обмежень на здійснення кредитування в іноземній валюті.

Рис. 1.18. Динаміка вимог за кредитами банківських установ області, наданих суб'єктам господарювання та фізичним особам

Поряд із цим в окремі місяці року, а також у грудні спостерігалося зростання обсягів кредитування в національній валюті.

Протягом останніх десяти років кредитування реального сектору економіки області відбувалося високими темпами.

За 2000 р. темпи зростання вимог банківських установ області за кредитами, наданими суб'єктам господарювання та фізичним особам (рис. 1.19), склали 189,4 %, за 2005 р. – 144,1 %, за 2006 р. – 155,1 %, за 2007 р. – 166,1 %, за 2008 р. – 173,8 % і лише у 2009 р. внаслідок негативних наслідків економічної та фінансової кризи спостерігалася негативна динаміка (за звітний рік вимоги за кредитами, наданими банківськими установами області суб'єктам ринку, зменшилися на 10,6 %).

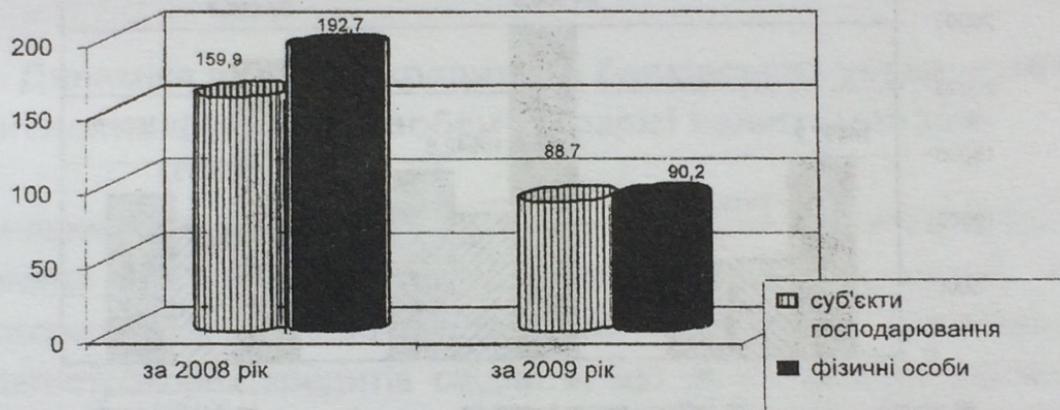

Рис. 1.19. Темпи зростання вимог за кредитами СГД і фізичних осіб (у відсотках)

Станом на 01.01.2010 р. вимоги за кредитами, спрямованими в реальний сектор економіки (з нарахованими доходами), склали 29 426,1 млн грн, або 96,8 % у структурі кредитних вкладень, та зменшилися за рік на 3 473,2 млн грн, або на 10,6 % (у 2008 р. спостерігався приріст заборгованості на 73,8 %). У цілому щодо банків України вимоги за кредитами за 2009 р. зменшилися на 2,1 %, у попередньому році приріст кредитних вкладень складав 71,9 %.

За розмірами кредитної заборгованості банківські установи Харківської області продовжують займати 5 позицію після банків Києва, Дніпро-

петровської, Донецької та Одеської областей; на банківський сектор області припадає 6,1 % від загальних вимог за кредитами, направленими українськими банками в економіку.

Зменшення вимог за кредитами, направленими в реальний сектор економіки, до 29 426,1 млн грн станом на 1 січня 2010 р., відбулося як за рахунок кредитів, наданих суб'єктам господарської діяльності, так і фізичним особам, відповідно на 11,3 %, або на 1 969,3 млн грн, та на 9,8 %, або на 1 503,9 млн грн.

Строкова структура кредитних вкладень упродовж звітного року характеризувалася збереженням у загальному їх обсязі на досить високому рівні питомої ваги довгострокових кредитів (рис. 1.20).

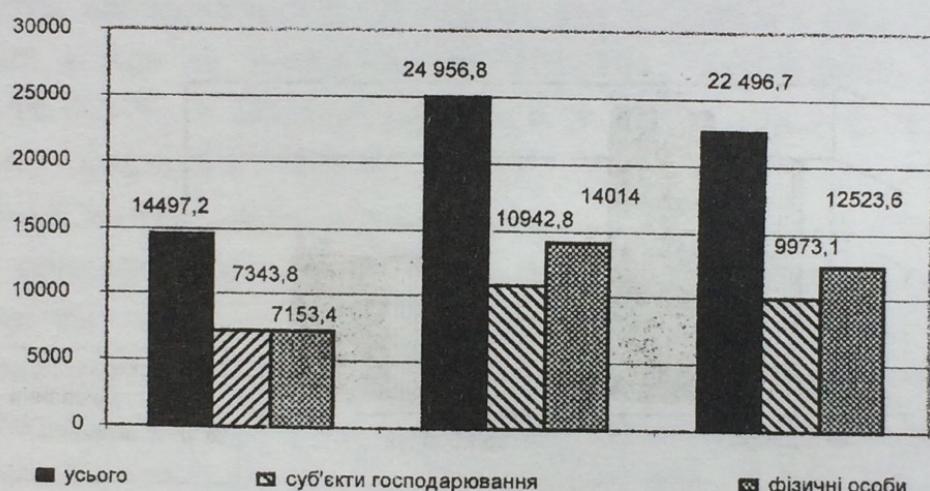

Рис. 1.20. Динаміка вимог за довгостроковими кредитами, наданих суб'єктам господарювання та фізичним особам

Станом на 01.01.2010 р. вимоги за довгостроковими кредитами становили 22 496,7 млн грн, а їх питома вага в кредитному портфелі склала 76,5 % (на 01.01.2009 р. – 77,1 %).

Однак на відміну від попереднього року, в 2009 р. вимоги за довгостроковими кредитними вкладеннями зменшилися – на 9,9 %, або на 2 460,1 млн грн. Зазначене пов'язане з обмеженістю довгострокових ресурсів у банківських установ області.

При цьому негативна динаміка спостерігалася щодо вимог за довгостроковими кредитами, наданими як фізичним особам, так і корпораціям (рис. 1.21). Так, станом на 01.01.2010 р. заборгованість за довгостроковими кредитами, наданими фізичним особам, дорівнювала 12 523,6 млн грн. та порівняно з 01.01.2009 р. зменшилася на 10,6 %, суб'єктам господарювання – 9 973,1 млн грн та зменшилася на 8,9 %.

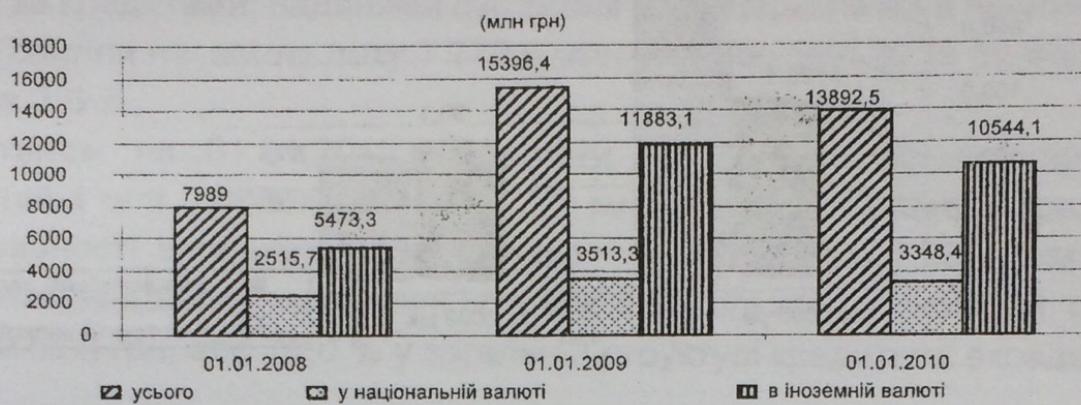

Рис. 1.21. Динаміка вимог за кредитами банківських установ області, наданих фізичним особам в розрізі валют (млн грн)

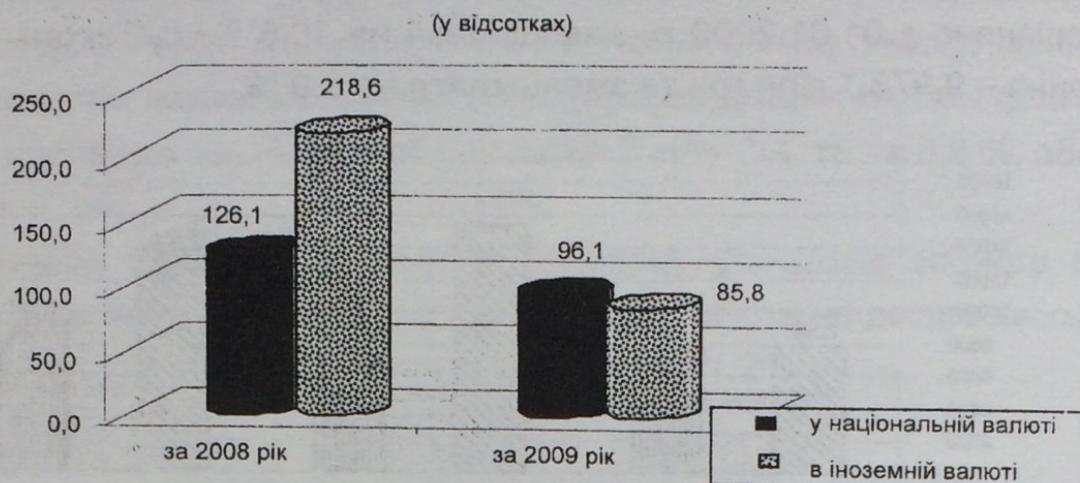
Невелика питома вага в кредитному портфелі вимог за кредитами, направленими на інвестиційну діяльність (29,0 %), та вагома частка довгострокових кредитів, наданих фізичним особам (55,7 %) в загальному обсязі довгострокових кредитів свідчить, що як і в попередньому році далеко не всі довгострокові кредити мали інвестиційну спрямованість.

Вимоги за короткостроковими кредитами станом на 01.01.2010 р. становили 6 929,4 млн грн, їх питома вага зменшилася на 0,6 відсоткового пункту та склала 23,5 %.

У структурі кредитної заборгованості щодо корпорацій і домашніх господарств станом на 01.01.2010 р., як і у попередньому році, значно переважали вимоги за кредитами в іноземній валюті, обсяг яких на звітну дату становив 18 298,1 млн грн, або 62,2 % від загальної суми кредитної заборгованості (на 01.01.2009 р. – 64,8 %, по банках України – 51,2 %). Залишки коштів за кредитами в національній валюті на звітну дату склали 11 893,6 млн грн, або 38,3 % (на 01.01.2009 р. – 35,2 %, по банках України – 48,8 %).

Треба зауважити, що у 2009 р. відбувалося зменшення кредитів як у іноземній валюті, так і у національній валюті, при цьому зменшення

кредитів у іноземній валюті відбувалося значно вищими темпами, ніж у національній (рис. 1.22): відповідно на 14,2 % та на 3,9 % (за 2008 р. вимоги за кредитами в іноземній валюті зросли на 118,6 %, у національній – на 26,1 %).

Рис. 1.22. Темпи зростання вимог за кредитами за видами валют (у відсотках)

У цілому щодо банків України за кредитами в іноземній валюті простежувалася аналогічна тенденція: кредити в іноземній валюті за 2009 р. зменшилися на 15,2 %, проте вимоги за кредитами в національній валюті зросли на 16,8 %.

Зменшення вимог за кредитами в іноземній валюті вищими, ніж у національній валюті, темпами вплинуло на валютну структуру кредитного портфеля банківських установ області – частка кредитів в іноземній валюті за рік скоротилася на 2,6 відсоткового пункту на користь кредитів у національній валюті.

Більше половини кредитних вкладень в іноземній валюті (57,6 %) було надано в минулому році фізичним особам (рис. 1.21), станом на 01.01.2010 р. їх обсяг склав 10 544,1 млн грн. Валютні кредити використовувалися переважно на придбання товарів іноземного виробництва (авто, побутова техніка, мобільні телефони тощо), що було прихованим інвестуванням іноземної економіки та придбання житла.

Вимоги за кредитами, наданими суб'єктам господарської діяльності, на звітну дату становили 15 533,6 млн грн, що нижче рівня 01.01.2009 р. на 11,3 %, в загальному обсязі кредитних вкладень їх частка постійно знижувалася (на 01.01.2006 р. – 73,5 %, на 01.01.2007 р. – 63,6 %, на

01.01.2008 р. – 57,8 %, на 01.01.2009 р. – 53,2 %, на 01.01.2010 р. – 52,8 %; у цілому щодо банків України на 01.01.2009 р. зазначений показник становив 67,2 %).

Зменшення вимог за кредитами, наданими корпораціям, відбулося за рахунок зменшення вимог за кредитами в іноземній валюті – на 17,8 %, які на 01.01.2010 р. склали 7 754,0 млн грн та 49,9 % у структурі. Вимоги за кредитами, наданими суб'єктам господарювання в національній валюті, склали на звітну дату 7 779,6 млн грн, або 50,1 % та зменшилися за рік на 3,6 %.

Станом на 01.01.2010 р. вимоги за кредитами, наданими на інвестиційні цілі, дорівнювали 8 523,2 млн грн, а їх частка в кредитній заборгованості залишалася невеликою – 29,0 % (рис. 1.23). Вимоги за кредитами, наданими на поточні потреби в абсолютному значенні, склали 20 902,9 млн грн, або 71,0 % у загальній структурі кредитних вкладень.

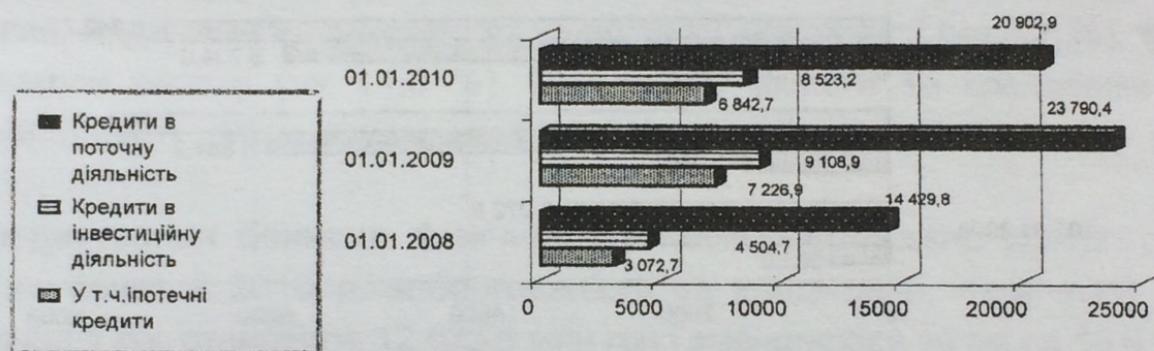

Рис. 1.23. Структура вимог за кредитами банків області за цільовим спрямуванням (млн грн)

Слід зауважити, що у 2009 р. спостерігалася негативна динаміка як щодо кредитів, наданих на інвестиційні цілі, так і на поточні потреби, при цьому зменшення кредитів, наданих на поточні потреби, відбувалося значно вищими темпами, ніж на інвестиційні цілі: відповідно на 12,1 % та на 6,4 %, як результат – питома вага вимог за кредитами, наданими на інвестиційні цілі, зросла з 27,7 % на 01.01.2009 р. до 29,0 % на 01.01.2010 р., а питома вага вимог за кредитами, наданими на поточні потреби зменшилася з 72,3 % на 01.01.2009 р. до 71,0 % на 01.01.2010 р.

У структурі кредитів, наданих як на поточні потреби, так і на інвестиційні цілі, переважали кредити в іноземній валюті, їх частка становила відповідно 53,2 % та 84,2 %.

Більшість кредитів на поточні потреби надано корпораціям – 61,0 %, домашнім господарствам – лише 39,0 %. У кредитах, наданих на інвестиційну діяльність, навпаки, частка кредитів, наданих фізичним особам, становить 67,3 %, наданих корпораціям – 32,7 %, що пов'язано з великими обсягами надання іпотечних кредитів домашнім господарствам у попередніх роках.

У загальній сумі кредитів, спрямованих на інвестиційну діяльність, питома вага іпотечних кредитів протягом останніх років поступово збільшувалася (на 01.01.2006 р. – 62,2 %, на 01.01.2007 р. – 63,1 %, на 01.01.2008 р. – 68,2 %, на 01.01.2009 р. – 79,3 %) та на 01.01.2010 р. досягла 80,3 %, або 6 842,7 млн грн (рис. 1.24); з них заборгованість за іпотечними кредитами для населення – 83,8 %, або 5 734,0 млн грн, щодо суб'єктів господарювання – 16,2 %, або 1 108,7 млн грн.

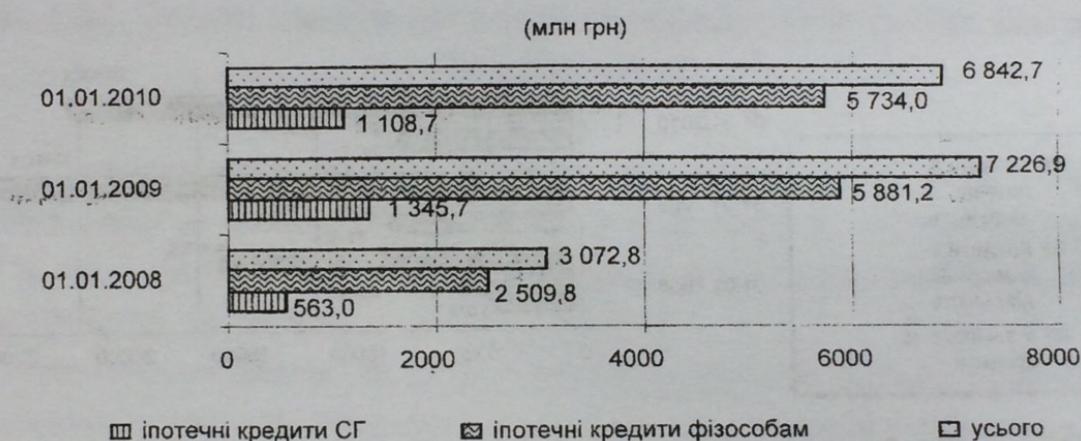

Рис. 1.24. Динаміка іпотечних кредитів, наданих банками області суб'єктам господарювання та фізичним особам

Упродовж 2009 р. іпотечні кредити фізичним особам майже не надавалися, що пов'язане з обмеженим доступом банків до довгострокових джерел фінансування та з погіршенням кредитоспроможності населення. Залишки за іпотечними кредитами зменшилися за рік на 5,3 %, зокрема надані фізичним особам – на 2,5 %.

У січні – грудні 2009 р. у структурі іпотечних кредитів, наданих як домашнім господарствам, так і корпораціям, як і раніше, переважали

кредити в іноземній валюті (їх частка у загальному обсязі іпотечних кредитів, наданих домашнім господарствам, склала 91,2 %, корпораціям – 77,7 %).

У 2009 р. темпи зростання вимог за кредитами, наданими фізичним особам (90,2 %), були нижче за темпи зростання вимог за кредитами, наданими суб'єктам господарювання (88,7 %), тому за рік питома вага кредитів, наданих населенню, зросла з 46,8 % на 01.01.2009 р. до 47,2 % на 01.01.2010 р.

Вимоги банківських установ області за кредитами, наданими домашнім господарствам, на 01.01.2010 р. становили 13 892,5 млн грн, у їх структурі переважали вимоги за кредитами в іноземній валюті, які дорівнювали 10 544,1 млн грн, або 75,9 %, вимоги за кредитами в національній валюті становили 3 348,4 млн грн, або 24,1 %.

У зв'язку зі зниженням банківської ліквідності та погіршенням платоспроможності громадян банківські установи майже не кредитували фізичних осіб, тому у 2009 році відбулося зменшення залишків коштів за кредитами, наданими населенню як у національній валюті (на 4,7 %), так і в іноземній валюті (на 11,3 %). При цьому вимоги за кредитами в іноземній валюті зменшилися на 11,3 %, у національній валюті – на 4,7 %.

Кредитування банками фізичних осіб було переважно довгостроковим: на початок 2010 р. заборгованість за кредитами, наданими на строк понад 1 рік, становила 12 523,6 млн грн і зменшилася за рік на 10,6 %, їх частка в структурі кредитних вкладень для населення знизилася з 91,0 % на 01.01.2009 р. до 90,1 % на 01.01.2010 р.

Наведені вище дані свідчать, що населення надавало перевагу довгостроковим кредитам в іноземній валюті. У структурі кредитів, наданих фізичним особам, частка довгострокових кредитів та кредитів в іноземній валюті (відповідно 90,1 % та 75,9 %) вища, ніж у загальній кредитній заборгованості (76,5 % та 62,2 % відповідно).

Більшість кредитів, наданих фізичним особам, використовувалася на придбання товарів іноземного виробництва, тобто відбувалося приховане фінансування іноземних виробників.

Такий великий попит на кредити в попередніх роках не відповідав реальним можливостям позичальників щодо обслуговування та погашення отриманих кредитів. У результаті в умовах економічної кризи значно погіршилася платоспроможність позичальників – фізичних осіб, що стало

наслідком різкого зростання (у 4,5 раза) обсягу проблемних кредитів у банках; станом на 01.01.2009 р. вимоги за простроченими кредитами, наданими населенню, складали 232,3 млн грн, станом на 01.01.2010 р. – 1 045,8 млн грн.

За 2009 р. заборгованість за довгостроковими кредитами зменшилася на 2 460,1 млн грн, або на 9,9 %, а залишки за довгостроковими депозитами – на 3 661,3 млн грн, або на 47,8 %, та склали відповідно 22 496,7 млн грн та 3 992,3 млн грн. Таким чином, залишки за довгостроковими кредитами покриті довгостроковими депозитами лише 17,7 % (на 01.01.2006 р. – на 59,9 %, на 01.01.2007 р. – на 51,8 %, на 01.01.2008 р. – на 42,1 % на 01.01.2009 р. – на 30,7 %).

Співвідношення вимог банків за довгостроковими кредитами до довгострокових депозитів станом на 01.01.2010 р. порівняно з 01.01.2009 р. погіршилося та становило 563,5 % проти 326,1 %.

За період з початку 2009 р. відбулося погіршення співвідношення за довгостроковими кредитами та довгостроковими депозитами як у національній валюті – з 164,1 % до 286,3 %, так і в іноземній валюті – з 519,1 % до 889,1 %.

Невідповідність у зростанні довгострокових депозитів та довгострокових кредитів, особливо в іноземній валюті, веде до подальшого зростання ризиків у діяльності банків.

Також не вирішено проблему щодо зростання валютного ризику, пов’язаного зі суттєвим розривом між зобов’язаннями банків за коштами, залученими в іноземній валюті (6 270,7 млн грн), і вимогами банків за наданими кредитами в іноземній валюті (18 298,1 млн грн), унаслідок чого зобов’язання за коштами, залученими в іноземній валюті, покривали вимоги банків за наданими кредитами в іноземній валюті на 01.01.2010 р. на 34,3 % (на 01.01.2006 р. цей показник був 57,7 % на 01.01.2007 р. – 51,8 %, на 01.01.2008 р. – 36,6 %, на 01.01.2009 р. – на 28,1 %). Зазначена проблема притаманна також і всій банківській системі України; проте в цілому щодо банків України зазначений показник є вищим та становить 41,9 % (на 01.01.2007 р. – 57,8 %, на 01.01.2008 р. – 42,2 %, на 01.01.2009 р. – 36,3 %).

Враховуючи, що переважна більшість кредитів в іноземній валюті надавалася суб’єктам ринку, які не мають постійних доходів в іноземній валюті, в умовах кризи це призвело до напруги на валютному ринку та збільшення кредитного навантаження на позичальників.

ОПІУ

Така ситуація істотно посилює ризики дестабілізації ліквідності та платоспроможності банківської системи через відсутність джерел покриття вкладень в активи в іноземній валюті.

В умовах тривалої економічної кризи значно погіршилася платоспроможність позичальників, як результат – у звітному році в банківських установах області суттєво зросла заборгованість за проблемними кредитами.

Станом на 01.01.2010 р. прострочені позики щодо банківських установ області склали 3 476,4 млн грн, або 11,8 % у загальній кредитній заборгованості (на 01.01.2009 р. – 2,9 %, на 01.01.2008 р. – 1,9 %, на 01.01.2007 р. – 2,5 %), тобто у порівнянні з відповідною датою 2009 р. питома вага прострочених позик у кредитному портфелі установ банків області збільшилася на 8,9 відсоткового пункту, а їх обсяг – на 2771,4 млн грн, або майже в 5 разів (на 01.01.2009 р. прострочені кредити складали 705,0 млн грн, питома вага – 2,1 %).

Проблемні кредити з початку року збільшилися майже в 7 разів за рахунок їх зростання в іноземній валюті; заборгованість за проблемними кредитами в національній валюті зросла в 3,5 раза.

Насамперед знизилась платоспроможність позичальників – фізичних осіб, які у зв'язку з різкою девальвацією національної валюти та за відсутності джерел валютних надходжень втратили можливість своєчасно та в повному обсязі здійснювати обслуговування іпотечних кредитів. Так, вимоги за простроченими кредитами, наданими населенню, зросли за рік у 4,5 раза до 1 045,8 млн грн, їх питома вага у структурі кредитної заборгованості становить 3,5 %, вимоги за простроченими кредитами, наданими суб'єктам господарювання зросли за рік у 5,1 раза до 2 430,7 млн грн, або до 8,3 % у структурі.

У період загострення ситуації на грошово-кредитному ринку процентна політика Національного банку України проводилася адекватно до макроекономічної ситуації і спрямовувалася на утримання вартості грошей на позитивному рівні щодо інфляції з метою стимулювання повернення вкладів у банківську систему, нівелювання девальваційного тиску та інфляційних ризиків.

Інтегральна процентна ставка за кредитами, які надавалися суб'єктам господарювання, підвищилася з 20,2 % у січні 2009 р. до 21,6 % у грудні 2009 р. (по Україні склала 17,0 %), щодо кредитів, наданих

фізичним особам – зменшилася з 20,8 % до 15,7 % (по Україні за грудень 2009 р. склала 19,7 %).

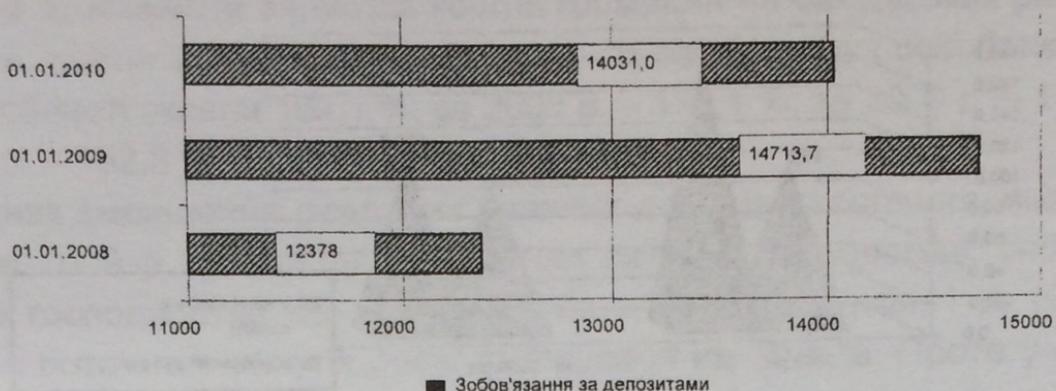
У грудні цього року вартість кредитів (без урахування кредитів "овердрафт"), наданих банківськими установами області суб'єктам господарювання в національній валюті, склала 22,5 % (по Україні – 19,3 %), в іноземній валюті – 15,5 % (по Україні – 10,0 %); за кредитами, наданими банківськими установами області фізичним особам, – відповідно 15,8 % (по Україні – 19,9 %) та 15,2 % (по Україні – 17,0 %).

Розвиток депозитного ринку Харківської області у 2009 році характеризувався зменшенням залишків коштів на депозитних рахунках як корпорацій, так і домашніх господарств, що пов'язане з високими інфляційними очікуваннями, загостренням політико-економічної ситуації в країні, подальшим скороченням реальних доходів населення та падінням обсягів виробництва щодо більшості видів економічної діяльності.

Слід зазначити, що протягом останніх десяти років банківські установи області активно нарощували обсяги залучення депозитних коштів клієнтів, що сприяло нарощуванню ресурсної бази та свідчило про укріплення довіри до банківської системи. За 2000 рік темпи зростання залишків за депозитними зобов'язаннями банківських установ області склали 157,2 %, за 2005 р. – 151,0 %, за 2006 р. – 141,6 %, за 2007 р. – 154,4 %, за 2008 р. – 118,9 % і лише з жовтня 2008 р. та в 2009 р. негативні наслідки економічної та фінансової кризи в Україні привели до недовіри до банківської системи та відливу коштів із депозитних рахунків клієнтів.

Поряд із цим ситуація на депозитному ринку області в IV кварталі 2009 року характеризувалася закріпленням відновлювальних тенденцій, які почали спостерігатися з червня 2009 року. Зазначена ситуація зображена на рис. 1.25 і знаходила прояв у зростанні коштів на депозитних рахунках в банківських установах. За період червень – грудень 2009 р. кошти на рахунках клієнтів зросли на 7 % та на 01.01.2010 р. склали 14 031,0 млн грн.

Незважаючи на позитивну динаміку останніх трьох місяців, кумулятивний показник приросту вкладів населення та депозитів суб'єктів господарювання з початку року все ще залишився від'ємним – "мінус" 4,6 %.

Рис. 1.25. Зобов'язання за депозитами банківських установ Харківської області (млн грн)

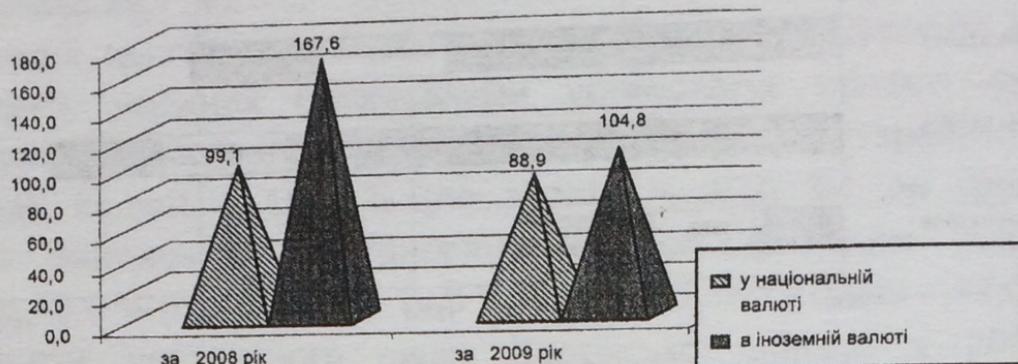
34,1 % (в абсолютному вимірі 4 788,8 млн грн) депозитних коштів клієнтів зосереджено на рахунках, відкритих у банках – юридичних особах, на рахунках клієнтів філій банків інших міст зосереджено 65,9 %, в абсолютному значенні 9 242,2 млн грн.

Слід зазначити, що за січень – грудень 2009 р. депозитні зобов'язання на рахунках корпорацій та домашніх господарств банків – юридичних осіб зменшилися на 14,5 %, тоді як щодо філій банків інших міст збільшилися на 1,4 %. Починаючи з жовтня зростання депозитних зобов'язань клієнтів спостерігалося як щодо банків – юридичних осіб – на 1,7 %, так і щодо філій банків інших – на 3,2 %.

У структурі зобов'язань за коштами, залученими на рахунки корпорацій та домашніх господарств, найбільш вагомою складовою були залишки коштів у національній валюті, які дорівнювали 7 760,3 млн грн, або 55,3 % (у цілому по Україні – 52,8 %), залишки коштів в іноземній валюті складали 6 270,7 млн грн, або 44,7 % (по Україні – 47,2 %).

За звітний 2009 р. спостерігалася низхідна динаміка коштів у національній валюті, які за рік зменшилися на 11,1 % (на 969,5 млн грн), що було зумовлено дефляційними та девальваційними очікуваннями населення; проте депозитні зобов'язання в іноземній валюті продовжували зростати: за рік – на 4,8 % (на 286,8 млн грн) (рис. 1.26). Зазначене пов'язане як із переоцінкою валютних депозитів у зв'язку зі зростанням курсу долара до гривні, так і з додатковим їх залученням. З урахуванням зазначеного питома вага депозитів у національній валюті у структурі депозитних зобов'язань зменшилася за рік на 4,0 відсоткового пункту до 55,3 % на користь депозитів в іноземній валюті.

Темпи зростання зобов'язань за депозитними коштами, за видами валют (у відсотках)

Рис. 1.26. Темпи зростання зобов'язань за депозитними коштами за видами валют (у відсотках)

Труднощі із достроковим переведенням у ліквідну форму коштів зі строкових рахунків позначилося на загальній структурі депозитів за строками. Так, у січні – грудні 2009 р. питома вага строкових депозитів у їх загальному обсязі зменшилася з 71,5 % до 65,2 %, у тому числі довгострокових – із 52,0 % до 28,5 %.

Станом на 01.01.2010 р. строкові депозити банківських установ області становили 9 141,9 млн грн, їх обсяг зменшився з початку року – на 13,1 %; довгострокові депозитні зобов'язання зменшилися на 47,8 % і на 1 січня 2010 р. їх обсяг становив 3 992,3 млн грн.

Зменшення за 2009 р. довгострокових депозитних вкладень відбулося як за рахунок зменшення на 47,7 % до 3 210,3 млн грн станом на 01.01.2010 р. обсягу довгострокових депозитів домашніх господарств, так і за рахунок зменшення на 48,3 % до 782,0 млн грн довгострокових депозитів корпорацій. Слід зазначити, що в жовтні – грудні довгострокові депозитів домашніх господарств продовжували зменшуватися (на 3,5 %), тоді як довгострокові депозити корпорацій зросли на 10,7 %.

Зобов'язання банківських установ за коштами на вимогу збільшилися з початку року на 16,6 %, зокрема у жовтні – грудні – на 2,0 % і на 01.01.2010 р. склали 4 889,2 млн грн, або 34,8 % у структурі депозитів.

Найбільш вагомою складовою в структурі залучених коштів залишилися кошти на рахунках фізичних осіб, які станом на 01.01.2010 р. склали 10 002,3 млн грн, або 71,3 % у структурі депозитних вкладень (у цілому по Україні – 64,6 %).

Протягом останніх десяти років банківські установи області активно нарощували обсяги залучення коштів від фізичних осіб, що свідчило про

укріплення довіри населення до банківської системи, яке характеризувалося постійним зростанням залишків коштів громадян на банківських рахунках. За 2001 р. темпи зростання залишків коштів від фізичних осіб банківських установ області склали 162,1 %, за 2005 р. – 177,1 %, за 2006 р. – 143,5 %, за 2007 р. – 162,8 %, за 2008 р. – 134,4 %.

Однак зменшення реальних наявних доходів населення, яке відбувалося в 2009 р. внаслідок погіршення ситуації в економіці, спонукало домашні господарства до зняття коштів зі своїх рахунків, і за січень – березень поточного року їх обсяг зменшився на 10,4 %. Проте у квітні – липні цього року утримувалася висхідна динаміка депозитів фізичних осіб: за чотири місяці приріст склав 4,8 %. У серпні та вересні знову зафіксовано низхідну динаміку депозитів домашніх господарств, за цей період депозити населення зменшилися на 0,9 %, що пов'язано з використанням коштів населення для оздоровлення та інші цілі в умовах зниження поточних доходів, проте у жовтні – грудні відбулося їх зростання – на 3,9 %. Однак кумулятивний показник приросту депозитів фізичних осіб з початку року залишається від'ємним – "мінус" 0,6 % (в цілому по Україні – "мінус" 2,0 %).

Враховуючи значну вагомість коштів населення у структурі ресурсів (19,8 %), відплів коштів населення з банківської системи мав суттєвий негативний вплив на ліквідність банківської системи.

Зменшення загального обсягу депозитів населення у 2009 р. відбулося за рахунок зниження їх обсягу в національній валюті – на 7,0 % (на 368,1 млн грн) до 4 876,9 млн грн станом на 01.01.2010 р., в той час як вклади в іноземній валюті збільшилися на 6,4 % (на 306,8 млн грн) до 5 125,4 млн грн (рис.1.27).

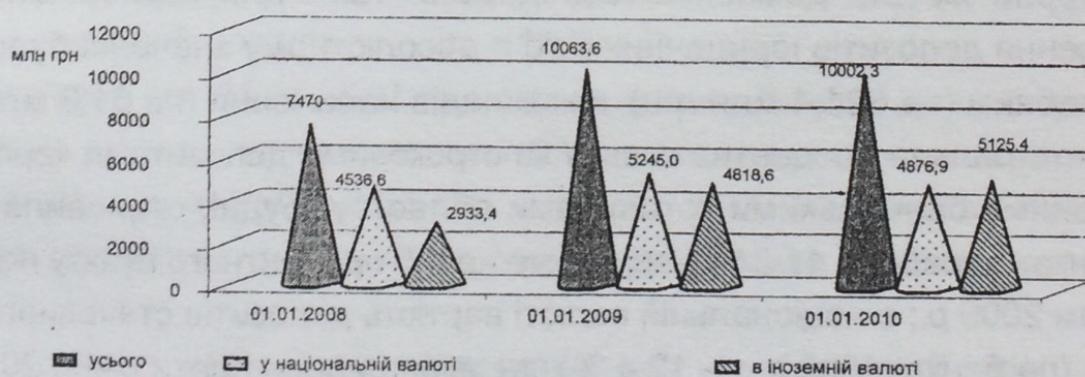

Рис.1.27. Динаміка вкладів фізичних осіб за видами валют

Протягом 2008 р. населення надавало перевагу зберіганню коштів у національній валюті, частка яких у структурі зобов'язань фізичних осіб станом на 01.01.2009 р. становила 52,1 %, коштів в іноземній валюти – 47,9 %. Проте у 2009 р. частка депозитів у національній валюти у структурі зобов'язань фізичних осіб поступово зменшувалася і станом на 01.01.2010 р. склала 48,8 %, тоді як в іноземній валюти, навпаки, зросла та склала 51,2 %, що пов'язане з високими девальваційними очікуваннями населення.

Аналізуючи структуру залучених коштів домашніх господарств за термінами повернення, слід зазначити, що у їх структурі станом на 01.01.2010 р. переважали строкові зобов'язання – 75,4 %, в абсолютному значенні 7 544,6 млн грн, із них 42,6 %, або 3 210,3 млн грн – довгострокові кошти. За звітний рік строкові зобов'язання зменшилися на 9,9 %, у тому числі довгострокові – на 47,7 %.

Частка коштів на вимогу у структурі залучених коштів фізичних осіб складала 24,6 %, в абсолютному значенні 2 457,7 млн грн, проти 16,8 % на початок січня 2009 р., тобто збільшилася на 7,8 відсоткового пункту. Кошти на вимогу, на відміну від строкових коштів населення, з початку року зросли на 45,3 %, проте їх частка і обсяг залишилися незначними.

Станом на 01.01.2010 р. зобов'язання за коштами, залученими банківськими установами області від корпорацій, дорівнювали 4 028,7 млн грн, або 28,7 % у структурі депозитних зобов'язань (в цілому по Україні – 35,4 %). Уповільнення темпів економічного зростання, та, як наслідок, зниження прибутковості підприємств, привели до низхідної динаміки коштів на рахунках корпорацій, які зменшилися з початку року на 13,4 %.

Наведені вище дані свідчать, що низхідна динаміка у 2009 р. була характерна як для домашніх господарств, так і для корпорацій, однак зменшення депозитів юридичних осіб в абсолютному значенні було більш масштабним (на 621,4 млн грн), ніж вкладів населення (на 61,3 млн грн).

Інтегральна процентна ставка за строковими депозитами корпорацій, залученими банківськими установами області у грудні, становила 12,9 % (по банках України – 11,3 %), що нижче на 4,5 процентного пункту порівняно з січнем 2009 р.; в національній валюті вартість депозитів становила 14,7 % річних (по банках України – 12,4 %), та зменшилася проти січня 2009 року на 3,9 відсоткового пункту; в іноземній валюти – 11,1 % (по банках України – 8,6 %) проти 9,0 % у січні 2009 р.

Вартість депозитів домашніх господарств у грудні 2009 р. становила 14,6 %, у тому числі в національній валюті 20,2 % річних, в іноземній валюті – 11,1 %. У цілому по Україні середня вартість депозитів домашніх господарств становила відповідно 12,3 %, 15,4 % та 10,0 %. Отже, банківські установи області залучали депозити корпорацій та домашніх господарств за ставками, які є вищими за загальноукраїнські.

Кризові явища, що спостерігалися у 2009 р. у світовій фінансовій системі та в Україні, помітно вплинули на розвиток вітчизняного фондового ринку й призвели до зниження зацікавленості інвесторів в інвестуванні коштів у цінні папери, зокрема це стосується банків, які є основними гравцями на фондовому ринку нашої країни.

Так, банки області у звітному році в основному погашали в емітентів боргові цінні папери, якими володіли, а також продавали інші цінні папери з власних портфелів. В умовах, що склалися на вітчизняному фондовому ринку, навіть тоді, коли у банків не виникало проблем з ліквідністю, вони вкладали кошти у цінні папери в обсягах значно менших, ніж у попередні роки. При цьому позитивним є те, що декілька банків області надавали перевагу вкладенням у державні облігації та депозитні сертифікати Національного банку України.

Станом на початок 2010 р. обсяг портфеля цінних паперів банків області становить 1 187,6 млн грн.

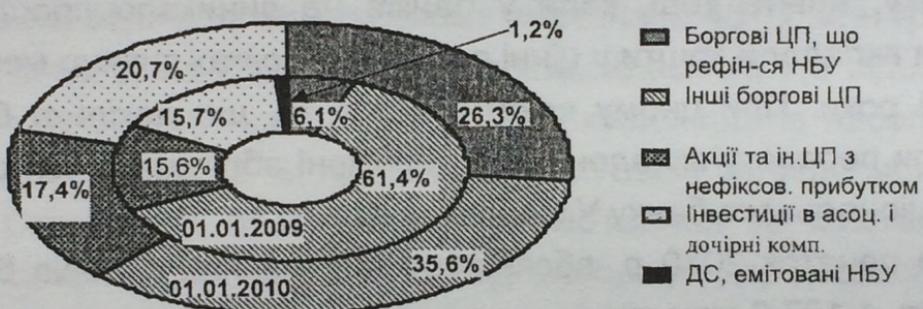
У складі вкладень у цінні папери відповідно до їх відображення в бухгалтерському обліку переважною була частка цінних паперів, придбаних у портфель на продаж – 76,9 %, або 912,9 млн грн. Сума інвестицій в асоційовані та дочірні компанії дорівнювала 245,5 млн грн, або 20,7 %; вкладення у боргові цінні папери до погашення – 24,1 млн грн (2,0 %), решта – торговий портфель – 5,1 млн грн (0,4 %).

Станом на 01.01.2010 р. відрахування банків до резервів під знецінення цінних паперів склало 95,2 млн грн, що становило 8,0 % загальної суми портфеля цінних паперів; приріст суми сформованих резервів порівняно з минулим роком дорівнював 55,2 млн грн, або 2,4 раза.

Структура загального інвестиційного портфеля банків області протягом 2009 р. зазнавала певних змін, при цьому основні зміни відбувалися за рахунок вкладень у боргові цінні папери, вкладення в акції були менш змінними та мали тенденцію до поступового зменшення.

Так, станом на звітну дату частка вкладень банків області у боргові фінансові інструменти становила 61,9 % проти 68,7 % рік тому. На зменшення частки вплинули вкладення в інші боргові цінні папери, які станом на 01.01.2010 р. займали 35,6 %, тоді як станом на 01.01.2009 р. їх питома вага становила 61,4 %, а також вкладення у депозитні сертифікати Національного банку, що мали торік 1,2 % у структурі. Водночас відбулося зростання частки боргових цінних паперів, що рефінансуються Національним банком України – на 20,2 відсоткового пункту до 26,3 %.

Вкладення в акції та інші форми участі в капіталі станом на 01.01.2010 р. займали 38,1 % у структурі портфеля цінних паперів (на 01.01.2009 р. – 31,3 %), у тому числі частка інвестицій в асоційовані та дочірні компанії становила 20,7 % та зросла за рік на 5,0 відсоткових пункти, питома вага вкладень в акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком дорівнювала 17,4 %, тоді як торік – 15,6 % (рис. 1.28).

Рис. 1.28. Структура портфеля цінних паперів банків Харківської області

За видами цінних паперів на початок 2010 р. загальний портфель банків області мав таку структуру: вкладення в облігації займають найбільшу частину – 55,1 %, або 654,8 млн грн, вкладення в акції та пайові внески до статутних фондів компаній становлять 34,6 % (410,6 млн грн), на вкладення у векселі припадало 6,8 %, або 80,5 млн грн, на інвестиційні сертифікати – 3,5 % (41,7 млн грн).

Серед вкладень у боргові фінансові інструменти за класифікацією емітентів за секторами економіки вагомим показником є вкладення коштів у нефінансові корпорації, питома вага яких у загальному обсязі вкладень у боргові цінні папери склала 44,9 %, або 330,2 млн грн; на другому місці знаходяться вкладення у державні боргові цінні папери (42,4 %, або 312,0 млн грн).

Щодо структури вкладень в акції емітентів за секторами економіки, найвагомішою була участь банків області у капіталі фінансових корпорацій (64,5 %, що становить 291,7 млн грн); в акції нефінансових корпорацій вкладено менше коштів (35,5 %, або 160,5 млн грн). Завдяки політиці більшості банків, яка була спрямована на оптимізацію вкладень у цінні папери, обсяг портфеля цінних паперів банків в цьому році зменшився проти 2008 р. Так, за 2009 р. обсяг портфеля цінних паперів банківських установ області зменшився на 27,0 %, або на 439,0 млн грн та станом на 01.01.2010 р. дорівнював 1 187,6 млн грн. Слід зазначити, що до цього часу станом на початок року обсяг вкладень у цінні папери мав тенденцію тільки до зростання. Так у 2008 році темпи зростання портфеля складали 4,6 % (в абсолютному значенні – 71,3 млн грн). Протягом 2009 р. обсяг вкладень у цінні папери постійно змінювався, що залежало від не завжди стабільної ситуації, яка складалася на фондовому ринку та політики банків в окремі періоди року. При цьому найбільша сума вкладень у цінні папери спостерігалася станом на 01.05.2009 р. – 1 855,7 млн грн, найменша – на 01.10.2009 р. – 1 170,6 млн грн. У середньому портфель цінних паперів протягом 2009 р. дорівнював 1 439,1 млн грн проти 1 567,7 млн грн – у 2008 р.

Станом на 01.01.2010 р. загальна сума вкладень банків області в боргові цінні папери (векселі та облігації) становила 735,3 млн грн. У 2009 р. обсяг вкладень зменшився на 34,2 %, або на 382,5 млн грн, тоді як у 2008 році зростання становило 1,7 %, або 18,8 млн грн.

Зменшення вкладень у боргові фінансові інструменти порівняно з 01.01.2009 р. відбулося головним чином за рахунок вкладень в боргові цінні папери підприємств, організацій, які скоротилися на 57,6 %, або на 574,8 млн грн, та станом на 01.01.2010 р. становили 423,3 млн грн, а також за вкладеннями у депозитні сертифікати Національного банку, які на початок 2009 р. дорівнювали 20,0 млн грн, тоді як на звітну дату – відсутні.

На відміну від вкладень у зобов'язання компаній, вкладення у боргові цінні папери, що рефінансуються Національним банком, за рік зросли у 3,1 раза, або на 212,3 млн грн до 312,0 млн грн на 01.01.2010 р.

Сума вкладень банків області в акції та інші форми участі в капіталі станом на звітну дату дорівнювала 452,3 млн грн. За 2009 рік вкладення також зазнали зменшення на 11,1 %, або на 56,5 млн грн, тоді як у 2008 році вони зростали (на 11,5 %, або на 52,5 млн грн).

Зменшення вкладень за звітний рік відбулося, як за рахунок вкладень в акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком (на 18,3 %, або на 46,3 млн грн) до 206,8 млн грн, так і інвестицій у асоційовані та дочірні компанії (на 4,0 %, або на 10,2 млн грн), які становили на початок 2010 р. 245,5 млн грн. Пасивні операції з випуску власних цінних паперів (ощадних (депозитних) сертифікатів та облігацій) у 2009 р. здійснювали 5 банків – юридичних осіб області та 2 філії банків інших регіонів. Для більшості з цих банків такі операції були важливим джерелом поповнення власної ресурсної бази, для інших – виконанням вимог за раніше наданими зобов'язаннями. Випущені боргові цінні папери розповсюджувались банками серед населення, банків та суб'єктів господарювання.

Загальний обсяг випущених банками області цінних паперів власного боргу (облігації, ощадні сертифікати) станом на 01.01.2010 р. склав 165,9 млн грн, або 0,3 % від загальних зобов'язань банків області та зменшився проти початку 2009 р. на 203,9 млн грн, або у 2,2 раза.

Частка випущених банками області ощадних (депозитних) сертифікатів у загальній сумі випущених цінних паперів власного боргу на звітну дату становила 53,9 %, або 89,3 млн грн. Торік через випуск депозитних сертифікатів було залучено коштів на суму 184,4 млн грн.

В іноземній валюті випущено сертифікатів на суму 53,1 млн грн, що склало 59,5 % від загальної суми, тоді як на початок 2009 р. – 114,8 млн грн, або 62,3 %.

Майже весь обсяг випущених банками сертифікатів – строкові (75,6 млн грн), з них 71,4 % (54,0 млн грн) – на строк від 1 до 2 років.

Залишок за емітованими облігаціями в національній валюті на 1 січня 2010 р. склав 76,5 млн грн, що становить 46,1 % від загального обсягу випущених банками боргових інструментів. Банками області емітуються довгострокові облігації; при цьому станом на 01.01.2010 р. більшість облігацій, що знаходяться в обігу, мають строк погашення від 2 до 3 років – 66,8 млн грн, або 87,3 % (рис.1.29).

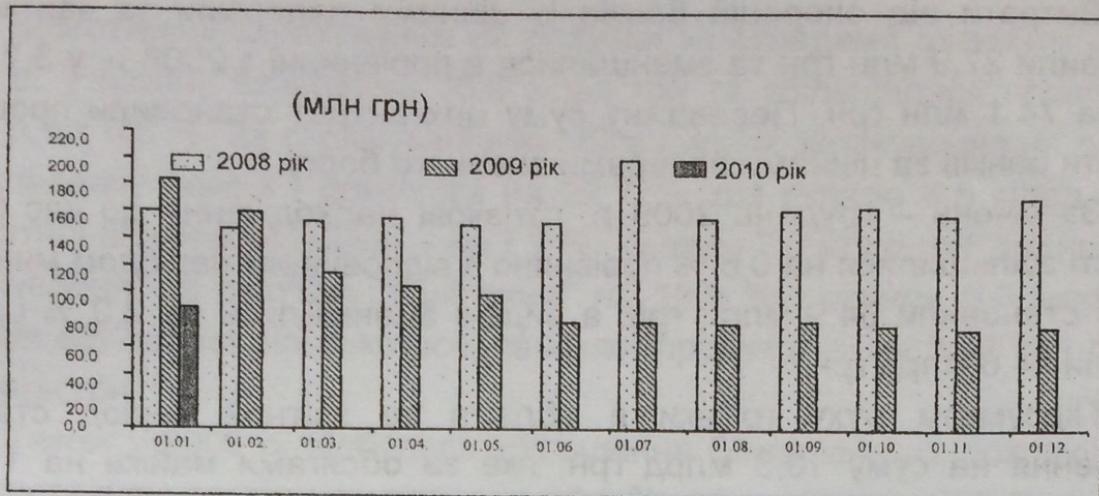

Рис. 1.29. Динаміка залишків за випущеними банками області
ощадними (депозитними) сертифікатами (млн грн)

За підсумками 2009 р. доходи від операцій з цінними паперами, що отримані банківськими установами області, дорівнювали 177,3 млн грн; проти відповідного періоду минулого року сума отриманого доходу зменшилася на 20,5 млн грн, або на 10,4 %. Водночас зменшення доходів від операцій з цінними паперами в абсолютному значенні спричинило відповідне скорочення їх частки у загальних доходах банків області – на 0,5 відсоткового пункту до 2,5 % станом на 01.01.2010 р.

Зменшення доходів за 2009 р. відбулося через отримання банками збитку від торговельних операцій у сумі 8,1 млн грн, тоді як за 2008 р. сума торговельного доходу складала 22,0 млн грн. Зменшилися також й інші доходи, до яких віднесено доходи від комісійних операцій та дивідендні доходи, з 20,0 млн грн до 7,4 млн грн.

Разом із цим сума процентних доходів зросла на 22,2 млн грн, або на 14,2 %, та становила 178,0 млн грн; при цьому ця стаття доходів залишається головним джерелом доходів від операцій із цінними паперами.

Отже, нестабільна ситуація, яка виникла на фінансовому ринку країни, змушувала банки зменшувати власні вкладення в цінні папери шляхом їх продажу або погашення в емітента. При цьому оперативність укладення банками угод щодо продажу цінних паперів не завжди була на користь банків, на що вказує торговельний збиток, який отримано банками за цими операціями. Натомість отримання процентного доходу від володіння цінними паперами та їх погашення перевищувало минулорічний показник, що відбувалося, головним чином, через підвищення емітентами відсоткових ставок за борговими цінними паперами (навіть до 26 %).

Витрати від операцій банків із цінними паперами за звітний рік становили 27,9 млн грн та зменшилися в порівнянні з 2008 р. у 3,7 раза, або на 74,1 млн грн. Переважну суму цих витрат становили процентні витрати банків за цінними паперами власного боргу.

За січень – грудень 2009 р. готівкові надходження до кас банків області збільшилися на 0,6 % порівняно з відповідним періодом минулого року і становили 64,9 млрд грн, а видачі зменшились на 2,0 % і дорівнювали 54,6 млрд грн.

Підсумком руху готівки в області за звітний період стало її вилучення на суму 10,3 млрд грн, яке за обсягами майже на 17,0 % більше, ніж за 2008 р. Частка готівки, вилученої з обігу, від загальної суми надходжень до кас установ банків області у звітному періоді склала 15,8 % та збільшилася на 2,2 відсоткового пункту порівняно з показником 2008 р.

Протягом 2009 р. залишався сталим вплив валютнообмінних операцій на формування позабанківського обігу готівки. Так, зокрема, за рахунок цих операцій було вилучено готівки в обсязі 5,8 млрд грн, що в 1,6 раза більше порівняно з 2008 р.

Майже 50,0 % від загального обсягу надходжень у 2009 р. до кас установ банків становили надходження торговельної виручки та виручки від усіх видів послуг, які порівняно з січнем – груднем 2008 р. збільшились на 0,1 %, або на 35,3 млн грн. Водночас надходження виручки від усіх видів послуг по області зросли на 8,0 %, а торговельної виручки – зменшилися на 1,8 % порівняно з січнем – груднем 2008 р. Стосовно руху готівки за іншими статтями, які мають суттєвий вплив на загальний обсяг руху готівки, упродовж 2009 р. простежувалась їх різноспрямованість. Так, надходження: за платіжними картками скоротились у звітному періоді на 4,5 % проти 2008 р. (склали 3,0 млрд грн), надходження від продажу акцій та інших цінних паперів на 50,3 % (склали 0,1 млрд грн), за статтею "Інші надходження" (до складу яких входять погашення позик, внесення готівки до статутних фондів, приватні перекази, страхові платежі тощо) – на 23,1 % (склали 6,2 млрд грн).

Разом із тим збільшились на 16,4 % надходження на рахунки за вкладами фізичних осіб, які становили 8,6 млрд грн (13,2 % від загального обсягу надходжень), та на 5,8 % надходження від продажу іноземної валюти, які дорівнювали 13,3 млрд грн (20,4 %).

Безготівкові зарахування на рахунки за вкладами фізичних осіб за 2009 р. у цілому становили 16,5 млрд грн та збільшилися порівняно з 2008 р. на 0,5 %. За спрямуваннями збільшилися зарахування на рахунки за вкладами: пенсій і допомоги на 22,7 %, що склало 4,5 млрд грн, із заробітної плати (стипендій) – на 7,7 % і склали 7,0 млрд грн; зменшилися зарахування: за статтею "Інші суми" на 19,9 % і склали 5,0 млрд грн, доходів від зданої сільськогосподарської продукції – на 26,3 % і склали 18,6 млн грн.

Також у 2009 р. відбулось збільшення безготівкових розрахунків із використанням платіжних карток на 16,5 %, які дорівнювали 0,5 млрд грн, а щодо розрахунків за товари і послуги – відбулось їх зменшення на 18,5 %, що становило 2,2 млрд грн.

Протягом 2009 р. на валютному ринку України зберігався дефіцит іноземної валюти, спричинений негативними ринковими очікуваннями, які підтримувалися світовою економічною кризою, масштабним звуженням глобального попиту, та як результат – зменшенням валютних надходжень до країни. Це, у свою чергу, призвело до скорочення пропозиції іноземної валюти як на міжбанківському, так і готівковому валютному ринку.

Активні дії Національного банку України з проведення інтервенцій з продажу іноземної валюти призвели до скорочення міжнародних резервів. Ще одним чинником, який впливав на їх зменшення протягом 2009 р., було проведення платежів з погашення та обслуговування зовнішнього державного та гарантованого державою боргу. Водночас отримання Україною зовнішніх позик виступало фактором, який уповільнював зменшення міжнародних резервів, які станом на 01.01.2010 р. дорівнювали (за оперативними даними) 26,5 млрд дол. США, що було достатньо для фінансування майбутнього імпорту товарів та послуг протягом 5,8 місяця.

Загальний обсяг операцій з купівлі та продажу іноземної валюти, здійснених банківськими установами області, склав за 2009 р. 7 621,0 млн долларів США та зменшився порівняно з 2008 р. на 21,5 % (у доларовому еквіваленті – на 2 077,01 млн долларів США).

Питома вага операцій на міжбанківському безготівковому валютному ринку в загальному обсязі операцій з іноземними валютами склала 65,4 %, або 4 987 млн долларів США.

Обсяги операцій із безготівковою іноземною валютою у 2009 р. порівняно з 2008 р. з купівлі зросли на 86,2 млн долларів США, або на 3,2 % та склали 2 798,0 млн долларів, з продажу – зменшилися на 522,1 млн долларів США, або на 19,3 %, та склали 2 189,0 млн долларів. При цьому купівля банками іноземної валюти перевищила продаж на 27,8 %.

Питома вага операцій на готівковому валютному ринку у загальному обсязі операцій з іноземними валютами становила 34,6 %, або в долларовому еквіваленті – 2 634,0 млн долларів США. У 2009 р. обсяг операцій з купівлі готівкої іноземної валюти порівняно з 2008 р. зменшився на 808,0 млн долларів США (на 45,56 %) та склав 966,0 млн долларів, з продажу – на 833,0 млн долларів США (на 33,31 %) та склав 1668,0 млн долларів. Операції з продажу готівкої іноземної валюти перевищували операції з купівлі на 74,7 %; зазначене пов'язане зі зростанням негативних девальваційних настроїв суб'єктів ринку, насамперед населення.

Станом на 01.01.2010 р. дозвіл на здійснення операцій з валютними цінностями на території міста Харкова та області мали 10 банків – юридичних осіб, 40 філій банківських установ, 570 безбалансових відділень і 5 філій небанківської фінансової установи.

Окрім того, станом на 01.01.2010 р. на готівковому валютному ринку Харківської області працювало 199 пунктів обміну іноземної валюти, 192 з них на підставі агентських угод з уповноваженими банківськими установами, 7 – власних пунктів обміну банківських установ, які в цілому задовольняли попит населення та забезпечували пропозицію готівкої іноземної валюти на ринку валютообмінних операцій міста Харкова та області.

Операції з купівлі та продажу готівкових валют банківськими установами проводилися з 14 іноземними валютами.

Проте найбільшу питому вагу мали операції з трьома валютами – це долари США, євро та російські рублі.

Середній курс долара США за 100 долларів США в грудні 2009 р. склав на безготівковому валютному ринку України з купівлі – 978,1702 грн, з продажу – 798,0932 грн, на готівковому ринку з купівлі – 795,7219 грн та продажу – 801,9103 грн.

Сумарний обсяг грошового обороту за картками Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП) на 01.01.2010 р. по Україні склав 22 492,9 млн грн, зменшившись відносно 01.01.2009 р. на 10,2 %, або на 2 557,1 млн грн.

Учасниками НСМЕП станом на 01.01.2010 р. є 65 членів, з них 57 банків та 8 установ. У Харківському регіоні учасниками НСМЕП є 12 банківських установ, з них 8 – це банки міста Харкова (ПАТ "Мегабанк", ПАТ "Банк Грант", АКБ "Меркурій", ХАК "Зембанк" та ВАТ "Інпромбанк", АТ "Регіон-Банк", у 2009 р. вступили до НСМЕП АКБ "Золоті ворота" та ПАТ "АКБ "Базис"), 1 – банк Київського регіону (ПуАТ "СЕБ Банк") та 3 – харківські філії банків інших регіонів.

Загальна кількість проємітованих платіжних карток НСМЕП станом на 01.01.2010 р. по Україні складає 2 659,6 тис., по Харківській області – 417,6 тис. Таким чином, обсяг проємітованих карток за 2009 р. збільшився в цілому по НСМЕП на 278 тис. (на 11,7 %), по Харківській області на 57,5 тис. (на 16 %).

Кількість установлених банкоматів, банківських і торговельних терміналів НСМЕП на 01.01.2010 р. становить у Харківській області – 787 одиниць, у цілому по НСМЕП – 5 824 одиниці термінального обладнання. Таким чином, термінальна мережа обслуговування карток НСМЕП збільшилась за 2009 рік по Харківській області на 8 одиниць (на 1 %), у цілому по НСМЕП – на 72 одиниці (на 1,3 %).

За 2009 р. було проведено через міжбанківські процесинги НСМЕП у Харківській області 10 864 міжбанківські операції на суму 2 788 тис грн, по Україні – 1 989,5 тис. операцій на суму 1 093 903 тис грн.

Як свідчать висновки фахівців, на територіальну розсередженість банків впливає ряд певних факторів, серед яких можна виділити такі, як розмір території, чисельність населення регіону, обсяг внутрішнього регіонального продукту, обсяг доходів населення, кількість діючих суб'єктів господарювання, середній рівень заробітної плати, інвестиційний рейтинг регіону, рівень розвитку фінансових установ у регіоні, рівень диверсифікації виробництва у регіоні, зростання обсягів інвестицій тощо.

Цікавим є підхід, який характеризує насиченість регіону банками-юридичними особами – або банківськими філіями на основі певних коефіцієнтів з урахуванням чисельності населення даного регіону. Так, з урахуванням рівнів зазначених показників і вибору в якості критеріїв

ранжування регіонів країни на групи, можна розрахувати еталонне та середньорегіональне значення показника насиченості регіону банками як середньоарифметичне відносних показників.

Як результати такого ранжування можна навести дані, отримані за результатами наукових досліджень Люзняк М. Е., які дозволяють отримати системне бачення такого розподілу на рівні країни (табл. 1.12).

Таблиця 1.12
Значення показника насиченості регіонів України банками –
юридичними особами [13; 64; 132; 226]

Назва регіону	Рік	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Автономна Республіка Крим	0,90	0,52	0,51	0,64	0,59	0,43	0,42	0,34	0,25	
Волинська	0,61	0,90	0,87	0,58	0,56	0,55	0,53	0,52	0,48	
Дніпропетровська	1,04	0,98	1,13	1,04	1,01	0,91	1,04	1,10	1,03	
Донецька	0,59	0,52	0,58	0,71	0,69	0,62	0,60	0,59	0,61	
Закарпатська	0,25	0,25	0,24	0,24	0,23	0,23	0,22	0,22	0,20	
Запорізька	0,97	0,82	0,80	0,64	0,62	0,46	0,44	0,29	0,41	
Івано-Франківська	0,44	0,45	0,44	0,43	0,21	0,21	0,20	0,19	0,18	
Київ та Київська обл.	5,69	5,99	5,86	5,68	5,87	6,22	6,13	6,28	6,31	
Луганська	0,25	0,25	0,24	0,25	0,24	0,24	0,23	0,23	0,21	
Львівська	0,47	0,60	0,59	0,58	0,57	0,55	0,53	0,52	0,49	
Одеська	1,16	1,15	1,12	1,25	1,21	1,19	1,14	1,12	1,04	
Полтавська	0,58	0,58	0,57	0,57	0,56	0,37	0,36	0,35	0,49	
Сумська	0,00	0,00	0,00	0,24	0,24	0,23	0,45	0,45	0,42	
Тернопільська	0,28	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	
Харківська	1,31	1,30	1,27	1,27	1,23	1,21	1,17	1,05	0,98	
Херсонська	0,26	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	
Чернівецька	0,34	0,34	0,33	0,33	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	
Чернігівська	0,76	0,76	0,75	0,75	0,74	0,73	0,71	0,71	0,67	
Середньорегіональне значення, розраховане для 25 регіональних одиниць	0,64	0,62	0,61	0,61	0,58	0,57	0,57	0,56	0,55	

Примітки: 1) напівжирним шрифтом виділено максимальне та мінімальне значення даного показника у розрізі років;

2) області, для яких протягом усього аналізованого періоду даний показник дорівнює нулю, були вилучені з таблиці.

Даний показник доцільно використовувати при аналізі рівня економічної активності регіону: чим вищим є значення даного показника (більшим за одиницею), тим економічно привабливішим є конкретний регіон для суб'єктів господарювання та іноземних інвесторів. Його рівень свідчить про вплив на попит на банківські продукти і надає можливості для прийняття управлінських рішень щодо реалізації регіональної інвестиційної політики.

Динаміка даного показника свідчить про відносну пропорційність між кількістю банківських установ і чисельністю населення протягом 2000 – 2008 рр. лише у чотирьох областях України, а саме: Київський, Дніпропетровській, Одеські і Харківській. За результатами економічної діяльності у 2005 р. спостерігалася загальна динаміка зростання обсягів кредитів, наданих в економіку регіонів по відношенню до їх валового регіонального продукту (ВРП) в середньому у 1,5 – 1,6 раза.

Аналогічно, в переважній більшості регіонів була ситуація щодо співвідношення обсягів кредитів, наданих самостійними банками регіонів до ВРП. Так, середній рівень зростання цього показника у 2005 р. становив 1,5 – 1,8 раза. Винятком серед регіональних банківських систем групи середньої концентрації були самостійні банки Харківської області. У 2005 р. цей показник становив (0,486), що в порівнянні з 2004 р. констатує зростання в 4,5 раза. Така ситуація свідчить про значне зростання частки кредитування економіки власного регіону Харківськими самостійними банками в загальному надходженні кредитів.

За показниками відношення як статутного капіталу самостійних банків регіону до його ВРП, так і інших відносних показників Харківська область на початок 2006 р. займала стабільно другу позицію після Київської області (0,151) із значенням 0,059. На початок 2005 року цей показник дорівнював 0,049 (таблиці 1.13 і 1.14).

Діяльність банківської регіональної системи за результатами 2004 – 2005 рр. була більш прибутковою. Прибуток самостійних банківських установ області за 2004 р. становив 68 093 тис. грн, а за 2005 р. – 92 994 тис. грн (136,6 % зростання). Харківська область за цим показником займала відповідно четверту позицію в рейтингу після Київської, Дніпропетровської і Донецької областей. При цьому слід зазначити, що відставання від Донецької області станом на 01.01.2006 р. скоротилося з 33 908 тис. грн до 19 424 тис. грн.

У 2008 – 2009 рр. за динамікою змін загальна тенденція зберіглась, але мало місце суттєвого впливу кардинальних змін, які пов’язані з динамікою негативних процесів у світовому фінансовому просторі.

Таблиця 1.13

Частка кредитування самостійних банків регіонів України в загальних обсягах кредитування економіки власного регіону у 2004 – 2009 рр.

Регіон	2004 р., млн грн						2005 р., млн грн						2006 р., млн грн						2007 р., млн грн						2008 р., млн грн											
	економіка			кредити самост. банків			економіка			кредити самост. банків			економіка			кредити самост. банків			економіка			кредити самост. банків			економіка			кредити самост. банків								
	кредити * самост. банків	%	пенти	економіка	кредити самост. банків	%	пенти	економіка	кредити самост. банків	%	пенти	економіка	кредити самост. банків	%	пенти	економіка	кредити самост. банків	%	пенти	економіка	кредити самост. банків	%	пенти	економіка	кредити самост. банків	%	пенти	економіка	кредити самост. банків	%						
Київ і Київська обл.	37991	63972958	1,684	1	59949	99119,12	1,653	1	59949	168099,2	2,804	2	328166	300625,35	0,916	2	338011	533231,1	1,578	2	348151	583546,5	1,676	1	37129	80624,860	1,103	2								
Дніпропетровська обл.	9915	11159795	1,126	2	16289	18221,090	1,119	3	16289	31970,764	1,963	3	79350	45833,061	0,578	3	76176	81113,926	1,065	4	51415	24022,231	0,453	6	51415	24032,65	0,467	4								
Донецька обл.	6774	2566651	0,383	9	11710	4325,788	0,369	7	11710	6988,229	0,597	7	54644	14214,283	0,260	7	53005	24022,123	1,726	1	33228	10082,31	0,303	7	-	-	-	-	-	-						
Харківська обл.	5102	2222627	0,436	6	7351	9973,921	1,357	2	7351	21836,73	2,971	1	32573	37424,129	1,149	1	32899	56787,123	1,726	1	47206	18300,54	0,388	5	-	-	-	-	-	-						
Одеська обл.	4159	2733074	0,657	4	7153	4124,547	0,577	5	7153	6650,65	0,930	5	38732	12113,945	0,313	6	42605	19610,961	0,460	5	18384	2999,791	0,163	9	-	-	-	-	-	-						
Запорізька обл.	3010	779092	0,259	10	4794	1392,397	0,290	9	4794	2329,007	0,486	8	17862	3054,029	0,171	9	18041	3224,763	0,179	9	53056	8727,458	0,379	7	23237	8517,241	0,367	6	-	-	-	-	-	-		
Львівська обл.	2748	1818915	0,662	3	4310	2706,383	0,628	4	4310	4103,575	0,952	4	22895	7940,654	0,347	5	23056	1244,167	0,110	10	570,011	570,011	0,041	12	530,572	0,036	12	530,572	0,036	12	-	-	-	-	-	-
Полтавська обл.	1891	764880	0,404	7	3520	492,273	0,140	10	3520	566,728	0,161	11	12080	921,844	0,076	10	11355	12080	0,076	10	11355	1244,167	0,110	10	10674	1351,659	0,127	10	-	-	-	-	-	-		
АР Крим	1892	222167	0,117	11	3181	208,249	0,065	13	3181	566,284	0,178	10	13325	771,122	0,058	11	14071	14071	0,058	11	14071	570,011	0,040	13	10807	368,134	0,034	14	-	-	-	-	-	-		
Луганська обл.	1583	180457	0,114	12	2783	243,353	0,087	11	2783	268,61	0,097	14	11026	404,439	0,037	13	10916	431,977	0,040	13	10916	431,977	0,040	13	10807	368,134	0,034	14	-	-	-	-	-	-		
Миколаївська обл.	1490	-	-	-	2463	-	-	-	2463	-	-	-	10177	-	-	-	10788	-	-	-	10788	-	-	-	11478	-	-	-	-	-	-					
Черкаська обл.	1019	-	-	-	1612	-	-	-	1612	-	-	-	6384	-	-	-	7342	-	-	-	7342	-	-	-	8517	-	-	-	-	-	-					
Івано-Франківська обл.	1429	106199	0,074	15	2185	128,725	0,059	15	2185	151,148	0,069	15	11329	168,214	0,015	15	10876	406,289	0,037	14	10876	406,289	0,037	14	10484	284,564	0,027	15	-	-	-	-	-	-		
Волинська обл.	995	389954	0,392	8	1590	724,786	0,456	6	1590	1066,387	0,677	6	9007	5137,657	0,570	4	9692	10394,926	1,073	3	10438	9018,923	0,864	3	-	-	-	-	-	-						
Чernігівська обл.	955	452793	0,474	5	1451	429,658	0,296	8	1451	598,258	0,412	9	5204	932,357	0,179	8	5324	1225,044	0,230	8	5446	1404,296	0,258	8	-	-	-	-	-	-						
Херсонська обл.	865	-	-	-	1627	-	-	-	1627	-	-	-	7589	-	-	-	8340	-	-	-	8340	-	-	-	9166	-	-	-	-	-	-					
Сумська обл.	847	67145	0,079	14	1274	77,002	0,060	14	1274	174,221	0,137	12	6133	303,476	0,049	12	6415	538,674	0,084	11	6415	538,674	0,084	11	6717	456,318	0,068	11	-	-	-	-	-	-		
Вінницька обл.	969	-	-	-	1654	-	-	-	1654	-	-	-	7777	-	-	-	8298	-	-	-	8298	-	-	-	8862	-	-	-	-	-	-					
Житомирська обл.	777	-	-	-	1320	-	-	-	1320	-	-	-	5529	-	-	-	5739	-	-	-	5739	-	-	-	5957	-	-	-	-	-	-					
Хмельницька обл.	696	-	-	-	1309	-	-	-	1309	-	-	-	7958	-	-	-	7991	-	-	-	7991	-	-	-	8025	-	-	-	-	-	-					
Рівненська обл.	857	-	-	-	1432	-	-	-	1432	-	-	-	6018	-	-	-	6084	-	-	-	6084	-	-	-	6157	-	-	-	-	-	-					
Закарпатська обл.	825	89161	0,108	13	1464	109,461	0,075	12	1464	152,78	0,104	13	7741	207,479	0,027	14	8066	287,338	0,036	15	8066	287,338	0,036	15	8405	297,646	0,035	13	-	-	-	-	-	-		
Кіровоградська обл.	656	-	-	-	957	-	-	-	957	-	-	-	3879	-	-	-	4383	-	-	-	4383	-	-	-	4983	-	-	-	6149	-	-					
Тернопільська обл.	585	-	-	-	1033	-	-	-	1033	-	-	-	5427	-	-	-	5705	-	-	-	5705	-	-	-	6064	-	-	-	6452	-	-					
Чернівецька обл.	548	-	-	-	1008	-	-	-	1008	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			

* Обсяги кредитування, тис. грн.

Таблиця 1.14

Відносні показники розвитку економіки регіонів України

РЕГІОН	В і д н о ш е н н я										Статутний капітал ВРП	Активи сам. банків ВРП	Кошти фізичних осіб кредити сам. банків клієнтів							
	Кредити в екон-ку регіону					Зобов'язання самост. банків														
	БРП	2004	2005	2006	2007	2008	2004	2005	2006	2007	2008	2004	2005	2006	2007	2008				
Київ і Київська обл.	0,519	0,819	0,819	0,204	2,015	0,873	1,363	2,26	0,669	3,179	1,104	1,823	2,849	0,701	3,463	0,010	0,017	0,042	0,019	0,030
Дніпропетровська обл.	0,330	0,542	0,542	1,115	1,103	0,370	0,61	1,06	0,226	1,175	0,492	0,738	1,129	0,353	1,166	0,01	0,02	0,022	0,006	0,020
Донецька обл.	0,148	0,257	0,257	0,593	0,592	0,057	0,085	0,153	0,088	0,268	0,082	0,140	0,213	0,048	0,306	0,002	0,002	0,004	0,002	0,001
<u>Харківська обл.</u>	<u>0,249</u>	<u>0,368</u>	<u>0,368</u>	<u>0,743</u>	<u>0,742</u>	<u>0,108</u>	<u>0,486</u>	<u>1,06</u>	<u>0,195</u>	<u>1,280</u>	<u>0,388</u>	<u>0,644</u>	<u>1,225</u>	<u>0,224</u>	<u>1,402</u>	<u>0,003</u>	<u>0,005</u>	<u>0,006</u>	<u>0,009</u>	<u>0,011</u>
Одеська обл.	0,244	0,420	0,420	1,170	1,160	0,160	0,242	0,391	0,165	0,534	0,189	0,310	0,503	0,166	0,610	0,003	0,004	0,006	0,004	0,008
Запорізька обл.	0,197	0,314	0,314	0,539	0,538	0,051	0,081	0,153	0,071	0,086	0,082	0,116	0,178	0,038	0,130	0,003	0,005	0,004	0,001	0,003
Львівська обл.	0,196	0,308	0,308	0,818	0,817	0,130	0,183	0,293	0,073	0,309	0,151	0,231	0,346	0,118	0,343	0,002	0,001	0,003	0,003	0,004
Полтавська обл.	0,135	0,252	0,252	0,426	0,425	0,056	0,035	0,041	0,016	0,047	0,063	0,039	0,045	0,016	0,056	0,002	0,001	0,001	0,000	0,000
АР Крим	0,156	0,263	0,263	0,638	0,638	0,018	0,017	0,047	0,019	0,026	0,023	0,026	0,064	0,026	0,037	0,001	0,001	0,000	0,000	0,000
Луганська обл.	0,108	0,190	0,190	0,342	0,341	0,012	0,017	0,018	0,005	0,013	0,017	0,022	0,024	0,008	0,015	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Миколаївська обл.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,003	0,004	0,005	0,002	0,008
Черкаська обл.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Івано-Франківська обл.	0,195	0,299	0,299	0,814	0,810	0,015	0,018	0,021	0,002	0,030	0,020	0,022	0,027	0,010	0,026	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Волинська обл.	0,199	0,318	0,318	0,894	0,894	0,078	0,145	0,214	0,158	0,968	0,098	0,152	0,199	0,081	1,007	0,001	0,003	0,003	0,001	0,014
Чернігівська обл.	0,155	0,235	0,235	0,451	0,451	0,073	0,07	0,087	0,030	0,104	0,064	0,079	0,129	0,041	0,104	0,001	0,002	0,001	0,001	0,001
Херсонська обл.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Сумська обл.	0,135	0,203	0,203	0,497	0,496	0,011	0,012	0,028	0,002	0,042	0,012	0,018	0,025	0,010	0,039	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Вінницька обл.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Житомирська обл.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Хмельницька обл.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Рівненська обл.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Закарпатська обл.	0,156	0,276	0,276	0,737	0,736	0,017	0,021	0,029	0,005	0,026	0,016	0,000	0,029	0,014	0,036	0,000	0,000	0,000	0,007	0,007
Кіровоградська обл.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Тернопільська обл.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Чернівецька обл.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Динаміка зростання прибутку після оподаткування самостійних банків регіонів, починаючи з 2005 р., в порівнянні з 2004 р., була неоднозначною. Серед областей, які займають перші позиції за даним показником, є Дніпропетровська (зростання – у 5,04 раза), Київська (у 1,7 раза), Одеська (у 1,56 раза), Запорізька (у 1,46 раза), Харківська (у 1,36 раза) та Донецька (у 1,1 раза) області. Значне зменшення цього показника відзначалося по Полтавській (у -2,6 раза), Львівській (у -1,37 раза) областях, а по АР Крим самостійними банками взагалі були отримані збитки у розмірі -11 241 тис. грн.

Фінансовий результат діяльності за період з 2006 по 2008 рр. більшості банківських установ Харківської області позитивний, однак у цілому по банківській системі області за 2006 р. отримано збиток у розмірі 213 млн грн, що пов'язане з особливостями розподілу й бухгалтерського обліку доходів та витрат окремих банків. Подальше зниження позитивного рівня фінансового результату банківської системи цілком корелюється з тенденціями розвитку світової фінансової кризи і рівня глобалізації економіки конкретної країни у світовий фінансовий простір.

Для подолання наслідків фінансової кризи та забезпечення умов стабільного функціонування банківського сектору України і, зокрема, подальшого розвитку банківської системи Харківської області необхідно вживати заходів щодо збільшення власного капіталу, зниження рівня ризиковості здійснюваних операцій та формування в необхідному обсязі резервів під ризики за активними операціями, поліпшення якості активів і пасивів та забезпечення їх збалансованого зростання, оптимізації витрат і доходів та підвищення ефективності діяльності. Виконання визначених завдань дозволить створити певні передумови для зростання економіки регіону і визначити ефективні механізми фінансового забезпечення розвитку інноваційних галузей економіки на основі диверсифікації джерел їх фінансування та дієвих методів управління.

За результатами аналітичних досліджень функціонування банківського сектору України, можна зробити такі висновки:

по-перше, самостійні банки Харківської області, порівняно із іншими областями України, продовжують займати провідну роль і приймають більш значущу роль у фінансуванні розвитку економіки регіону;

по-друге, результати аналізу свідчать про те, що значна частина кредитних ресурсів самостійних регіонів використовується для кредитування розвитку економіки інших регіонів унаслідок їх відтоку і не використовується як резерв кредитування власної економіки регіону;

по-третє, зростання частки іноземного капіталу у структурі банківської системи регіону свідчить про достатній рівень довіри іноземних інвесторів до потенціалу розвитку економіки регіону і зацікавленості щодо придбання діючої філійної мережі певних вітчизняних банків з метою розширення банківського бізнесу.

На думку авторів, саме у підході до підвищення ефективності функціонування самостійних банків необхідно шукати резерви активізації кредитування регіону. За результатами аналізу щодо порівняння динаміки надходжень фінансових (кредитних) ресурсів у Харківський регіон і їх відтоку в інші регіони держави можна принципово судити про негативні (чи позитивні) тенденції до втрати резервів фінансування економіки власної області та ефективного фінансового забезпечення інноваційного її розвитку.

1.4. Модель залежності обсягу капіталу банків України від загальних макроекономічних показників

Характерною рисою сучасних світових економічних відносин є інтенсивний розвиток процесів глобалізації з залученням національних економік у світову господарчу систему. І Україна не стоїть осторонь від цих процесів. Усі складові економічної системи України активно трансформуються до умов міжнародної кооперації. Процес глобалізації створює нові можливості для прогресу, але й має серйозні небезпеки. За цих умов більшість держав, що розвиваються, виявляються залежними від коливань світової фінансової кон'юнктури. Тому фінансово-кредитна система України, яка забезпечує загальну стабільність економіки, має бути готовою до процесу трансформації до умов глобальної фінансової системи. Слід використати позитивний потенціал фінансової глобалізації і звести до мінімуму пов'язані з нею ризики для національних економік.

Уникнути ризиків Україна може тільки зміцнивши фінансово-кредитну систему. Найбільшою мірою це стосується банківської системи як основного суб'єкта фінансово-кредитних відносин.

Наразі банки є найбільш прозорими та відкритими бізнес-структурами. Разом з тим існують і проблеми, що істотним чином послаблюють не тільки становище банків, але фінансову стабільність країни. Однією з ключових є проблема достатнього рівня капіталізації сучасної банківської системи. Недостатній банківський капітал є значним гальмом на шляху банків до успішної діяльності, а достатність банківського капіталу дає змогу зберегти платоспроможність банку і впливає на рівень надійності банку [103]. На сучасному етапі проблему капіталізації часто путають із проблемою розміру статутного капіталу або із проблемою ліцензійних вимог до розміру регулятивного капіталу. У зв'язку із цим необхідно чітко зазначити, що проблема капіталізації – це проблема недостатньої адекватності капіталів банків до розміру сформованих ними активів. Тобто проблема полягає не в кількісній, а у якісній площині. Проблема капіталізації – це проблема загальної фінансової стабільності та автономноті банківської системи, а отже, проблема належного обслуговування банками прийнятих на себе грошових зобов'язань. Проблема капіталізації – це проблема формування фінансової підтримки банківської системи. Від його якості залежить надійність усієї економічної системи та динаміка подальшого розвитку [225].

З огляду на те, що 40 % української економіки перебуває в "тіні", занадто низька капіталізація вітчизняних банків може привести до того, що вони стануть неконкурентоспроможними порівняно з іноземними. На жаль, певна "ізольованість" України від загальносвітових тенденцій розвитку процесів транснаціоналізації не дає їй можливості бути повноцінним суб'єктом, а не об'єктом, міжнародної фінансової діяльності. Присутність іноземних банків може привести до відтоку частини капіталів за кордон, ускладнення банківського нагляду за операціями банку з боку уповноважених державних органів управління, ймовірність посилення іноземного контролю над банківською системою України, що може негативно позначитись на рівні її економічної безпеки. Особливо гостро це може проявитися в процесі поглинання іноземними банками-гіантами неконкурентоспроможних українських банків з поступовим захопленням усього банківського ринку, так як це сталося в Польщі, Литві, Латвії, банківську систему яких поглинули великі австрійські та німецькі банки [154].

Зазначимо, що взагалі вітчизняні та зарубіжні фахівці виділяють наступні основні шляхи підвищення капіталізації банків України:

- збільшення капіталу за рахунок розміщення акцій власної емісії;
- збільшення показника адекватності капіталу через консолідацію банківської системи (консорціумне кредитування, створення банківських об'єднань, злиття банків, реорганізація банків);
- збільшення капіталу за рахунок субординованого боргу (шляхом випуску депозитних сертифікатів, банківських облігацій та єврооблігацій);
- збільшення капіталу за рахунок прибутку;
- зменшення обсягів ризикових активів [255].

У тих умовах, у яких на сьогодні опинилася банківська система України, найоптимальнішим шляхами зростання рівня капіталізації банків є збільшення показника адекватності капіталу через консолідацію банківської системи України. Цей напрямок передбачає створення банківських об'єднань і злиття банків. Це дало б можливість підвищити стійкість та стабільність усієї банківської системи. Проте це не можливо здійснити без відповідних заходів НБУ, зокрема підвищити розмір мінімального статутного капіталу, а також проводити більш жорстку політику відносно регулювання значень економічних нормативів діяльності комерційного банку. Звичайно, крім об'єктивних причин, що заважають процесу консолідації банків, існують і суб'єктивні причини, такі, як небажання головних акціонерів зливатися з іншими банками, адже частіше за все банк в основному обслуговує особисту фінансову діяльність певної фінансової групи, яка і є її головним акціонером. Шляхом виходу з цієї ситуації є створення банківських об'єднань на зразок фінансових та банківських холдингових груп, банківських корпорацій. Вони зберігають право володіння та управління, а також пропорційного розподілення прибутку. З іншого боку, консолідація банківської системи не вплине на рівень конкуренції, адже процентна політика комерційних банків майже повністю залежить від політики НБУ [154].

Тому для запобігання такому процесу українські банки повинні підвищувати свій рівень капіталізації, що є основним фактором підвищення конкурентоспроможності. Розв'язання цієї проблеми можливе не лише за рахунок прибутків банків і додаткових внесків акціонерів, а й за умови довіри суспільства до вітчизняних банків як до надійних грошово-кредитних установ.

Слід зауважити, що на рівень довіри суспільства до вітчизняних банків і банківської системи взагалі впливає велика сукупність факторів різноманітного характеру, які умовно можна поділити на чинники, які характеризують безпосередньо діяльність комерційних банків, та фактори, що зумовлюють розвиток та благонадійність національного середовища нашої країни в цілому. До зазначених факторів слід віднести такі основні макроекономічні показники розвитку держави, як рівень інфляції, обсяги ВВП і ВНП на душу населення, фондові індекси, облікові ставки НБУ, обсяги інвестицій у фінансову сферу та, зокрема, у банківський сектор тощо.

Розглянемо вплив рівня інфляції, облікової ставки, значення показника ВВП на душу населення та обсягу інвестицій у фінансову сферу на обсяг капіталу українських банків та дослідимо взаємозв'язок між цими показниками.

Для цього потрібно здійснити кореляційно-регресійний аналіз взаємозв'язків, які виникають між обсягом капіталу банків України від загальних макроекономічних показників нашої держави, визначити адекватність побудованої моделі залежності, значущість її факторів для подальшого моделювання та прогнозування й приділити увагу необхідності використання побудованої моделі на практиці.

Тому здійснимо кореляційно-регресійний аналіз у програмному пакеті Statistica 6.0.

Визначимо кількість змінних (Number of variables), яка в даному випадку дорівнює п'яти. За змінні приймемо наступні показники:

- Variable 1 – капітал українських банків, млн євро;
- Variable 2 – рівень інфляції у відсотках до попереднього місяця;
- Variable 3 – облікова ставка НБУ у відсотках;
- Variable 4 – ВВП на душу населення, млн євро;
- Variable 5 – обсяг інвестицій у фінансову сферу, млн євро.

Кількість випадків (Number of Cases) становить дванадцять, оскільки аналіз зазначених показників необхідно здійснити за 2008 рік, значення показників для аналізу представлені щомісячно. Графічно аналітична таблиця з зазначеними показниками за 12 місяців відображена на рис. 1.30.

	1 Var1	2 Var2	3 Var3	4 Var4	5 Var5
1	9613,12	2,9	10	7538,6	36,8
2	9633,829	2,7	10	7521,3	34,6
3	9927,216	3,8	10	7524,7	35,8
4	10137	3,1	10	7496	32,2
5	11034	1,3	12	7867	31,4
6	11251	0,8	12	7438	34,7
7	11875	0,5	12	7645	41,3
8	13095	0,9	12	7547	45,7
9	13685	1,1	12	7634	41,2
10	13198	1,7	12	7532	40,5
11	11823	1,5	12	7421	34,7
12	11384	2,1	12	7543	33,6

Рис.1.30. Аналітична таблиця значень капіталу українських банків і загальних макроекономічних показників за 12 місяців 2008 р.

Здійснимо кореляційно-регресійний аналіз зазначених фінансових показників за допомогою модуля Multiple Regression меню Statistics.

Визначимо, що незалежний фактор (Independent) – це обсяг капіталу українських банків (приймаємо за Var1), та залежні змінні являють собою рівень інфляції у відсотках до попереднього місяця (Var2), облікова ставка НБУ у відсотках (Var3); ВВП на душу населення (Var4) та обсяг інвестицій у фінансову сферу (Var5).

Розглянемо отримані результати регресійного аналізу, які графічно відображені на рис. 1.31.

Regression Summary for Dependent Variable: Var1 (Spreadsheet1)						
N=12	Beta	Std.Err. of Beta	B	Std.Err. of B	t(7)	p-level
Intercept			-10329,3	13927,63	-0,741640	0,482441
Var2	0,349139	0,300597	465,8	401,03	1,161486	0,283514
Var3	0,951309	0,281467	1351,0	399,72	3,379819	0,011762
Var4	-0,007338	0,135507	-0,1	1,62	-0,054150	0,958329
Var5	0,521809	0,148460	167,9	47,78	3,514803	0,009796

Рис. 1.31. Результати регресійного аналізу

Насамперед зауважимо, що побудована модель залежності обсягу капіталу українських банків від рівня інфляції, облікової ставки НБУ, ВВП

на душу населення та обсягу фінансових інвестицій у національну економіку є адекватною, оскільки показник множинної кореляції $R = 0,94$, тобто адекватність (точність побудованої моделі та прогнозу) складає 94 %.

Також про досить високий рівень адекватності побудованої моделі свідчить коефіцієнт детермінації R^2 (R^2), який дорівнює 0,8838, значення цього коефіцієнта наближається до одиниці.

Критерій Фішера $F (4,7) = 13,321$ визначено більше F_p , який дорівнює 4,6805, тому за критерієм Фішера модель також є адекватною.

Зазначимо, що в загальному вигляді побудована економетрична модель повинна мати вигляд (формула 1.1):

$$Var1 = a_0 + a_1 Var1 + a_2 Var2 + a_3 Var3 + a_4 Var4. \quad (1.1)$$

Отримані значення параметрів факторів моделі (В) складають:

- $a_0 = -10329,3;$
- $a_1 = 465,8;$
- $a_2 = 1351;$
- $a_3 = -0,1;$
- $a_4 = 167,9.$

Тому побудована модель взаємозв'язку капіталу українських банків від сукупності загальних макроекономічних показників нашої держави є наступною:

$$Var1 = -10329,3 + 465,8Var1 + 1351Var2 - 0,1Var3 + 167,9Var4. \quad (1.2)$$

Оцінимо значущість отриманих параметрів моделі за допомогою критерію Стьюдента, який визначається наступним чином:

$$t_{a_i} = \frac{a_i \sigma_x \sqrt{n-2}}{\sigma_y \sqrt{1-r^2}}. \quad (1.3)$$

Якщо розраховане значення t більше критичного, значущість параметра можливо визначити як значну. Для побудованої моделі показник t_{kp} дорівнює 1,13, тому слід зауважити, що параметри a_0 та a_3 є статистично незначущими. Тобто зазначимо, що зміна цих параметрів не є значною та не істотно впливає на зміну результуючого фактора.

Перевіримо модель на присутність мультиколінеарності. Для цього необхідно визначити та розрахувати матрицю парних кореляцій, яка наведена на рис. 1.32.

Variable	Correlations (Spreadsheet1)				
	Var2	Var3	Var4	Var5	Var1
Var2	1,000000	-0,886580	-0,263220	-0,456293	-0,730439
Var3	-0,886580	1,000000	0,245759	0,344209	0,819577
Var4	-0,263220	0,245759	1,000000	-0,027036	0,120447
Var5	-0,456293	0,344209	-0,027036	1,000000	0,690146
Var1	-0,730439	0,819577	0,120447	0,690146	1,000000

Рис. 1.32. Матриця коефіцієнтів парних кореляцій

Отже, значення елементів матриці без урахування діагональних елементів, які дорівнюють одиниці, змінюються в деяких випадках до значення, що перевищує 0,75, тобто показника, нормативне значення якого забезпечує відсутність мультиколінеарності моделі.

Зауважимо, що практично усі існуючі економетричні багатофакторні моделі економічних процесів, особливо у фінансовому секторі, мають лінійні зв'язки між змінними, тому усунення цієї проблеми є одним із перспективних напрямів діяльності економіко-фінансових аналітиків у наш час.

Таким чином, на основі проаналізованих економетрично-статистичних показників можливо зробити висновки, що побудована модель є адекватною, параметри моделі значущі, однак між капіталом та рівнем інфляції існує тісний лінійний взаємозв'язок.

Тому визначимо, що 94 % зміни обсягу капіталу банків України зумовлено зміною рівня інфляції, облікової ставки, ВВП на душу населення та обсягу інвестицій у фінансову сферу. При цьому вплив інших макроекономічних показників складає 6 %.

Отже, побудована модель має високий рівень адекватності та значущості параметрів, тому вона може бути використана для подальшого, більш глибокого прогнозування та моделювання взаємозв'язку обсягу капіталу банків України від загальних макроекономічних показників.

Слід зазначити, що взагалі капіталізація банківської системи кожної країни все більшою мірою перетворюється на інструмент забезпечення конкурентоспроможності міжнародної банківської діяльності, вирішення завдань стійкого розвитку національної економіки. Недостатній рівень капіталізації може негативно вплинути на надійність функціонування банківської системи і фінансової системи в цілому, що позначається на динаміці економічного зростання, місці економіки країни у світовому фінансовому просторі.

Проблема капіталізації українських банків перебуває в центрі уваги НБУ, вищих органів управління комерційних банків, а також науковців. Однак частіше за все її розглядають як загальну мету, стратегічне завдання, без конкретизації шляхів, механізмів та інструментів нарощування банківського капіталу.

На макрорівні вирішення цієї проблеми зводиться переважно до визначення певних завдань і нормативів, а практичний її аспект покладається на окремі банки, які повинні виробити механізми і знайти потрібні кошти. Проте надзвичайні складність й актуальність цієї проблеми потребують комплексного її вирішення.

Зокрема, на макрорівні необхідно забезпечити стимулування нарощування банківського капіталу шляхом установлення відповідних регуляторних і фіiscalьних важелів, на макрорівні – запровадити дієві інструменти збільшення капіталу через удосконалення фінансового менеджменту й системи стимулування колективів банків.

Виходячи з потреби випереджуального нарощування основних складових банківського капіталу – статутного фонду і прибутку, його стимулуючий механізм можна подати так, як наведено в табл. 1.15

Таблиця 1.15

Механізм стимулування нарощування банківського капіталу [186]

Рівень стимулування	Статутний капітал	Прибуток
Макрорівень	Регуляторні вимоги. Фіiscalьні стимули. Організаційні заходи	Фіiscalьні стимули. Регуляторні важелі
Мікрорівень	Система залучення інвесторів. Стимулування колективу	Стимулування колективу. Менеджмент доходів і витрат банку

Зауважимо, що в умовах світової фінансової кризи розвиток фінансового сектору економіки, зокрема національної банківської сфери, має бути спрямований на вивчення взаємозв'язків між основними макроекономічними показниками діяльності суспільства й держави та напрямів їх стабільного розвитку.

Тому зазначимо деякі напрями удосконалення розвитку фінансово-економічної сфери країни в умовах світової фінансово-економічної кризи, які мають тенденції глобального характеру.

По-перше, однією із головних причин фінансової кризи є нестимне зростання сектору фінансових послуг. Сума активів банків та інвестиційних фондів, страхових організацій та компаній, обсяги фондового ринку сьогодні перевищує рівень ВВП середньорозвинутих і розвинутих країн у декілька десятків раз. Складові фінансового ринку за останні 10 років зростали у середньому у 3 – 5 разів швидше, ніж інші макроекономічні показники. В Україні за 2000 – 2007 рр. ВВП у доларовому вимірі збільшився в 1,68 разів, тоді як основні показники діяльності банків зросли в 6 – 7 разів. Саме тому важливим є розробити систему показників виміру економіки, яка б відображала розвиток фінансової сфери в об'ємних макроекономічних показниках.

По-друге, в умовах кризи та наявності досить тісних зв'язків між показниками діяльності банківської сфери та основними макроекономічними показниками країни слід зменшити автономність, незалежність і деталізувати механізм підпорядкованості й звітності центральних банків країни як регуляторів загальних пріоритетів розвитку фінансового-економічного стану країни.

Також слід поширити регулюючу дію центральних банків, тобто поширити основні економічні нормативи, які сьогодні застосовуються як для економіки в цілому, так і для комерційних банків зокрема. Це, насамперед, нормативи ліквідності, нормативи щодо кредитування та адекватності капіталу. Необхідно створити національні рейтингові агентства, які має організувати центральні банки.

Для України, окрім переліченого, важливі такі заходи:

- установлення плаваючого, ринкового курсу гривні;
- плавна девальвація гривні;
- збільшення експорту;
- зменшення соціального навантаження на експортно-орієнтовані підприємства;

- стимулювання заощаджень населення;
- підвищення інвестиційної активності;
- посилення ролі держави у фінансовому секторі.

Посилення ролі держави у фінансовому секторі повинно бути спрямовано на певну сукупність заходів у декількох сферах. Тому слід розглянути основні тенденції діяльності держави в певних напрямах.

Отже, у грошовій сфері визначимо, що основу грошової політики НБУ має становити плаваючий, ринковий курс гривні щодо долара, євро. Причому курс треба визначати на роздрібному та оптовому ринках. Хорошим інструментом оптового ринку є система бірж (а не аукціонів) з обов'язковою участю як банків, так і великих господарських суб'єктів (столичних і регіональних). У цьому разі НБУ повинен прагнути утримати зовнішні резерви країни на рівні 5 – 6-місячного імпорту: коштами поза цими межами могла б вільно оперувати держава на валютному ринку. При цьому завдання НБУ полягало б у стабілізації не курсу гривні, а його динаміки. Курс гривні міг би плавно знизитися до певної точки рівноваги експорту й імпорту.

Кредитна політика НБУ, з урахуванням прагнення до мінімізації безробіття, має бути спрямована на стимулювання інвестицій. Не можна різко зменшити процентні ставки (зважаючи на небезпеку зростання інфляції) або ж тримати їх на високому рівні (штучне охолоджування економіки в період низької економічної активності також приховує руйнівні наслідки). Кредити потрібно давати, причому доступні. Але банки мають вибирати інвестиційні, перспективні напрями. Йдеться, власне, про те, що стосовно частини кредитів (скажімо, роздрібні продукти – кредити комерційних банків на поточне споживання) політика НБУ має бути жорсткою, а щодо інших (інвестиційні кредити) – м'якою. Відповідно й економічні нормативи НБУ для комерційних банків повинні бути у двох рівномірностях. Інвестиційні проекти з дешевим кредитуванням слід узгоджувати спеціальній спільній комісії НБУ та Кабінету Міністрів.

Податкову політику необхідно змінити, зменшивши рівень національного податкового тягаря. До діючої податкової системи слід застосувати гнучкий підхід. Щоб не допустити різкого спаду поточного споживання стимулювати національного виробника, велими доцільно було б знизити споживчі податки на внутрішні товари (ПДВ, акцизи), за які розплачуються масовий споживач. Наприклад, знизити ПДВ із 20 до 16 – 17 %. Для

мінімізації безробіття варто було б розглянути також питання щодо зниження прибуткового податку із невисокої заробітної плати. Необхідно пригадати, що в період економічної кризи пропорційний (плаский) прибутковий податок становив не кращий спосіб виживання. Водночас необхідно застосувати досить жорсткий підхід щодо оподаткування предметів розкоші (акцизи на ці товари можна підвищити на 25 – 50 %), тютюнової та алкогольної продукції, а також збільшити імпортні мита на тютюн, алкоголь, автомобілі тощо. Всілякі преференції, які штучно стимулювали імпорт продовольства, треба скасувати. Ці зміни застрахують бюджет від різкого зниження доходів, стимулюватимуть порівняно високий рівень зайнятості, забезпечать надходження податків з імпортних товарів, що сприятиме врівноваженню платіжного балансу.

Бюджетна політика має тонко реагувати на виклики кризи (обмеженість коштів, висока інфляція, зменшення валових заощаджень і накопичень). Держава має знайти кошти на фінансування стратегічних інвестицій (згодом, у часи нової хвилі лібералізації економіки, ці активи можуть бути приватизовані), не допускати серйозної заборгованості соціальних виплат, заробітної плати, розширити продаж державних цінних паперів, а в разі потреби йти на збільшення розмірів внутрішнього боргу. Загалом будь-яку можливу трансформацію зовнішнього боргу у внутрішній з перспективами зменшення валютних виплат слід стимулювати.

Накопичення та інвестиції. В період кризи неприпустимі будь-які соціально-популістські обіцянки за будь-якого значення інфляції на найближчих 6 – 12 місяців. Треба точно усвідомлювати: зафіксовані на даний момент соціальні виплати і так уже під загрозою. За таких умов неминучими є відносне розширення частки й значення державних інвестицій, застосування заходів щодо збільшення валових накопичень, участь держави в інвестиційних програмах великого бізнесу та активне заохочення бізнес-ініціатив середніх і малих підприємців. У регіонах із порівняно високим рівнем безробіття слід здійснювати інвестиції в інфраструктуру. Необхідно добре продумати форми і методи фінансування й організації будівництва з метою підготовки до Євро-2012, щоб замовлення і доходи максимально рівно розподілялися серед суб'єктів господарювання.

Розглянемо зайнятість. Низький рівень безробіття в докризовий період (6,4 %) дає підстави сподіватися, що Україна зможе утримати його в межах 10 %. Це порівняно низький показник, у Польщі, Угорщині, державах Балтії – рівень безробіття значно вищий. Для цього не можна допускати насамперед масового скорочення у державному секторі (особливо працівників з невисокими зарплатами), розширити сферу застосування громадських робіт, збільшувати тривалість і розміри виплат із безробіття, активізувати роботу служб зайнятості, посилити боротьбу з практикою необґрунтованих (штучне або фіктивне банкрутство) масових звільнень з боку приватних компаній [119].

Таким чином, економічна модель залежності обсягу капіталу українських банків від основних макроекономічних показників має бути спрямована на подальше дослідження та застосування у практиці.

1.5. Розвиток міжбанківських розрахунків як фактор підвищення стабільності фінансового сектору України

Сучасний стан розвитку вітчизняної економіки засвідчує об'єктивну потребу у якнайшвидшому кількісному та якісному розвитку фінансової інфраструктури. Трансформаційні процеси обумовлені упровадженням нових стандартів щодо розвитку та обслуговування безготівкових платежів, вдосконалення існуючих платіжних систем.

В Україні основну частину сукупного грошового обігу (понад 80 %) складає безготівковий обіг [79]. Переважна більшість безготівкових розрахунків здійснюється між юридичними установами, і незначна частка – за участю фізичних осіб (перерахування на вклади заробітної плати, пенсій, гонорару, оплата із поточного рахунку вкладника комунальних послуг, використання кредитних карток). Організація безготівкових розрахунків здійснюється з використанням установлених науково та практикою форм і способів електронних розрахунків, платіжних інструментів, міжбанківських систем переказу коштів, комунікаційних систем переказу грошей. Їх поєднання разом з інституційними та організаційними правилами й процедурими, що регламентують використання цих інструментів і механізмів, забезпечує грошовий обіг у країні.

Кожен банк, як правило, є учасником декількох платіжних систем, та в кожному конкретному випадку використовує найефективнішу, безпечнішу, надійнішу й дешевшу. В Україні головна роль при проведенні міжбан-

ківських розрахунків належить Національному банку України, саме він установлює правила їх здійснення, є власником та забезпечує роботу національної платіжної системи.

Дослідженням проблем функціонування та розвитку національних платіжних систем приділяють увагу такі фахівці, як В. Берніков, О. Вовчак, І. Коваль, В. Кравець, А. Мороз, О. Махаєва, І. Новак, І. Сало, А. Савченко, В. Страхарчук, В. Стельмах, С. Пиріг, С. Тігіпко, В. Харченко, В. Ющенко, Я. Чайковський та ін. Але динамічний розвиток і зміни в організації і функціонуванні платіжних систем вимагають виділення нових етапів розвитку міжбанківських розрахунків в Україні. У вітчизняній літературі недостатньо уваги приділено фундаментальним питанням щодо формування теорії платіжних систем, систематизації поглядів на їх еволюцію та класифікацію, визначення ефективності їх роботи. Ці питання потребують подальших теоретичних і практичних досліджень у даному напрямку.

Платіжна система України (ПСУ) в даний час складається з таких компонентів:

1. Системи електронних міжбанківських переказів Національного банку (СЕМП). Система міжбанківських розрахунків призначена для переказу коштів у межах України між банками на виконання зобов'язань їх клієнтів, а також власних зобов'язань цих банків.
2. Системи автоматизації роботи банків (програмних комплексів "Операційний день банку"). Володіння сучасною автоматизованою банківською системою (АБС) дає змогу ефективно обробляти всі зростаючі інформаційні потоки, а також безпосередньо здійснювати операції на кожному етапі створення банківського продукту. Цілями АБС є: скорочення часу на проведення операцій і оформлення документів, збільшення пропускної здатності банку; скорочення чисельності персоналу, зайнятого малокваліфікованою рутинною роботою; поліпшення якості обслуговування клієнтів; підвищення кваліфікації банківського персоналу; інтегрування в єдині банківські системи.
3. Внутрішньобанківські платіжні системи. Внутрішньобанківська платіжна система створюється банком з метою забезпечення переказу коштів між його підрозділами. Наявність власної платіжної системи створює певні переваги для комерційного банку чи банківської структури з точки зору конкурентоспроможності та привабливості для потенційних клієнтів.

4. Системи "Клієнт-банк" для юридичних і фізичних осіб. Вони перебувають у стадії активного розвитку завдяки розробці та впровадженню систем обслуговування клієнтів через мережу Інтернет, мобільний зв'язок і т. д.

5. Системи масових платежів із використанням карток. Вони використовуються для переказу коштів за операціями, які здійснюються юридичними та фізичними особами із застосуванням платіжних інструментів, зокрема платіжних карток. Ці системи є традиційними і найпопулярнішими серед населення України.

Система електронних міжбанківських переказів є найважливішою складовою платіжної системи. Вона відображає не тільки взаємозв'язки між банківськими установами, а й практично всі види економічних відносин у суспільстві, є інструментом реалізації грошово-кредитної політики держави, сприяє скороченню готівкового обігу, що позитивно впливає на економічний розвиток країни в усіх її сферах.

Ряд авторів [239] виділяють три етапи розвитку міжбанківських розрахунків в Україні. Ці етапи, на погляд авторів, не відбивають останні тенденції і зміни в організації та функціонуванні платіжних систем, їх динамічний розвиток. Тому запропоновані ними етапи доцільно доповнити та наповнити змістом.

Так, еволюцію міжбанківських розрахунків в Україні доцільно представити у вигляді п'яти етапів, які характеризують і реорганізацію банківської системи в цілому.

1 етап (1988 – 1991 рр.) характеризується відсутністю власної національної платіжної системи.

У цей період Україна входить до складу СРСР, установи всіх державних спеціалізованих банків як суб'єкти господарювання мали усі атрибути юридично самостійних осіб, але при цьому включалися в єдину державну банківську мережу. Вони керувалися зведеними кредитними та касовими планами Держбанку СРСР. Механізм розрахунків здійснювався через систему МФО, в якості платіжних інструментів використовувались паперові авізо. Поштові авізо мали термін проходження від 7 до 20 (а інколи й більше) днів. Збитки від шахрайства з фальшивими авізо сягали шалених розмірів. Так, в останні місяці перед упровадженням СЕП – у III кварталі 1993 р. вони становили понад 500 млрд карбованців [187; 188].

2 етап (1991 – 1994 рр.) характеризується перетвореннями в національній банківській системі з метою створення Системи електронних платежів Національного банку України (СЕП НБУ).

Україна набуває незалежності і починається реформування банківської системи за рахунок реструктуризації мережі банків: створення Національного банку України (НБУ); формування Національним банком України власної мережі регіональних управлінь; перетворення установ державних спеціалізованих банків у самостійні комерційні банки; утворення нових комерційних банків із залученням значного приватного капіталу. З моменту створення в 1991 р. Національного банку України одним з найважливіших напрямків його діяльності було реформування міжбанківських розрахунків, створення ефективної, надійної і безпечної загальнодержавної платіжної системи. Основою для розробки та впровадження СЕП було протокольне доручення № 04-06/89 від 17 червня 1993 р. Верховної Ради України "Про розробку і введення в дію Системи електронних розрахунків у банківській сфері".

Цей період характеризується такими перетвореннями [239]:

- створено систему кореспондентських відносин з відкриттям взаємних коррахунків або через коррахунки, що відкриті в Національному банку України;
- розпочалося масове підключення банків до дослідної експлуатації СЕП у всіх регіонах України;
- скасовуються паперові авізо в Україні – єдиним способом електронних міжбанківських розрахунків стає СЕП;
- введено механізм дозволу проведення початкових платежів від банків у межах поточного залишку коштів на їх кореспондентських рахунках, а також заборонено виконання безакцептного списання за допомогою електронних платіжних документів (прямого дебету в СЕП). Це дозволило банкам розпоряджатися лише наявними у них коштами, тобто унеможливило несанкціоновану Національним банком емісію "електронних грошей";
- організовано міжбанківські розрахунки за допомогою спеціалізованих підрозділів НБУ – розрахунково-касових центрів (РКЦ). Саме там були відкриті кореспондентські рахунки для комерційних банків, що знаходилися у відповідному регіоні України (27 РКЦ);

– розроблено та впроваджено програмний комплекс типу "Операційний день банку" (ОДБ РКЦ) для ведення кореспондентських рахунків у РКЦ;

– розроблено програмне забезпечення та засоби захисту інформації системи електронних міжбанківських розрахунків Національного банку України, або Системи електронних платежів (СЕП);

– 28.01.1994 р. підписано акт прийняття СЕП у промислову експлуатацію. Міжбанківські розрахунки в Україні в СЕП реалізувалися через мережу розрахункових палат України, яка має дворівневу структуру, представлена центральною розрахунковою палатою (ЦРП) – перший рівень – та розрахунковими палатами (РП) – другий рівень. На нижньому рівні СЕП розташовані банки – учасники електронних розрахунків.

СЕП побудована як деревоподібна мережна структура (рис. 1.33) [197, с. 82]. Програмно-технічні комплекси СЕП відповідають трьом рівням структури СЕП.

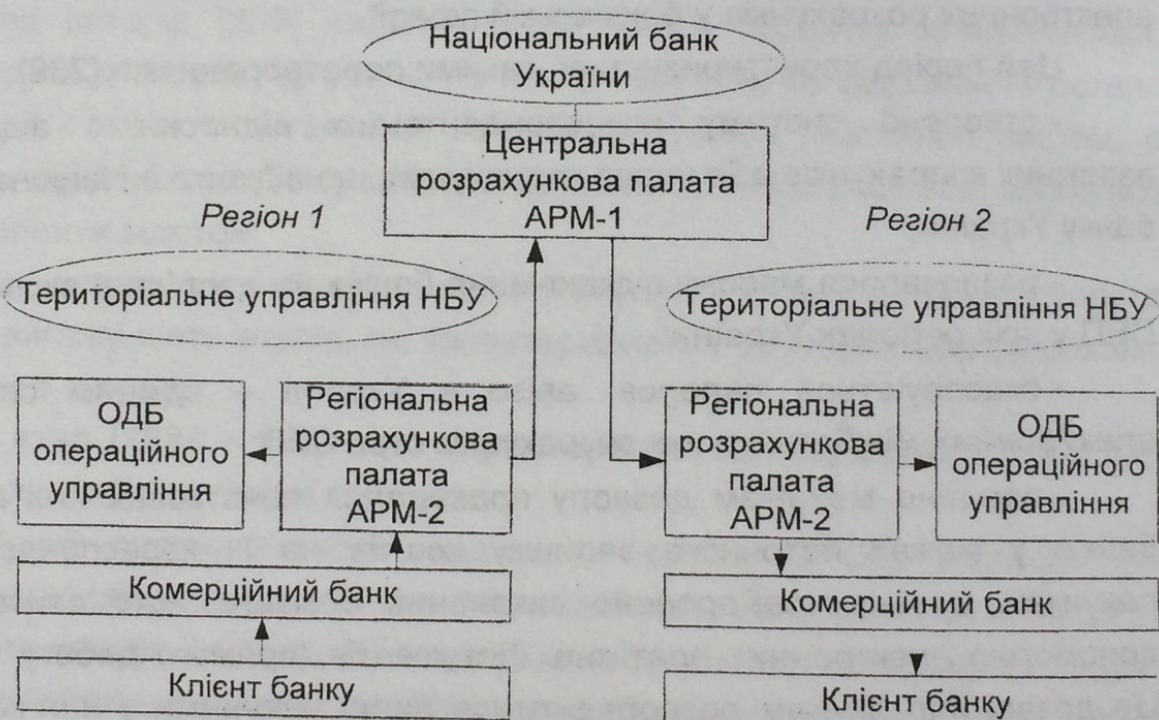

Рис. 1.33. Загальна архітектура СЕП НБУ

3 етап (1994 – 2000 рр.) характеризується динамічним розвитком СЕП НБУ, систем "Клієнт-банк" і внутрішньобанківських платіжних систем, підвищеннем безпеки та ефективності роботи платіжних систем.

У цей період усі філії підключено до СЕП, яка успішно функціонує та розвивається. В 1994 р. розпочинається розробка так званих моделей обслуговування консолідованого коррахунку банків і їх установ. Це надає можливість об'єднати кошти кількох банківських установ на одному рахунку та спільно їх використовувати шляхом застосування однієї з розроблених моделей.

За цей період було розроблено сім моделей обслуговування консолідованого коррахунку, які повністю задовольняли вимоги банків щодо способів здійснення міжбанківських розрахунків. Якщо зазирнути наперед, то за незалежним кореспондентським рахунком у 2004 р. розраховувалися лише 14 % банківських установ, у 2005 р. – 13 %. Близько 13 % банківських установ працюють за незалежним кореспондентським рахунком і протягом наступних двох років.

У цей період створюється нова обчислювальна мережа в Центральній розрахунковій палаті НБУ, призначена не тільки для інформаційно-технологічного обслуговування СЕП, а й для виконання інших завдань автоматизації НБУ.

У 1995 р. Національний банк України висунув жорсткі вимоги до комплексів автоматизації банківської діяльності (програмні засоби "Операційний день банку" (ОДБ) або внутрішньобанківських платіжних систем) щодо обміну інформацією з СЕП та внутрішньої безпеки інформації у цих комплексах. У 1995 – 1996 рр. були проведені експертні оцінки ОДБ банків на відповідність їх цим вимогам і в червні 1995 р. впроваджено першу чергу комплексів резервування, передбачених на випадок виходу з ладу технічного обладнання розрахункових палат.

Розпочалося впровадження програмних засобів захисту типу "електронний підпис", які запобігають викривленню та підробці електронних платіжних документів на будь-якій стадії їх транспортування як всередині банку – учасника СЕП, так і мережею СЕП.

З 1996 р. СЕП виконує розрахунки у 28 іноземних валютах (як у найбільш використовуваних "твердих" валютах, так і в деяких валютах країн СНД). Наприкінці 1996 р. мультивалютний режим СЕП використовували 57 банків.

Розроблено механізм "шлюзових банків", який дає змогу транспортувати через СЕП документи, призначені для подальшої передачі через уповноважений банк – учасник СЕП – до іншої платіжної системи (міжнародної, платіжної системи іншої країни тощо).

Рівномірному завантаженню СЕП та прискоренню проходження платежів через систему сприяє введення диференційованої оплати послуг СЕП залежно від часу надходження початкових платежів. Це стимулює банки виконувати початкові платежі у першій половині робочого дня.

У 1998 р. у зв'язку з переходом банківської системи України на світові стандарти бухгалтерського обліку та звітності СЕП зазнає реформування. Мережну бухгалтерську модель міжрегіональних розрахунків замінено ієрархічно.

Оскільки СЕП дозволила практично уникнути затримки платежів на міжбанківському рівні, для комерційних банків і їх клієнтів стало доцільним використання системи "Клієнт-банк" для розрахунків між клієнтом банку та банком в електронній формі. Станом на 1995 р. в Україні існувало понад 200 різних систем "Операційний день банку".

Система "Клієнт-банк" в Україні розглядається як складова програм автоматизації банківської діяльності і, зокрема, як джерело надходження платежних документів до загальнодержавних систем розрахунків (зокрема, СЕП). Це дозволяє не тільки повністю автоматизувати бухгалтерський облік на підприємстві, а й побудувати єдину технологічну лінію для виконання всіх фінансових операцій підприємства. Архітектураожної конкретної системи "Клієнт-банк" та специфіка технології її роботи перебувають у досить широкому діапазоні. НБУ практично не обмежував діяльність комерційних банків щодо створення таких систем, контролюючи лише узгодження їх функціонування з СЕП.

Деякі банки, що мають розгалужену систему філій, для виконання розрахунків в електронній формі між своїми філіями створювали власні платіжні системи – внутрішньобанківські платіжні системи (ВПС).

У 2000 – 2001 рр. до СЕП як безпосередні учасники підключено Головне управління Державного казначейства України та його обласні управління.

4 етап (2000 – 2006 рр.) характеризується створенням і розвитком системи термінових переказів (СТП) НБУ.

У 2001 р. здійснювалися перші платежі через нову підсистему міжбанківських розрахунків – Систему термінових переказів, яка забезпечувала переказ грошових коштів між банками України в режимі реального часу, з негайним зарахуванням коштів на рахунок банку-отримувача.

Упроваджено спеціальні засоби СЕП, за допомогою яких Депозитарій Національного банку України здійснює розрахунки за операціями з державними цінними паперами за принципом "поставка проти оплати".

У 2003 р. було розроблено "восьму" модель обслуговування консолідованим коррахунком, у якій керування філіями здійснюється в реальному часі засобами Системи термінових переказів.

У травні 2004 р. СТП як невід'ємну складову Системи електронних міжбанківських переказів НБУ було прийнято в промислову експлуатацію. Приєднання до СТП відбувалося добровільно і безкоштовно, однак потребувало відповідної готовності банку до роботи за он-лайновими технологіями. Архітектуру системи електронних міжбанківських розрахунків було представлено у вигляді інтегрованої СТП у СЕП НБУ (рис. 1.34) [157; 188].

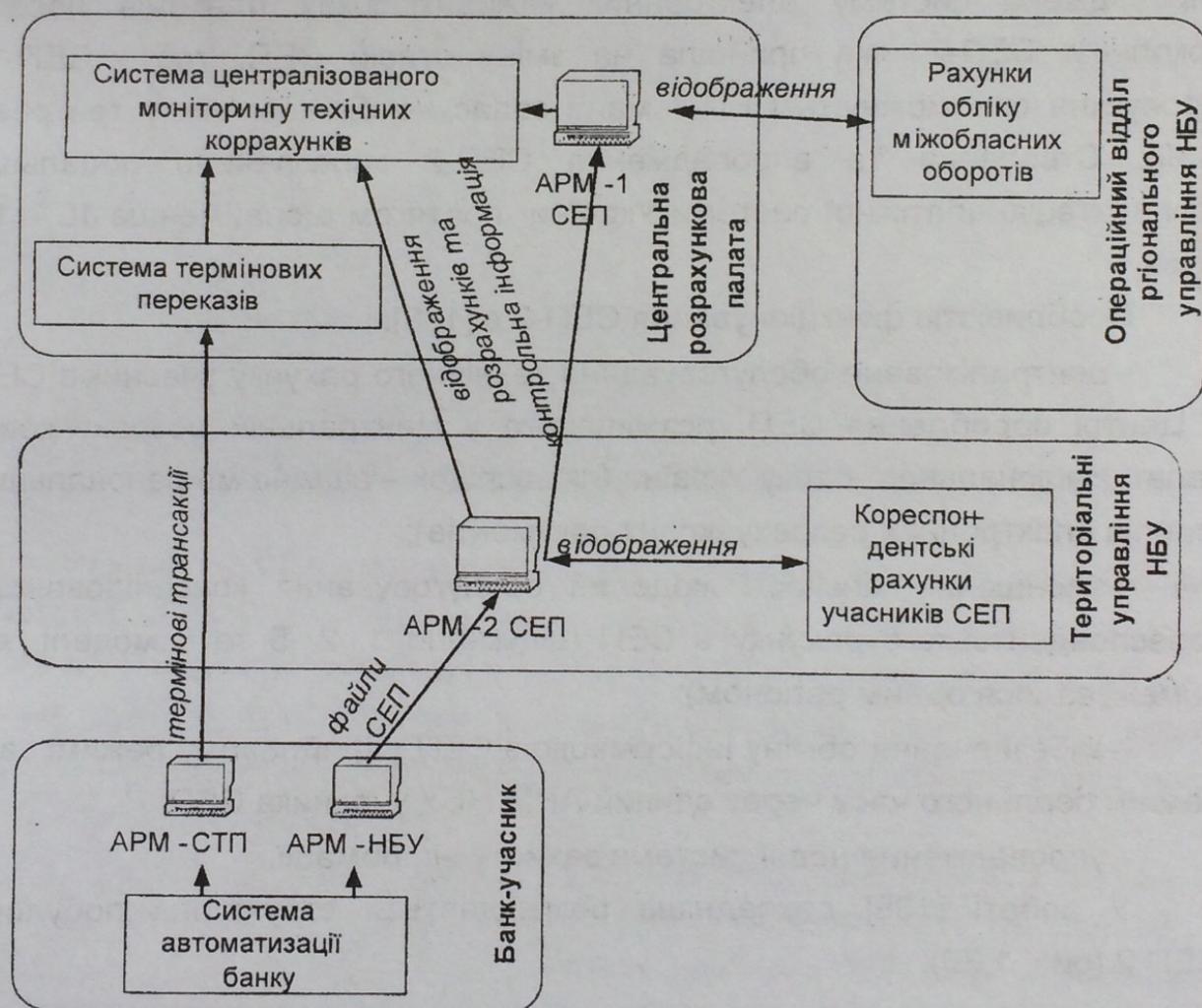

Рис. 1.34. Архітектура інтегрованої СТП у СЕП НБУ

З часом коло учасників СТП розширювалося дуже повільно. Так, за 2003 р. їх стало всього на 2 більше і на 01.01.2004 р. загалом налічувалося п'ять учасників, на 01.01.2005 р. – 7. Це свідчило про те, що для учасників розрахунків не було гострої необхідності в підключені до СТП, оскільки швидкість здійснення міжбанківських переказів через систему електронних платежів цілком задовольняла її учасників.

Одночасно з упровадженням СТП розроблялася та втілювалася багаторівнева схема її резервування: "гарячий" резерв у Центральній розрахунковій палаті, "холодний" — у віддаленому резервному пункті.

5 етап (з 2006 р. і до сьогодні) характеризується створенням і розвитком СЕП-2 НБУ.

Враховуючи розвиток інформаційних систем і збільшення обсягів розрахунків 10 листопада 2006 р., в промислову експлуатацію було впроваджено систему електронних міжбанківських платежів нового покоління СЕП-2, яка прийшла на зміну старій СЕП, тобто СЕП-1. Пропускна спроможність СЕП-1 мала запас не більше, ніж у три рази [239]. Створення та впровадження СЕП-2 забезпечило подальшу експлуатацію платіжної системи України протягом щонайменше 10 – 15 років.

Особливістю функціонування СЕП-2 є [188]:

- централізоване обслуговування технічного рахунку учасників СЕП у Центрі оброблення СЕП, розміщеного у Центральній розрахунковій палаті Національного банку України (як наслідок – відміна міжрегіональних файлів електронних розрахункових документів);
- зменшення кількості моделей обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку в СЕП (відмінено 1, 2, 5 та 6 моделі, які обмежувалися одним регіоном);
- забезпечення обміну інформацію з СЕП у файловому режимі та в режимі реального часу через єдиний АРМ-НБУ учасника СЕП;
- упровадження нової системи захисту інформації.

У роботі [188] докладніше розглядається структурна побудова СЕП 2 (рис. 1.35).

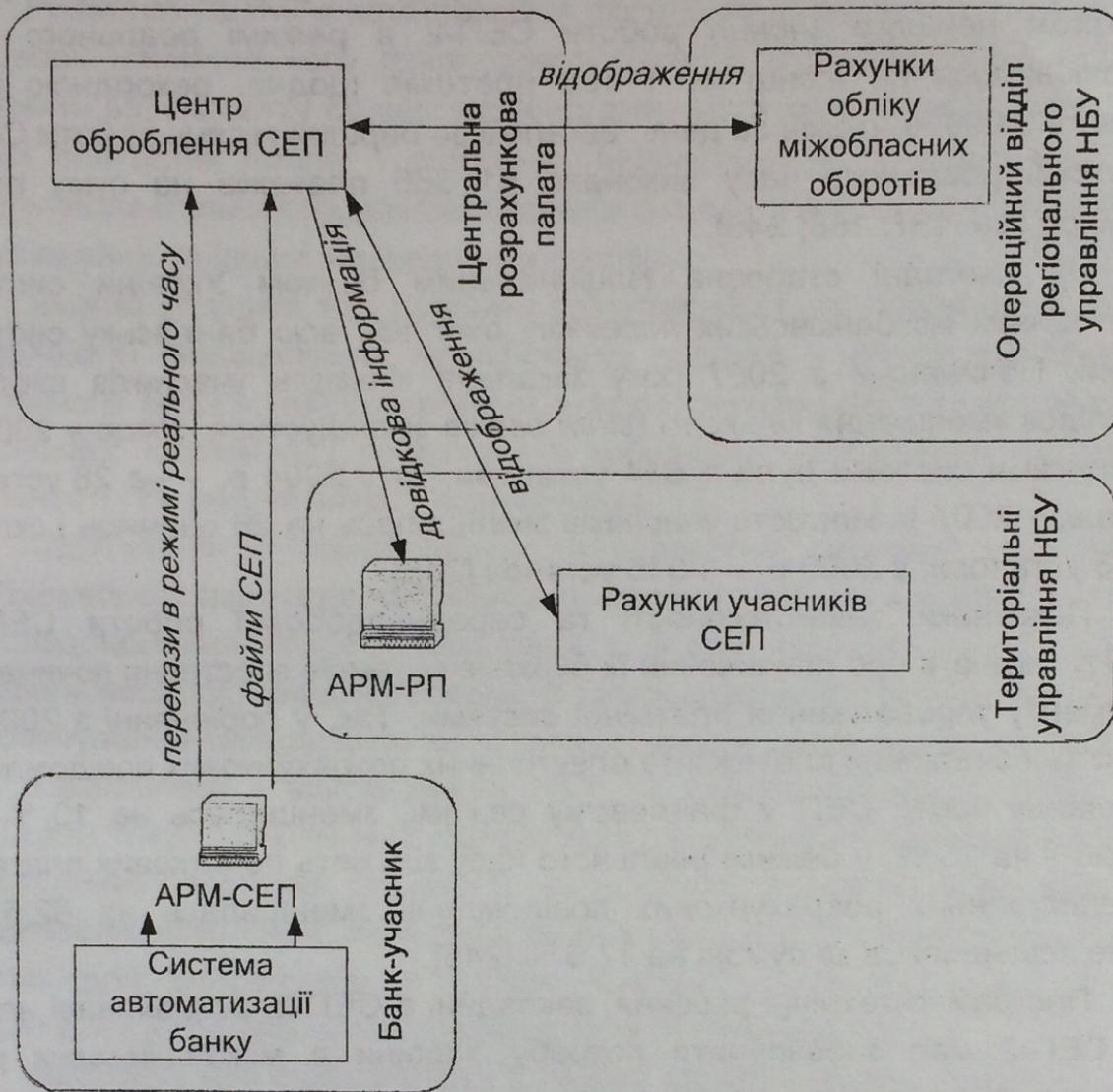

Рис. 1.35. Структурна схема СЕП-2 [188]

Раніше СЕМП складалася з двох підсистем: системи електронних платежів (СЕП), яка здійснювала перекази у файловому режимі (з 1993 р.), і Системи термінових переказів (СТП), упровадженої у 2001 р., котра здійснювала перекази в режимі реального часу. СЕП-2 стала єдиною системою міжбанківських розрахунків, яка об'єднала в собі риси обох зазначених підсистем.

З початку свого упровадження бажання працювати в СЕП-2 у режимі реального часу висловили 469 учасників СЕП, із них 33 – юридичні особи, 44 – філії-безпосередні учасники СЕП і 392 – опосередковані. Це привело до значного зростання кількості платежів у режимі реального часу. Так, за жовтень 2006 року засобами СТП було здійснено

803 платежі на суму 388,4 млн грн – у середньому 40 платежів за день. Протягом першого місяця роботи СЕП-2 в режимі реального часу здійснювалося не менш як 1 100 платежів щодня, рекордною була кількість 6 996 платежів за день. Загалом за перший місяць роботи СЕП-2 у режимі реального часу виконано 51 366 платежів на суму понад 4,5 млрд грн [187; 188; 245].

На сьогодні створена Національним банком України система електронних міжбанківських переказів охоплює всю банківську систему країни. Починаючи з 2007 року загальна кількість учасників системи унаслідок зменшення кількості філій банків зменшується. Якщо у 2003 р. учасниками системи були 1 644 установи, то у 2004 р. – на 28 установ більше, у 2007 р. кількість учасників зменшилась на 26 одиниць і склала 1 618 установи, у 2009 р. – 1 315 установ [245].

Показники завантаженості та середньодобової роботи СЕП в 2009 р. свідчать про припинення їх бурхливих темпів зростання починаючи з моменту упровадження платіжної системи. Так, у порівнянні з 2008 р. кількість початкових платежів та електронних розрахункових повідомлень, виконаних через СЕП у файловому режимі, зменшилась на 10 %, за сумою – на 25 %; у режимі реального часу кількість початкових платежів та електронних розрахункових повідомлень зменшилась на 62,5 %, проте збільшилась за сумою на 17,6 % [245].

Програмно-технічні рішення, закладені в СЕП-2, розраховані на те, що СЕП-2 має забезпечити потребу України в міжбанківських розрахунках щонайменше на 10 років. Проте це не означає гальмування розвитку системи. Перебіг подій валютно-фінансової кризи 2008 р. в Україні продемонстрував актуальність питань мінімізації ризиків і підвищення ефективності платіжно-розрахункової системи як матеріальної основи інтенсивнішої трансформації заощаджень в інвестиції і забезпечення безперебійного процесу платежів в економіці [6; 128; 131; 158; 187; 213].

Необхідність процесів реформування системи міжбанківських переказів викликано: появою нових банківських продуктів і послуг; розвитком електронного банкінгу; підвищеннем вимог до безпечності та безперебійності розрахунків; зростаючою конкуренцією через забезпечення ринкової справедливості; активізацією процесів стандартизації й уніфікації платіжних систем, викликаних входженням країни у європейський платіжний простір.

Розвиток СЕП-2 є комплексним процесом, який має базуватися на потребах національного фінансового сектору. Реформування системи залежить від розвитку банківської системи, інституціональної взаємодії в сфері платіжних послуг і платіжних інфраструктур, а отже, має бути результатом спільних зусиль банківського сектору, НБУ, органів державного регулювання та інших зацікавлених сторін.

Можна виділити такі напрями розвитку СЕП, як: підвищення довіри й зручності використання національних грошей у якості ефективного платіжного засобу; вдосконалення інфраструктури СЕП-2, яка включає операційні, клірингові і розрахункові механізми; збільшення масштабів діяльності і зниження витрат користувачів.

Одночасно зі становленням та розвитком системи електронних міжбанківських переказів набувають розвитку і системи масових платежів для задоволення потреб населення у розрахунках за комунальні та споживчі послуги, придбані товари, а також одержання готівки та з метою накопичування заощаджень на поточних і карткових рахунках у банках.

Розроблена і впроваджена НБУ за участю банків та більш ніж двадцяти п'яти вітчизняних підприємств Національна система масових електронних платежів (НСМЕП) є спробою створити універсальний фінансовий інструмент, який забезпечить швидкий та надійний доступ до коштів для розрахунків у сфері торгівлі та комунальних послуг, розрахунків у громадському транспорті чи отримання готівки.

Висновки про ефективність розвитку НСМЕП можна зробити тільки на підставі оцінки ефективності карткових трансакцій з використанням платіжних карт НСМЕП і процесів її функціонування на картковому ринку. Для аналізу національної системи масових електронних платежів у сучасних періодичних виданнях, як правило, використовуються кілька основних показників, які характеризують роботу НСМЕП в умовах ринкових відносин. Такими показниками є: річна емісія пластикових карт; річний оборот платіжної системи масових платежів; середній оборот за однією карткою; річні міжбанківські обороти НСМЕП; кількість міжбанківських операцій; середня сума однієї операції; кількість установлених терміналів і банкоматів; кількість учасників платіжної системи.

Загальна кількість емітованих платіжних карток різних платіжних систем постійно зростає. Зокрема у НСМЕП станом на 1 січня 2009 р. їх кількість збільшилась на 4 % і становила понад 1 402 тис. шт. Незважаючи на позитивну динаміку розвитку, загальна кількість емітованих карток

НСМЕП не перевищує 9 %, а частка банків, що входить до складу національної платіжної системи становить 28 % від загальної кількості. Мережа терміналів і банкоматів, на жаль, є найменшою в Україні, з існуючих їх кількість становить лише 0,2 % [218].

На картковому ринку України склалася парадоксальна ситуація: банки пропонують у рамках реалізації зарплатних проектів своїм клієнтам картки міжнародних платіжних систем, але за географією використання їх можна вважати локальними українськими картками. Адже переважна більшість операцій за платіжними картками, емітованими українськими банками в минулому році, здійснено на території України. З них у власній мережі банку-емітента виконано 90,3 %, а в мережі інших банків-резидентів – 7,1 %. Обсяги операцій за кордоном становили 2,6 % [76].

Основними проблемами на шляху розвитку національної карткової платіжної системи є: невизначеність юридичного статусу НСМЕП; недосконалість системи терміналів і банкоматів; невирішені питання економічної безпеки з точки зору мінімізації можливих втрат як для власників карток, так і для емітентів.

Ще однією проблемою розвитку карткових систем в Україні можна виділити невиконання основної функції карткових систем – переведення роздрібного грошового обороту в безготівкову форму. Частка безготівкових платежів у загальному обсязі карткових операцій не перевищує 4 – 6 %. Інтенсивно розвиваються лише карткові зарплатні проекти, що зовсім не означає розвиток безготівкових розрахунків. Для зняття готівки картки, емітовані українськими банками, використовуються більш як у 18 разів частіше, ніж для розрахунків за товари та послуги [117; 175; 218].

Серед негативних чинників розвитку безготівкових розрахунків, на думку авторів, слід виділити чинники, що діють з боку користувача послуг, та з боку надавача послуг.

З боку користувача послуг, можна виділити: недостатній розвиток інфраструктури обслуговування платіжних карток, невідповідність темпів зростання емітованих платіжних карток темпам зростання торгівельних терміналів, що означає практичну недоступність цих послуг; невисоку якість послуг, що надаються клієнтам за безготівковими розрахунками; низький рівень купівельної спроможності населення; відсутність мотивації у населення до здійснення безготівкових розрахунків; відсутність легкодоступної інформації про надавачів таких послуг та про вартість послуг. Це обумовлює також низьке використання можливостей карток з боку їх держателів.

З боку надавача послуг – незацікавленість торговців у впровадженні безготікових форм розрахунків; відсутність кредитних історій фізичних осіб, що стримує розвиток кредитування з використанням платіжних карток; великі затрати для придбання відповідного устаткування; недостатній розвиток ринку споживчого кредитування; збільшення в портфелі банків карток, які видаються під час відкриття депозитів і використовуються, як правило, для отримання нарахованих процентів.

Слід відзначити, що існує певна група платіжних систем, які не знаходять відображення ні у працях фахівців, ні у наглядової та контролюючої діяльності Національного банку України. Появлення цих платіжних систем обумовлено насамперед розвитком інформаційних систем та технологій і носить назву платіжних систем, які функціонують у мережі Internet.

На сьогодні клієнти всього світу належно оцінили переваги оперативного отримання послуг і оплати за них просто з домашнього чи службового комп'ютера. Інтернет відкритий, він дає доступ до всіх ресурсів. З ним зручно працювати, зручно оплачувати послуги. Інтернет дає банкам змогу долати перешкоди, пов'язані з проведенням фінансових операцій з клієнтами у географічно віддалених регіонах, він передбачає дистанційне управління банківськими рахунками а отже, забезпечує істотне розширення меж свого бізнесу. Впровадження передових технологій сприятиме створенню нових, персоніфікованих комбінацій фінансових і банківських послуг, які в недалекому майбутньому стануть основою обороту банківської капіталу.

Використання цих систем постійно розширюється як за об'ємами сум коштів, кількістю платежів так і за рівнем безпеки та швидкістю здійснення платежів. Статистика свідчить, що більше 9,8 % безготікових розрахунків у світі здійснюється за допомогою інтернет-технологій [50; 256; 257]. Тому платіжні системи, які функціонують у мережі Internet, слід визнати важливим та перспективним різновидом сучасних платіжних систем.

Також зауважимо, що значної уваги потребує вивчення країн створення систем, які діють в Україні, оскільки найбільші обсяги платежів проводять системи, створені установами США як найбільш надійні та розповсюджені, та системи, створені установами Росії, як найбільш популярні в обслуговуванні тісних економічних і соціальних зв'язків України та Росії.

Таким чином, визначимо класифікацію платіжних систем, яка на сучасному етапі розвитку банківського сектору найбільш повно відображає характер здійснюваних платежів і країни їх створення (рис.1.36).

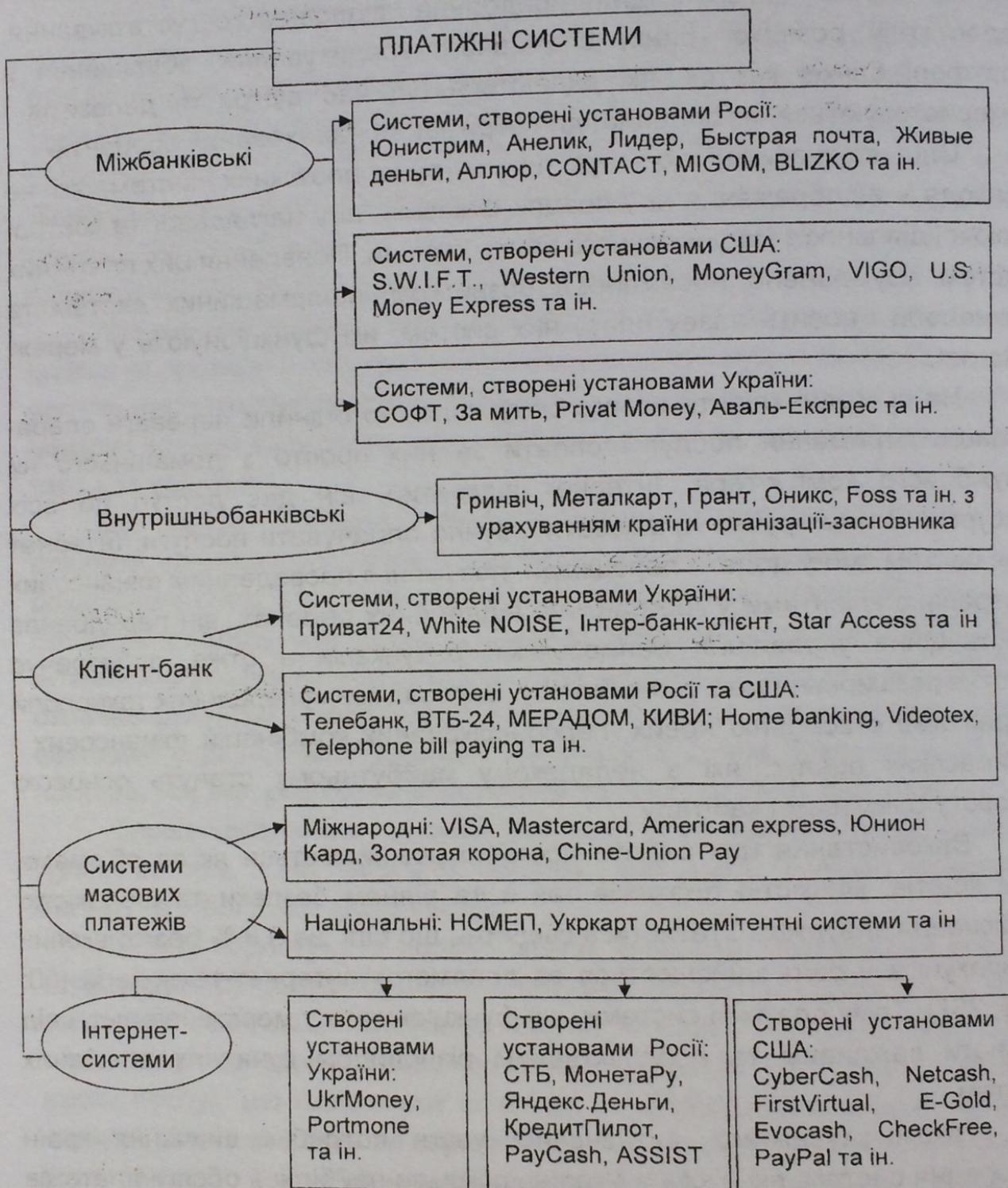

Рис. 1.36. Класифікація платіжних систем за напрямами руху коштів
між фінансовими установами різних країн

Запропонована класифікація дає можливість дослідити особливості функціонування платіжних систем, існуючих в Україні насамперед з позиції напрямів руху коштів як між фінансовими установами, так і країнами, які обслуговують ці платіжні механізми.

Бурхливе розповсюдження інформаційних технологій і нових методів ведення бізнесу в нашій країні привело до зародження та становлення нової сфери підприємництва – електронної комерції. В цьому аспекті на платіжну систему покладаються функції забезпечення безпеки і конфіденційності проведення трансакцій, коректності й правомочності електронних угод.

На сьогодні в Україні всіма учасниками платіжної системи активно проводяться напрацювання щодо вдосконалення технології Інтернет-платежів як перспективної складової безготівкових розрахунків. Однак, на жаль, сьогодні, хоча низка банків і рекламирують надання послуг щодо Інтернет-розрахунків, рівень їхньої якості залишається низьким, персонал банків виявляється неспроможним надати висококваліфіковану консультацію клієнтам.

В умовах погіршення загальноекономічної ситуації найхарактернішою рисою платіжної системи стала її невизначеність, неоднозначність ситуацій, які вимагають прийняття рішень щодо припустимого рівня ризику та захисту від нього. Став більш ризикованим і спектр послуг у платіжній системі, оскільки з'явились нові технології розрахунків на базі сучасної техніки та засобів зв'язку. Важливим напрямом розвитку платіжної системи є внесення коректив у практику здійснення платежів у національній платіжній системі, а відтак і дослідження ризиків, що пов'язані саме з платіжною частиною будь-якої операції.

Питання платежів і розрахунків в Україні регламентується щонайменше у 230 законодавчих актах Верховної Ради України, 130 указах і розпорядженнях Президента України та 245 нормативно-правових актах Кабінету Міністрів та Національного банку України. Тобто на сучасному етапі сформувалась достатня правова база [2; 6; 50; 92; 131; 172; 203; 222]. Однак на сьогодні існує ряд недоліків законодавчого забезпечення функціонування й розвитку платіжної системи України. Труднощі вже виникають з визначенням змісту самого поняття "платіжна система", яке є дуже розплівчастим. Так, на думку автора роботи [6], тенденції розвитку сучасних платіжних систем випереджають рівень розвитку законодавства, навіть з огляду на його динаміку, яка істотно посилилася останнім часом.

Таким чином, можна зробити висновки про постійний і безупинний розвиток усіх складових платіжної системи України. Удосконалення Національним банком діючої платіжної системи є фактором підвищення стабільності фінансового сектору та економіки країни в цілому. У перспективі – робота над розширенням безготівкових розрахунків, запровадженням сучасних технологій та методів передачі платіжної інформації, забезпеченням ефективного й надійного обслуговування всіх учасників розрахунків.

2. Проблеми управління банківською діяльністю на макрорівні в аспекті забезпечення стабільного функціонування банківського сектору

2.1. Методичні рекомендації щодо управління портфелем інвестицій

Стратегія управління інвестиційною діяльністю підприємства одержує свою подальшу конкретизацію в процесі тактичного управління портфелем інвестицій. Це обумовлено тим, що саме управління портфелем інвестицій щонайкраще сприяє досягненню безупинного процесу відтворення. При цьому в даному випадку поняття портфеля інвестицій варто трактувати не у вигляді простої сукупності його складових частин, зібраних воєдино, а як сукупність деяких інвестиційних проектів, виконання яких може бути здійснене в задані моменти часу, що узгоджуються з достатніми обсягами інвестиційних ресурсів для їх виконання з метою досягнення визначених стратегічних цілей.

У загальному випадку за складові частини портфеля можуть виступати як реальні, так і фінансові інвестиційні проекти. Через те що для промислових підприємств найбільш актуальними є питання, пов'язані з реальними інвестиціями, і в той же час, зважаючи на те, що питання формування портфеля фінансових інвестицій розроблені в достатній мірі, у роботі розглянатиметься процес управління портфелем реальних інвестицій. Водночас варто враховувати, що управління портфелем інвестицій – це процес реалізації певних зв'язків між усіма його елементами, який містить у собі:

1) аналіз поставлених інвестиційних завдань. З аналізу починається вся робота над формуванням портфеля, тому надалі аналізуються всі характеристики портфеля: ступінь матеріалізації, віддаленість строку повернення вкладених коштів, ступінь ризику, обсяг необхідних інвестиційних ресурсів, цільове використання;

2) розробку концепції формування портфеля інвестицій з урахуванням визначених його цілей, серед яких варто виділити такі:

– одержання відсотка – збільшення вартості портфеля за рахунок доходів від інвестиційних проектів;

– збереження капіталу підприємства – розміщення інвестиційних ресурсів в інвестиційні проекти, дохід від яких буде сприяти збереженню капіталу підприємства;

– розвиток виробництва – одержання коштів для упровадження нових технологій, закупівлі устаткування.

Водночас мета формування портфеля інвестицій може бути багатофункціональною, тобто мета може бути сформульована, наприклад, таким чином – збереження капіталу підприємства для розвитку виробництва в майбутньому. Тоді основна мета портфеля може бути представлена як послідовна зміна деяких приватних цілей, характерних визначеному інтервалу часу. Разом з тим основна мета при формуванні портфеля полягає в досягненні найбільш оптимального сполучення між ризиком і прибутковістю підприємства. Іншими словами, відповідний набір інвестиційних проектів покликаний знизити ризик втрат до мінімуму при одночасному максимальному збільшенні його доходу;

3) планування структури і складу портфеля інвестицій. При цьому необхідно враховувати, на що буде орієнтований портфель інвестицій: або на одержання доходу за рахунок високого рівня прибутку від інвестиційних проектів, або на збільшення обсягів виробництва того чи іншого виду продукції. При плануванні структури і складу портфеля інвестицій необхідно також виходити з цілей формування портфеля інвестицій. Наприклад, якщо метою формування портфеля є збереження капіталу підприємства, то перевага повинна бути віддана добре розробленим і обґрунтованим проектам з невеликим ризиком, високою ліквідністю, але із заданою величиною прибутковості;

4) оптимізація портфеля, регулювання та реструктуризація портфеля інвестицій з урахуванням зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на формування інвестиційної стратегії підприємства.

У той же час процес оптимізації, регулювання і реструктуризації портфеля становить деяку циклічну процедуру, що складається з таких етапів, як аналіз складових частин портфеля інвестицій, коректування послідовності і термінів виконання окремих проектів. У цьому зв'язку принцип системності щодо формування портфеля інвестицій є цілком обґрунтованим. Звідси також випливає можливість декомпозиції структуризації процесу оптимізації портфеля інвестицій.

Таким чином, як критерій оптимальності портфеля інвестицій, на думку авторів, може виступати максимум без ризикового прибутку підприємства в результаті реалізації інвестиційного портфеля в цілому:

$$Q = \sum_{i=1}^M (SPR_i \times \lambda_i) - \sum_{i=1}^M \sum_{j=1}^N (SR_{ij} \times \lambda_{ij}) \rightarrow \max, \quad (2.1)$$

де Q – цільова функція;

M – кількість інвестиційних проектів у портфелі;

SPR_i – очікуваний розмір прибутку по i -му інвестиційному проекту, що знаходиться в портфелі;

λ_i – питома вага i -го інвестиційного проекту в інвестиційному портфелі підприємства;

N – загальне число можливих (прогнозованих) ризиків портфеля інвестицій;

SR_{ij} – величина j -го ризику для i -го інвестиційного проекту. Інакше, SR_{ij} відбуває величину непередбачених, але прогнозованих витрат (наприклад, додаткові витрати на проведення маркетингових досліджень) при виконанні того чи іншого інвестиційного проекту;

λ_{ij} – питома вага i -го інвестиційного проекту, що зазнав j -го виду ризику в інвестиційному портфелі підприємства.

При цьому обмеження можна записати в такий спосіб:

$$\sum_i \lambda_i = 1; \quad (2.2)$$

$$\sum_j \lambda_{ij} = 1; \quad (2.3)$$

$$\lambda_i \geq 0; \lambda_{ij} \geq 0; SPR_i \geq 0; SR_{ij} \geq 0. \quad (2.4)$$

Критерій оптимальності (2.1 – 2.4) також дозволяє наочно відобразити процес формування портфеля інвестицій. Для цього необхідно подати цільову функцію у вигляді залежності від кількості інвестиційних проектів (при цьому кожен з проектів може бути охарактеризований такими параметрами, як SPR_i , λ_i , SR_{ij} і λ_{ij}) і можливої послідовності їх виконання:

$$Q = f(SPR_i, \lambda_i, SR_{ij}, \lambda_{ij}). \quad (2.5)$$

Іншими словами, можна аналізувати склад і структуру різних портфелів інвестицій. На рис. 2.1 подано якісну залежність формування трьох різних портфелів інвестицій, що була отримана авторами на основі даних державного підприємства "Завод ім. Малишева" за допомогою формул (2.1 – 2.5).

При формуванні першого портфеля інвестицій розглядалася можливість включення до його складу від одного до п'яти інвестиційних проектів, другого – від одного до трьох інвестиційних проектів, третього – від одного до двох. При цьому, як видно з рис. 2.1, найбільш привабливим з погляду максимізації цільової функції Q , є третій портфель інвестицій. Однак через підвищений ризик виконання інвестиційних проектів, включених до складу третього портфеля, даний портфель був відхилений. За основу авторами був запропонований до реалізації другий інвестиційний портфель, що складається з трьох інвестиційних проектів. Перший інвестиційний проект не принятий, з одного боку, через меншу величину цільової функції Q , а з іншого – через обмеженість наявних інвестиційних ресурсів. Тоді ж авторами було запропоновано проводити оптимізацію другого портфеля інвестицій за рахунок тих інвестиційних проектів, що розглядалися при формуванні першого портфеля.

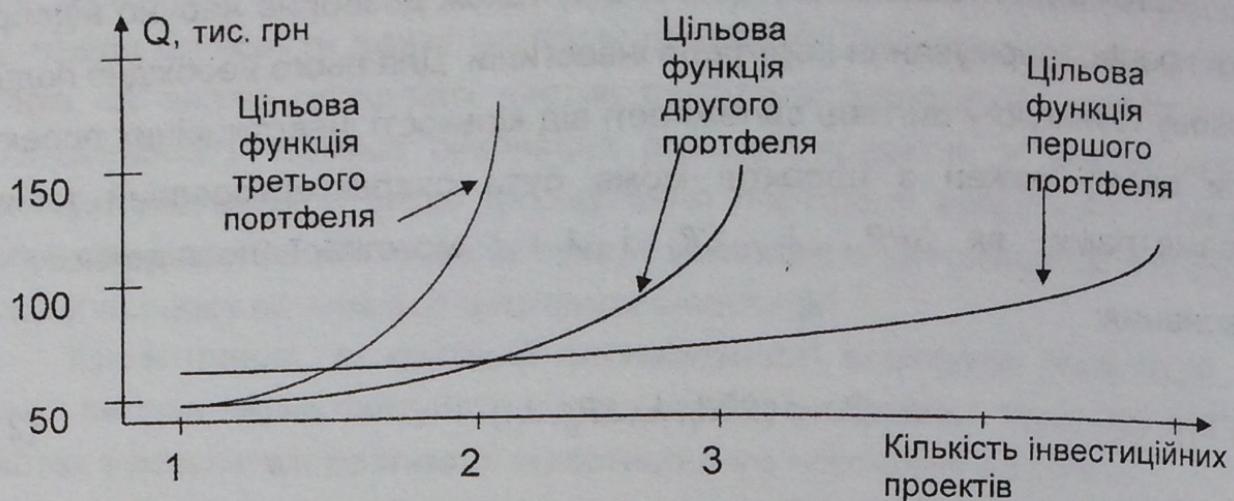

Рис. 2.1. Якісна залежність формування портфеля інвестицій

З наведеного вище прикладу видно, що інвестиційний ризик є однією із значущих характеристик портфеля інвестицій, тому що він характеризує імовірність втрати інвестицій і доходу від них. Ризик ніби підсумовує правила гри на інвестиційному ринку [55; 59].

У той же час якщо під інвестиційним ризиком розуміти рівень можливих небезпек матеріальних і інших втрат підприємства, що можуть настути в результаті втілення в життя ризикованих інвестиційного рішення, то для оцінки ризику виділяють три рівні:

– припустимий, що веде до зниження обсягу прибутку підприємства. Для портфеля інвестицій він може бути визначений як ризик, що стримує розвиток підприємства;

– критичний, коли підприємство несе відчутні втрати аж до збитків. Разом з тим він для портфеля інвестицій може бути визначений як ризик, що веде до скорочення капіталу підприємства:

– катастрофічний, який може призвести до ліквідації підприємства. Також інвестиційна діяльність поєднана з такими видами ризиків: фінансовим, економічним, соціальним, політичним, правовим [9].

Основну увагу при аналізі фінансових ризиків слід надавати таким основним факторам:

- фінансове становище підприємства;
  - обсяг випуску і реалізації продукції;
  - наявність фінансових гарантій інвесторам.

Економічний ризик визначається насамперед структурою продукції, що випускається. Тому при його аналізі варто використовувати:

- величину можливих збитків при випуску певних видів продукції;
- величину необхідних витрат для випуску інвестиційної продукції певного виду;
- питому вагу інвестиційної продукції в загальному обсязі продукції, що випускається.

Соціальний ризик визначається, як правило, можливістю створення і розвитку виробництв із залученням нової робочої сили. В цьому зв'язку для оцінки соціального ризику необхідно оцінити:

- наявність житла і соціальної інфраструктури;
- рівень доходів працюючих;
- стан ринку праці в регіоні, де функціонує підприємство;
- стан здоров'я працівників і рівень медичного обслуговування на підприємстві;
- демографічну й екологічну ситуацію в регіоні, де функціонує підприємство.

При цьому для стратегічних інвесторів велике значення має політичний ризик, що нерозривно пов'язаний із правовим ризиком, адже від того, наскільки повна законодавча база в регіоні, а також форми державного захисту інвестицій, залежить привабливість підприємства як об'єкта інвестицій. Водночас для оцінки даних видів ризику варто враховувати:

- нестабільність і часту зміну законодавчої бази;
- імовірність лобіювання інтересів окремих груп;
- існування ряду обмежень на торгівлю сировиною тощо.

Тому, на думку авторів, при формуванні портфеля інвестицій з метою мінімізації загальної величини його ризику варто вибирати проекти з різною галузевою принадлежністю. При цьому кожен із проектів має бути орієнтований на певні групи постачальників сировини і споживачів, які неоднаково залежать від політики уряду у сфері регулювання економіки, стану товарних і фінансових ринків (як внутрішніх, так і зовнішніх).

Поряд з цим слід особливо зазначити вплив інфляційної складової на величину прибутковості портфеля інвестицій, тому що інфляційні процеси безпосередньо впливають на ринкову вартість капіталу і реальну прибутковість кожного з інвестиційних проектів портфеля. Варто

підкреслити, що вплив інфляції на прибутковість інвестиційних проектів неможливо оцінити будь-яким одним показником. Це пов'язано з тим, що вплив інфляції по своїй суті є різноплановим і багато в чому визначається як характеристиками самого проекту, так і варіантами його реалізації.

Проте при оцінці інфляційних процесів, на думку авторів, варто враховувати розходження в динаміці:

- цін реалізації готової продукції і закуплених для її виробництва ресурсів;
- цін реалізації готової продукції і ставок відсотка на притягнуті фінансові кошти;
- цін на закуплену сировину для реалізації тих чи інших інвестиційних рішень і ставок відсотка на притягнуті фінансові кошти;
- вартості реальних активів та величини амортизаційних відрахувань.

Крім того, необхідно розраховувати можливі зміни в податковій політиці держави й у динаміці фінансових потоків унаслідок впливу затримок у розрахунках, тому що формування інвестиційного портфеля підприємства в перехідний період багато в чому визначається й особливостями руху фінансових потоків кожного з проектів.

При цьому якщо оцінювати інвестиційний ризик за його окремими видами, то це найчастіше призводить до збільшення невизначеності загального ризику портфеля інвестицій. Різноманіття факторів ризику ускладнює процес одержання вихідної інформації і проведення самої оцінки ризику.

Тому, на погляд авторів, при оцінці інвестиційного ризику альтернативою є оцінка консолідованого інвестиційного ризику за можливим рівнем втрат підприємства від реалізації сформованого портфеля інвестицій.

Разом з тим для оптимізації і коректування портфеля інвестицій можуть бути використані традиційні методи оцінки ризику інвестиційних проектів [18]:

– ймовірний аналіз – його суть полягає в тому, що для кожного параметра вихідних даних, наприклад виторгу чи реалізації чистої приведеної вартості, будується крива імовірності значень. Далі аналіз йде або шляхом визначення і використання в розрахунках середньо-зважених величин, або шляхом побудови дерева ймовірностей і

виконання розрахунків з кожного можливого сполучення величин, які варіюють. Такого роду аналіз має проводитися для кожного інвестиційного проекту портфеля;

– розрахунок критичних точок (звичайно, це точки беззбитковості). У результаті визначаються критичні значення внутрішніх і зовнішніх показників інвестиційного проекту, при яких підприємство може зазнати збитків;

– аналіз чутливості проекту до змін ключових параметрів вихідних даних. Іншими словами, досліджується, яким чином змінюється чистий прибуток чи рентабельність інвестицій при різних значеннях продажної ціни продукції, обсягу продажу, питомих витрат і т. ін.

Для одержання загальної оцінки ризику портфеля інвестицій варто використовувати ті методи, що враховують багатокритеріальність і багатоваріантність впливу різних видів ризику на інвестиційні рішення. У цьому зв'язку, на думку авторів, для аналізу ризику може бути використаний метод експертних оцінок [9; 101].

Таким чином, під управлінням портфелем інвестицій варто розуміти: формування портфеля інвестицій, у процесі якого визначаються і встановлюються його складові частини, регулювання і розвиток певних співвідношень між елементами портфеля (наприклад, у якому обсязі повинні співвідноситися інвестиційні проекти за ступенем важливості: державні програми; регіональні програми; проекти, запропоновані зовнішніми інвесторами), що забезпечують досягнення поставлених цілей. Формування портфеля інвестицій повинно здійснюватися в рамках загальної фінансової стратегії підприємства.

При цьому, на відміну від інвестиційної стратегії, формування інвестиційного портфеля є середньострочковим управлінським процесом, що здійснюється в межах стратегічних рішень і поточних фінансових можливостей підприємства з урахуванням стану ринку, наявності законодавчих пільг чи обмежень, що припускає визначення потреб в інвестиційних ресурсах з конкретного проекту, вироблення обґрунтованої стратегії реалізації кожного проекту. Процес формування портфеля інвестицій припускає його організацію і здійснення контролю за прийнятими інвести-

ційними рішеннями. Таким чином, формування портфеля інвестицій може бути подане у вигляді сукупності загальноприйнятих і спеціальних керуючих впливів (рис. 2.2).

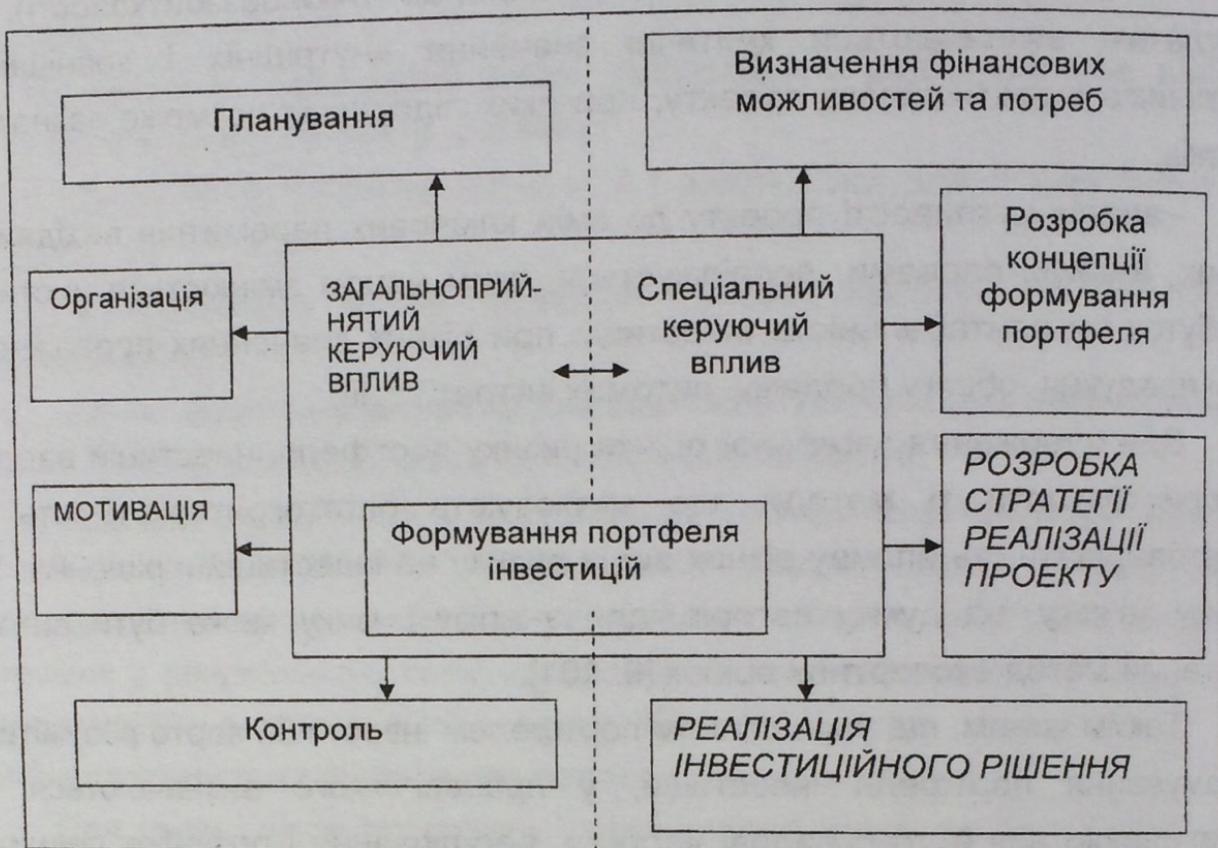

Рис. 2.2. Схема формування портфеля інвестицій

Разом з цим основними принципами формування інвестиційного портфеля, на погляд авторів, повинні бути:

безпека (невразливість інвестицій від потрясінь на ринку інвестиційного капіталу) і прибутковість інвестиційних проектів;

стабільне зростання доходу в процесі реалізації обраних інвестиційних рішень;

висока ліквідність портфеля реальних інвестицій (здатність підприємства вчасно погасити зобов'язання перед кредиторами чи зовнішніми інвесторами);

поступовість між складовими частинами портфеля інвестицій, тобто виконання попередніх інвестиційних рішень має сприяти як успішному виконанню наступних, так і припліву нових інвестиційних пропозицій.

Досягнення ж даної умови, на думку авторів, багато в чому залежить від процесу планування основних напрямків інвестиційної діяльності. У той же час поступовість між складовими частинами портфеля інвестицій залежить від своєчасного планування структури і складу портфеля інвестицій, а саме обґрунтоване розмежування інвестиційних проектів за ризиком, терміном і прибутковістю, що має на увазі ієрархічний підхід до аналізу й підбору інвестиційних проектів. Варто враховувати, що головна особливість стратегії формування портфеля інвестицій в існуючих умовах господарювання полягає в тому, що підприємство формує портфель інвестицій в умовах обмеженості інвестиційних ресурсів.

Разом з тим формування портфеля інвестицій – це не одномоментна, а розтягнута в часі діяльність. Отже, здійснення заходів у межах управління інвестиційним портфелем має бути також пов'язане з логікою динамічного підходу до його формування. У загальному вигляді процес формування портфеля інвестицій наведений на рис. 2.3.

З метою підвищення ефективності формування інвестиційного портфеля і мінімізації втрат, пов'язаних з його оптимізацією, необхідно використовувати різні методи оцінки ефективності портфеля, а саме:

- для кількісної оцінки варто використовувати різні економіко-математичні методи;
- для якісної і наочної оцінки – графічний аналіз, порівняння планових показників з фактичними тощо.

Обґрунтованість застосування конкретного методу оцінки ефективності портфеля інвестицій повинна визначатися як специфікою розв'язуваних інвестиційних завдань, так і відповідним етапом формування портфеля.

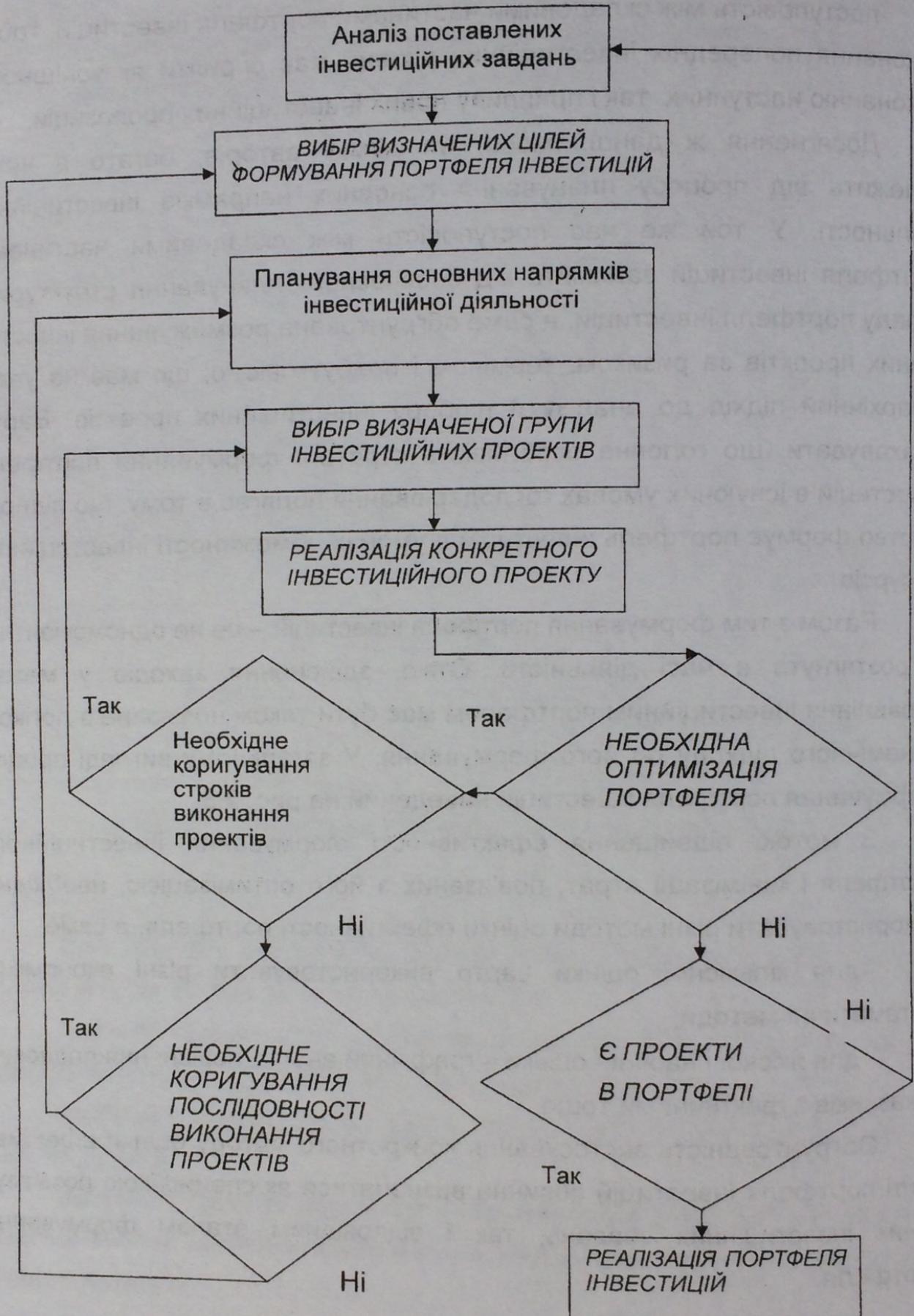

Рис. 2.3. Процес формування портфеля інвестицій

У той же час, на погляд авторів, при розгляді завдання управління портфелем інвестицій важливим є врахування функціонального аспекту, що відбиває загальний підхід до завдання управління портфелем і припускає в цілому розгляд основних функцій управління, а саме:

- аналіз інвестиційних можливостей підприємства для формування портфеля інвестицій;
- планування портфеля інвестицій підприємства;
- організацію процесу управління портфелем інвестицій;
- мотивацію;
- диспетчеризацію і регулювання процесу управління портфелем інвестицій;
- контроль за виконанням прийнятих рішень у сфері управління портфелем інвестицій.

Перераховані функції управління портфелем інвестицій вважаються основними, тому що вони виконуються на всіх рівнях управління інвестиційною діяльністю, на кожній фазі реалізації інвестиційного проекту, для всіх його процесів і керованих об'єктів. Разом з тим послідовність функцій управління утворює своєрідний цикл, забезпечуючи при цьому високу ефективність управління портфелем, за рахунок:

– усебосяжності, тобто максимального охоплення всіх рівнів і всіх елементів процесу управління портфелем;

– безперервності виконання заходів на всіх етапах управління інвестиційним портфелем.

Ключовим моментом у процесі управління портфелем інвестицій є контроль, покликаний забезпечити досягнення поставлених інвестиційних цілей і завдань підприємства. Таке твердження засноване на тому, що ні планування, ні створення організаційних структур, ні мотивацію не можна розглядати у відриві від контролю. Крім того, цей контроль необхідний для виявлення проблем, які виникають раніше, ніж вони стануть занадто серйозними. Контроль може бути використаний для стимулювання успішної інвестиційної діяльності.

Розгляд функцій контролю пов'язаний також з тим, що деякі з функціональних аспектів управління інвестиційним портфелем були розглянуті вище. У той же час ряд функцій управління інвестиційною діяльністю достатньо висвітлено в спеціальній економічній літературі [55; 31; 101]. При цьому, на думку авторів, питання, пов'язані з контролем у

сфері управління інвестиційним портфелем підприємств в умовах перехідного періоду, не у повному обсязі вивчені. Контроль полягає в установленні стандартів, зміні фактично досягнутих результатів і проведенні корекції в тому випадку, якщо досягнуті результати істотно відрізняються від установлених стандартів. При цьому за формуєю здійснення всі ці види контролю схожі, тому що мають ту саму мету – сприяти тому, щоб фактично одержувані результати минулого наближали до необхідного.

Проте, виходячи, з одного боку, з безперервності процесу формування портфеля інвестицій, а з іншого – з того, що життєвий цикл кожного з інвестиційного проекту портфеля має певні етапи, варто розрізняти контроль:

- попередній – контроль конкретних інвестиційних проектів;
- поточний – контроль окремих інвестиційних рішень;
- заключний – контроль окремих інвестиційних проектів;
- проміжний – контроль обумовлений безперервністю процесу формування портфеля інвестицій;
- заключний – контроль на стадії реалізації портфеля інвестицій.

При цьому необхідно зазначити, що проміжний і заключний контроль реалізації портфеля є специфічними видами контролю, що властиві тільки сфері управління портфелем інвестицій. Поряд з цим проміжний контроль портфеля може бути здійснений як узагальнюючий контроль, що включає в себе попередній і заключний контроль виконання окремих інвестиційних рішень. Разом з тим заключний контроль реалізації портфеля інвестицій можна уявити як сукупність заключного контролю з кожним із інвестиційних проектів, що входять до складу портфеля. Інакше кажучи, заключний контроль портфеля інвестицій складається з декількох етапів (якщо в портфелі кілька проектів), кожен з яких є заключним контролем окремих інвестиційних проектів. Таким чином, контроль за виконанням інвестиційних рішень портфеля інвестицій становить розподілений у часі попередній контроль конкретних інвестиційних проектів, що викликає контроль виконання окремих інвестиційних рішень, і заключний контроль окремих інвестиційних проектів (рис. 2.4).

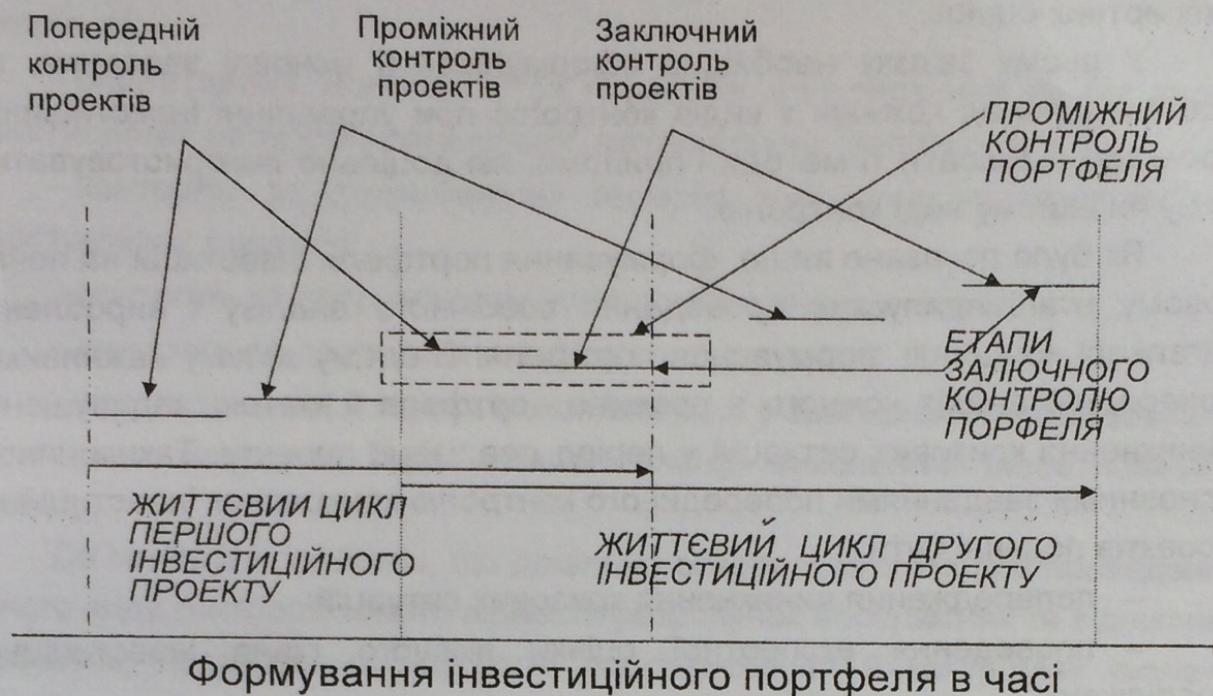

Рис. 2.4. Взаємозв'язок різних видів контролю в контролі за виконанням інвестиційних рішень портфеля інвестицій

Таке уявлення контролю за виконанням інвестиційних рішень портфеля дозволяє здійснювати кількісну оцінку ефективності управління портфелем інвестицій.

Якщо уявити, що кожен з видів контролю складається з визначеного кола завдань, а кожне завдання відбуває певні аспекти ефективності управління проектом, то сумарна величина балів усіх завдань і буде оцінкою ефективності управління портфелем. Чим більшою є сума балів, тим ефективніше здійснене управління портфелем. У той же час варто задати деяку граничну величину оцінки ефективності кожного з аспектів управління інвестиційним проектом. Якщо оцінка будь-якого із завдань контролю буде нижчою від цієї граничної величини, то варто приділити увагу даному аспекту управління.

Такий підхід дозволяє виявити обмежені місця в системі управління портфелем інвестицій. При цьому, на погляд авторів, крім традиційних функцій контролю, таких, як перевірка, підтвердження й оцінка, описаний вище підхід уможливлює також прогнозування, нормування й обґрунтування прийнятих інвестиційних рішень. Слід також зазначити, що як методи

оцінки кожної із задач доцільно використовувати методи теорії експертних оцінок.

У цьому зв'язку необхідно сформулювати основні завдання, що постають перед кожним з видів контролю при управлінні інвестиційним проектом, і вказати ті методи і прийоми, які доцільно використовувати в тому чи іншому виді контролю.

Як було показано вище, формування портфеля інвестицій на початковому етапі припускає проведення всебічного аналізу і вироблення загальної концепції формування портфеля. В цьому зв'язку важливим є попередній аналіз кожного з проектів портфеля з метою недопущення виникнення кризових ситуацій у період реалізації проекту. Таким чином, основними завданнями попереднього контролю конкретних інвестиційних проектів повинні бути:

- попередження виникнення кризових ситуацій;
- проведення експертної оцінки якісного рівня інвестиційних досліджень;
- аналіз доцільності здійснення окремих етапів реалізації інвестиційних рішень, наприклад необхідність проведення НДР і ОКР, доцільність закупівлі певної технічної документації тощо;
- проведення перевірки ступеня об'єктивності оцінки ключових параметрів проекту і їх відповідність реальним ринковим умовам, наприклад, наскільки реально одержати позичку на весь період реалізації проекту, чи можливі відхилення в термінах надходження фінансових потоків;
- виявлення неврахованих в інвестиційному проекті наслідків, і в першу чергу соціальних та екологічних;
- установлення можливих відхилень ступеня фінансової стійкості підприємства в процесі реалізації проекту, оцінка величини втрат у випадку невдалої реалізації проекту;
- підтвердження вірогідності бухгалтерської і статистичної звітності, використаної при обґрунтуванні проекту;
- формулювання висновків і складання аналітичного висновку можливості виконання проекту.

Основними методами і прийомами даного виду контролю повинні бути: групування, зіставлення й порівняльні оцінки; балансові ув'язування; моделювання; графічні методи; методи ситуаційного аналізу; методи перспективного аналізу; статистичні розрахунки.

Водночас основними завданнями проміжного контролю, на думку авторів, є:

- оперативний моніторинг за порядком використання різних видів інвестиційних ресурсів (фінансових, матеріальних, капітальних);
- контроль за дотриманням термінів виконання окремих етапів інвестиційних проектів;
- контроль за дотриманням умов постачання сировини;
- контроль за дотриманням умов кредитування;
- прогнозування й оцінка можливих змін у зовнішньому середовищі і відповідно можливе коректування плану виконання інвестиційного проекту.

До методів і прийомів, що доцільно використовувати при проведенні даного виду контролю, варто віднести розрахунок абсолютних та відносних відхилень, нормативний контроль, спостереження й контрольні виміри, інвентаризацію, тестування, метод зустрічних перевірок.

Перш ніж перейти до завдань заключного контролю слід зазначити, що, на погляд авторів, його доцільно розбити на такі елементи заключного контролю, як аудиторський і управлінський, оскільки це дозволить не тільки підвищити ефективність контролю в цілому, але й раціонально розпланувати відповідні дії. У коло завдань заключного контролю входять:

- порівняння фактично отриманих результатів інвестиційних рішень із прогнозами;
- оцінка обсягів витрат у порівнянні із запланованою величиною, виявлення причин можливих відхилень;
- підтвердження вірогідності фінансових результатів;
- проведення аналізу порядку розрахунків з інвесторами і кредиторами, виявлення можливих неточностей і усунення їх;
- оцінка ефективності використання основного й оборотного капіталу підприємства, що використовується під час реалізації того чи іншого інвестиційного рішення;
- виявлення і дослідження характеру й ступеня впливу результатів інвестиційного проекту на фінансове становище підприємства;
- мотивація трудового колективу для досягнення нових результатів;
- формульовання висновків і рекомендацій для здійснення наступних інвестиційних проектів.

При цьому методи і прийоми, що можуть бути використані при даному виді контролю, поєднують у собі методи і прийоми, які використовуються на попередньому та поточному етапі контролю.

Для підвищення ефективності управління портфелем інвестицій розроблена стратегія формування портфеля інвестицій, обґрунтовані етапи контролю за виконанням прийнятих інвестиційних рішень, сформульовані рекомендації щодо управління інвестиційним портфелем підприємства, суть яких полягає в такому:

при формуванні портфеля інвестицій необхідно враховувати загальноприйняті підходи до управління – системний і динамічний;

як критерій оптимальності портфеля інвестицій доцільно використовувати максимум безризикового прибутку підприємства в результаті реалізації інвестиційного портфеля;

при оцінці інвестиційного ризику портфеля інвестицій альтернативою є оцінка консолідованиого інвестиційного ризику можливого рівня втрат підприємства від реалізації сформованого портфеля інвестицій;

при формуванні портфеля інвестицій з метою мінімізації загального ризику портфеля варто вибирати проекти з різною галузевою принадлежністю;

при формуванні портфеля варто дотримуватися основних принципів управління портфелем, серед яких одним з основних є послідовність між складовими частинами портфеля інвестицій;

етапи контролю за виконанням прийнятих інвестиційних рішень повинні відповідати основним етапам життєвого циклу портфеля інвестицій.

2.2. Особливості інвестиційної стратегії банку при формуванні портфеля цінних паперів

Сучасний фондовий ринок знаходиться у постійному розвитку та під впливом трансформаційних процесів в економіці. Тенденції розвитку вітчизняного ринку та основи його функціонування різко відрізняються від зарубіжних ринків цінних паперів. Фондовий ринок, становлячи частину економічної системи країни, є найбільш чутливим до змін зовнішнього середовища. Всі управлінські рішення, що приймаються як на рівні держави, так і на рівні окремих підприємств, призводять до зміни ділової активності фондового ринку та курсових вартостей цінних паперів

зокрема. Тому актуальним стає питання прогнозування розвитку фондового ринку і визначення певного впливу такого розвитку на стратегію і тактику поведінки інвестора щодо управління портфелем цінних паперів.

Ефективне управління портфелем цінних паперів, у першу чергу, полягає в динамічному менеджменті та постійній адаптації портфеля умовам ринку. Це завдання покладається на стратегію інвестора, для вибору якої необхідно здійснювати постійний аналіз, як економічних умов фондового ринку, так і фінансових інструментів, що входять до складу портфеля цінних паперів, або є претендентами до входження у його склад.

Оптимальна структура портфеля формується при зваженому підході до показників ризику, прибутковості, а також чутливості активів портфеля до змін на фондовому ринку. Така структура напряму залежить від обраної інвестором стратегії, яка має відповідати стану ділової активності ринку цінних паперів. Виходячи з цього, виникає необхідність визначення ступеня поточної ділової активності фондового ринку та здійснення прогнозу щодо ділової активності ринку в наступні періоди.

Питанням оптимізації структури портфеля цінних паперів займаються як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, серед яких Дж. Грубер, Е. Елтон, Г. Марковіц, Е. Найман, І. Неміровський, Дж. Тобін, Б. Хомяк, У. Шарп та ін. Але низка проблем залишаються ще невирішеними.

Серед таких проблем – процес прийняття рішень під час економічної кризи. Всі попередні методології розроблені провідними вченими-економістами, упроваджувались більшою мірою під час економічного зростання та динамічного підйому на світових фондових ринках.

Дослідження в кризові періоди майже не проводились, тому ефективної методики попередження кризових ризиків, а також методики управління портфелем під час економічної кризи не існує. Відсутність таких методик пов'язана з тим, що остання світова криза масштабу кризи 2008 р. відбудася у 30-х рр. ХХ ст., коли фондний ринок ще не відігравав такої важливої ролі в економіці країн, як сьогодні.

Для вирішення проблем стратегічного інвестування авторами розроблений алгоритм моделювання оптимальної структури портфеля цінних паперів відповідно до умов диверсифікації внутрішніх ризиків портфеля, а також зовнішніх умов на фондовому ринку (рис. 2.5).

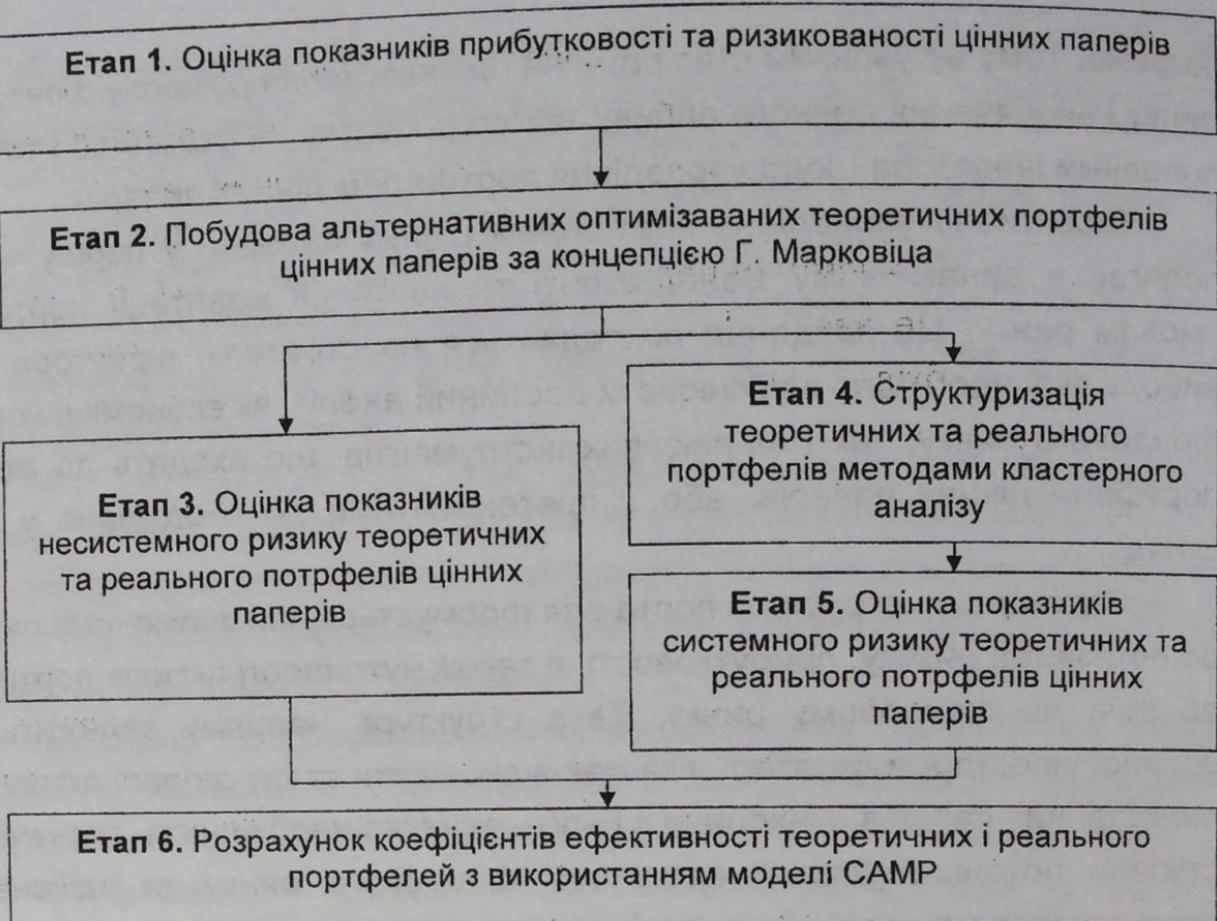

Рис. 2.5. Алгоритм моделювання оптимальної структури портфеля цінних паперів

Етап 1. Оцінка показників прибутковості та ризикованості цінних паперів. На даному етапі проводиться оцінка прибутковості цінних паперів шляхом визначення приросту їх ринкової вартості за визначений проміжок часу. Ризик прогнозованості розраховується виходячи з даних прогнозних помилок статистичного та технічного аналізу динаміки курсу цінного папера, як відношення абсолютноого значення середньої помилки прогнозу за методами аналізу до фактичного курсу цінного папера.

Ризик чутливості до зміни кон'юнктури ринку розраховується за формулою (2.6):

$$\beta = \frac{\text{cov}(X, Y)}{\sigma_Y^2}, \quad (2.6)$$

де $\text{cov } X, Y$ – коваріація цінного папера Y та ринку X ;
 σ_Y^2 – дисперсія ринку [180].

За економічним змістом β -коефіцієнт показує, наскільки зміниться дохідність фінансового інструмента за зміни дохідності ринку на 1 %.

Розраховані авторами показник прибутковості та показники ризику за цінними паперами, що входитимуть в оптимізований портфель, наведені в табл. 2.1.

Таблиця 2.1
Показники прибутковості та ризику цінних паперів

Емітент	Прибутковість	Прогнозованість	Чутливість
ENMZ (E)	0,61	0,02706	0,4105
MMKI (I)	0,89	0,12198	0,0068
MSICH (M)	0,7	0,0251	1,4765
NITR (N)	0,35	0,05328	0,1966
OUGZBA (O)	0,085	0,0486	0,0066
PGOK (P)	0,12	0,01864	0,0837
UNAF (U)	0,52	0,09804	0,3314

Етап 2. Побудова альтернативних оптимізованих теоретичних портфелів цінних паперів за концепцією Г. Марковіца. Сутність концепції полягає в побудові альтернативних структур теоретичних портфелів для визначення найоптимальнішої структури з урахуванням критеріїв прибутковості та ризику [241]. В даному випадку процес оптимізації портфеля за концепцією Г. Марковіца відбудуватиметься у два етапи та за двома критеріями ризику. Перший критерій полягатиме в оптимізації портфеля з урахуванням ризику прогнозованості, другий – з урахуванням ризику чутливості. Результати дослідження наведені в табл. 2.2.

Етап 3. Оцінка показників несистемного ризику теоретичних і реального портфелів цінних паперів. Несистемний ризик портфеля розраховується як доданок ризику чутливості цінного папера на його питому вагу в портфелі. Таким чином, прибутковість теоретичних портфелів та портфельний системний ризик (риск чутливості портфеля) подані в табл. 2.2. За результатами розрахунку прибутковість реального портфеля склала 0,39, ризик прогнозованості – 0,067, ризик чутливості – 0,3732.

Етап 4. Структуризація теоретичних і реального портфелів методами кластерного аналізу. Проведення кластерного аналізу варто проводити як деревовидним методом так і методом К-середніх для оцінки всіх можливих варіантів розбиття на кластери. Так, авторами проводилась

кластеризація цінних паперів з урахуванням наступних критеріїв: прибутковості, ризиком прогнозованості та ризиком чутливості. На думку авторів, доцільно виділити 3 кластери, інвестиційних цінних паперів, спекулятивних і компромісних.

Таблиця 2.2

Результати оптимізації портфеля цінних паперів за концепцією Г. Марковіца

Структура	Прибутковість	Ризик	
		Прогнозованість	Чутливість
E(0,3) I(0,1) M(0,4) N(0,05) O(0,05) P(0,05) U(0,05) № 1	0,605675	0,041284	0,745375
E(0,3) I(0,05) M(0,4) N(0,1) O(0,05) P(0,05) U(0,05) № 2	0,578675	0,037849	0,754835
E(0,3) I(0,05) M(0,4) N(0,05) O(0,05) P(0,1) U(0,05) № 3	0,567175	0,036117	0,74919
E(0,1) I(0,4) M(0,05) N(0,15) O(0,05) P(0,15) U(0,1) № 4	0,578675	0,075775	0,19314
E(0,3) I(0,4) M(0,05) N(0,1) O(0,05) P(0,05) U(0,05) № 5	0,645175	0,071757	0,240455
E(0,05) I(0,4) M(0,05) N(0,05) O(0,3) P(0,1) U(0,05) № 6	0,50205	0,07541	0,133835
E(0,136) I(0,04) M(0,16) N(0,064) O(0,2) P(0,048) U(0,1361), Parex(0,072), ZAEN(0,0481), CEEN (0,04) BAVL (0,032) AVDK (0,016) SUNI (0,0079)			
Реальний портфель	0,39	0,067	0,3732

Кластерний аналіз деревовидним методом дав наступні результати:

- 1 кластер: AVDK, NITR, ENMZ, UNAF, ZAEN;
- 2 кластер: MSICH, MMKI, SUNI;
- 3 кластер: BAVL, CEEN, OUGZBA, PAREX, PGOK.

Кластер 1 можна віднести до компромісного, кластер 2 – до спекулятивного, кластер 3 – до інвестиційного. Але, на погляд авторів, така кластеризація не є найліпшою. Проблема полягає в тому, що акції ВАТ "МоторСіч" відрізняються великим ступенем ризику. Але така кластеризація повністю співпадає із результатами оптимізації портфеля

цінних паперів за концепцією Г. Марковіца, в результаті якого виявилось, що ефективним є портфель, у якому саме акціям ВАТ "МоторСіч" надається питома вага, а саме 40 % в портфелі.

Найліпше розбиття відбулось за деревовидним методом, результати якого наведені в табл. 2.3.

Таблиця 2.3
Питома вага кластерів у портфелях цінних паперів

Портфель	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3
Реальний	40,02 %	20,80 %	39,18 %
№ 1	40 %	50 %	10 %
№ 2	45 %	45 %	10 %
№ 3	40 %	45 %	15 %
№ 4	15 %	45 %	40 %
№ 5	45 %	45 %	10 %
№ 6	15 %	45 %	40 %

Таким чином, інвестор може виділити для себе портфель № 2 або портфель № 6, як портфелі, що забезпечують найліпше співвідношення прибутковості та ризику.

Етап 5. Оцінка показників системного ризику теоретичних і реального портфелів цінних паперів. Диверсифікація та структуризація вирішує проблему ризиків, якими інвестор спроможний керувати, але існують зовнішні ризики, ризики фондового ринку, ефективно керувати якими є досить складним завданням. Для визначення ступеня такого ризику в портфелі варто використовувати стандартне відхилення портфеля цінних паперів (2.7):

$$\sigma_p = \sqrt{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n Y_i \times Y_j \times \sigma_i \times \sigma_j \times \rho_{ij}}, \quad (2.7)$$

де σ_p – стандартне відхилення портфеля;

σ_i, σ_j – стандартні відхилення відповідно i-ї та j-ї групи цінних паперів у портфелі;

Y_i, Y_j – питома вага i-ї та j-ї груп цінних паперів у портфелі;

ρ_{ij} – кореляція дохідностей i-ї та j-ї груп цінних паперів [180].

Із останнього співвідношення випливає, що портфельний ризик складається з двох частин. Перший доданок відображає ризик, зумовлений тільки дисперсіями дохідностей окремих цінних паперів. Цей ризик називають несистемним, або індивідуальним, оскільки він зумовлений невизначеністю діяльності конкретного емітента цінних паперів. Для зниження несистемного ризику застосовується метод диверсифікації.

Друга складова показує системний ризик, який є частиною загального ризику системи, залежить від стану економіки в цілому і визначається макроекономічними чинниками, такими, як динаміка інвестицій, обсяги зовнішньої торгівлі, зміни політики, стан платіжного балансу, а тому наявний у діяльності всіх емітентів цінних паперів. Системний ризик не можна знизити диверсифікацією, тому його називають недиверсифікованим.

Розрахунок системного ризику портфелів цінних паперів наведений в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Розрахунок несистемного ризику портфелів цінних паперів

Портфель	Y1	Y3	δ_1	δ_3	$p(1,3)$	δp
Реальний	0,5282	0,4718	0,2752	0,0372	0,8936	0,047747
№ 1	0,85	0,15	0,4206	0,0762	0,8397	0,058577
№ 2	0,8	0,2	0,4372	0,0999	0,8317	0,076237
№ 3	0,8	0,2	0,4372	0,0975	0,8097	0,074313
№ 4	0,65	0,35	0,32679	0,1258	0,9258	0,084251
№ 5	0,8	0,2	0,4145	0,0762	0,8724	0,066398
№ 6	0,55	0,45	0,2568	0,1128	0,8968	0,080184

Таким чином, з табл. 2.4 можна зробити висновок про те, що реальний портфель цінних паперів має суттєво менший ступінь системного ризику, аніж теоретичні портфелі, хоча, як видно з табл. 2.2, рівень несистемного ризику в реального портфеля значно вищий, а прибутковість нижча.

Етап 6. Розрахунок коефіцієнтів ефективності теоретичних та реального портфелів з використанням моделі СAMP. На основі моделі СAMP оцінюється ефективність управління портфелем цінних паперів. Коефіцієнт ефективності розраховується як відношення різниці між дохідністю портфеля (реальною або очікуваною) та безрисковою ставкою до

показника, який відображає ризик портфеля. В теорії управління обґрунтовано декілька коефіцієнтів ефективності, які можуть бути використані в процесі аналізу та прийняття управлінських рішень. У цьому коефіцієнти ефективності управління портфелями цінних паперів мають однакову структуру, але відрізняються за способами вимірювання ризикованості портфеля [231].

CAMP-модель має наступний вигляд (2.8):

$$d_p = d_0 + \beta_p x(d_m - d_0), \quad (2.8)$$

де d_p – дохідність портфеля цінних паперів;

β_p – несистемний ризик;

d_m – очікувана дохідність портфеля цінних паперів;

d_0 – ставки доходу за без ризикованими цінними паперами [241].

Для визначення ефективності диверсифікованого портфеля Використовують коефіцієнт Трейнора (kT), розрахований за формулою (2.9) [180]:

$$kT = \frac{d_p - d_0}{\beta_p}. \quad (2.9)$$

Коефіцієнт Шарпа через стандартне відхилення дозволяє врахувати як системний, так і несистемний ризики, властиві даному портфелю, оскільки несистемний ризик може бути знижений диверсифікацією портфеля, а отже, у широкодиверсифікованого портфеля такого ризику майже немає, то коефіцієнт Шарпа доцільно застосовувати для аналізу недиверсифікованого портфеля цінних паперів (kS), розрахувавши його за формулою (2.10):

$$kS = \frac{d_p - d_0}{\sigma_p}, \quad (2.10)$$

де σ_p – стандартне відхилення дохідності портфеля банку [156].

Розрахуємо дохідність реального та теоретичних портфелів за моделлю CAMP, а також коефіцієнти Трейнора та Шарпа за формулами (2.9), (2.10), результати розрахунку наведені в табл. 2.5. Варто зауважити, що при розрахунку в якості безризикових цінних паперів авторами було обрано облігації АКБ "Укргазбанк".

Таблиця 2.5

Розрахунок показників за моделлю СAMP

Портфель	d_p	kT	kS	kP
Реальний	0,198826	0,817256	3,803751	4,5522388
№ 1	0,473098	0,698541	10,90487	12,612029
№ 2	0,457643	0,654017	8,427796	13,043277
№ 3	0,446241	0,643595	6,324685	13,350361
№ 4	0,180348	2,556047	6,643185	6,5150115
№ 5	0,219697	2,329646	6,648883	7,8065555
№ 6	0,140816	3,11615	6,281063	5,5304336

Аналогічно до попередніх показників автори пропонують введення нового показника – коефіцієнта покриття ризику прогнозованості, що розраховуватиметься за формулою (2.11).

$$kP = \frac{d_p - d_0}{P_p}, \quad (2.11)$$

де P_p – коефіцієнт ризику прогнозованості портфеля цінних паперів.

Аналогічно до попередніх показників цей коефіцієнт вказує на частку покриття ризику прогнозованості доходністю портфеля цінних паперів.

За результатами розрахунків, зазначених у табл. 2.5, можна зробити висновок, що найоптимальнішим портфелем є теоретичний портфель № 2.

Аналіз за моделлю СAMP підтверджив результати кластерного аналізу. Але слід звернути увагу, що коефіцієнт Трейнора має найбільший показник у портфелях № 4, № 5, № 6, що свідчить про те, що саме ці портфелі є найбільш захищеними від несистемних ризиків, тобто є більш ефективними за нестабільної ситуації на фондовому ринку. Цей факт можна пояснити тим, що ці портфелі формувались з урахуванням показника чутливості до змін фондового ринку.

Таким чином, можна зробити висновок, що наведена методологія забезпечує всебічний структурований аналіз та оптимізацію структури портфеля цінних паперів для підвищення ефективності його управління. Зазначений алгоритм дозволяє визначити найліпшу конфігурацію портфеля з урахуванням багатьох ризиків і прибутковості фондових інструментів. У подальшому може бути розроблений метод корекції структури портфеля відповідно до динамічних змін кон'юнктури ринку цінних паперів.

При здійсненні інвестування інвестор може обирати одну з наступних стратегій:

1. Стратегія консервативного портфеля цінних паперів (КП).
2. Стратегія консервативно-агресивного портфеля ЦП (КАП).
3. Стратегія агресивно-консервативного портфеля пайових цінних паперів (АКПП), переважну частку якого складають спекулятивні акції, сертифікати ПІФ та інші пайові цінні папери.
4. Стратегія агресивно-консервативного портфеля боргових цінних паперів (АКПБ), переважну частку якого складають короткострокові дисконтні облігації, короткострокові відсоткові облігації, або облігації частими періодами виплат відсотків й інші короткострокові боргові цінні папери.
5. Стратегія агресивного портфеля пайових цінних паперів (АПП) – портфель аналогічний АКПП з тією різницею, що частка спекулятивних пайових цінних паперів є максимально можливою.
6. Стратегія агресивного портфеля боргових цінних паперів (АПБ) – портфель аналогічний АКПБ з тією різницею, що частка короткострокових боргових цінних паперів є максимально можливою.
7. Стратегія агресивного портфеля товарних деревативів та цільових облігацій (АПТД) – портфель, що складається переважно з короткострокових товарних опціонів, ф'ючерсів та короткострокових цільових облігацій (обов'язковий зв'язок з реальним сектором економіки).

Унаслідок аналізу функціонування фондового ринку розроблена авторами удосконалена стратегічна табл. 2.6, що відображає однозначну відповідність ділової активності фондового ринку і стратегії поведінки інвестора на фондовому ринку.

Таблиця 2.6

Стратегічна таблиця діапазонів ділової активності

Стратегія	Рівень ділової активності				
	VL	L	M	H	VH
КП	-	-	±	±	+
КАП	-	±	±	+	±
АКПП	-	±	+	±	±
АКПБ	±	+	±	±	±
АПП	±	+	±	±	-
АПБ	±	±	±	-	-
АПТД	+	±	±	-	-

Варто зауважити, що "–" – це стратегія, яку не слід використовувати в жодному випадку; "±" – це стратегія, яку слід використовувати лише тоді, коли неможливо впровадити більш сприятливу стратегію; "±" – це досить сприятлива стратегія для використання; "+" – це найліпша для використання стратегія в даних умовах. Необхідно додати, що межа між граничними показниками є досить тонкою, тому та стратегія, яка для одного інвестора вважатиметься доволі позитивною, для іншого буде виглядати, як небажана, але єдина можлива в існуючих умовах. Можна зробити висновок, що табл. 2.6 є досить суб'єктивною, тому що характер показників, викладених у ній, має велику частку психологічного впливу інвестора.

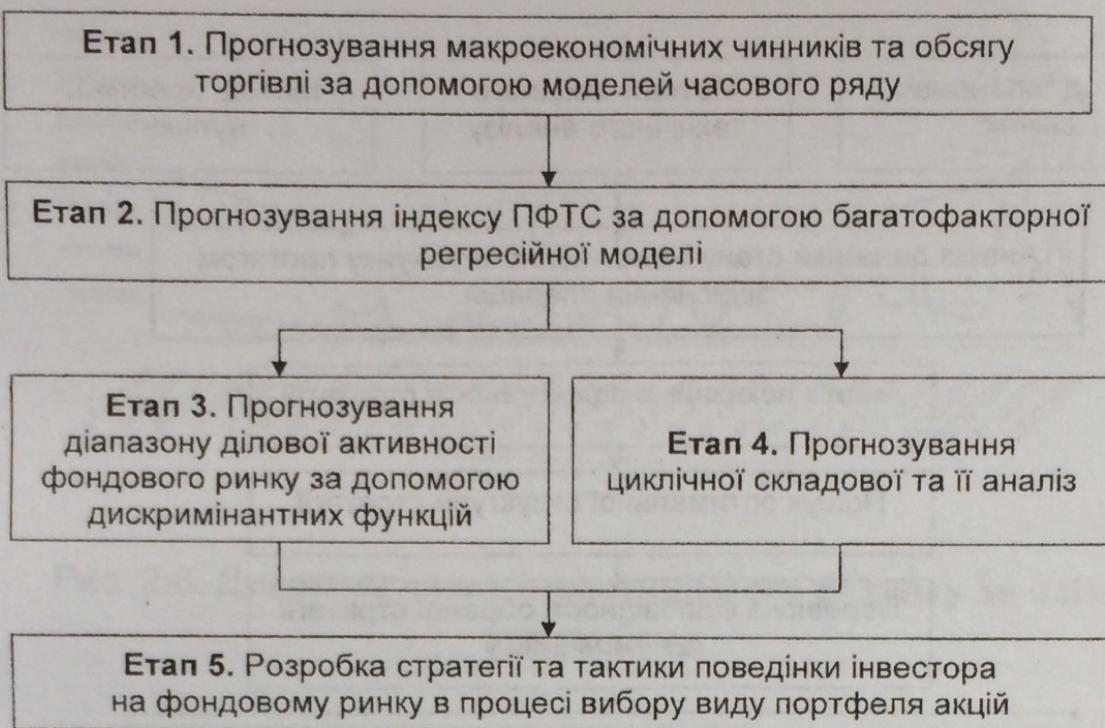
При формуванні структури портфеля цінних паперів виникає важливе питання – питання визначення межі між видами, наведеними в запропонованій авторами класифікації. Тому необхідно зауважити, що 1, 5, 6, 7 види є структурно недиверсифікованимиaprіорі, всі ж інші можуть мати структурну диверсифікацію, тому при визначенні границі треба відштовхуватись від цього поняття. Але спочатку варто дати визначення поняттю "структурна диверсифікація портфеля цінних паперів".

Структурна диверсифікація портфеля цінних паперів – це властивість цього портфеля, яка визначає наявність у його складі значимих часток цінних паперів, що значно відрізняються між собою за ступенем спекулятивності.

У сучасному законодавстві України немає вимог чи встановлених меж щодо диверсифікації (у тому числі структурної) портфеля цінних паперів інституційних інвесторів. Винятком є тільки портфель цінних паперів ICI.

Вченими-дослідниками визначаються різні межі приоритетної частини портфеля цінних паперів, так, Г. Марковіц вважав, що така частина не повинна перевищувати 2/3 портфеля; В. Шарп визначав її на рівні 75 %, вітчизняні вчені Раєвнєва О. В. та Стрижиченко К. А. пропонують до розгляду величину 70 %. Автори пропонують визначити теоретичні межі приоритетної частини портфеля в діапазоні 65 – 80 % залежно від макроекономічних чинників і розробленої інвестором тактики.

Алгоритм обрання інвестором відповідної стратегії наведений на рис. 2.6.

Рис. 2.6. Алгоритм поведінки інвестора при виборі виду портфеля акцій

Протягом 2008 р. спостерігалося значне зниження активності фондового ринку України, яке було викликане всесвітньою економічною кризою. Показники зростання ринку зменшилися із 135,90 % до 70,10 %. За таких умов, як показує практика, інвестування грошових коштів на довгостроковій основі є вкрай несприятливим та, навіть, руйнівним для капіталу інвестора. Тому за низької активності фондового ринку інвестору варто використовувати вкрай ризиковані та агресивні стратегії.

Варто відзначити, що будь-який тренд, у тому числі низхідний, має велику кількість короткотермінових флюктуацій, завчасне виявлення яких є основним завданням короткотермінової спекулятивної стратегії трейдера.

Для мобільності прийняття рішень автори розробили наступний алгоритм аналізу спекулятивних операцій (рис. 2.7).

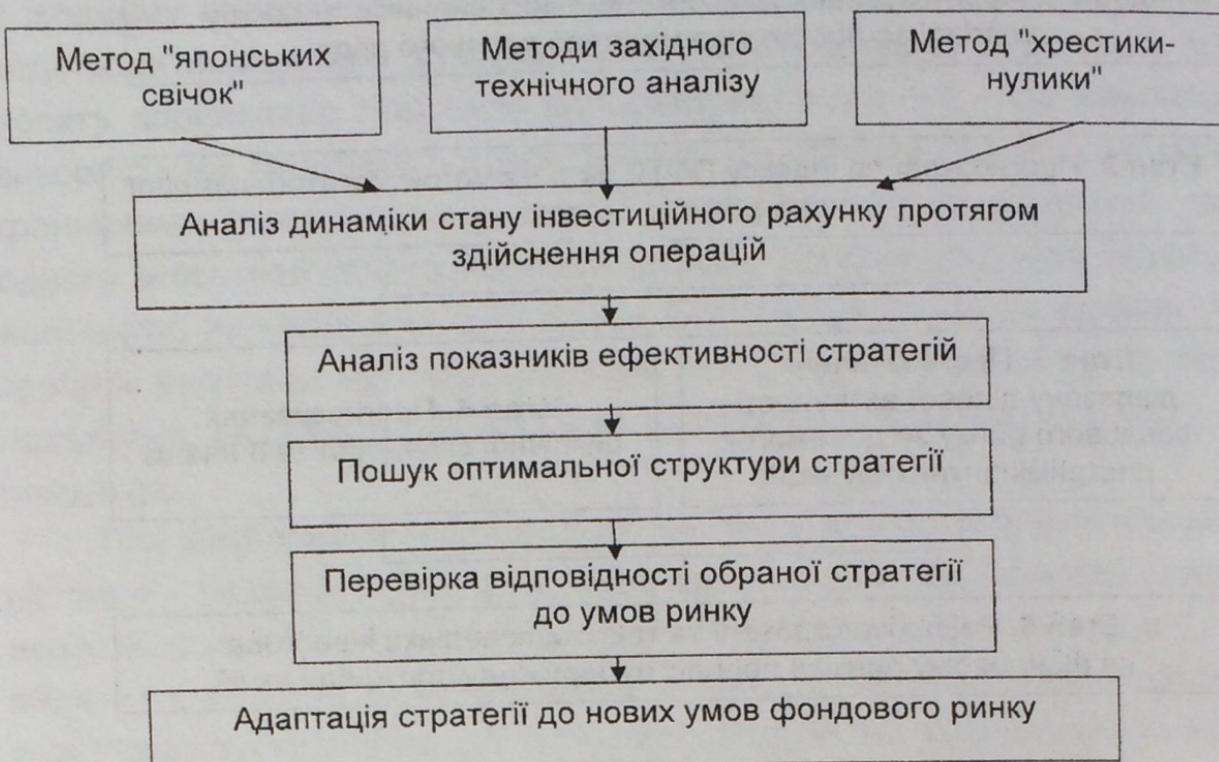
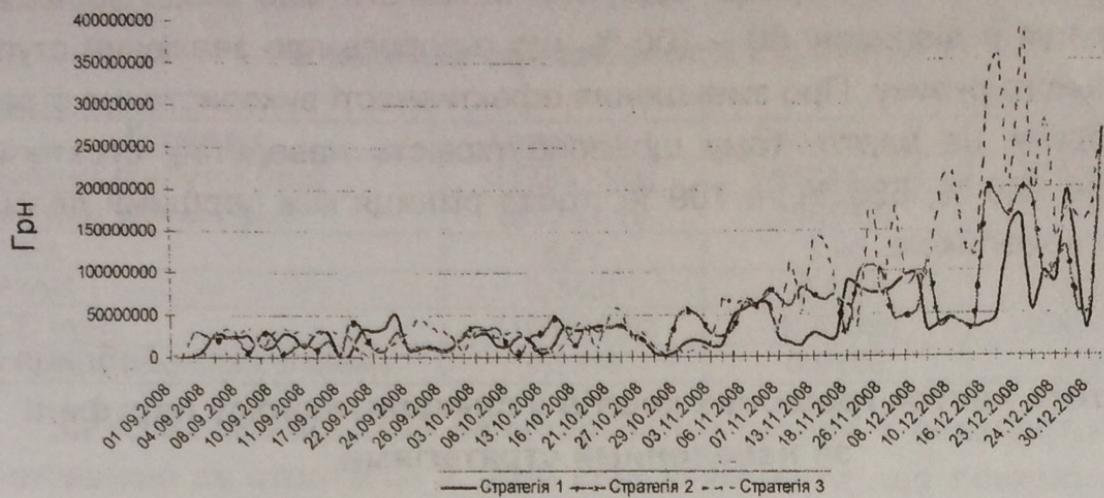

Рис. 2.7. Алгоритм аналізу спекулятивних операцій

На першому кроці проведемо аналіз динаміки курсу акцій ВАТ "Укрнафта" за методом "японських свічок", класичного технічного аналізу та методу "хрестики-нулики" [33; 44; 66; 70; 149; 232]. За результатами прийняття рішень, на які вказували сигнали наведених методів, за період з вересня по грудень 2008 р. були отримані наступні рівні дохідності: за методом "японських свічок" – 569 %; за методом класичного технічного аналізу – 535 %; за методом "хрестики-нулики" – 709 %.

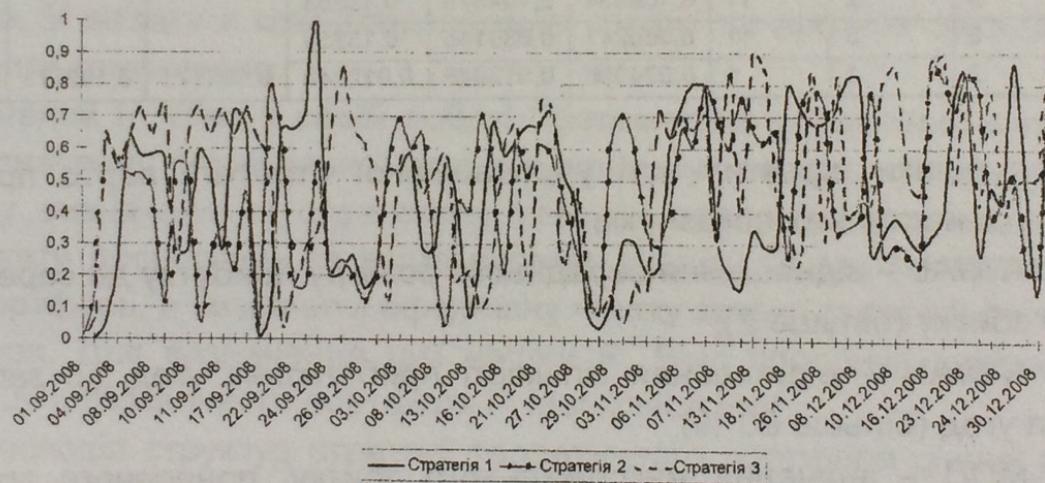
Попри позитивні результати операцій, на думку вченого Е. Наймана, завжди потрібно оцінювати ступінь ризику проведеної комбінації операцій. На його думку, одним з найважливіших інструментів для оцінки такої ризикованості є аналіз волатильності стану рахунку інвестора [152].

Стан рахунку інвестора теоретичного портфеля № 6 за трьома комбінаціями операцій зображеній на рис. 2.8.

Рис. 2.8. Динаміка стану інвестиційного рахунку за всіма стратегіями

На думку авторів, саме частка грошових коштів, яка є у наявності трейдера, й визначає ступінь ризикованості запропонованої стратегії (рис. 2.9).

Рис. 2.9. Динаміка частки грошових коштів у портфелі трейдера

Опис частот у динаміці часток грошових коштів у спекулятивному портфелі цінних паперів наведений у табл. 2.7. З наведеної таблиці видно щільну концентрацію значень стану рахунку в межах до 30 % вартості портфеля в першій стратегії та другій, це свідчить, з одного боку, про максимальне використання наявних у трейдера коштів, але з іншого – про досить великий ступінь портфельного ризику проведених операцій. У

стратегії 3 така концентрація відсутня, натомість має місце збільшена концентрація в діапазоні 80 – 100 %, що говорить про зважений ступінь портфельного ризику. Про зменшення ефективності використання стратегії 2 говорити не варто, тому що прибутковість наведених стратегій є відповідно 569 %, 535 % та 709 %, тобто різниця між першими двома є відносно невеликою.

Таблиця 2.7

Частота часток грошових коштів у спекулятивному портфелі за наведеними стратегіями

Частка, %	Частота 1	Частота 2	Частота 3	Частка 1	Частка 2	Частка 3	Групова частка 1	Групова частка 2	Групова частка 3
10	8	4	6	0,096386	0,048193	0,072289			
20	4	8	8	0,048193	0,096386	0,096386			
30	18	14	6	0,216867	0,168675	0,072289	0,361446	0,313253	0,240964
40	10	6	7	0,120482	0,072289	0,084337			
50	5	7	10	0,060241	0,084337	0,120482			
60	11	14	10	0,13253	0,168675	0,120482			
70	11	14	13	0,13253	0,168675	0,156627	0,445783	0,493976	0,481928
80	9	12	11	0,108434	0,144578	0,13253			
90	5	3	11	0,060241	0,036145	0,13253			
100	2	1	1	0,024096	0,012048	0,012048	0,192771	0,192771	0,277108

Для оцінки ефективності упровадженої стратегії варто провести розрахунок наступних показників:

- 1) AW/AL – відношення середнього розміру прибутку до середнього розміру збитку (більше 2);
- 2) NW/AN – відношення кількості прибуткових угод до загальної кількості угод (більше 60 %);
- 3) MDD – значення максимального збитку, понесеного протягом здійснення операцій;
- 4) стандартне відхилення фінансових результатів стратегії [152].

Запропоновані коефіцієнти, як правило, розраховуються для оцінки комбінацій з конкретним цінним папером. Автори пропонують використовувати наведені коефіцієнти для всього портфеля, що дозволить отримати загальне уявлення про кожну із стратегій.

Результати розрахунків наведених показників подані в табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Показники ефективності стратегій

Показник	Стратегія 1	Стратегія 2	Стратегія 3
Середній прибуток (грн)	5979913,09	6462835,65	37876299,53
Середній збиток (грн)	896741,19	1669987	32658552,34
AW/AL	6,67	3,85	1,16
NW/AN	0,7407	0,766	0,5985
MDD (грн)	3168631,82	6037060	-199581136,5
б стандартизованих значень	0,3818	0,9129	0,9938

За усіма показниками ефективності стратегія 1 виявляється більш ефективною за стратегію 2. Але слід зауважити, що показник ризику ($1 - NW/AN$) у стратегії 2 є нижчим та дорівнює 0,234, (у стратегії 1 цей показник складає 0,256). Стратегію 3 вважають досить агресивною та граничною за всіма показниками, отже показник ризику складає 0,402.

З досвіду видно, що в різних ринкових ситуаціях є ефективними різні методи. Єдине, чого інвестор ніколи не може передбачити наперед, – це який саме метод прогнозу буде ефективним. Тому, на думку авторів, завжди слід використовувати максимальну можливу кількість підходів до здійснення прогнозу, настільки максимальну, наскільки дозволяє час та ресурси. У зв'язку з цим твердженням аналіз та прогноз завжди варто проводити комплексно.

Учений Р. Вінс у своїй роботі "Математика управління капіталом" для визначення оптимальної стратегії пропонує своєрідний комплексний підхід у визначенні із стратегією, так, він пропонує не усереднювати результати досліджень за всіма видами аналізу та застосовувати їх на весь портфель, а визначити ефективну частку кожної стратегії в портфелі інвестора. Для визначення цієї частки Р. Вінс пропонує використання концепції оптимального портфеля Г. Марковіця [45].

Розподіл структур стратегії теоретичного портфеля цінних паперів № 6 наведений на рис. 2.10.

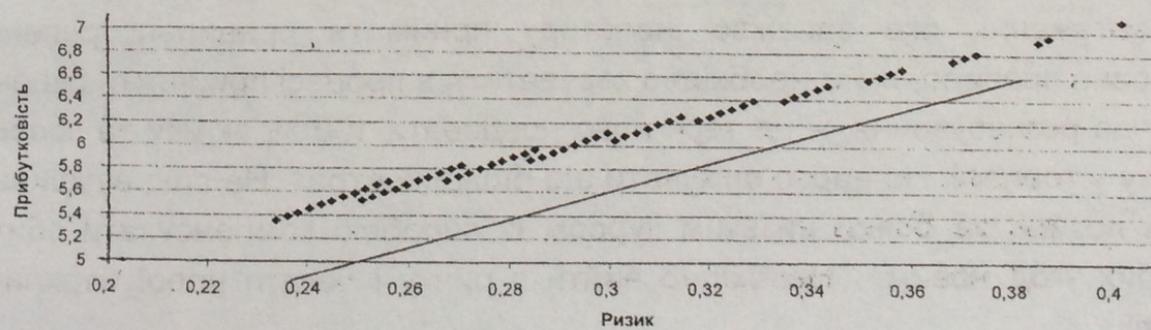

Рис. 2.10. Розподіл структури ефективної стратегії

На рис. 2.10 позначені найефективніші комбінації використання стратегій, на погляд авторів. Такий вибір можна пояснити оптимальним співвідношенням ризику та можливої прибутковості виходячи з ефективної граници. Їх структура наведена в табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Структура ефективних стратегій теоретичного портфеля № 6

Портфель	Стратегія 1	Стратегія 2	Стратегія 3	Ризик	Прибутковість
№ 6C01	0,7	0	0,3	0,2998	6,11
№ 6C02	0,3	0,1	0,6	0,3414	6,496
№ 6C03	0,6	0,4	0	0,2472	5,554

За результатами оптимізованих стратегій, отримуємо 3 нових структури портфеля № 6: C01, C02, C03. Відповідно кінцева вартість портфеля за цими стратегіями: 283 225,5 тис. грн, 298 623,75 тис. грн та 261 004,4 тис. грн.

Запропоновані стратегії потребують майже ідеальних ринкових умов. У процесі реалізації стратегій інвестор, безумовно, зустріне низку проблем, які потребують вирішення. До таких проблем варто віднести:

1. Відсутність покупців або продавців зазначеного активу.
2. Моменти розчарування.
3. Невчасне реагування на зміну кон'юнктури.

Відсутність покупців або продавців необхідного активу на фондовому ринку, на думку авторів, вирішується пошуком цінного папера – субституту. При формуванні теоретичного портфеля № 6 будь-який цінних папір можна замінити на інший, найближчий за евклідовою відстанню кластерного аналізу.

Проблема розчарування є найскладнішою проблемою в процесі прийняття рішень інвестором. Складність її полягає у психологічному навантаженні, яке заважає інвестору приймати правильні рішення. Головне правило, яким необхідно керуватися в процесі прийняття рішення під час розчарування, – це терміново продавати 100 % активу та зробити паузу у торгівлі. Не варто очікувати ще більших втрат. Не слід відкривати нові позиції за більш низьким курсом із спробою компенсувати збитки старих угод новими. Необхідно вийти з ринку і чекати нової бурхливої хвилі.

Проблему невчасного реагування на зміну кон'юнктури ринку можна вирішити лише її попередженням.

Автори роботи пропонують розробку показника відповідності обраної стратегії кон'юнктурі фондового ринку (ПВ). Сутність цього показника полягає в розрахунку щоденної вартості визначенеї частки портфеля цінних паперів інвестора та в порівнянні динаміки вартості цієї частки із станом фондового ринку. Графічно цей показник має наступний вигляд (рис. 2.11).

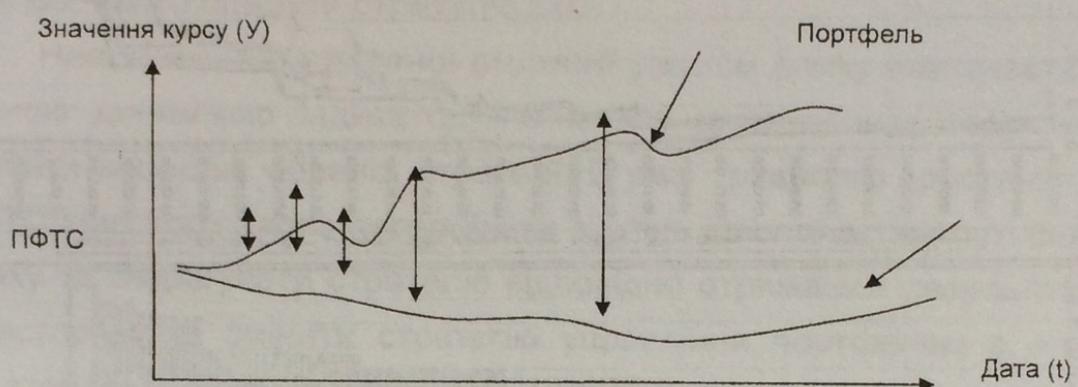

Рис. 2.11. Графічне зображення ПВ

Необхідність дотримання саме такої моделі автори роботи пояснюють твердженням, що, незважаючи на падіння ринку в періоди економічної кризи, портфель інвестора має зростати або хоча б не зменшувати своєї вартості. Стратегія повинна будуватись таким чином, щоб зростання індексу відбивалось позитивно на результатах операцій, а його падіння впливало б незначною мірою. Тобто зростання індексу викликає ще більше зростання вартості портфеля, а періоди падіння індексу відповідають періодам рівноваги, або незначного зростання вартості портфеля.

Таким чином, чим більшою є відстань між відповідними значеннями графіків, тим ефективнішою є спекулятивна антикризова стратегія інвестора. Показник ПВ розраховується за формулою (2.12):

$$\Pi B = Y_{\text{нормфель}} - Y_{\text{ПФТС}}. \quad (2.12)$$

Графічне зображення ПВ для стратегій С1, С2, С3, С01, С02, С03, наведене на рис. 2.12. Оцінюючи дані табл. 2.10 середнього значення ПВ за всіма запропонованими стратегіями, можна визначити найбільш відповідну до існуючих умов фондового ринку.

Значення індикатора ПВ

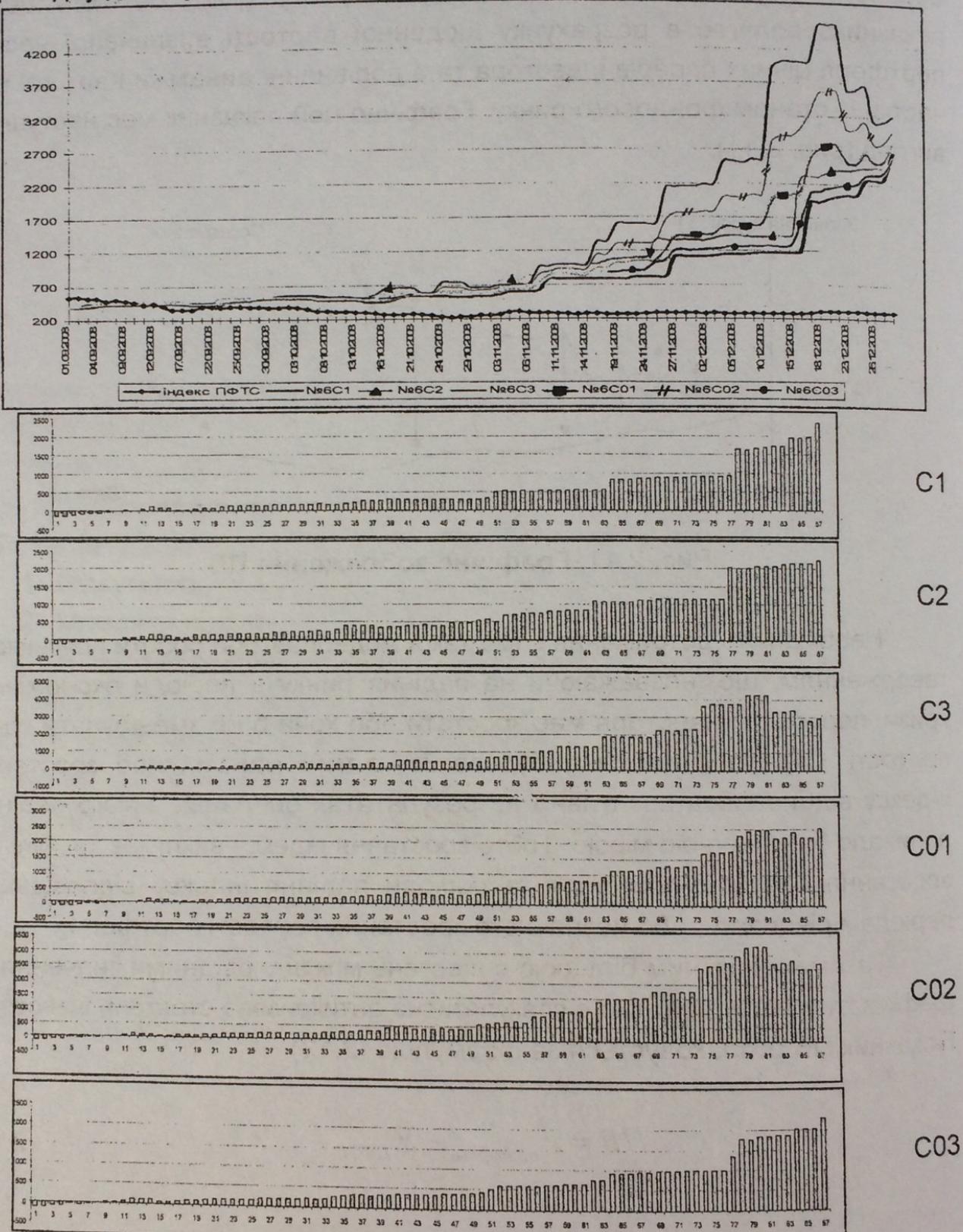

Рис. 2.12. Динаміка ПВ для стратегій портфеля

Таблиця 2.10

Середні значення індикатора ПВ

Стратегія	C1	C2	C3	C01	C02	C03
Значення ПВ	506,577	671,435	1086,03	680,415	870,739	572,520

З табл. 2.10 видно, що найбільш відповідними є стратегія C3 та C02, але, на думку авторів, виходячи із зависоких показників ризику стратегії C3, варто обирати стратегію C02.

Невідповідність обраної стратегії умовам ринку визначається негативною динамікою індикатору. В цьому випадку інвестору необхідно зробити корекцію обраної стратегії. В разі тривалого зростання індексу ПФТС інвестору варто переоцінити ступінь ділової активності фондового ринку та скорегувати стратегію відповідно отриманим результатам. Так, інвестор може змінити стратегію управління портфелем з агресивної стратегії в наступних напрямках: агресивно-консервативна стратегія та консервативно-агресивна стратегія; повністю переходити на інвестиційну стратегію автори роботи не радять, бо існує велика імовірність того, що зростання ділової активності ринку є нетривалим, або взагалі хибним, у цьому випадку інвестиційна частка портфеля буде негативно впливати на динаміку вартості портфеля цінних паперів.

Перед остаточним переходом на нову стратегію автори пропонують перевірити відповідність існуючої структури портфеля новим умовам. Для перевірки такої гіпотези автори радять використовувати спрощену процедуру оптимізації структури портфеля. Сутність такої оптимізації майже нічим не відрізняється від концепції, запропонованої Г. Марковіцем, але методологія здійснення значно відрізняється. Так, для вирішення задачі оптимізації структури портфеля з огляду на прибутковість і ризик автори пропонують використовувати звичайну методологію вирішення задач оптимізації в програмі Excel.

Для вирішення такої задачі в табл. 2.11 наведені дані стосовно прибутковості та ризику цінних паперів за період зростання індексу в період кризи (з 20.10.2008 р. – 31.12.2008 р.).

Таблиця 2.11

Дані для розрахунку оптимальної структури портфеля

Показник	ENMZ	MMKI	MSICH	NITR	OUGZBA	PGOK	UNAF
Прибутковості:							
Стратегія 1	0,564	1,155	0,7727	1,79	0,405	0,9408	0,9115
Стратегія 2	0,6752	1,1136	0,8437	1,8888	0,405	1,3326	0,9903
Стратегія 3	0,8323	1,15	0,5426	1,4578	0,405	0,9968	0,8925
Середнє значення прибутковості	0,6905	1,139533	0,719667	1,7122	0,405	1,090067	0,931433
Ризику:							
Стратегія 1	0,1818	0,25	0,3571	0,2307	0,16	0,2857	0,4
Стратегія 2	0,2142	0,2143	0,1538	0,2941	0,16	0,3125	0,2666
Стратегія 3	0,1666	0,25	0,3333	0,2857	0,16	0,2142	0,1538
Середнє значення ризику	0,187533	0,2381	0,2814	0,270167	0,16	0,2708	0,273467

Показники прибутковості в табл. 2.11 розраховані як відношення доходу з цінного папера від стратегії до початкової вартості цього цінного папера. Показники ризику розраховані як відношення кількості збиткових операцій до загальної кількості операцій відповідної стратегії. Дані стосовно доходу з цінного папера внаслідок упровадження стратегії та дані стосовно динаміки операцій наведені в рядах результатів здійснених операцій у висновку до кожної із стратегій.

Так, інвестор може змінити стратегію управління портфелем з агресивної стратегії в наступних напрямках: агресивно-консервативна стратегія та консервативно-агресивна стратегія; повністю переходити на інвестиційну стратегію автори роботи не радять, бо існує велика імовірність того, що зростання ділової активності ринку є нетривалим, або взагалі хибним, у цьому випадку інвестиційна частка портфеля негативно впливатиме на динаміку вартості портфеля цінних паперів.

За допомогою функції СУММПРОІЗВ встановимо зв'язок між ланками коефіцієнтів структури портфеля та кінцевого значення показників ризику та прибутковості.

У ланці "Середнє значення прибутковості портфеля" встановимо функцію пошук рішення з наступними параметрами:

- значення прибутковості портфеля – максимальне;
- значення показника ризику портфеля менше середнього, тобто менше за величину 0,24021;
- сума коефіцієнтів структури не більше 1;
- значення кожного коефіцієнта структури не менше ніж 0,05.

Останній параметр обґрунтований необхідністю наявності диверсифікованої структури портфеля.

Після проведення операції було отримане рішення, зазначене в табл. 2.12.

Таблиця 2.12

**Оптимальна структура портфеля цінних паперів
для агресивної стратегії**

ENMZ	MMKI	MSICH	NITR	OUGZBA	PGOK	UNAF	Портфель	
							Прибутковість	Ризик
0,05	0,05	0,05	0,523253	0,226747	0,05	0,05	1,216305878	0,24021

Таким чином, можна дійти висновку, що для збільшення ефективності наступної стратегії інвестору необхідно змінити структуру портфеля, на зазначену вище, чи близької до неї.

Ефективність управління портфеля цінних паперів напряму залежить від ефективності його структури та виду обраної стратегії. Визначення ефективної структури здійснюється за допомогою процесу оптимізації портфеля.

Таким чином, запропонована методологія становить завершений цикл операцій аналізу та вдосконалення структури портфеля в рамках стратегії, відповідної до умов фондового ринку. Реалізація наведеної методології забезпечує ефективне управління портфелем цінних паперів. Вона виконує основні завдання, покладені на портфельний менеджмент, а саме на максимізацію прибутків при мінімізації ризику від здійснення операцій.

2.3. Моделювання дохідності банку від розрахункового обслуговування в іноземній валюті

В умовах економічної кризи, яка продовжує дестабілізувати роботу всього фінансового сектору України, актуалізується пошук і розвиток альтернативних шляхів роботи банківських установ за недавно сталими, добре налагодженими операційними схемами, стимулюється упровадження вдосконалень, які до недавнього часу вважалися незначними, а отже, непотрібними. Сьогодні топ-менеджмент банків активізує і намагається задіяти всі можливі механізми, які можуть підвищити ефективність

роботи банку, покрити операційні збитки та дозволять отримати прибутки в майбутньому. Зазначене стосується передусім валютних операцій банку, оскільки в кризові періоди робота з валютою, з одного боку, має підвищений ризик фінансових втрат, а з іншого – можливість отримання додаткового прибутку.

Дослідженню проблеми підвищення ефективності роботи банку з валютними цінностями присвячені роботи провідних зарубіжних та вітчизняних учених, серед яких: Белінська Я. В. [21], Бінько І. Ф. [26], Береславська О. І. [23], Журавльова Т. О. [83], Козловський С. В. [106], Литвин Н. Б. [129], Мінц О. Ю. [143], Найман Е. Л. [151], Наконечний О. М. [23], Олейніков О. О. [159], Савлук М. І. [23], Шлемко В. Т. [142]. Аналіз робіт зазначених авторів показав, що питання ефективності активізації використання розгалуженої системи лоро-рахунків і їх впливу на дохідність валютних операцій банку залишилось поза увагою вчених, а отже, потребує подальшого поглибленого аналізу. Обґрунтуюмо цю тезу більш детально.

Історично фінансовий механізм лоро-рахунків – це ноу-хау країн СНД, економічні зв'язки яких потребували збереження єдиної платіжної системи [142]. Довгий час українське законодавство визначало лоро-систему виключно як розрахункову. Використання її для переливання капіталів, гри на курсах валют спочатку серйозно не сприймалося з причини обмеженої конвертованості розрахункової одиниці (за часів до 1996 р. – купоно-карбованця). Це ставило лоро-ринок на другу за значущістю позицію, у зв'язку з чим вбачалась тільки одна його перевага – більш ліберальні нормативні умови [142]. Також існував "подвійний" підхід до лоро-рахунків: з одного боку, держава намагалася використовувати лоро-рахунки для підтримки конвертованості національної валюти на міжнародному ринку, а з іншого – громадяні цієї ж держави з самого початку використовували ці рахунки як інструмент, за допомогою якого можна отримувати користь з ліберального законодавства інших країн [142]. У зв'язку із цим з плином часу лоро-рахунки остаточно втратили свою вагомість та, як зазначають спеціалісти відділів міжбанківських розрахунків, перетворились у формальність.

Проте слід зазначити, що ситуація змінилась і фахівці-практики звертають увагу на невикористаний потенціал корисності лоро-рахунків,

зокрема рахунків іноземних банків у гривні, що відкриті в Україні. Сьогодні рахунки даного типу є лише формальністю, хоча їх використання має збільшувати дохідність валютних операцій банків. Це також зауважують і науковці: "лоро-рахунки частіше за все є прибутковими для банку, де їх відкрито та де вони підтримуються, оскільки дають можливість залучати податкові ресурси та отримувати доходи у вигляді комісійних за здійснення розрахунків. Крім того, наявність великої мережі лоро-рахунків є не лише прибутковою, а й корисною з огляду на використання при виборі маршруту проходження платежу та його оптимізації" [216]. Перевірка цієї гіпотези і становить мету даної роботи. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити низку взаємопов'язаних завдань, серед яких:

- 1) формування сукупності показників, що впливають на дохідність валютних операцій банку;
- 2) факторний аналіз дохідності валютних операцій;
- 3) визначення вагомості та величини впливу кожного фактора на обсяг валютних доходів або валютної дохідності банку.

Вирішити поставлені завдання можна за допомогою сучасних методів багатовимірного статистичного аналізу. Так, перше завдання дослідження розв'язуємо за допомогою аналізу літературних джерел та статистичної фінансової звітності банків, друге завдання – за допомогою факторного аналізу відібраних показників, а третє завдання – використанням регресійного аналізу.

У випадку аналізу складних соціально-економічних процесів і явищ, яким і є дохідність валютних операцій банку, дослідник стикається з багатовимірністю описання, тобто необхідністю врахування під час аналізу великої кількості показників. Деякі ознаки взаємопов'язані і значною мірою дублюють один одного. В той самий час показники лише у непрямій формі відображають найбільш суттєві, але такі, що не піддаються безпосередньому спостереженню та вимірюванню внутрішні, приховані властивості явищ. У таких ситуаціях природною є спроба сконцентрувати інформацію шляхом виразу великої кількості вихідних ознак через меншу кількість більш інформативномістких внутрішніх характеристик явищ. При цьому припускається, що найбільш місткі характеристики є найбільш суттєвими, визначними. Методи факторного аналізу покликані на здійснення саме такого стискання інформації [227].

Сутність методів факторного аналізу полягає в переході від опису деякої множини досліджуваних об'єктів, що задається великою кількістю вимірюваних ознак, до опису меншим числом максимально інформативних латентних змінних, що відображають найбільш суттєві властивості явища. Такі змінні називаються факторами [227].

Факторний аналіз не потребує априорного поділу змінних на залежні та незалежні, адже всі змінні розглядаються як рівноправні [82; 89].

Важливою відмінною особливістю факторного аналізу є можливість одночасного дослідження великого числа взаємопов'язаних змінних. У факторному аналізі немає припущення щодо "незмінності всіх інших умов", яке притаманне багатьом іншим методам статистичного аналізу [82].

Арсенал методів факторного аналізу досить багатий. Разом із тим єдність методів факторного аналізу базується на загальній ідеї побудови методу. Ця ідея полягає в наступному. Тим чи іншим способом формалізується уявлення про те, що необхідно для того, щоб дана система вихідних параметрів вважалась добре представлена (описаною) з допомогою деякої системи факторів. Для цього будеться критерій (іноді послідовність критеріїв), значення якого можна визначити як тільки отримано матрицю факторних навантажень.

Значення критерію відображає ступінь якості представлення системи вихідних параметрів даною системою факторів. Після того як такий критерій побудовано, завдання про знаходження матриці факторних навантажень постає як завдання екстремізації побудованого критерію.

Таким чином, факторний аналіз з формальної точки зору – це, передусім, декілька критеріїв якості матриці факторних навантажень і набір алгоритмів пошуку екстремумів цих критеріїв. Майже всі алгоритми факторного аналіз – це ітераційні процедури пошуку екстремуму [82, с. 6 – 7].

За допомогою факторного аналізу можна розв'язати досить широкий спектр завдань:

- 1) мінімізація опису, тобто визначення основних аспектів відмінностей між об'єктами спостереження;
- 2) формування гіпотези щодо природи основних аспектів відмінностей між об'єктами;

- 3) виявлення структури взаємозалежностей у наборі ознак, перевірка гіпотези щодо взаємозв'язків і взаємозамінності ознак;
- 4) співставлення структури декількох наборів ознак;
- 5) побудова деякого узагальнюючого показника (шкали);
- 6) ранжування об'єктів спостереження;
- 7) типологія об'єктів спостереження;
- 8) перетворення даних для використання в інших моделях [82, с. 11–12].

Залежно від поставлених завдань дослідження слід використовувати або розвідувальний, або конфірматорний факторний аналіз. Розвідувальний факторний аналіз використовується, коли необхідно віднайти фактори, а конфірматорний факторний аналіз – коли слід оцінити ступінь правдоподібності факторної моделі [212, с. 39]

У даному випадку будемо використовувати розвідувальний факторний аналіз. Як вже зазначалось вище, факторний аналіз має низку методів. Вибір методу проведення факторного аналізу залежить від поставлених завдань.

На жаль, серед учених немає єдності щодо рекомендацій використання того чи іншого методу факторного аналізу.

Більше того, різні автори по-різному класифікують методи, що передусім стосується методу головних компонент (рис. 2.13).

Так, Єгошин О. О., Зосімов А. М., Пономаренко В. С. (рис. 2.13) рекомендують використовувати метод головних компонент та відносять його до методів факторного аналізу у якості підходу отримання початкового факторного рішення [78, с. 39].

Кім Дж. О., Мюллер Ч. У. і Клекка У. Р. (рис. 2.13) також вважають метод головних компонент пріоритетним на етапі отримання початкового факторного розв'язку [212, с. 13–18].

Дубров А. М., Мхітарян В. С., Трошин Л. І. (рис. 2.14), а також Жуковська В. М., Мучник І. Б. не відносять метод головних компонент до методів факторного аналізу [71; 89].

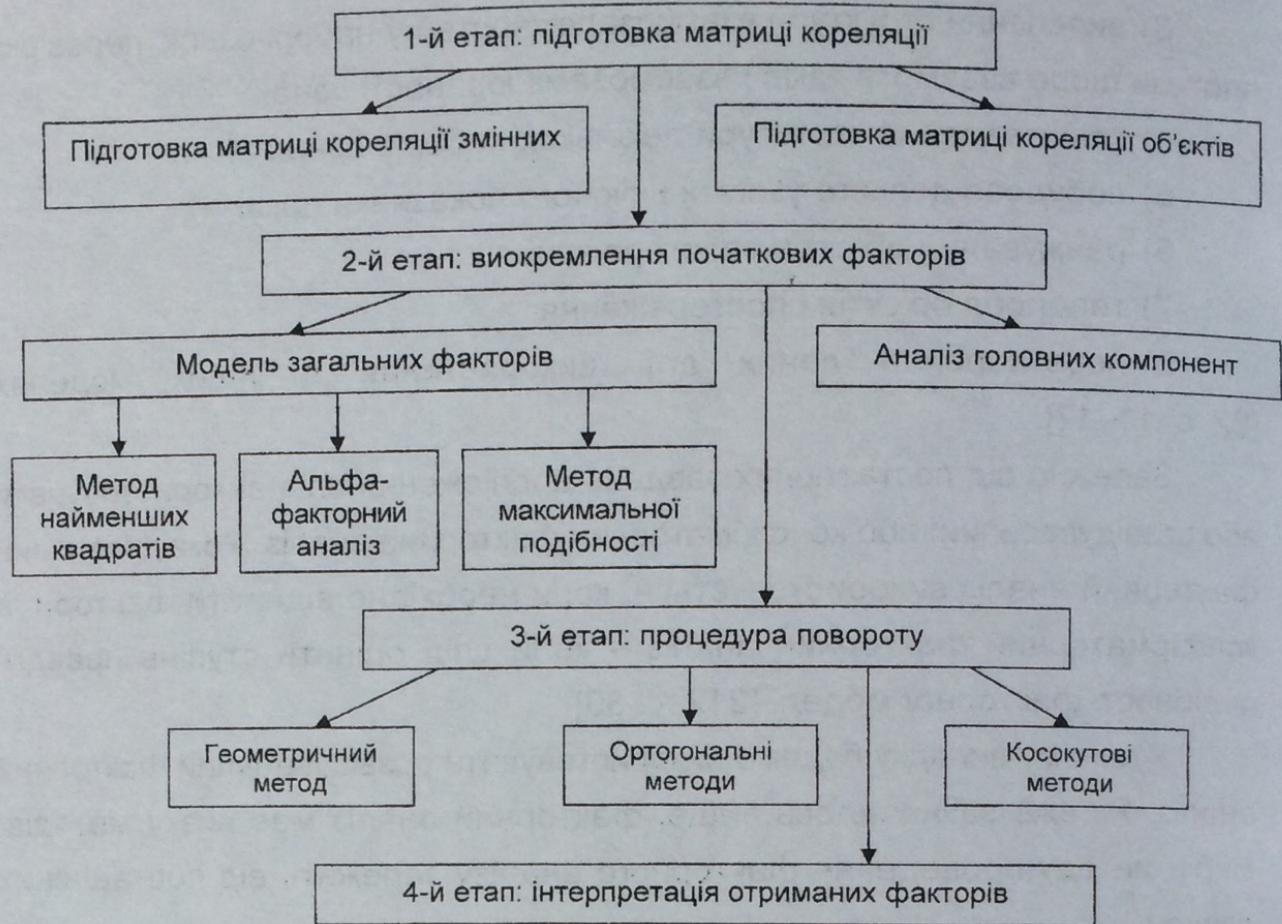

Рис. 2.13. Загальна структурно-логічна схема факторного аналізу [78; 212]

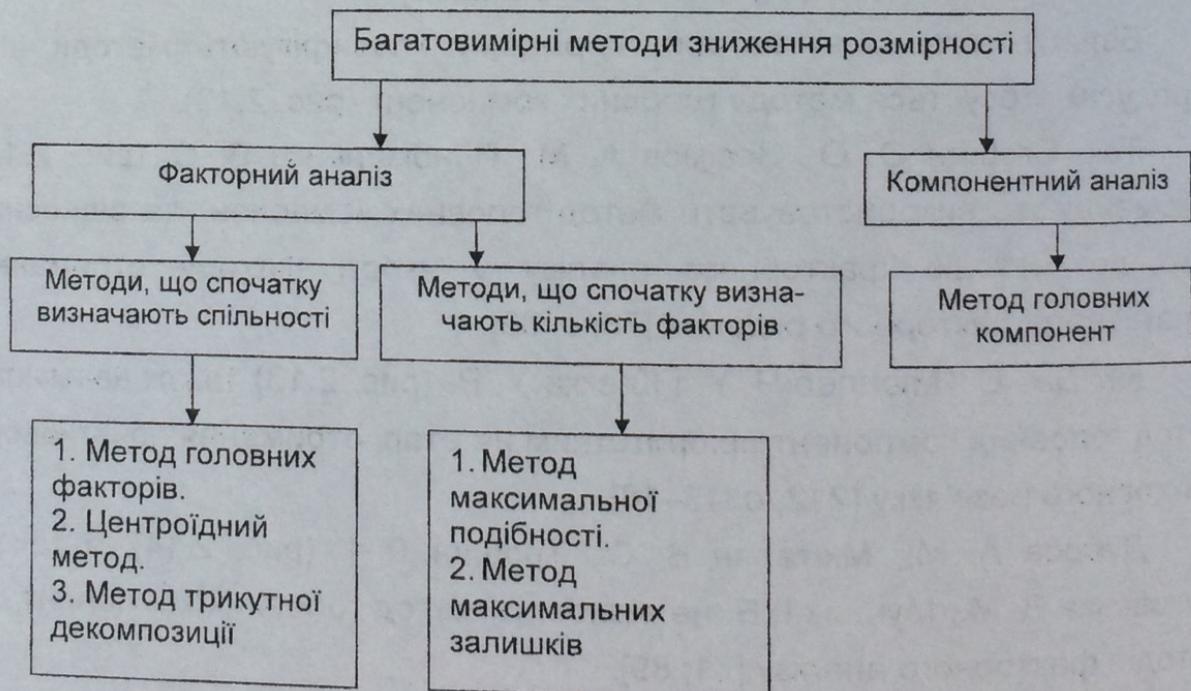

Рис. 2.14. Структурна схема методів зниження розмірності [71]

Як видно з рис. 2.14, Дубров А. М., Мхітарян В. С., Трошин Л. І вважають метод головних компонент представником не факторного, а компонентного аналізу.

Незважаючи на зазначені розбіжності щодо віднесення методу головних компонент до факторного аналізу, всі автори наголошують на тому, що є певні суттєві відмінності між методом головних компонент та іншими методами факторного аналізу, що добре простежується під час порівняння їх моделей (формула 2.13 та формула 2.14).

Модель методу головних компонент має вигляд:

$$y'_{jr} = \sum a_{jr} f_r, \quad (2.13)$$

де y'_{jr} – центроване (нормоване) значення j -ї ознаки;

a_{jr} – вага r -ї компоненти у j -ї ознаки;

f_r – r -та головна компонента.

Основна модель факторного аналізу має вигляд:

$$y'_{jr} = \sum a_{jr} f_r + \sum d_j v_j, \quad (2.14)$$

де y'_{jr} – центроване (нормоване) значення j -ї ознаки;

a_{jr} – вага (або навантаження) j -ї ознаки на r -му загальному факторі;

f_r – r -й загальний фактор;

d_j – вага (або навантаження) j -ї ознаки на r -му характерному (індивідуальному) факторі;

v_j – характерний (індивідуальний) фактор, що має відношення лише до даної j -ї ознаки.

Як видно з формул 2.13 та 2.14, у методі головних компонент відсутні характерні фактори.

Також суттєвою відмінністю є той факт, що кількість компонент дорівнює кількості ознак, і тільки після відкидання компонент з найменшою часткою загальної дисперсії отримаємо головні компоненти, кількість яких буде значно меншою, ніж кількість ознак.

Наступною важливою відмінністю методу головних компонент від інших методів факторного аналізу полягає в дисперсії досліджуваних ознак.

У методі головних компонент, якщо брати до уваги всі виділені компоненти, вичерпується вся дисперсія досліджуваних ознак. А у разі використання методів факторного аналізу можна дослідити мінливість змінної, що є загальною й для інших змінних.

У методі головних компонент можна представити як вихідні ознаки через лінійну комбінацію головних компонент, так і навпаки, можна представити головні компоненти через лінійну комбінацію ознак. Друга задача для деяких методів факторного аналізу принципово нерозв'язна. Так, центроїдний метод можна лише застосовувати у випадку, щоб дисперсія залишків була мінімальною.

Фахівці зазначають, що в більшості випадків обидва методи приводять дослідника до суттєво близьких результатів. Однак аналіз головних компонент використовується переважно як метод скорочення даних, а методи факторного аналізу переважно використовуються з метою визначення структури даних. Проте частина фахівців у галузі факторного аналізу вважає, що метод головних компонент "однаково добре зближує дисперсії та коваріації" [71, с. 140; 72, с. 27].

Оскільки основним завданням роботи є зменшення розмірності простору ознак, що описують дохідність валютних операцій банку, віддамо перевагу методу головних компонент. Зупинимось на ньому більш детально.

Аналіз головних компонент – це метод перетворення даної послідовності спостережних змінних в іншу послідовність змінних, тобто початкову систему показників $x_1, x_2, x_3, \dots, x_m$ на систему компонент $f_1, f_2, f_3, \dots, f_m$, які є лінійними комбінаціями початкових змінних (формула 2.15):

$$f_i = \sum_{j=1}^m u_{ij} x_j (+u_{i0}). \quad (2.15)$$

Вільні члени додаються, якщо показники нецентрковані.

У методі головних компонент прийнято такий екстремальний принцип: загальна сумарна змінність компонент дорівнює загальній сумарній змінності показників, але дисперсія першої компоненти робить найістотніший внесок (тобто пояснює максимум сумарної мінливості), друга компонента (некорельзована з першою) пояснює максимум мінливості, що залишилась, і т. д. Іншими словами, кілька перших (головних) компонент пояснюють усю мінливість системи, а рештою компонентів з дисперсіями, близькими до нуля, можна знехтувати.

оскільки вони фактично не варіюють. При переході до головних компонент істотно зменшується обсяг задачі. Іноді для опису системи достатньо залишити лише одну – дві компоненти, що забезпечує подальший візуальний аналіз даних.

Прийняття зазначеного екстремального принципу приводить до однозначного визначення всіх коефіцієнтів у розкладанні компонент за системою початкових показників x_j . Складом коефіцієнтів u_{ij} для конкретної компоненти f_i є власний вектор $U_i = (u_{i1}, u_{i2}, \dots, u_{im})^T$ коваріаційної матриці $S = (Sx_i x_j)$, де:

$$Sx_i x_j = \frac{1}{n-1} \sum_{k=1}^n (x_{ik} - \bar{x}_i)(x_{jk} - \bar{x}_j). \quad (2.16)$$

Дисперсія компоненти f_i є власним числом λ_i коваріаційної матриці. Отже, щоб скласти компоненти, слід знайти всі власні числа і власні вектори коваріаційної матриці; до головних належать кілька перших компонент з найбільшими власними числами.

Компоненти мають низку властивостей:

- Усі компоненти центровані, їх середнє дорівнює нулю.
- Дисперсія компонент дорівнює відповідним власним числам кореляційної матриці.
- Компоненти взаємно некорельовані.
- Перша компонента пояснює максимум сумарної дисперсії, друга (ортогональна до першої) – максимум залишку.
- Компоненти виражуються лінійною комбінацією початкових показників, але можна поставити й обернену задачу: виразити всі початкові показники через компоненти.
- Факторні навантаження – це стандартизовані коефіцієнти регресії у розкладі початкових показників за головними компонентами. Оскільки всі компоненти некорельовані, то факторні навантаження також дорівнюють коефіцієнтам кореляції між початковими змінними та головними компонентами.

Алгоритм методу головних компонент містить такі основні етапи:

1. Отримання матриці вхідної інформації розмірністю $n \times N$, де n – кількість спостережень, N – кількість ознак (часткових показників, що характеризують об'єкт дослідження), а x_{ij} – значення j -го показника у i -му спостереженні (або на i -му об'єкті).

2. Отримання матриці стандартизованих даних. Стандартизація даних здійснюється за формулою 2.17:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{S_j}, \quad (2.17)$$

де x_{ij} – значення j -го показника в i -му спостереженні (або на j -му об'єкті);

z_{ij} – стандартизоване значення j -го показника в i -му спостереженні;

$\bar{x}_j$ – середнє арифметичне значення j -го показника;

S_j – середньоквадратичне відхилення j -го показника.

3. Розрахунок і формування матриці парних коефіцієнтів кореляції.

4. Отримання матриці власних значень.

5. Отримання матриці власних векторів.

6. Сумування поточних власних значень і припинення діставання головних компонент як тільки їх сума перебільшить задане значення пояснюваної дисперсії першими найбільш вагомими компонентами.

7. Отримання матриці вагових коефіцієнтів (або матриці навантажень).

8. Аналіз матриці факторних навантажень та спроба економічної інтерпретації отриманих головних компонент. Якщо неможливо або досить важко здійснити змістовну інтерпретацію, то необхідно звернутися до процедури повороту.

9. Здіслення повороту системи координат навколо її початку. У випадку такого обертання відстані точок до початку координат (довжини отриманих векторів) та кути між векторами залишаються незмінними. Метою повороту є отримання простої структури, яка б дала змогу інтерпретувати отримані результати.

Варто зауважити, що при застосуванні ортогонального повороту нові повернуті "головні компоненти" не є головними компонентами та називаються узагальненими факторами.

10. Інтерпретація отриманих узагальнених факторів [227].

Перший етап реалізації методу головних компонент полягає у формуванні матриці вихідної інформації. Показники, які були відібрані для характеристики розрахункових валютних операцій банку, подані в табл. 2.13.

Таблиця 2.13

Основні показники валютних статей балансу

Назва показника	Джерело інформації (залишок рахунку)	Позначення
Банкноти та монети в касі банку в іноземній валюті	1002	X ₁
Кореспондентські рахунки в іноземній валюті, що відкриті в інших банках (ностро-рахунки)	1500	X ₂
Наражовані доходи за коштами на вимогу в інших банках в іноземній валюті	1508	X ₃
Кореспондентські рахунки в іноземній валюті інших банків, відкриті в нашому банку (лоро-рахунки)	1600	X ₄
Наражовані витрати за коштами на вимоги інших банків в іноземній валюті	1608	X ₅
Наражовані доходи за розрахунково-касове обслуговування в іноземній валюті	3570	X ₆
Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів	3800	X ₇
Непокриті акредитиви в іноземній валюті	9122	X ₈
Валюта та банківські метали до отримання за умовами спот	9200	X ₉

За показниками, наведеними в табл. 2.13, маємо щомісячні дані протягом 4-х років роботи одного з найбільших банків в Україні. Отже, матриця вихідних даних має розмірність 48 рядків і 9 стовпців. Наступний крок – це стандартизація даних. Для практичної реалізації методу головних компонент використаємо пакет STATISTICA 6.0. Вводимо таблицю стандартизованих даних. Далі вказуємо, що слід обрати факторний аналіз методом головних компонент: Statistics – Multivariate Exploratory Techniques – Factor Analysis.

Надалі обираємо всі 9 показників для аналізу, відповідно до критерію Кайзера відбираємо головні компоненти, власне число яких більше за 1 та максимальне число компонент установлюємо рівним кількості вихідних змінних, тобто 9. У закладці Descriptives можна переглянути матрицю коефіцієнтів парних кореляцій між вихідними ознаками (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Матриця коефіцієнтів парних кореляцій вихідних ознак

Ознаки	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	X_7	X_8	X_9
X_1	1,00	0,38	0,96	0,92	0,42	0,96	0,53	-0,39	-0,22
X_2	0,38	1,00	0,60	0,10	0,82	0,53	0,90	0,19	0,10
X_3	0,96	0,60	1,00	0,83	0,54	0,94	0,66	-0,19	-0,21
X_4	0,92	0,10	0,83	1,00	0,03	0,84	0,24	-0,32	-0,11
X_5	0,42	0,82	0,54	0,03	1,00	0,53	0,86	-0,22	-0,19
X_6	0,96	0,53	0,94	0,84	0,53	1,00	0,72	-0,46	0,01
X_7	0,53	0,90	0,66	0,24	0,86	0,72	1,00	-0,23	0,25
X_8	-0,39	0,19	-0,19	-0,32	-0,22	-0,46	-0,23	1,00	-0,14
X_9	-0,22	0,10	-0,21	-0,11	-0,19	0,01	0,25	-0,14	1,00

Як видно з даних табл. 2.14, існує тісна залежність між показниками, що свідчить про неможливість використовувати вихідні одиничні ознаки у якості даних для регресійного аналізу і підтверджує необхідність використання факторного аналізу не тільки у якості методу зниження розмірності поля ознак, а й у якості методу боротьби з мультиколінеарністю.

У закладці кнопка **Eigenvalues** дозволяє оцінити рівень інформативності головних компонентів. Можна переглянути індивідуальні та кумулятивні власні значення, частку загальної дисперсії, що пояснюю кожна компонента, і кумулятивну дисперсію, що пояснюють відібрані головні компоненти (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Статистичні характеристики отриманих головних компонент

№ головної компоненти	Власні значення	Частка загальної дисперсії, %	Кумулятивне власне значення	Кумулятивна дисперсія, %
1	4,987621	55,41801	4,987621	55,41801
2	1,902615	21,14017	6,890235	76,55817
3	1,242731	13,80812	8,132966	90,36629

За даними табл. 2.15, з усіх компонент відповідно до критерію Кайзера було відібрано 3 головні компоненти, дисперсія яких більша за 1. Причому дисперсія першої компоненти найбільша і складає 4,987621; дисперсія другої і третьої компонент – відповідно 1,902615 і 1,242731. У третьому стовпці табл. 2.14 наведена частина дисперсії кожної компо-

ненти в загальній дисперсії ознак, що була розрахована діленням власного числа на загальну кількість вихідних ознак. Так, перша компонента з найбільшим власним числом пояснює найбільшу частину дисперсії ознак, а саме 55,42 %, друга компонента – 21,14 % мінливості ознак, а третя – 13,81 %. Отже, отримані три головні компоненти пояснюють 90,37 % загальної дисперсії ознак, тобто показник факторизації складає 0,9037. У закладці Loadings формуємо матрицю факторних навантажень (табл. 2.16). Факторне навантаження компоненти на ознаку – це показник кореляції між вихідними ознаками та отриманим новим агрегованим показником – головною компонентою.

Таблиця 2.16
Матриця факторних навантажень отриманих головних компонент

Ознаки	Факторні навантаження		
	Головна компонента 1	Головна компонента 2	Головна компонента 3
X_1	-0,916628	0,388346	0,086946
X_2	-0,689639	-0,689546	0,123495
X_3	-0,956238	0,157232	0,194833
X_4	-0,718947	0,643904	0,011846
X_5	-0,701981	-0,567442	0,123713
X_6	-0,970607	0,198517	-0,123390
X_7	-0,821158	-0,529919	-0,211469
X_8	0,355723	-0,364940	0,599483
X_9	0,069564	-0,248192	-0,864402
Дисперсія	4,987621	1,902615	1,242731
Питома вага дисперсії	0,554180	0,211402	0,138081

За даними табл. 2.16 видно, що перша головна компонента найбільше корелює (кофіцієнт кореляції за модулем більший ніж 0,7) з шістьма вихідними змінними, друга головна компонента не має кореляційних зв'язків з вихідними характеристиками валютних операцій, а третя головна компонента лінійно пов'язана тільки з показником X_9 – валюта та банківські метали до отримання за умовами спот.

Матриця факторних навантажень з такими значеннями не дає змогу надати змістовну інтерпретацію отриманих головних компонент, тому слід звернутися до процедури повороту. Оберемо ортогональне (вариаксне) обертання, метод Varimax normalized, оскільки перед проведенням компонентного аналізу значення показників були нормалізовані. Варто зауважити, що після проведення процедури повороту, отримані агреговані показники вже не є головними компонентами, а є узагальненими факторами. Нова матриця факторних навантажень представлена в табл. 2.17.

Таблиця 2.17
Матриця факторних навантажень отриманих узагальнених факторів після повороту за методом Varimax normalized

Ознаки	Факторні навантаження		
	Узагальнений фактор 1	Узагальнений фактор 2	Узагальнений фактор 3
X ₁	0,954327	0,289376	0,064046
X ₂	0,092838	0,976786	0,059973
X ₃	0,838109	0,499345	0,159066
X ₄	0,964424	-0,037733	0,009961
X ₅	0,180141	0,890700	0,065381
X ₆	0,874051	0,456114	-0,157187
X ₇	0,294396	0,915873	-0,272657
X ₈	-0,503979	0,093513	0,596959
X ₉	-0,215631	0,090788	-0,871143
Дисперсія	3,735476	3,145815	1,251675
Питома вага	0,415053	0,349535	0,139075

З табл. 2.17 видно, що після повороту отримано більш просту структуру факторного простору, який уже можна надати економічну інтерпретацію. Але слід перевірити статистичні характеристики отриманих узагальнених факторів.

Аналіз структури першого фактора показує, що визначальними показниками, на основі яких можна інтерпретувати його зміст (це показники з факторним навантаженням, більшим або дуже близьким до 0,70), є:

- банкноти та монети в касі банку в іноземній валюті;

- нараховані доходи з коштами на вимогу в інших банках в іноземній валюті;
- лоро-рахунки в іноземній валюти;
- нараховані доходи з розрахунково-касового обслуговування в іноземній валюти.

Цей фактор можна назвати як рівень та результати валютного розрахункового обслуговування. Фактор має значний позитивний вплив на всі вихідні ознаки, які є балансовими статтями, а отже, і на баланс банку взагалі. Незадовільний рівень валютної дохідності та кореспондентських відносин є причиною втрати надходжень від операцій банків з валютними цінностями, пониження надійності та доброї репутації банку, відповідно зменшення розгалуженості кореспондентських відносин.

Найсуттєвіші факторні навантаження пов'язують другий фактор з коштами на ностро-рахунках і валютною позицією банку. Його можна назвати валютною активністю банку, адже фактор об'єднує всі валютні кошти банку, в тому числі й кошти, що знаходяться в інших банках.

Третій фактор формується двома вихідними ознаками – величиною непокритих акредитивів в іноземній валюти та обсягом угод на умовах спот, отже, його можна назвати як рівень строкових валютних операцій банку.

Наступним завданням дослідження є перевірка наявності зв'язку між лоро-рахунками, які утворюють разом з іншими показниками перший фактор, і скорегованою валютною дохідністю банку (скорегована дохідність називається так тому, що не охоплює доходи від усіх валютних операцій, а обмежується тільки розрахунково-касовими). Під скорегованою валютною дохідністю банку в даному дослідження розуміється відношення величини доходів від валютних розрахункових операцій банку та середньою величиною валютних активів банку. Скорегована валютна дохідність банку розраховувалась з використанням залишків по рахунках 6-го класу, які пов'язані із доходами від РКО, у вигляді суми залишків по цих рахунках (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

Показники, що бралися до уваги при розрахунку скорегованої валютної доходності банку

Рахунки	Назва показника
6100	Комісійні доходи від розрахунково-касового обслуговування банків
6104	Комісійні доходи за операціями на валютному ринку та ринку банківських металів для банків
6110	Комісійні доходи від розрахунково-касового обслуговування клієнтів
6114	Комісійні доходи за операціями на валютному ринку та ринку банківських металів для клієнтів
6204	Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами

Перед проведенням регресійного аналізу необхідно перевірити наявність лінійного множинного зв'язку між узагальненими факторами скорегованої валютної доходності банку, що можна зробити в модулі Multiple regression. Результати перевірки подані в табл. 2.19 і показують, що фактори між собою не корелюють, що було відомо заздалегідь, оскільки дані фактори отримані методом головних компонент з поворотом за методом Varimax, а отже, вони можуть бути використані для проведення регресійного аналізу.

Таблиця 2.19

Матриця коефіцієнтів парної кореляції вихідних ознак

Ознаки	Ф1 – рівень і результати валютного розрахункового обслуговування	Ф2 – валютна активність банку	Ф3 – рівень строкових валютних операцій
Ф1	1,000000	-0,000000	-0,000000
Ф2	-0,000000	1,000000	-0,000000
Ф3	-0,000000	-0,000000	1,000000

Результати проведення аналізу наведені в табл. 2.20.

Таблиця 2.20

Результати регресійного аналізу скорегованої валютної дохідності банку

Параметр моделі	Позначення параметра	Значення параметра	Середнє квадратичне відхилення параметрів	Коефіцієнт Стьюдента	Рівень похибки
Вільний член	a0	0,020978	0,000713	29,4315	0,000000
Параметр для Ф1	a1	0,007241	0,000720	-10,0525	0,000000
Параметр для Ф2	a2	0,004183	0,000720	5,8068	0,000001
Параметр для Ф3	a3	0,003238	0,000720	4,4946	0,000050
Статистичні характеристики регресійної моделі					
Коефіцієнт множинної кореляції					
Коефіцієнт детермінації					
Коефіцієнт детермінації, скорегований щодо ступеня свободи					
Критерій Фішера (3,44)					
Загальний рівень похибки					

Показники табл. 2.20 свідчать про адекватність отриманої моделі. Коефіцієнт детермінації моделі становить 0,778866. Йдеться про те, що 77,89 % значень скорегованої валютної дохідності обумовлюється включеними в модель факторами. Розрахункове значення критерію Фішера становить 51,65819 і значно перевищує табличне $F(3,44) = 8,527$, що також говорить про статистичну значимість моделі.

Відповідно до критерію Стьюдента статистично значимими є всі фактори. Регресійне рівняння дохідності наведено нижче (формула 2.18):

$$ВД_{скор} = 0,020978 + 0,007241\Phi_1 + 0,004183\Phi_2 + 0,003238\Phi_3, \quad (2.18)$$

де $ВД_{скор}$ – скорегована валютна дохідність.

Формула 2.18 свідчить про те, що збільшення залишків на лоро-рахунках позитивно впливає на валютну дохідність банку від розрахунково-касового обслуговування, оскільки перший фактор, який утворюється в тому числі з урахуванням на 96,44 % величини залишків на лоро-рахунках, позитивно впливає на залежну змінну (скореговану дохідність) і має найбільше значення параметра моделі. Таким чином, математично доведено, що в сучасних умовах формальне використання лоро-рахунків призводить до фінансових втрат банку, а отже, необхідно змінювати розрахункові схеми банків та підвищувати завантаження рахунків інших банків, відкритих у нашому банку.

3. Формування підходів до управління банківськими ризиками

3.1. Економічна сутність і характер прояву ризиків банківської діяльності

Підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економічної системи, розвиток фінансового та банківського секторів обумовлює стабільність і надійність банківської системи, що є запорукою ефективного функціонування та сталого розвитку економіки країни. Стабільність банківської системи залежить від здатності банківських інститутів чинити опір негативному впливу факторів, які стають причиною виникнення різноманітних ризиків. Україна сьогодні починає активно залучатися до процесу інтеграції фінансового капіталу, що потребує ретельного вивчення підходів країн ЄС до забезпечення стабільної роботи банківської системи з огляду на притаманні їй ризики. На даному етапі спостерігається позитивна макроекономічна динаміка, але мають місце слабкість фінансових ринків і недосконалість банківського сектору. Отже, оскільки економічна спрямованість України передбачає створення та функціонування стабільного, ефективного, ліквідного і конкурентного середовища, то дослідження проблем банківської сфери, як однієї з основних сфер діяльності фінансових інститутів, є доцільним та актуальним, а усвідомлення ризиків, що оточують банківську діяльність, та досконале управління ними здатні забезпечити функціональну надійність банківських установ.

Ризик є невід'ємною складовою будь-якої діяльності. Недостатнє усвідомлення цього нерідко призводить до сумнівних наслідків. У банківській діяльності йдеться не про те, щоб взагалі уникнути ризику, а управляти банківськими ризиками, якомога правильніше та адекватно (у першу чергу) оцінювати структуру й міру (ступінь) ризику, здійснюючи ту чи іншу операцію, прагнути знизити ступінь ризику до допустимого (чи мінімального) рівня. Саме тому проблема банківського ризику є досить актуальною для банківської системи України.

З метою дослідження вищезазначених проблем доцільним є з'ясувати сутність категорії "ризик". Поняття "ризик" зустрічається в побуті багатьох суспільних і природничих наук, й кожна з них має власні цілі та

методи дослідження ризику. Вважається, що слово "ризик" прийшло у європейські мови з іспанської або португальської. Так, давні мореплавці називали підводні скелі, які загрожували загибеллю їх кораблям. Згадка про ризик і можливі несподівані втрати, що з ним пов'язані, зустрічається ще в роботах італійських монетаристів. З ускладненням економічного ладу суспільства ускладнюються і ризики.

Проблема ризику для вітчизняної економіки не нова. Одну з перших спроб обґрунтувати термінологію та висвітлення економічного аспекту теорії ризику здійснив А. Віллетт. У своїй концепції вчений виходив з того, що термін "ризик" певним чином пов'язаний з поняттям невизначеності. Невизначеність А. Віллетт вбачав у кожній ситуації, у якій абсолютно не можливо уявити процес діяльності та його наслідки, тобто там, де неможливо виявити існування причинно-наслідкового зв'язку між окремими елементами цього процесу. Поняття ризику, ризикових угод розглядалося, зокрема, ще в енциклопедичному словнику під редакцією Брокгауза 1899 р.: "Ризикові угоди – договори, виконання котрих... залежить від події, щодо якої немає певності, відбудеться вона чи не відбудеться, або ж від події, неминучий час настання якої не можна точно визначити".

Проблеми управління ризиками банківської діяльності розглядалися такими вітчизняними та зарубіжними вченими, як І. Бланк, О. Васюренко, В. Галіцин, О. Євтух, Ц. Івченко, А. Камінська, М. Крупка, І. Кунцевич, М. Клименюк, Н. Машина, Я. Наконечний, О. Пернарівський, М. Печалова, О. Полетаєва, Т. Раєвська, С. Реверчук, Т. Смовженко, Л. Слобода, Н. Шульга, колективом дослідників Банку міжнародних розрахунків (БМР) у Базелі, Європейського центрального банку (ЄЦБ) та ін. Згадані вчені-економісти [27; 43; 46; 57; 73; 81; 85; 91; 94] зробили вагомий внесок у дослідження даної тематики, концентруючи увагу на теоретичних і практичних питаннях аналізу та управління окремими видами ризиків банківської діяльності.

Нині велика кількість наукових видань приділяє увагу питанням дослідження ризику, однак немає єдності у трактуванні цього поняття. Не випадково у 2000 р. Міжнародний інститут дослідження ризику зробив висновок, що неналежний рівень розвитку економічної науки зумовлює відсутність правильних визначень окремих базових понять, до яких передусім належить "ризик". Різноманітність визначень банківських ризиків (табл. 3.1) затрудняють розробку єдиних норм і правил щодо управління ним.

Таблиця 3.1

Точки зору авторів щодо визначення терміна "ризик"

№ п/п	Визначення	Автор
1	2	3
1	Ризик є об'єктивним корелянтом суб'єктивної невизначеності	А. Віллетт [43]
2	Ризик – це невизначеність, що підлягає розрахунку	Ф. Найт [49]
3	Ризик – це подія, при якій уявляється імовірність настання кожного із можливих наслідків	В. Боровкова [15]
4	Ризик – це стан, коли майбутні ситуації можуть бути наперед охарактеризовані з великою достовірністю, оскільки їх вже навіть попередньо можна визначити з об'єктивною імовірністю за допомогою математичного апарату	П. Брас [46]
5	Ризик – наслідок дії, спрямованої на привабливу мету, досягнення якої пов'язано з елементом небезпеки, загрозою втрати або неуспіху	Ю. Масленченков, Ю. Тронін [135]
6	Ризик – це невизначеність наслідків прийнятих рішень і дій, можливість збитку в результаті цих дій та дій збитку проти планів суб'єкта (байдужість суб'єкта до наслідків рішення)	В. Вяткіним [108]
7	Ризик – це подія чи група споріднених випадкових подій, що завдають збитку об'єкту, який володіє цим ризиком	М. Хохлов [109]
8	Ризик – це можливість подій, яка зумовлює фінансові втрати	П. Кох [249]
9	Ризик є вартісним виразом імовірності події, що призведе до збитків	В. Вітлінський, С. Наконечний, О. Шарапов [49]
10	Ризик – це діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої присутня можливість кількісно і якісно оцінити імовірність досягнення передбаченого результату, невдачі та відхилення від цілі	В. Гранатуров [49]
11	Ризик – це ситуація, пов'язана з наявністю вибору з передбачуваних альтернатив шляхом оцінки імовірності настання події, яка містить ризик, що призводить як до позитивних, так і негативних наслідків	О. Єгорова [73]
12	Ризик – це характеристика діяльності будь-якого суб'єкта ринкових відносин, що відображає невизначеність її результату та можливі несприятливі (або, навпаки, сприятливі) наслідки у випадку неуспіху (чи успіху)	О. Івасенко [85]
13	Ризик – це можлива небезпека втрат, що випливає зі специфіки тих або інших явищ та видів діяльності суб'єкта	І. Балабанов [10]
14	Ризик – це комбінація імовірності настання події та її наслідку	Міжнародна організація зі стандартизації [250]
15	Ризик – це комбінація події і її наслідків	Федерація європейських асоціацій ризик-менеджерів [250]

Закінчення табл. 3.1

1	2	3
16	Ризик – це економічна категорія, що характеризує можливі в майбутньому негативні наслідки певних управлінських рішень, прийнятих в умовах невизначеності	Л. Романенко, А. Коротеєва [246]
17	Ризик – це вірогідність можливих збитків або втрат унаслідок небажаних подій	В. Балюк, А. Яцура [11]
18	Ризик – це вартісне вираження ймовірності подій, що веде до втрат	Є. Жуков, О. Маркова [81]
19	Ризик – це невизначеність фінансових результатів у майбутньому	А. Беляков [10]
20	Ризик – це вартісне вираження ймовірності подій, що веде до втрат чи недоотримання доходів порівняно з планом, прогнозом, проектом, програмою	I. Оленко [250]
21	Ризик – це потенційна, чисельно вимірна можливість втрат, причому під поняттям ризиків розуміється невизначеність, пов'язана з можливістю виникнення в ході реалізації проекту несприятливих ситуацій і наслідків	А. Рогов [185]

Перш за все слід зазначити, що в опублікованих працях з економіки (табл. 3.1) спостерігається нечіткість у розмежуванні сутності та змісту самостійних аналогів поняття "ризик", таких, як невизначеність, непевність, небезпека, імовірність, наслідок подій тощо. Крім того, поняття "ризик" не лише асоціюється з багатозначними словами "невизначеність", "непевність", "імовірність", а й "...часто вживається як їх субстанція, синонім, тобто як взаємозамінне поняття" [194]. Отже, виникає необхідність формування єдиного, найбільш повного визначення "ризик" та чіткого відокремлення спорідненої з ризиком термінології.

Вищепереліканий аналіз праць науковців дозволяє візуально зобразити сфери переходу і перетину понять невизначеності, непевності та ризику (рис. 3.1).

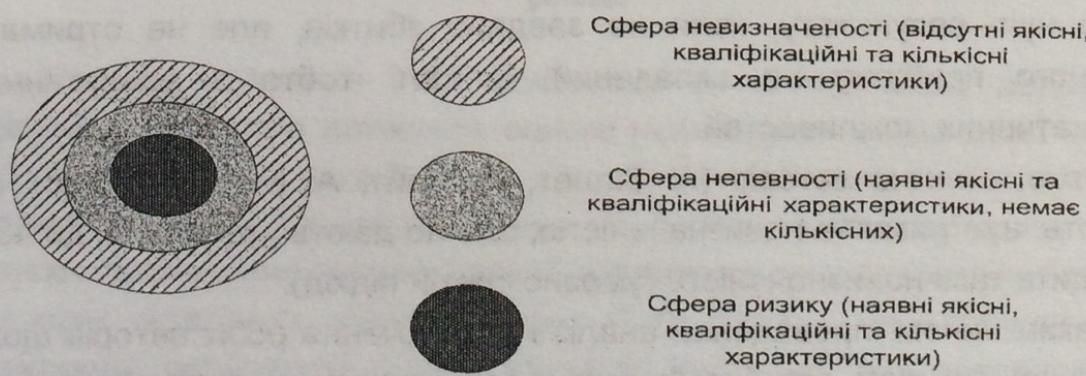

Рис. 3.1. Візуальне відображення співвідношення сфер "невизначеності", "непевності" та "ризику"

Ще одна проблема, з якою стикаються сучасні економісти, – це наявність принципово різних точок зору щодо визначення терміна "ризик" (див. табл. 3.1).

Більшість авторів (Ю. Масленченков, Ю. Тронін, В. Вяткін, М. Хохлов, П. Кох, В. Вітлінський, С. Наконечний, О. Шарапов, І. Балабанов, Л. Романенко, А. Коротеєва, В. Балюк, А. Яцура, О. Маркова, І. Оленко, А. Рогов, О. Матросов) дотримуються підходу, згідно з яким ризик – це така економічна категорія, що призводить до: "... втрати або неуспіху"; "...фінансових втрат"; "...до збитків"; "...можливої небезпеки втрат..." тощо. Тобто трактування економічної сутності такого поняття, як "ризик" зводиться до обов'язкової присутності можливого негативного результату якоїсь діяльності (умовно перший підхід).

Специфіка економічного аспекту пов'язана з тим, що ризик, незважаючи на очікуваний фінансовий вигравш, ототожнюється з ймовірним матеріальним збитком, зумовленим реалізацією обраного господарського, організаційного чи технічного рішення або несприятливим впливом навколошнього середовища, що включає зміну ринкових умов, форс-мажорні обставини тощо.

До другого підходу відносяться автори (В. Боровкова, П. Bras, В. Гранатуров, О. Єгорова, О. Івасенко), які під "ризиком" розуміють: "...імовірність настання кожного з можливих наслідків"; "...несприятливі (або, навпаки, сприятливі) наслідки..."; "...як до позитивних, так і негативних наслідків" тощо. Отже, в економічну сутність поняття "ризик" вони закладають можливі як негативні, так і позитивні наслідки якоїсь дії.

Банківські ризики належать до спекулятивних, що пояснюється очікуванням імовірного позитивного чи негативного результату або так званого нуль-результату, коли не завдано збитків, але не отримано очікуваного прибутку на вкладений капітал, тобто з урахуванням альтернативних можливостей.

Отже, є низка авторів (А. Віллет, Ф. Найт, А. Бєляков тощо), які вважають, що "ризик" є невизначеністю, але не дають уточнення, до чого призводить така невизначеність (умовно третій підхід).

Таким чином, проведений аналіз і дослідження робіт авторів щодо економічної сутності терміна "ризик" довів існування великої кількості визначень, які умовно об'єднали у три підходи. Але для того щоб надати

свій науково обґрунтований погляд стосовно цього поняття, скористаємося стандартною методикою в галузі суспільних наук, що базується на аналізі текстових масивів – контент-аналізі. Контент-аналіз – формалізований метод якісно-кількісного аналізу текстової і графічної інформації, тобто переведення інформації, що вивчається, в кількісні показники та її статистична обробка. Вхідні дані для проведення цього аналізу наведені в табл. 3.1.

Враховуючи питому вагу та частоту згадування кожного зі складових елементів визначення побудуємо абстрактну модель змістового складу визначення поняття "ризик" (рис. 3.2).

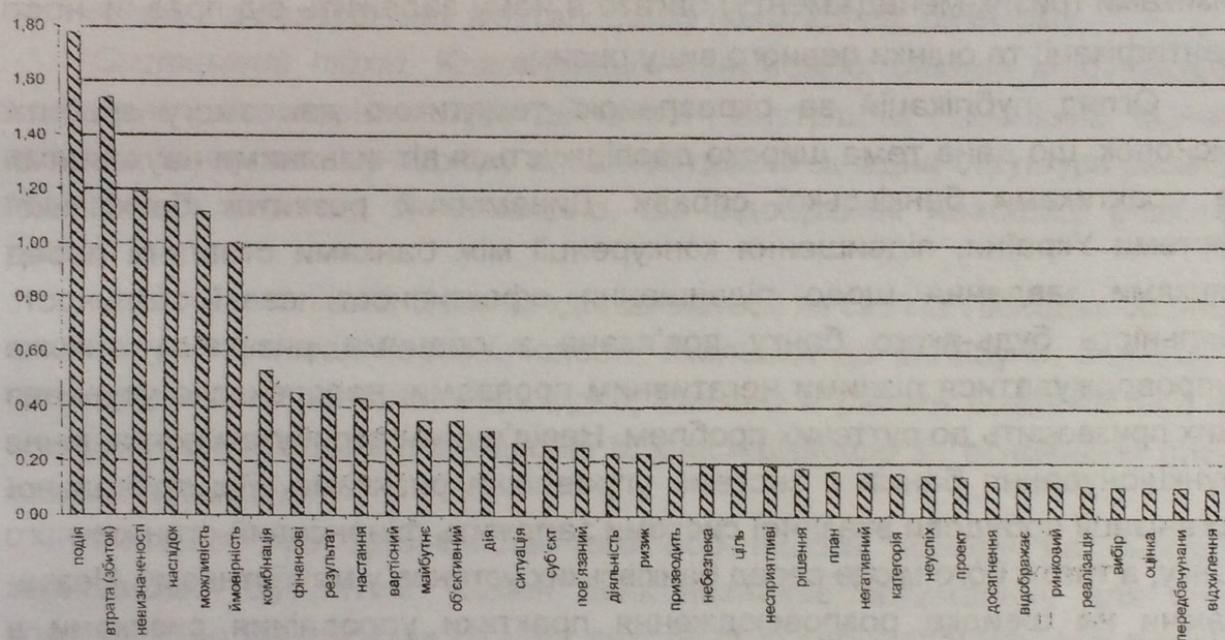

Рис. 3.2. Абстрактна модель змістового складу визначення поняття "ризик"

Числове значення 0,33 приймаємо за нижню межу доцільності, оскільки вага одного елемента одного найменшого визначення складає 0,33 (визначення 2 в табл. 3.1). Усі елементи із вагою менше 0,33 не беремо до уваги. За результатами абстрактного моделювання, запропонуємо трактування терміна "ризик", використовуючи переважну більшість значимих складових елементів (рис. 3.2): *Ризик* – це вартісний вираз об'єктивної імовірності події, результат настання якої заздалегідь не визначений і наслідки можуть у майбутньому привести до фінансових втрат (збитків).

Отже, ризик – це подія, яка може відбутися, а може й не відбутися. Результати таких подій можуть бути як негативними (шкода, збитки), так і позитивними (прибуток, дохід).

Виходячи з того, що прийняття ризиків – основа банківської діяльності, банки мають успіх тоді, коли прийняті ними ризики розумні, контролювані і знаходяться в межах їх фінансових можливостей і компетенцій. Повністю уникнути ризиків неможливо, проте ними можна і потрібно свідомо управляти з урахуванням того, що всі види ризиків взаємопов'язані та їх рівень постійно змінюється під впливом динамічного зовнішнього й внутрішнього середовища. Ефективність управління ризиками (риск-менеджменту) багато в чому залежить від правильності ідентифікації та оцінки певного виду ризику.

Огляд публікацій за окресленою тематикою дає змогу зробити висновок, що дана тема широко досліджується вітчизняними науковцями та практиками банківської справи. Динамічний розвиток банківської системи України, підвищення конкуренції між банками ставлять перед банками завдання щодо підвищення ефективності своєї діяльності. Діяльність будь-якого банку пов'язана з певними ризиками і може супроводжуватися різними негативними проявами, несвоєчасне усунення яких призводить до суттєвих проблем. Невід'ємним атрибутом покращення функціонування банків є система управління ризиками. Від правильної організації побудови вказаної системи залежить фінансовий стан кожного банку, а також його місце серед банківських установ у майбутньому. Незважаючи на швидке розповсюдження практики управління ризиками в банках, існує багато класифікацій банківських ризиків, що ускладнює чітке визначення виду ризику, а тим самим і вибір шляхів управління ним.

Проблеми класифікації ризиків банківської діяльності розглядалися такими вітчизняними вченими, як І. Балабанов [10], В. Глущенко [57], А. Граділь [57], Є. Матрос [137], Л. Примостка [180] та ін. Згадані вчені-економісти зробили вагомий внесок у дослідження даної тематики, концентруючи увагу на підходах до класифікації банківських ризиків за певною сукупністю ознак, які визначали принципи класифікації. Але деякі теоретичні питання щодо виділення ознак класифікації ризиків банківської діяльності та їх різновидів залишились невирішеними в повній мірі і потребують подальшого уточнення та групування.

Оскільки ефективність функціонування банків залежить від ступеня визначеності ризику та правильного віднесення його до певної групи, доцільно дослідити види й принципи класифікації банківських ризиків, та ознаки, за якими ризики об'єднуються у групи.

Існує безліч різних класифікацій банківських ризиків, які умовно можна об'єднати у такі підходи.

Видовий підхід полягає у класифікації банківських ризиків залежно від сфери, де внаслідок настання даних ризиків банк несе певний збиток, тобто критерієм побудови такої класифікації є можливі причини банкрутства банку.

Ваговий підхід. Банківські ризики класифікуються залежно від їх питомої ваги в резервному капіталі банку (капіталі під ризиком).

Системний підхід. Класифікація банківських ризиків відбувається відповідно до основних видів діяльності, внутрішніх і зовнішніх бізнес-процесів банку, такому підходу властива доволі складна структура ризиків, пов'язана з високою деталізацією, що відображає найбільш ризикові позиції банку.

Факторний підхід. Банк представляється як суб'єкт господарювання, що операє в умовах невизначеності, схильний до впливу як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, відповідно, банківські ризики розділяються на зовнішні і внутрішні, з подальшою їх класифікацією за основними ризиковими чинниками.

Питання про доцільність того або іншого підходу на сьогодні залишається відкритим. Кожен банк визначає оптимальну для себе класифікацію банківських ризиків виходячи зі своїх специфічних реалій. Головною проблемою при цьому є побудова науково аргументованої класифікації.

Автори вважають, що найбільш оптимальним варіантом для класифікації ризиків банківської діяльності є факторний підхід.

Таким чином, проведені дослідження робіт авторів щодо класифікації ризиків банківської діяльності дозволили нам запропонувати власну класифікацію, в основу якої покладені три основоположні ознаки класифікації.

Перш за все важливо розрізняти банківські ризики залежно від їх рівня, отже, банківський ризик – це не тільки ризик окремо взятого банку, а й їх сукупність за банківською системою взагалі, звідси – перша ознака класифікації банківських ризиків: їх розподіл на мікро- та макрорівень.

До ризиків макрорівня належать такі, виникнення яких обумовлене змінами у зовнішньому щодо банку середовищі і безпосередньо не пов'язані з результатами його діяльності. Особливе місце посідають політичні, правові, соціальні та економічні ризики, виникнення яких обумовлене загостренням економічної кризи в країні, політичною нестабільністю, забороною або обмеженнями на перерахування коштів за кордон, консолідацією боргів, уведенням ембарго, відміною імпортних ліцензій, війнами, змінами в законодавстві тощо.

До мікрорівня належать ризики, що виникають безпосередньо в процесі діяльності банку і обумовлені кількістю його клієнтів, партнерів, зв'язків, спектром банківських операцій та послуг. Така ознака тісно переплітається з прийнятим у класифікаціях інших авторів розподілом ризиків на внутрішні і зовнішні.

Відповідно до другої ознаки розділимо банківські ризики на первинні і вторинні. До первинних банківських ризиків віднесемо такі, виникнення яких прямо і безпосередньо призводить до фінансових втрат банку. Прикладом таких ризиків можуть бути кредитний або відсотковий ризики. До вторинних віднесемо такі, які безпосередньо до фінансових втрат не призводять, проте до таких втрат можуть привести наслідки їх виникнення. До таких, зокрема, віднесемо ризик втрати репутації або демографічний.

Третя ознака запропонованої класифікації банківських ризиків буде пов'язана з можливістю їх математичного моделювання. Ризики, для яких на даному етапі розвитку економічної науки існують алгоритмізовані підходи (зазвичай математичні моделі), що дозволяють розрахувати ймовірності і результати їх виникнення, назовемо такими, що моделюються. Ризики, для яких на даному етапі такі моделі відсутні, або не можуть бути створені взагалі, виділимо як такі, що не моделюються. Ймовірність і результати виникнення останніх можна лише передбачити на основі досвіду чи інтуїції банківських працівників або за результатами моніторингу подібних банківських операцій у минулому.

У табл. 3.2 наведено характеристику кожної групи класифікації та перелік ризиків, які відносяться до тієї чи іншої групи.

Таблиця 3.2

**Класифікація ризиків банківської діяльності у тримірному просторі
ознак**

Рівень ризику	Спроможність до моделювання	Первинні	Вторинні
Мікрорівневі	ті, що моделюються	<ul style="list-style-type: none"> • кредитний • інвестиційний • депозитний • розрахунковий • ризик зміни ресурсної бази банку 	<ul style="list-style-type: none"> • платоспроможності • ліквідності • операційний • ризик впровадження нових банківських продуктів
	ті, що не моделюються	<ul style="list-style-type: none"> • ризик трансакції • ризик несанкціонованого проникнення 	<ul style="list-style-type: none"> • ризик втрати репутації • ризик втрати конкурентоспроможності • ризик зловживань • документарний
Макрорівневі	ті, що моделюються	<ul style="list-style-type: none"> • відсотковий • валютний • інфляційний • фондовий 	<ul style="list-style-type: none"> • демографічний • стратегічний
	ті, що не моделюються	<ul style="list-style-type: none"> • ринковий 	<ul style="list-style-type: none"> • політичний • соціально-економічний • форс-мажорний • правовий • юридичний • економічний

На думку авторів, запропонована класифікація має перевагу над іншими відомими класифікаціями, тому що дозволяє класифікувати усі банківські ризики системно і за одним й тим же набором ознак.

Отже, підбиваючи підсумки класифікації та визначення ризиків, наголосимо, що комплекс дій із ризик-менеджменту має на меті забезпечити досягнення таких цілей: ризики мають бути зрозумілими та усвідомленими; рішення з прийняття ризику мають відповідати стратегічним завданням діяльності банку; рішення з прийняття ризику мають бути конкретними й чіткими; очікувана дохідність має компенсувати прийнятий

ризик. З розвитком фінансових систем спектр ризиків розширюється. Управління ними, зважаючи на масштаби фінансово-кредитних операцій, багатовекторний набір фінансових інструментів та швидкість здійснення трансакцій, стало однією з проблем керівництва, налаштованого на успішну діяльність банку. Всебічне врахування впливу розглянутих видів ризиків значною мірою сприятиме підвищенню ефективності банківських операцій, допоможе достойно виходити із кризових ситуацій у банківській діяльності та обумовлюватиме стабільність функціонування банківських установ.

З-поміж усієї сукупності ризиків (табл. 3.3), притаманних діяльності банківських установ, доцільно виділити, насамперед, кредитні ризики, які, на думку багатьох вчених та практиків, є визначальними у діяльності банків, оскільки кредитування – пріоритетна функція банків, а неповернення кредитів завдає їм великих збитків і є однією з найвагоміших причин банкрутства банківських установ. Схожа оцінка значущості кредитного ризику в діяльності кредитних організацій простежується і в роботах російських економістів.

Таблиця 3.3
Ступінь пріоритетності категорій ризику

№ п/п	Категорія ризику	Банківська система в цілому	Найкрупніші банки	Великі банки	Середні банки	Невеликі банки
1	Кредитний ризик	8,65	8,71	9,43	8,17	7,67
2	Ризик ліквідності	7,70	7,86	8,29	7,00	7,33
3	Ризик зміни процент- ної ставки	5,78	5,57	6,14	6,83	3,33
4	Ринковий ризик	5,04	4,71	5,43	5,83	3,33
5	Валютний ризик	5,57	4,71	6,57	6,17	4,00
6	Операційно- технологічний ризик	4,70	4,86	4,43	5,33	3,67
7	Ризик репутації	4,06	5,29	3,43	4,17	4,33
8	Юридичний ризик	4,30	4,00	3,43	4,67	6,33
9	Стратегічний ризик	4,96	5,43	3,71	5,67	5,33

Проблематика кредитних ризиків не була актуальною для планової адміністративно-командної економіки радянського періоду, тому вітчизняні вчені зіштовхнулися з необхідністю її вирішення лише з розвитком і становленням ринкової економіки. У зв'язку з цим очевидним є дефіцит наукових досліджень українських аналітиків і практиків банківської справи з даної проблематики, нерозроблених як у методологічному, так і в прикладному аспекті.

На даний час велика кількість операцій комерційних банків пов'язана з кредитуванням, саме зі збільшенням обсягів фінансування кредитних установ дедалі актуальнішою є проблема адекватності оцінки ризиків, пов'язаних зі здійсненням таких операцій. Тому неправильна оцінка ризику, що притаманний позичальнику, може привести до кризи кредитної установи. А отже, треба зробити більший акцент на кредитному ризику.

У сучасній економічній літературі існує багато визначень кредитних ризиків, однак за своєю суттю вони тотожні між собою і будуються здебільшого за єдиною схемою, відображають, по суті, єдиний підхід вітчизняних та зарубіжних практиків і науковців до визначення, кредитних ризиків у банківській діяльності, який пов'язують із неспроможністю контрагента виконати свої фінансові зобов'язання. Використовуючи контент-аналіз і враховуючи питому вагу та частоту згадування кожного з складових елементів визначення, побудуємо абстрактну модель змістового складу визначення поняття "кредитний ризик".

Використовуючи той же самий метод, що і при дослідженні поняття "ризику" та ті ж критерії відбору, отримаємо: *кредитний ризик* – це ризик, пов'язаний з можливою несплатою кредитором (контрагентом) боргу перед банком (як основного кредиту так і процентів за ним), невиконання або виконання не в повному обсязі інших зобов'язань, передбачених угодою позичання, в результаті чого виникає ймовірність фінансових втрат. Умови виникнення ризиків у процесі банківського кредитування відображені на рис. 3.3.

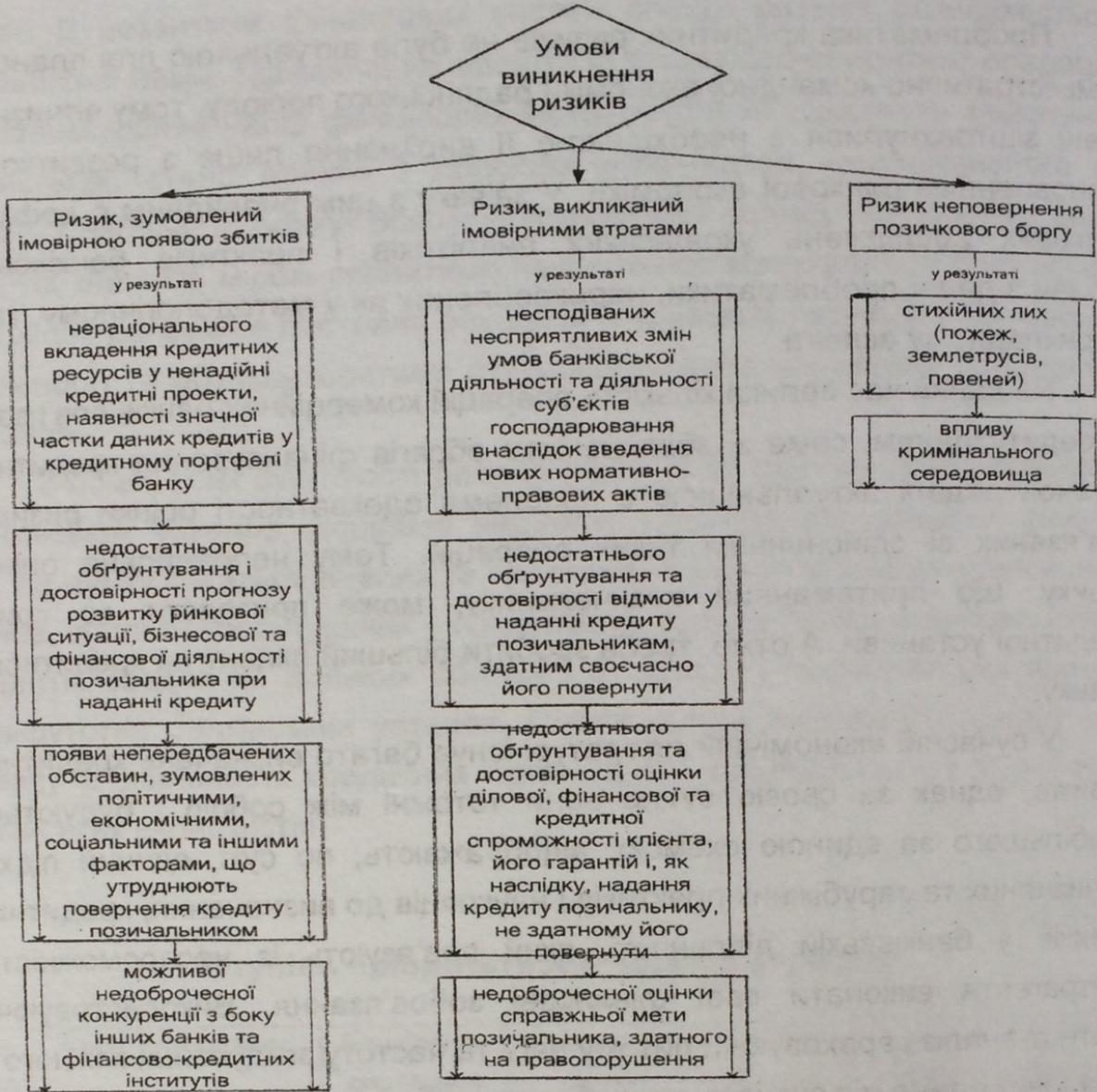

Рис. 3.3. Умови виникнення ризиків у банківському кредитуванні

Розглядаючи місце і роль кредитних ризиків у контексті банківської діяльності, підкреслимо, що банківські витрати через недооцінку впливу кредитних ризиків на результати діяльності банківських установ можуть мати масштабний прояв унаслідок:

- втрати репутації банку, оскільки велика кількість прострочених та неповернених кредитів зменшить довіру вкладників та інвесторів до банку, а також зумовить посиленій нагляд НБУ за діяльністю цієї банківської установи;
- замороження грошових засобів у неприбуткових активах;
- прийняття рішень про кредитування на основі недостовірної, неадекватної та неповної інформації;

- підвищення можливості втрати банком кваліфікованих кадрів та зниження якості надання банківських послуг у зв'язку із зменшенням можливостей стимулювання їх праці в умовах зниження прибутковості кредитної діяльності банку;
- збільшення адміністративних витрат банку при кредитуванні, оскільки проблемні кредити потребують непродуктивної праці персоналу кредитного управління в банку;
- існування грошових втрат за кредитною угодою внаслідок коливання валютних курсів (якщо кредит виданий в іноземній валюті чи контрагент банку здійснює свою діяльність у співпраці з іноземними партнерами) у період між укладенням угоди і фактичними розрахунками за нею;
- видачі керівництвом "великих" за обсягом кредитів інсайдерам чи особам, що пов'язані з банком, без достатнього забезпечення;
- втрати капіталу банку у зв'язку з падінням ринкової ціни його акцій, що також може бути спричинене видачею великої кількості "рисикованих" кредитів.

3.2. Оцінка кредитного ризику банку на основі дискримінантних моделей і дерев класифікації

З метою стимулювання розвитку банківської системи України та підвищення прибутковості діяльності вітчизняних банків необхідним є активне використання нових кредитних інструментів. При цьому важливим моментом є мінімізація ризикованості кредитних операцій, що може бути досягнуто за умов ефективного управління кредитним портфелем та якісної оцінки кредитоспроможності позичальників. Достовірність оцінки істотно впливає як на результати конкретних угод, так і на ефективність кредитної діяльності банку у цілому. Точність оцінки важлива і для позичальників, адже від неї залежить рішення про надання кредиту та про можливий його обсяг.

Більшість банків України здійснюють оцінку кредитоспроможності позичальників на основі методики, запропонованої НБУ, з тими чи іншими відмінностями. Проте вони не дають об'єктивного комплексного уявлення про дійсний фінансовий стан клієнта через різноспрямованості деяких показників і мають низку недоліків:

1. Експертні оцінки носять здебільшого суб'єктивний характер і тому не завжди точні.

2. Більшість експертних оцінок ґрунтуються на дистанційному аналізі, тому можливі помилкові спостереження.

3. Ефективність експертизи залежить від частоти її проведення.

4. Оцінка кредитоспроможності має здебільшого формальний, епізодичний характер.

5. Рішення, що приймається, багато в чому залежить від експерта банку. Його досвід, знання, інтуїція, емоційний стан, особисті пристрасті, принциповість впливають на результат.

Також, крім кількісних показників оцінки кредитоспроможності позичальників, банкам необхідно враховувати й суб'єктивні фактори, які істотно впливають на результати їх діяльності. Такий вплив обумовлений наступними причинами:

- недосконалість законодавчої бази та сучасного оподаткування, що змушує підприємства працювати частково в тіньовій економіці;

- істотний вплив зовнішнього середовища на діяльність підприємств.

Дослідження теоретичних проблем управління кредитним портфелем та оцінки ризику неповернення банківських позик присвячено багато робіт вітчизняних авторів, а саме: Берегової Г. І. [22], Бондаренко О. М. [30], В. Вітлінського [47], С. Онікієнко [162], Л. Примостки [179], О. Терещенко [207], Я. Чайковського [224] та ін.

Однак, незважаючи на значну кількість робіт, існує потреба у формуванні аналітичного інструментарію оцінки кредитних ризиків, які б ураховували специфіку діяльності вітчизняних банків.

Метою даного підрозділу є адаптація та удосконалення методик оцінки кредитоспроможності потенційних позичальників – юридичних осіб – на основі побудови дискримінантних моделей і дерев класифікацій.

Побудова дискримінантної моделі оцінки кредитоспроможності позичальника розпочинається із селекції незалежних змінних – підбору певної комбінації показників для багатофакторної лінійної дискримінантної функції. Проблема полягає в тому, щоб вибрати із широкого спектра показників ті з них, які дають змогу зробити найбільш кваліфіковані висновки щодо потенційної фінансової стійкості підприємства. З цією метою слід скористатися такими критеріями відбору фінансових індикаторів [22]:

- мінімальний рівень мультиколінеарності (кореляційного зв'язку між окремими показниками);
- кожен із показників має репрезентувати певну групу індикаторів, що характеризують той чи інший параметр фінансового стану підприємства;
- значення показників суттєво коливається в разі відповідних змін фінансового стану підприємства (максимізація відношення міжгрупової варіації залежної змінної до внутрішньогрупової варіації);
- показники повинні відображати реальний фінансовий стан підприємства (критерій об'єктивності).

Враховуючи ці фактори, запропоновано використання в моделі показників, наведених у табл. 3.4

Таблиця 3.4
Показники фінансової стійкості позичальника

Показник	Розрахунок	Розрахунок за фінансовою звітністю
Коефіцієнт покриття	Поточні активи / Короткострокові зобов'язання	(р. 260 Ф.1) / (р. 620 Ф.1)
Коефіцієнт ліквідності	Ліквідні активи / Поточні зобов'язання	(Σр. 150 – р. 240) / (р. 620 Ф.1)
Коефіцієнт фінансового левериджу	Зобов'язання / Власний капітал	(р. 480 Ф.1 + р. 620 Ф.1) / (р. 380 Ф.1)
Коефіцієнт фінансової залежності	1 - $\frac{\text{Капітал}}{\text{Активи}}$	1 - (р. 380 Ф.1) / (р. 280 Ф.1)
Рентабельність активів	Чистий прибуток / Активи	(р. 220 Ф.2) / (р. 280 гр.4 Ф1)
Рентабельність продажів	Чистий прибуток / Чистий дохід	(р. 220 Ф.2) / (р. 35 Ф.2)
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Чистий дохід / Середня дебіторська заборгованість	(р. 35 Ф.2) / $\frac{1}{2}$ (р. 160 гр3 Ф.1 + р. 160 гр4 Ф.1)

Розрахунок коефіцієнтів за кожним позичальником здійснено на основі інформації, яка подана у фінансовій звітності. Запропоновані коефіцієнти необхідно перевірити на наявність кореляційного зв'язку між ними. Основні завдання кореляційного аналізу полягають у дослідженні щільності взаємозв'язку між двома або більше випадковими величинами, а регресійного аналізу – у визначенні форми цього зв'язку, обчисленні параметрів рівняння регресії та перевірці статистичних гіпотез щодо значущості параметрів моделі та адекватності моделі в цілому.

Результати розрахунку наведені в табл. 3.5 та табл. 3.6.

Таблиця 3.5
Коефіцієнти парної кореляції (підприємства групи X)

Показник	Кп	Кл	Кфл	Кфз	Ra	Rn	Коб д.з.
Кп	1						
Кл	0,884764	1					
Кфл	-0,4812535	-0,4056541	1				
Кфз	-0,7372501	-0,6195452	0,484565	1			
Ra	0,305249	0,1115547	-0,5451212	0,1899654	1		
Rn	0,9096717	0,9585356	-0,3915436	-0,481307	0,3427001	1	
Коб д. з.	-0,5108499	-0,3266417	-0,0299559	0,832509	0,4751041	-0,201359	1

Таблиця 3.6
Коефіцієнти парної кореляції (підприємства групи Y)

Показник	Кп	Кл	Кфл	Кфз	Ra	Rn	Коб д.з.
Кп	1						
Кл	0,8365587	1					
Кфл	-0,3453451	-0,5704163	1				
Кфз	-0,6829815	-0,9050788	0,5085979	1			
Ra	0,3830707	0,4026837	-0,3856125	-0,5325416	1		
Rn	-0,3615162	0,095026	-0,6245083	-0,2411811	0,3749819	1	
Коб д. з.	0,082891	-0,2367669	0,8902896	0,1702374	-0,1698963	-0,7982036	1

Даний аналіз показує, що існує коленіарність між показником ліквідності та коефіцієнтом покриття (значення дорівнює 0,8365587 для підприємств групи Y та 0,884764 для підприємств групи X), проте вилучати один з показників недоцільно, хоча треба враховувати цю тенденцію.

Виникає кореляція між коефіцієнтом покриття та рентабельністю продажів, але це спостерігається лише у групи X, що дозволяє зробити висновок про її випадковий характер, і у вилученні коефіцієнтів теж немає потреби.

Побудуємо семифакторну дискримінантну модель з використанням вищезазначених коефіцієнтів за наступним алгоритмом.

1. Формування матриці X та Y за такою формою:

$$X = \begin{pmatrix} x_{11} & x_{12} & x_{13} & x_{14} & x_{15} & x_{16} & x_{17} \\ x_{21} & x_{22} & x_{23} & x_{24} & x_{25} & x_{26} & x_{27} \\ x_{31} & x_{32} & x_{33} & x_{34} & x_{35} & x_{36} & x_{37} \\ x_{41} & x_{42} & x_{43} & x_{44} & x_{45} & x_{46} & x_{47} \\ x_{51} & x_{52} & x_{53} & x_{54} & x_{55} & x_{56} & x_{57} \\ x_{61} & x_{62} & x_{63} & x_{64} & x_{65} & x_{66} & x_{67} \\ x_{71} & x_{72} & x_{73} & x_{74} & x_{75} & x_{76} & x_{77} \end{pmatrix}, \quad (3.1)$$

де x_{1j} – коефіцієнт покриття (K_p);

x_{2j} – коефіцієнт ліквідності (K_l);

x_{3j} – коефіцієнт фінансового левериджу;

x_{4j} – коефіцієнт фінансової залежності ($K_{\phi l}$);

x_{5j} – коефіцієнт рентабельності активів (R_a);

x_{6j} – коефіцієнт рентабельності продажу (R_p);

x_{7j} – коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості ($K_{об. дз}$).

$$Y = \begin{pmatrix} y_{11} & y_{12} & y_{13} & y_{14} & y_{15} & y_{16} & y_{17} \\ y_{21} & y_{22} & y_{23} & y_{24} & y_{25} & y_{26} & y_{27} \\ y_{31} & y_{32} & y_{33} & y_{34} & y_{35} & y_{36} & y_{37} \\ y_{41} & y_{42} & y_{43} & y_{44} & y_{45} & y_{46} & y_{47} \\ y_{51} & y_{52} & y_{53} & y_{54} & y_{55} & y_{56} & y_{57} \\ y_{61} & y_{62} & y_{63} & y_{64} & y_{65} & y_{66} & y_{67} \\ y_{71} & y_{72} & y_{73} & y_{74} & y_{75} & y_{76} & y_{77} \end{pmatrix}, \quad (3.2)$$

де y_{1j} – коефіцієнт покриття (K_p);

y_{2j} – коефіцієнт ліквідності (K_l);

y_{3j} – коефіцієнт фінансового левериджу;

y_{4j} – коефіцієнт фінансової залежності ($K_{\phi l}$);

y_{5j} – коефіцієнт рентабельності активів (R_a);

y_{6j} – коефіцієнт рентабельності продажу (R_p);

y_{7j} – коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості ($K_{об. дз}$).

Далі здійснюється розподіл позичальників на дві групи: X – без простроченої заборгованості (табл. 3.7) та Y – з простроченою заборгованістю (табл. 3.8).

Таблиця 3.7

Підприємства групи X (без залежності)

Коефіцієнт	Підприємства						Сума	Середнє
	A	Б	В	Г	Д	Е		
Kп	1,03	1,65	1,09	3,79	6,82	0,91	15,29	2,548333333
Кл	0,23	1,52	0,23	0,49	6,69	0,39	9,55	1,591666667
Кфл	19,01	0,16	8,67	0,3	0,03	1,36	29,53	4,921666667
Кфз	0,95	0,14	0,9	0,23	0,03	1,36	3,61	0,601666667
Rа	0,01	0,01	0,07	0,11	0,09	0,13	0,42	0,07
Rн	0,01	0,01	0,03	0,06	0,38	0,06	0,55	0,091666667
Коб д. з.	7,83	5,76	25,68	0	5,48	48,71	93,46	15,57666667

Таблиця 3.8

Підприємства групи Y (із залежністю)

Коефіцієнт	Підприємства						Сума	Середнє
	Ж	З	I	К	Л	М		
Kп	5,3	0,89	1,66	0,6	2,71	0,34	11,5	1,916666667
Кл	1,8	0,19	1,49	0,45	0,95	0,3	5,18	0,863333333
Кфл	0,13	56,19	0,4	6,37	0,09	3,74	66,92	11,15333333
Кфз	0,12	0,98	0,28	0,81	0,9	0,79	3,88	0,646666667
Rа	0,76	0	0,26	0,8	0,01	0,09	1,92	0,32
Rн	0,16	0	0,51	0,51	0,18	0,37	1,73	0,288333333
Коб д. з.	39,54	90,4	0	3,73	0,86	5,6	140,13	23,355

2. Визначення для матриць вхідних даних X та Y оцінки векторів середніх значень $\bar{x}$ та $\bar{y}$ за формулами [112]:

$$\bar{x}_i = \frac{\sum_{j=1}^{n_1} x_{ij}}{n_1}, \quad (3.3)$$

де n_1 – кількість позичальників сукупності X;

x_{ij} – відповідні коефіцієнти (строки матриці);

$$\bar{y}_i = \frac{\sum_{j=1}^{n_2} y_{ij}}{n_2}, \quad (3.4)$$

де n_2 – кількість позичальників сукупності Y;

y_{ij} – відповідні коефіцієнти (строки матриці).

Таким чином:

$$\bar{x} = \begin{pmatrix} 2,5483333 \\ 1,59166667 \\ 4,92166667 \\ 0,60166667 \\ 0,07 \\ 0,09166667 \\ 15,5766667 \end{pmatrix}; \quad \bar{y} = \begin{pmatrix} 1,91666667 \\ 0,86333333 \\ 11,15333333 \\ 0,64666667 \\ 0,32 \\ 0,28833333 \\ 23,355 \end{pmatrix}.$$

3. Обчислення коваріаційної матриці S_x та S_y (табл. 3.9 та табл. 3.10).

Таблиця 3.9
Коефіцієнти коваріації між змінними для підприємств групи X

Коефіцієнт	Кп	Кл	Кфл	Кфз	Ra	Rn	Коб д.з.
Кп	4,6186806						
Кл	4,4161361	5,3940139					
Кфл	-7,2297472	-6,5857028	48,863047				
Кфз	-0,7825139	-0,7106361	1,6728639	0,243913889			
Ra	0,0303	0,0119667	-0,176	0,004333333	0,0021333		
Rn	0,2552528	0,2906639	-0,3573528	-0,031036111	0,0020667	0,0170472	
Коб д. з.	-18,484572	-12,772761	-3,5255778	6,922522222	0,3694667	-0,4426444	283,47469

За результатами розрахунку будуємо коваріаційні матриці (S_x та S_y) шляхом симетричного заповнення порожніх клітин.

Таблиця 3.10
Коефіцієнти коваріації між змінними для підприємств групи Y

Коефіцієнт	Кп	Кл	Кфл	Кфз	Ra	Rn	Коб д. з.
Кп	13,73371						
Кл	5,8084286	2,5986857					
Кфл	55,217086	23,448929	733,04731				
Кфз	3,4699224	1,5556429	24,9525	1,370755102			
Ra	2,0657367	0,9163286	8,6717	0,583540816	0,4104694		
Rn	1,5915184	0,7714286	7,7842714	0,558020408	0,3029776	0,2853959	
Коб д. з.	141,01876	57,658871	1306,918	47,79603878	21,264853	16,335984	2599,5988

Таким чином, отримаємо наступні матриці:

$$S_x = \begin{pmatrix} 4,6186806 & 4,416136 & -7,229747 & -0,782514 & 0,0303 & 0,255253 & -18,48457 \\ 4,4161361 & 5,394014 & -6,585703 & -0,710636 & 0,011967 & 0,290664 & -12,77276 \\ -7,2297472 & -6,585703 & 48,86305 & 1,672864 & -0,176 & -0,357353 & -3,525578 \\ -0,782514 & -0,710636 & 1,672864 & 0,243914 & 0,004333 & -0,031036 & 6,922522 \\ 0,0303 & 0,011967 & -0,176 & 0,004333 & 0,002133 & 0,002067 & 0,369467 \\ 0,255253 & 0,290664 & -0,357353 & -0,031036 & 0,002067 & 0,017047 & -0,442644 \\ -18,48457 & -12,77276 & -3,525578 & 6,922522 & 0,369467 & -0,442644 & 283,4747 \end{pmatrix};$$

$$S_y = \begin{pmatrix} 13,73371 & 5,808429 & 55,21709 & 3,469922 & 2,065737 & 1,591518 & 141,0188 \\ 5,808429 & 2,598686 & 23,44893 & 1,555643 & 0,916329 & 0,771429 & 57,65887 \\ 55,21709 & 23,44893 & 733,0473 & 24,9525 & 8,6717 & 7,784271 & 1306,918 \\ 3,469922 & 1,555643 & 24,9525 & 1,370755 & 0,583541 & 0,55802 & 47,79604 \\ 2,065737 & 0,916329 & 8,6717 & 0,583541 & 0,410469 & 0,302978 & 21,26485 \\ 1,591518 & 0,771429 & 7,784271 & 0,55802 & 0,302978 & 0,285396 & 16,33598 \\ 141,0188 & 57,65887 & 1306,918 & 47,79604 & 21,26485 & 16,33598 & 2599,599 \end{pmatrix}.$$

4. Розрахунок незміщеної оцінки сумарної коваріаційної матриці:

$$\hat{S} = \frac{(n_1 S_x + n_2 S_y)}{n_1 + n_2 - 2}; \quad (3.5)$$

$$\hat{S} = \begin{pmatrix} 11,01143 & 6,134739 & 28,7924 & 1,612445 & 1,257622 & 1,108063 & 73,52051 \\ 6,134739 & 4,79562 & 10,11794 & 0,507004 & 0,556977 & 0,637255 & 26,93167 \\ 28,7924 & 10,11794 & 469,1462 & 15,97522 & 5,09742 & 4,456151 & 782,0355 \\ 1,612445 & 0,507004 & 15,97522 & 0,968801 & 0,352724 & 0,316191 & 32,83114 \\ 1,257622 & 0,556977 & 5,09742 & 0,352724 & 0,247562 & 0,183027 & 12,98059 \\ 1,108063 & 0,637255 & 4,456151 & 0,316191 & 0,183027 & 0,181466 & 9,536004 \\ 73,52051 & 26,93167 & 782,0355 & 32,83114 & 12,98059 & 9,536004 & 1729,844 \end{pmatrix}.$$

5. Обчислення вектора оцінки коефіцієнтів дискримінантної функції, який матиме вигляд $\bar{a} = (a_1, a_2, a_3, a_4, a_5, a_6, a_7)^T$ та розраховуватиметься за формулою:

$$\bar{a} = \hat{S}^{-1}(\bar{x} - \bar{y}). \quad (3.6)$$

Спочатку розраховується зворотна матриця $\hat{S}^{-1}$:

$$\hat{S}^{-1} = \begin{pmatrix} 0,712809 & -0,775402 & -0,001208 & -0,26341 & -2,351891 & 1,365591 & -0,002557 \\ -0,775402 & 1,826571 & 0,017732 & 2,803882 & 4,566859 & -9,609319 & -0,038011 \\ -0,001208 & 0,017732 & 0,010555 & 0,001507 & 0,20087 & -0,247826 & -0,005166 \\ -0,26341 & 2,803882 & 0,001507 & 11,66229 & 6,33437 & -26,90896 & -0,153674 \\ -2,351891 & 4,566859 & 0,20087 & 6,33437 & 33,25167 & -40,12117 & -0,210518 \\ 1,365591 & -9,609319 & -0,247826 & -26,90896 & -40,12117 & 99,9531 & 0,464377 \\ -0,002557 & -0,038011 & -0,005166 & -0,153674 & -0,210518 & 0,464377 & 0,005551 \end{pmatrix}.$$

Обчислюється різниця між $\bar{x}$ та $\bar{y}$ як різниця між кожним компонентом відповідних матриць:

$$\bar{x} - \bar{y} = \begin{pmatrix} 2,548333 & -1,916667 \\ 1,591667 & -0,863333 \\ 4,921667 & -11,15333 \\ 0,601667 & -0,646667 \\ 0,07 & -0,32 \\ 0,091667 & -0,288333 \\ 15,57667 & -23,355 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0,631667 \\ 0,728333 \\ -6,231667 \\ -0,045 \\ -0,25 \\ -0,196667 \\ -7,778333 \end{pmatrix}.$$

Шляхом множення $\hat{S}^{-1}$ на $(\bar{x} - \bar{y})$ (перемножається кожний рядок матриці $\hat{S}^{-1}$ на стовбець матриці $\bar{x} - \bar{y}$), отримується вектор $\bar{a}$:

$$\bar{a} = \begin{pmatrix} 0,244187 \\ 1,647659 \\ -0,014986 \\ 6,24541 \\ 1,518843 \\ -16,62015 \\ -0,072061 \end{pmatrix}.$$

6. Знаходження оцінок дискримінантної функції (Z_x та Z_y) за формулами:

$$Z_x = X^T \times \bar{a}; \quad (3.7)$$

$$Z_y = Y^T \times \bar{a}. \quad (3.8)$$

Для цього необхідно транспонувати матриці X та Y , тобто поміняти місцями рядки зі стовпцями. Отримаємо наступний результат:

$$Z_x = 5,563469 + 3,213223 + 3,89324 + 2,334634 + 6,30124993 + 5,028302.$$

$$Z_y = 0,653267 - 0,705553 - 3,478293 - 1,678712 - 4,80813173 - 0,961156.$$

7. Обчислення середніх значень цих показників за формулами:

$$\bar{Z}_x = \frac{\sum_{i=1}^{n_1} Z_i^x}{n_1}; \quad (3.9)$$

$$\bar{Z}_y = \frac{\sum_{i=1}^{n_2} Z_i^y}{n_2}; \quad (3.10)$$

$$\bar{Z}_x = \frac{5,563469 + 3,213223 + 3,89324 + 2,334634 + 6,30124992 + 5,028302}{6} = 4,389019.$$

$$\bar{Z}_y = \frac{0,653267 + (-0,705553) + (-3,478293) + (-1,678712) + 4,80813173 + (-0,961156)}{6} = -0,227053.$$

8. Обчислення межі дискримінації (c), яка є константою, за формулою:

$$c = \frac{(\bar{Z}_x + \bar{Z}_y)}{2}; \quad (3.11)$$

$$c = \frac{4,389019 - 0,227053}{2} = 2,080983.$$

9. Загальний вид дискримінантного рівняння (моделі) наступний:

$$Z = c - a_1 K_n - a_2 K_{\pi} - a_3 K_{\phi\pi} - a_4 K_{\phi\pi} - a_5 R_a - a_6 R_n - a_7 K_{ob.d.z.}. \quad (3.12)$$

За результатами розрахунку отримаємо наступне рівняння:

$$Z = 2,0809833 - 0,244187 \times K_n - 1,647659 \times K_{\pi} + 0,0149864 \times K_{\phi\pi} - 6,2454095 \times K_{\phi\pi} - 1,5188427 \times R_a + 16,620146 \times R_n + 0,0720614 \times K_{ob.d.z.}$$

10. Обчислення значення Z шляхом підстановки розрахованих для кожного позичальника коефіцієнтів у модель:

$$Z_A^x = 2,0809833 - 0,244187 \times 1,03 - 1,647659 \times 0,23 + 0,0149864 \times 19,01 - \dots - 6,2454095 \times 0,95 - 1,5188427 \times 0,01 + 16,620146 \times 0,01 + 0,0720614 \times 7,83 = \dots = -3,482485$$

$$Z_B^x = 2,0809833 - 0,244187 \times 1,65 - 1,647659 \times 1,52 + 0,0149864 \times 0,16 - \dots - 6,2454095 \times 0,14 - 1,5188427 \times 0,01 + 16,620146 \times 0,01 + 0,0720614 \times 5,76 = \dots = -1,13224$$

$$Z_{\text{B}}^x = 2,0809833 - 0,244187 \times 1,09 - 1,647659 \times 0,23 + 0,0149864 \times 8,67 - \dots - 6,2454095 \times 0,9 - 1,5188427 \times 0,07 + 16,620146 \times 0,03 + 0,0720614 \times 25,68 = \dots = -1,812256$$

$$Z_{\text{T}}^x = 2,0809833 - 0,244187 \times 3,79 - 1,647659 \times 0,49 + 0,0149864 \times 0,3 - \dots - 6,2454095 \times 0,23 - 1,5188427 \times 0,11 + 16,620146 \times 0,06 + 0,0720614 \times 0 = \dots = -0,25365$$

$$Z_{\text{D}}^x = 2,0809833 - 0,244187 \times 6,82 - 1,647659 \times 6,69 + 0,0149864 \times 0,03 - \dots - 6,2454095 \times 0,03 - 1,5188427 \times 0,09 + 16,620146 \times 0,38 + 0,0720614 \times 5,48 = \dots = -4,2202666$$

$$Z_{\text{C}}^x = 2,0809833 - 0,244187 \times 0,91 - 1,647659 \times 0,39 + 0,0149864 \times 1,36 - \dots - 6,2454095 \times 1,36 - 1,5188427 \times 0,13 + 16,620146 \times 0,06 + 0,0720614 \times 48,71 = \dots = -2,947318$$

$$Z_{\text{K}}^y = 2,0809833 - 0,244187 \times 5,3 - 1,647659 \times 1,8 + 0,0149864 \times 0,13 - \dots - 6,2454095 \times 0,12 - 1,5188427 \times 0,76 + 16,620146 \times 0,16 + 0,0720614 \times 39,54 = \dots = 1,427717$$

$$Z_3^y = 2,0809833 - 0,244187 \times 0,89 - 1,647659 \times 0,19 + 0,0149864 \times 56,19 - \dots - 6,2454095 \times 0,98 - 1,5188427 \times 0 + 16,620146 \times 0 + 0,0720614 \times 90,4 = 2,786536$$

$$Z_u^y = 2,0809833 - 0,244187 \times 1,66 - 1,647659 \times 1,49 + 0,0149864 \times 0,4 - \dots - 6,2454095 \times 0,28 - 1,5188427 \times 0,26 + 16,620146 \times 0,51 + 0,0720614 \times 0 = \dots = 5,559277$$

$$Z_k^y = 2,0809833 - 0,244187 \times 0,6 - 1,647659 \times 0,45 + 0,0149864 \times 6,37 - \dots - 6,2454095 \times 0,81 - 1,5188427 \times 0,8 + 16,620146 \times 0,51 + 0,0720614 \times 3,73 = \dots = 3,759696$$

$$Z_{\text{JL}}^y = 2,0809833 - 0,244187 \times 2,71 - 1,647659 \times 0,95 + 0,0149864 \times 0,09 - \dots - 6,2454095 \times 0,9 - 1,5188427 \times 0,01 + 16,620146 \times 0,18 + 0,0720614 \times 0,86 = \dots = -2,7271484$$

$$Z_m^y = 2,0809833 - 0,244187 \times 0,34 - 1,647659 \times 0,3 + 0,0149864 \times 3,74 - \dots - 6,2454095 \times 0,79 - 1,5188427 \times 0,09 + 16,620146 \times 0,37 + 0,0720614 \times 5,6 = \dots = -3,04214$$

11. З метою віднесення позичальників до групи X або групи Y, необхідно Z прирівняти до 0 для визначення дискримінантної граници. Тобто, якщо по позичальнику $Z = 0$, це свідчить про п'ятдесятівідсоткову ймовірність того, що за ним виникне прострочена заборгованість по кредиту або відсотків за ним. Якщо $Z < 0$, то ймовірність виникнення заборгованості менша за 50 %, а якщо $Z > 0$ – то вона більша за 50 %.

Таким чином, порівнявши розраховані значення з 0, видно, що всі позичальники, яких віднесено до групи X, відповідають умові своєчасного повернення позики і кредиту по ньому. В групі позичальників Y одне підприємство має від'ємний показник. За цією методикою його фінансова стійкість знаходиться на досить високому рівні та заборгованість за його позикою виникнути не повинна була. Це свідчить про наявність похибки в розрахунках, що могло бути спричинено досить значимою мультиколінеарністю між коефіцієнтами покриття та ліквідності. Крім того, прогнозування за семифакторною моделлю не завжди гарантує 100 % точність. Для підвищення ефективності прогнозу можна збільшити вибірку підприємств або використовувати середній показник між коефіцієнтами, які корелюють між собою.

Помилка прогнозу може бути оцінена інтервалом довіри, який може бути визначений шляхом підстановки в дискримінантну функцію значення коефіцієнта того позичальника, у якого спостерігається найбільше відхилення.

У даному випадку це значення $Z_l^y = -2,7271484$, тому інтервал довіри буде дорівнювати: $\Delta Z(-2,7271484; 0)$.

Отже, з урахуванням похибки отримаємо наступну градацію ймовірностей виникнення простроченої заборгованості:

- якщо для досліджуваного позичальника значення дискримінантної функції $Z < -2,7271484$, то з ймовірністю, близькою до 100 %, відносимо його до групи X, яка не матиме проблем із заборгованістю;

- якщо $-2,7271484 < Z < 0$, то позичальник попадає у розмиту смугу прогнозу, тобто існує 50 % ймовірності віднесення його як до групи X, так і до групи Y;

- якщо $Z > 0$, то ймовірність того, що у позичальника виникне заборгованість за кредитом та за відсотками по ньому, близька до 100 %.

Крім кількісних показників оцінки кредитоспроможності позичальників, банкам необхідно враховувати й суб'єктивні фактори, які істотно впливають на результати діяльності підприємств.

Для побудови моделі, яка б могла оцінювати якісні показники діяльності підприємств, доцільно скористатися методом побудови дерева класифікацій, за допомогою якого можна виявити закономірності віднесення того чи іншого підприємства до класу 1 (підприємств, які не матимуть проблем з погашенням позики та відсотків за нею) або класу 2 (підприємств, які можуть мати проблеми з погашенням позики та відсотків за нею).

Незалежні змінні можуть приймати два значення. Якщо ознака належить даному підприємству, надається 1, якщо ні – 0.

Як незалежні змінні в роботі виділяються:

X1 – надавався кредит раніше (1), чи підприємство кредитується вперше (0);

X2 – виплата позики та відсотків за нею без затримок (1), або з затримками, чи підприємство кредитується вперше (0);

X3 – стійка позиція на ринку (позичальник займає більше 10 % ринку, має постійних клієнтів і постачальників (1) або не досить стійка позиція на ринку (підприємство займає менше 10 % ринку);

X4 – наявність ліквідної застави, якою може виступати нерухоме та рухоме майно, майнові права, гарантії та поруки (1), або застава не досить ліквідна чи взагалі відсутня (0);

X5 – наявність неофіційних гарантів, тобто керівництва банківських установ, або політичних діячів чи інших впливових осіб (1), або їх відсутність (0);

X6 – добра ділова репутація клієнта, яка складається з відгуків про підприємство клієнтів і постачальників, його працівників та інших контрагентів (1), або ділова репутація не досить гарна (0);

X7 – наявність техніко-економічного обґрунтування використання кредитних коштів (1), або його відсутність (0);

X8 – постійне надходження коштів на рахунки клієнта (1), або надходження носять перемінний характер (0);

X9 – наявність ефективного бізнес-плану діяльності підприємства (1), або його відсутність (0);

X10 – рівень заробітної плати на підприємстві менеджерів нижнього ланцюга вище мінімального прожиткового мінімуму (1), або нижче (0).

Для побудови дерева класифікації скористаємося 12 підприємствами, 6 з яких не мали проблем з поверненням позики та відсотків за нею і були віднесені до 1 класу, та 6 підприємств, які мали проблеми з плато-спроможністю і були віднесені до 2 класу.

Матриця з вихідними даними наведена в табл. 3.11.

Таблиця 3.11
Вихідні дані для розрахунку

Підприємства	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	CLASS
А	1	1	0	0	0	1	1	0	1	0	1
Б	1	0	0	1	1	1	0	0	0	1	1
В	0	0	1	1	0	0	0	1	1	0	1
Г	0	0	1	0	1	0	1	0	0	1	1
Д	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	1
Е	1	1	0	1	0	1	0	0	0	1	1
Ж	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	2
З	0	0	0	1	0	1	0	1	1	1	2
І	1	0	1	1	0	0	1	1	0	1	2
К	0	0	0	1	0	1	0	1	1	0	2
Л	1	1	1	1	0	0	0	0	1	0	2
М	1	0	1	1	0	0	1	0	1	1	2

Дерево класифікації зображено на рис. 3.4.

— 1
— 2

Tree 1 layout for CLASS
Num. of non-terminal nodes: 6, Num. of terminal nodes: 7

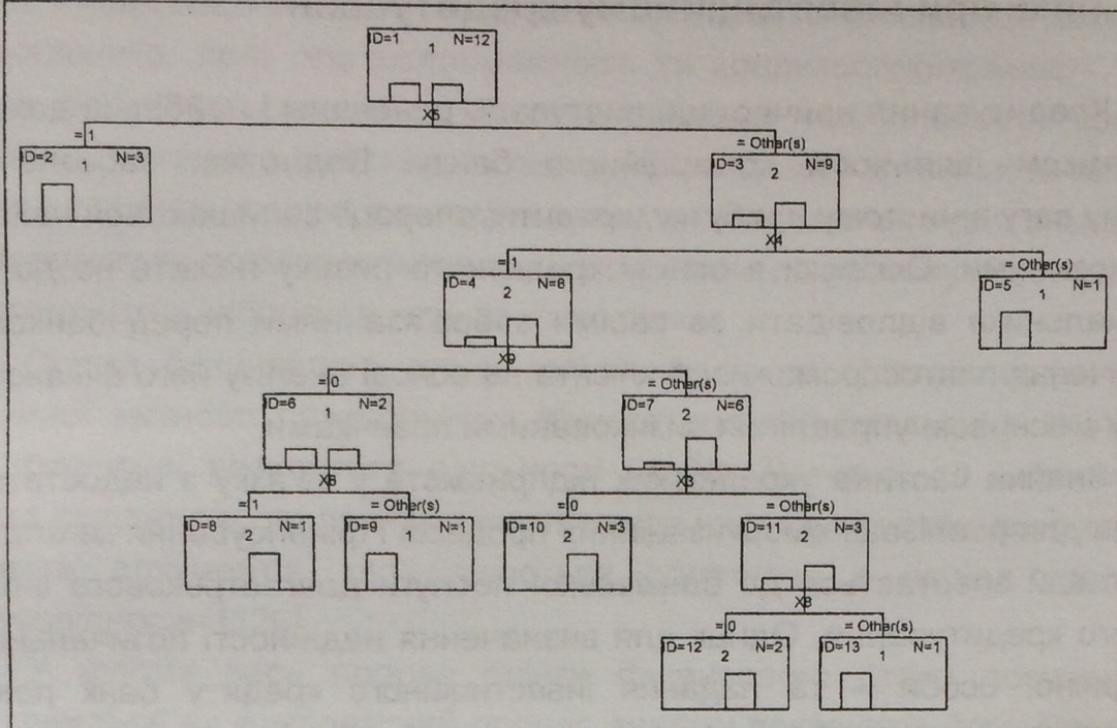

Рис. 3.4. Дерево класифікацій

Запишемо логічні правила, за допомогою яких можна оцінювати потенційних позичальників з метою віднесення їх до 1 чи 2 груп.

$\{(X_5 = 1) \wedge (X_5 = 0) \vee (X_4 = 0) \wedge (X_5 = 0) \vee (X_4 = 1) \vee (X_9 = 0) \vee (X_8 = 0) \wedge (X_5 = 0) \vee (X_4 = 1) \vee (X_9 = 1) \vee (X_3 = 1) \vee (X_8 = 1)\} \rightarrow 1 \text{ клас}$

$\{(X_5 = 0) \vee (X_4 = 1) \vee (X_9 = 0) \vee (X_8 = 1) \wedge (X_5 = 0) \vee (X_4 = 1) \vee (X_9 = 1) \vee (X_3 = 0) \wedge (X_5 = 0) \vee (X_4 = 1) \vee (X_9 = 1) \vee (X_3 = 1) \vee (X_8 = 0)\} \rightarrow 2 \text{ клас}$

При написанні правила " $\wedge$ " означає "або", а " $\vee$ " – "і". Отримане правило може бути використано в методиці оцінки кредитоспроможності потенційних позичальників вітчизняних банків. Дерево класифікації можна будувати за допомогою пакета Statistica. Для цього необхідно запустити модуль "Дерево класифікацій", вибрати змінні ($X_1 - X_{10}$), за якими буде встановлюватися логічна закономірність у даних.

Таким чином, за допомогою побудованої семіфакторної моделі дискримінантної функції може бути спрогнозована вірогідність неповен-нення позичальником основної суми боргу та процентів за ним. Дерево класифікації дозволяє враховувати та оцінювати якісні показники діяльності позичальника. Формування дієвого механізму оцінки кредито-спроможності позичальника надає можливість передбачити ймовірні наслідки видачі позики на результати діяльності банку та вчасно скорегтувати структуру кредитного портфеля.

3.3. Особливості визначення фінансового стану позичальника при інвестиційному кредитуванні

Кредитування найчастіше виступало основним і найбільш дохідним напрямком діяльності комерційного банку. Водночас, забезпечуючи питому вагу в чистому прибутку, кредитні операції залишаються найбільш ризикованими. Оскільки в основі кредитного ризику лежить нездатність позичальника відповісти за своїми зобов'язаннями перед банком, то визначення платоспроможності клієнта на основі аналізу його фінансового стану є основою управління ризикованими позичками.

Значна частина українських підприємств у зв'язку з недостатністю коштів для реалізації амортизаційних процесів і фінансування капітальних інвестицій звертається до банківської послуги довгострокового інвестиційного кредитування. Однак для визначення надійності позичальника – юридичної особи – та надання інвестиційного кредиту банк повинен провести комплексний аналіз фінансово-господарської діяльності потенційного клієнта.

Дослідженням питань оцінки фінансового стану позичальника – юридичної особи, його кредитоспроможності займаються багато вітчизняних і зарубіжних науковців. У першу чергу необхідно звернути увагу на праці таких авторів: В. Балюка, О. Дзюблюка, О. Кравченко, О. Олійника, А. Понессора, О. Тепті, В. Фурика, А. Яцури та ін. [4; 5; 7; 10 – 12].

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних підходів і практичних рекомендацій щодо застосування методичного забезпечення аналізу фінансового стану позичальника – юридичної особи – в системі банківського інвестиційного кредитування.

Відповідно до визначеної мети були поставлені наступні завдання:

- визначити сутність та розглянути основні етапи проведення аналізу фінансового стану позичальника – юридичної особи – в комерційному банку;
- застосувати коефіцієнтний аналіз для визначення фінансового стану об'єкта дослідження ВАТ "Завод "Бермінводи" та визначити вплив результатів на рішення банку відносно здійснення інвестиційного кредитування.

Основною метою проведення аналізу фінансового стану є отримання якісної і максимально повної оцінки господарсько-фінансової діяльності позичальника, його платоспроможності та кредитоспроможності. Такий аналіз здійснюється для прийняття рішення про надання кредиту. Банківські установи здійснюють оцінку фінансового стану позичальника перед наданням позики, а в подальшому – щоквартально для визначення групи ризику та розміру щомісячних відрахувань до резерву під стандартну і нестандартну заборгованість за кредитами.

Оцінка фінансового стану здійснюється на підставі форм даних офіційної звітності позичальника (бухгалтерський баланс (ф. № 1), звіт про фінансові результати діяльності (ф. № 2) тощо) та інформації з пакета документів, які позичальник повинен надати при отриманні кредиту, а також документів, що надаються додатково в період кредитних взаємовідносин [120].

У цілому весь процес оцінки фінансового стану позичальника визначається як комплексний процес аналізу показників його діяльності: платоспроможності; фінансової стійкості; обсягів реалізації; оборотів за рахунками; складу та динаміки дебіторської та кредиторської заборгованості; прибутків і збитків (у динаміці); рентабельності (у динаміці) та кредитної історії. Однак також необхідно враховувати чинники, які носять більш суб'єктивний характер, а саме: оцінку ринкового фактора (ринкова позиція), фактор репутації позичальника та оцінку галузі, у якій він працює. Таким чином, можна зробити висновок, що аналіз фінансового стану позичальника має ґрунтуватися на основі системного підходу (рис. 3.5).

В основі такої системи передбачається виконання наступних принципів: забезпечення достовірності оцінки; визначення широкого кола показників, що всебічно характеризують діяльність позичальника; забезпечення диференційованого підходу до оцінки кредитоспроможності щодоожної групи позичальників; забезпечення поточної і прогнозованої оцінки кредитоспроможності клієнтів; використання сучасних нових методів, моделей і передового практичного досвіду проведення такої оцінки, залучення у необхідних випадках висококваліфікованих експертів; упровадження сучасних інноваційних технологій здійснення оцінки тощо [163].

Згідно з рис. 3.5 на першому етапі банк виконує наступні дії: перевіряє правильність формування окремих статей і підсумків розділів,

а також відповідність математичних залежностей між статтями різних форм звітності та приміток. Наступним кроком є перевірка і відповідність різних розділів звітності та інформації про позичальника.

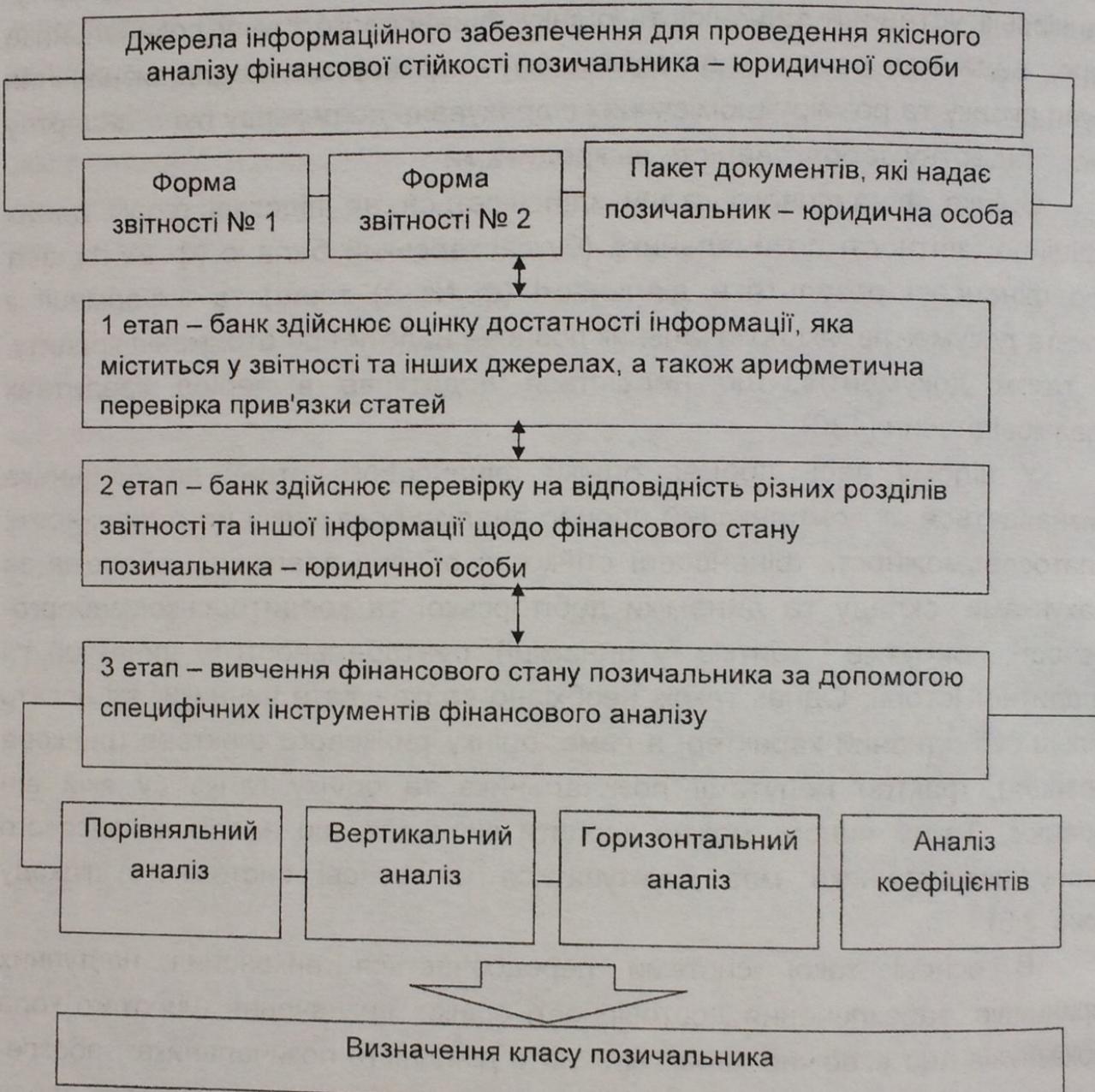

Рис. 3.5. Системний підхід визначення фінансового стану позичальника – юридичної особи

Третім етапом проведення оцінки фінансового стану позичальника є використання різних видів аналізу: порівняльного та аналізу коефіцієнтів, горизонтального та вертикального аналізів.

Розглянемо більш детально кожен із інструментів аналізу. Наприклад, для порівняльного аналізу банк запитує однакову інформацію станом на дві та більше дати чи періоди для порівняння однакових статей. Кредитний аналітик може сконцентрувати увагу на однакових статтях і виявити, чи відбувається зростання або зниження за певні періоди; частку цієї зміни, яка припадає на інші пов'язані між собою статті.

Вертикальний аналіз – це пропорційне відображенняожної статті фінансової звітності за даний період у співвідношенні з базовою величиною. Як базова величина приймаються загальні підсумки звітів або найважливіших розділів.

Горизонтальний аналіз полягає в порівнянні фінансових даних за останні періоди (роки) у відносному та абсолютному вигляді з метою складання лаконічних висновків.

Аналіз коефіцієнтів полягає в тому, що коефіцієнти становлять певні співвідношення даних звітності, які відображають характеристики таких аспектів фінансового аналізу, як ліквідність, фінансова стійкість, "солідність" (ефективність, рентабельність) підприємства (табл. 3.12) [120].

Таблиця 3.12
Характеристика коефіцієнтів

№ п/п	Назва коєфіцієнта	Формула розрахунку	Характеристика
1	2	3	4
Показники платоспроможності позичальника			
1	Коефіцієнт загальної ліквідності (Кзл)	$K_{зл} = \frac{A_o}{Зп},$ <p>де Ao – оборотні активи; $K_{зл} = \frac{\text{ряд.260}(\phi.\#1)}{\text{ряд.620}(\phi.\#1)}$</p>	Характеризує, наскільки обсяг поточних (короткострокових) зобов'язань можна погасити за рахунок оборотних активів. Оптимальне теоретичне значення Kзл – не менше ніж 2,0
2	Коефіцієнт поточної ліквідності (Кпл)	$K_{пл} = \frac{A_л}{Зп},$ <p>де Al – ліквідні активи;</p> $K_{пл} = \frac{\text{Сума рядків 150} - 240(\phi.\#1)}{\text{ряд.620}(\phi.\#1)}$	Характеризує можливість погашення поточних (короткострокових) зобов'язань в установлені строки. Оптимальне теоретичне значення Kпл – не менше ніж 0,5.

Продовження табл. 3.12

1	2	3	4
3	Коефіцієнт миттєвої ліквідності (Кмл)	$Кмл = \frac{Ав}{Зп},$ <p>де Ав – високоліквідні активи, до яких належать грошові кошти та їх еквіваленти, поточні інвестиції;</p> $Кмл = \frac{\text{Сума рядків } 220 - 240 (\phi. №1)}{\text{Ряд } 620 (\phi. №1)}$	Характеризує, наскільки поточні (короткострокові) зобов'язання можуть бути негайно погашені швидко ліквідними оборотними активами. Оптимальне теоретичне значення Кмл – не менше ніж 0,2
Показники фінансової стійкості			
1	Коефіцієнт маневреності власних коштів (Км)	$Км = \frac{Вк - Ан}{Вк},$ <p>де Вк – власний капітал; Ан – необоротні активи;</p> $Км = \frac{\text{ряд } 380 (\phi. №1) - \text{ряд } 80 (\phi. №1)}{\text{ряд } 380 (\phi. №1)}$	Характеризує ступінь мобільності використання власних коштів. Теоретичне значення Км – не менше ніж 0,5
2	Коефіцієнт незалежності (Кнз)	$Кнз = \frac{Зк}{Вк},$ <p>де Зк – залучені кошти; Вк – власний капітал;</p> $Кнз = \frac{\text{ряд } 480 (\phi. №1) + \text{ряд } 620 (\phi. №1)}{\text{ряд } 380 (\phi. №1) + \text{ряд } 430 + \text{ряд } 63}$	Характеризує ступінь фінансового ризику. Оптимальне теоретичне значення Кнз – не більше 1,0
3	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (Кодз)	$Кодз = \text{Період} / \frac{ЧД}{(Д1 + Д2) / 2};$ <p>де ЧД – чистий дохід (Форма №2 ряд 035); Д1 – дебіторська заборгованість, у тому числі інша дебіторська заборгованість і заборгованість бюджету на початок періоду; Д2 – дебіторська за боргованість, у тому числі інша дебіторська заборгованість і заборгованість бюджету на кінець періоду; Період – проміжок часу між датами звітності (у днях)</p>	Характеризує довжину обороту дебіторської заборгованості; порівнюють з середньогалузевими показниками
Показники "солідності" підприємства			
1	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними запасами (КЗВОЗ)	$КЗВОЗ = \frac{ВОК}{ОА},$ <p>де ВОК – власний оборотний капітал (розділ II активу-розділ IV пасиву балансу юридичної особи); ОА – оборотні активи (розділ II активу балансу)</p>	Показує забезпеченість підприємства власними обіговими коштами. Оптимальне теоретичне значення показника КЗВОЗ – більше ніж 0,5

Закінчення табл. 3.12

1	2	3	4
2	Коефіцієнт рентабельності активів (Ра)	$P_a = \frac{\text{Чист.прибуток}}{\text{Активи}}$ $P_a = \frac{\text{ряд.220(ф.№2)}}{\text{ряд.280(ф.№1)}}$	Характеризує рівень ефективності використання підприємством усіх наявних активів. Теоретичне значення Ра – більше 0,03
3	Коефіцієнт рентабельності продаж (Рпр)	$P_{pr} = \frac{\text{Чист.прибуток}}{\text{Обсяг.реалізації}}$ $P_{pr} = \frac{\text{ряд.220(ф.№2)}}{\text{ряд.035(ф.№2)}}$	Характеризує рівень ефективності витрат підприємства в процесі виробництва та реалізації продукції. Теоретичне значення Рпр – більше 0,03
4	Коефіцієнт співвідношення чистих надходжень до суми боргу (Кчн)	$K_{ch} = \frac{(H_{cm} \times n) - (Z_m \times n) - Z_i}{S_k}$ <p>де H_{cm} – надходження позичальнику протягом 3-х останніх місяців;</p> <p>S_k – сума кредиту та відсотки;</p> <p>N – кількість місяців дії кредитного договору;</p> <p>Z_m – щомісячні зобов'язання позичальника;</p> <p>Z_i – сума інших зобов'язань.</p>	Характеризує співвідношення чистих надходжень на всі рахунки позичальника (у тому числі відкриті в інших банках) до суми основного боргу за кредитною операцією та відсотками за нею з урахуванням строку дії договору. Теоретичне значення Кчн – більше 1,5
5	Коефіцієнт довгострокового запозичення коштів	$K_{DZK} = \frac{ДП}{ВК + ДП},$ <p>де ДП – довгострокові пасиви;</p> <p>ВК – власний капітал (розділ I пасиву балансу)</p>	Показує ступінь залежності від зовнішнього довгострокового фінансування. Оптимальне теоретичне значення показника – не більше 1
6	Коефіцієнт автономії (КА)	$KA = \frac{BK}{A},$ <p>де ВК – власний капітал (розділ I пасиву балансу);</p> <p>A – активи (ряд 280 активу балансу)</p>	Показує питому вагу власного капіталу в загальній сумі засобів, авансованих у його діяльність. Оптимальне теоретичне значення показника – більше ніж 0,5

Показники, зазначені в табл. 3.12, можливо оцінювати також за п'ятибалльною шкалою відповідно до табл. 3.13.

Таблиця 3.13

Значення показників в розрізі п'ятибалльної шкали

Показник	Бали				
	"1"	"2"	"3"	"4"	"5"
Дуже погано	Погано	Нижче середнього	Середнє	Добре	
1	2	3	4	5	6
Коефіцієнт миттєвої ліквідності	0,0249 і менше	Між 0,025 і 0,049	Між 0,05 і 0,09	Між 0,1 і 0,19	0,2 і більше
Коефіцієнт поточної ліквідності	0,09 і менше	Між 0,1 і 0,19	Між 0,20 і 0,34	Між 0,35 і 0,49	0,5 і більше
Коефіцієнт загальної ліквідності	0,49 і менше	Між 0,5 і 0,74	Між 0,75 і 1,49	Між 1,5 і 1,99	і більше
Інтеральна оцінка фінансової стійкості і рентабельності: коефіцієнт коефіцієнтів не відповідає нормативному значенню	Жоден з коефіцієнтів відповідає нормативному значенню	Один з коефіцієнтів відповідає нормативному значенню	Два будь-які коефіцієнти не відповідають нормативним значенням	Три будь-які коефіцієнти не відповідають нормативним значенням	Усі коефіцієнти відповідають нормативним значенням
Коефіцієнт співвідношення між грошовим обігом та сумою кредиту	0,2 і менше	Між 0,2 і 0,49	Між 0,5 і 0,99	Між 1 і 1,49	1,5 і більше
Аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості	У балансі позичальника більше 50 % просроченої дебіторської та кредиторської заборгованості, або існує стійка тенденція до нарощування просроченої дебіторської або кредиторської заборгованості	У балансі позичальника прострочена кредиторська або дебіторська заборгованість, що перевищує 10 % від загальної суми дебіторської чи кредиторської заборгованості	Період обороту дебіторської або кредиторської заності більше ніж на 50 % відхиляється від періодів, зазначених у відповідних договорах	Відхилення періоду обороту дебіторської та кредиторської заборгованості від періодів, вказаних у відповідних договорах, не перевищує 30 %	Період обороту дебіторської та кредиторської заборгованості в цілому відповідає періодам, вказаним у відповідних договорах
Коефіцієнт забезпечення власними оборотними запасами	0,09 і більше	0,1 – 0,19	0,2 – 0,34	0,35 – 0,49	0,5 і більше
Коефіцієнт дострокового запозичення коштів	1 і більше	0,75 – 0,99	0,6 – 0,74	0,06 – 0,5	0,05 і менше
Коефіцієнт автономії	0,09 і менше	0,1 – 0,19	0,2 – 0,34	0,35 – 0,49	0,5 і більше

Закінчення табл. 3.13

1	2	3	4	5	6
Ринкова позиція	Позичальник реалізує морально застарілу та незадовільну продукцію	Позичальник невдало втрачає, втрачаючи позиції на ринку збуту	Позичальник планує реалізувати на ринку нову, експериментальну продукцію	Позичальник відомий на ринку або продукція, яку реалізує позичальник, користується попитом	Позичальник волонтерує, представляє або реалізує продукцію з відомою торговою маркою
Репутація позичальника	Усі або майже всі позиції є негативними	Більшість позицій є негативними, але є й діяктичні позитивні моменти	Позитивні та негативні позиції займають приблизно однакові частки	Деякі позиції, що впливають на репутацію є невідомими або їх неможливо однозначно виділити як позитивні чи негативні	Усі позиції, що складають репутацію позичальника, є позитивними
Галузь економіки позичальника	Позичальник займається діяльністю, що потребує спеціальних дозволів (ліцензій), без отримання останніх	Галузі економіки, що не перераховані "3", "4", "5"	Сільське господарство, рибне господарство, видобувна промисловість, охорона здоров'я та соціальна допомога, господарська та суспільна діяльність	Переробна промисловість, готельний та ресторанний бізнес (громадське харчування), транспорт, фінансова діяльність, операції з нерухомістю, орендні послуги, освіта	Виробництво електроенергії, видобуток та переробка газу та нафти, будівництво, оптова та роздрібна торгівля, харчова промисловість
Обсяги реалізації	Обсяги реалізації постійно знижуються і позичальник притинив будь-яку діяльність	Обсяги реалізації постійно знижуються	Обсяги реалізації дещо впали. Позичальник ще не змався реалізациєю продукції, наданням послуг тощо	Обсяги реалізації залишаються приблизно на одному рівні. Відхилення складають не більше 20 %	Обсяги реалізації стабільно зростають. Для позичальників – юридичних осіб – з сезонною діяльністю падіння обсягів реалізації не є стандартним

Коефіцієнти можна використовувати в один із трьох способів: реальні співвідношення можна порівняти з "прийнятним" або "надійним" значенням; їх можна порівняти зі значеннями, досягнутими в попередні періоди з метою оцінки тенденції; їх можна порівняти зі значеннями показників інших підприємств цієї ж галузі. Очевидно, що підприємствам певних напрямків діяльності властиві характерні особливості, які відображають співвідношення між групами їх рахунків. І коефіцієнт, який має суттєве значення для, наприклад, транспортного підприємства, може бути абсолютно неінформативним для торговельного і навпаки [12].

Таким чином, застосовуючи коефіцієнтний аналіз фінансового стану позичальника – юридичної особи, банк отримує можливість більш об'єктивно оцінити діяльність підприємства та винести рішення відносно кредитування інвестиційного проекту. Однак слід зазначити, що жоден із показників самостійно не дає детальної інформації відносно фінансового стану. Також серйозною проблемою є вироблення кількісних нормативів для порівняння, оскільки реально існує "розкид" значень, обумовлений галузевою приналежністю, а наведені в економічній літературі бажані значення фінансових коефіцієнтів не враховують галузевих особливостей і специфіки підприємства [32].

Розрахунок показників діяльності підприємств-позичальників при інвестиційному кредитуванні має свою специфіку, що пов'язано з специфічними особливостями інвестиційного кредитування. Розглянемо більш детально деякі особливості інвестиційного кредитування [11]: при кредитуванні об'єктом оцінки є як позичальник, так і його інвестиційні наміри (інвестиційний проект). У зв'язку з цим у кредитора/інвестора виникає необхідність у детальному аналізі не тільки кредитоспроможності та фінансового стану підприємства, а й техніко-економічного обґрунтування інвестиційних заходів, на фінансування яких підприємству необхідні кошти; рівень дохідності інвестиційного проекту має перевищувати процент, який має сплачуватися за використання кредитних коштів; строк інвестиційного проекту залежить від терміну самоокупності інвестицій; підприємство має взяти пайову участь у фінансуванні проекту власними коштами; кошти можуть надаватися з пільговим терміном відшкодування (на строк упровадження проекту), упродовж якого сплачуються лише проценти за кредит, а основна сума заборгованості відшкодовується протягом терміну експлуатації проекту.

У цілому можна зробити висновок, що при проведенні третього етапу оцінки фінансового стану позичальника розглянуті інструменти необхідно використовувати не окремо, а як їх раціональну комбінацію. Лише в такому випадку можна отримати найбільш точні та якісні результати даного аналізу.

Банки самостійно установлюють нормативні значення та відповідні бали для кожного показника залежно від його важливості (значимості) серед інших показників, що можуть свідчити про найбільшу ймовірність виконання позичальником (контрагентом банку) зобов'язань за кредитними операціями.

За результатами оцінки фінансового стану визначається клас позичальника, від якого залежить прийняття рішення щодо надання та умов кредиту.

Підприємство-позичальник має бути віднесенено до одного з п'ятьох класів, які характеризують його надійність (табл. 3.14) [145].

Таблиця 3.14
Характеристика класів позичальника

Назва класу	Характеристика
Клас "А"	Підприємство з дуже стійким фінансовим станом
Клас "Б"	Підприємство із стійким фінансовим станом
Клас "В"	Підприємство, яке має ознаки фінансової напруги
Клас "Г"	Підприємство підвищеної ризику
Клас "Д"	Підприємство з незадовільним фінансовим станом

Віднесення позичальником до того чи іншого класу здійснюється банком залежно від величин інтегральної оцінки фінансового стану позичальника та виконання умов обмежень.

Розглянемо більш детально характеристику для кожного класу контрагентів.

Для позичальників класу "А" характерна успішна фінансова діяльність. Це, у свою чергу, свідчить про можливість своєчасного виконання зобов'язань за кредитними операціями, зокрема погашення основної суми боргу та процентів за ним відповідно до умов кредитної угоди; економічні показники в межах установлених значень (відповідно до методики оцінки фінансового стану позичальника, затвердженої внутрішніми доку-

ментами банку); вище керівництво позичальника має відмінну ділову репутацію; кредитна історія позичальника бездоганна. Одночасно можна зробити висновок, що фінансова діяльність і надалі проводитиметься на високому рівні.

Фінансова діяльність позичальника категорії "Б" близька за характеристиками до класу "А", але ймовірність підтримання її на цьому рівні протягом тривалого часу є низькою. Позичальники/контрагенти банку, які належать до цього класу, потребують більшої уваги через потенційні недоліки, що ставлять під загрозу достатність надходжень коштів для обслуговування боргу і стабільність одержання позитивного фінансового результату їх діяльності. Аналіз коефіцієнтів фінансового стану позичальника може свідчити про негативні тенденції в діяльності позичальника.

Для класу "В" характерний задовільний стан надходжень коштів і платоспроможності позичальника, що свідчить про ймовірність не своєчасного погашення кредитної заборгованості в повній сумі та її терміни, передбачені договором. Одночасно спостерігається можливість виправлення ситуації і покращення фінансового стану позичальника. Забезпечення кредитної операції має бути ліквідним та не викликати сумнівів щодо оцінки його вартості, правильності оформлення угод про забезпечення тощо.

Для позичальників класу "Г" характерна незадовільна фінансова діяльність і спостерігається її нестабільність протягом року; високий ризик значних збитків; ймовірність повного погашення кредитної заборгованості та відсотків/комісій за нею є низькою; проблеми можуть стосуватися стану забезпечення за кредитом, необхідної документації, яка свідчить про наявність (схоронність) і ліквідність забезпечення, тощо. Останнім за рівнем фінансової діяльності є клас "Д". До цього класу належить контрагент банку, визнаний банкрутом в установленому чинним законодавством порядку [145].

Розглянувши основні коефіцієнти, які застосовуються для оцінки фінансового стану позичальника – юридичної особи, їх економічний зміст, наступним кроком у роботі було практичне застосування методології АКБ "Банк". Були розраховані коефіцієнти, виведений інтегральний показник та прийняте рішення відносно кредитування інвестиційного проекту.

Слід зазначити, що під час оцінки фінансового стану позичальника – юридичної особи – кредитний працівник установи банку повинен враховувати як кількісні, так і якісні критерії-показники (фактори).

Кількісними критеріями (визначається фінансова діяльність позичальника (розрахунок коефіцієнтів), якісними – менеджмент, ринкова позиція позичальника та оцінка галузі, у якій працює позичальник.

Інформація, яка подається позичальником до банку, повинна містити звіт про фінансові результати, баланс, звіт про рух грошових коштів, звіт про прибутки та збитки, про зміни у власному капіталі, а також загальні відомості про діяльність підприємства.

Загальні результати аналізу кількісних критеріїв фінансово-господарської діяльності позичальника ВАТ "Завод "Бермінводи" наведені в табл. 3.15.

Як видно з табл. 3.15, більша частина отриманих коефіцієнтів не відповідає нормативним значенням (див. табл. 3.13). Так, наприклад, низькі показники ліквідності свідчать про те, що в розпорядженні підприємства знаходиться недостатній обсяг ліквідних ресурсів, невідповідність коефіцієнтів незалежності та маневреності власних коштів – про недостатність власного капіталу та функціонування підприємства за рахунок залучених коштів. Також слід зазначити, що коефіцієнт забезпечення власними оборотними активами та коефіцієнт автономії знаходяться поза межами нормативних значень. Однак коефіцієнти оборотності дебіторської та кредиторської заборгованості і коефіцієнт довгострокового запозичення повністю відповідають вимогам, коефіцієнти рентабельності продажу та активів частково.

Після аналізу фінансових показників діяльності підприємства для визначення комплексного фінансового стану ВАТ "Завод "Бермінводи" були проаналізовані якісні показники діяльності об'єкта дослідження. Відомо, що підприємство функціонує в галузі харчової промисловості; має задовільну репутацію, оскільки деякі позиції неможливо однозначно виділити як позитивні чи негативні. При визначенні загального рішення відносно репутації позичальника до уваги бралися наступні позиції: ступінь довіри до клієнта, його відкритість, готовність надавати фактичну інформацію, попередній досвід роботи з кредитами в банках, попередній досвід щодо отримання кредитів іншими юридичними особами, якщо вони мають спільні з позичальником засновників.

Таблиця 3.15

**Коефіцієнтний аналіз фінансово-господарської діяльності
позичальника ВАТ "Завод "Бермінводи"**

№ п/п	Назва коефіцієнта	Період часу		
		станом на 01.07.2008 р.	станом на 01.10.2008 р.	станом на 01.01.2009 р.
1	Коефіцієнт загальної ліквідності (Кзл)	1,128	0,763	0,909
2	Коефіцієнт поточної ліквідності (Кпл)	0,490	0,262	0,249
3	Коефіцієнт миттєвої ліквідності (Кмл)	0,005	0,005	0,003
4	Коефіцієнт маневреності власних коштів (Км)	-1,647	-0,526	-0,301
5	Коефіцієнт незалежності (Кнз)	3,075	2,189	3,238
6	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	18,440	6,850	8,604
7	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	33,080	10,700	4,710
8	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними активами	0,114	-0,310	-0,100
9	Коефіцієнт рентабельності активів (Ра)	0,038	0,002	0,005
10	Коефіцієнт рентабельності продаж (Рпр)	0,0492	0,001588	0,005
11	Коефіцієнт довгострокового запозичення коштів	0,64409	0,010796	0,00661
12	Коефіцієнт автономії	0,2454	0,313594	0,23596

Ще одним важливим моментом, на якому акцентується увага при проведенні якісного аналізу ВАТ "Завод Бермінводи", є досвід керівної роботи цим суб'єктом господарювання, зайнятість на керівних посадах в інших суб'єктів господарювання та чітка і аргументована оцінка фінансової діяльності фірми цього суб'єкта господарювання та інша інформація (надійність партнерів, постійне співробітництво (більше року) із своєчасними розрахунками, наявність власного ліквідного майна (крім того, що надане в заставу), розмір сплаченого статутного фонду).

Таким чином, отримавши основні дані про діяльність позичальника, банк може зробити висновок щодо можливості надання інвестиційного кредиту та спрогнозувати рівень кредитного ризику. Залежно від ймовірності

його настання, банк обирає управлінську методику: уникнення ризику, зниження рівня ризику, передача (страхування) або утримання (поглинання) [166].

Після проведення якісного і кількісного аналізу зводиться загальна таблиця всіх показників господарсько-фінансової діяльності клієнта, оцінених за п'ятибальною шкалою (табл. 3.16).

Таблиця 3.16
Значення показників фінансового стану позичальника в розрізі
п'ятибальної шкали

№ п/п	Назва коефіцієнта	Період часу		
		станом на 01.07.2008 р.	станом на 01.10.2008 р.	станом на 01.01.2009 р.
1	Коефіцієнт загальної ліквідності (Кзл)	3	3	3
2	Коефіцієнт поточної ліквідності (Кпл)	4	3	3
3	Коефіцієнт миттєвої ліквідності (Кмл)	1	1	1
4	Коефіцієнт маневреності власних коштів (Км)	2	2	2
5	Коефіцієнт незалежності (Кнз)	2	2	2
6	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	4	4	4
7	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	4	4	4
8	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними активами	2	1	1
9	Коефіцієнт рентабельності активів (Ра)	2	2	2
10	Коефіцієнт рентабельності продаж (Рпр)	2	2	2
11	Коефіцієнт довгострокового запозичення коштів	3	5	5
12	Коефіцієнт автономії	3	3	3
13	Ринкова позиція	5	5	5
14	Репутація позичальника	4	4	4
15	Галузь економіки позичальника	5	5	5
16	Обсяги реалізації	4	4	4

Результатом отриманих бальних оцінок є розрахунок інтегрального показника. Інтегральна оцінка фінансового стану позичальника визначається за показниками всіх аналітичних груп з урахуванням їх вагових значень. Вагові значення коефіцієнтів виявляються з урахуванням важливості факторів, які впливають на оцінку фінансового стану позичальника. Величина інтегральної оцінки визначається множенням значення коефіцієнта на його вагове значення. Інтегральний показник за аналізований період подано в табл. 3.17.

Таблиця 3.17

Результати обчислення інтегрального показника фінансового стану позичальника ВАТ "Завод "Бермінводи"

Період часу	Станом на 01.07.2008 р.	Станом на 01.10.2008 р.	Станом на 01.01.2009 р.
Значення інтегрального показника	2,695	2,545	2,545

Узагальнення результатів фінансового аналізу, аналізу якості ринкової позиції, репутації та управлінської структури підприємства дозволило визначити загальний інтегральний показник фінансового стану позичальника – юридичної особи (об'єкта дослідження). Як видно з табл. 3.17, значення сумарного балу варіюється в межах 2,545 – 2,695.

Таким чином, можна зробити висновок, що банк може віднести позичальника до класу В (позичальник з середнім ризиком, інтегральний показник у межах 2,5 – 4,5). Незважаючи на те, що коефіцієнтний аналіз діяльності підприємства показав, що фінансовий стан позичальника є незадовільним, загальна ситуація була скорегована за рахунок аналізу суб'єктивних факторів, які зіграли велику роль та підвищили загальний бал оцінювання. В результаті цього контрагент попадає в зону допустимості та може розраховувати на отримання інвестиційного кредиту. Однак погіршення діяльності підприємства може негативно вплинути на рішення банку і віднесення клієнта на рівень нижче, що у свою чергу обмежить його доступ до позичкових банківських ресурсів. Слід також зазначити, що існує необхідність коригування розрахунків показників у разі наявності інфляційних процесів в економіці в період, на який запрошується інвестиційний кредит, тому що очікуваний рівень інфляції знецінить власні кошти підприємства і, у свою чергу, це вплине на погіршення фінансового стану позичальника.

Узагальнюючи результати проведеної роботи, можна зробити висновок, що використання методики розрахунку інтегрального показника дає можливість досить всебічно проаналізувати та розглянути всі аспекти діяльності позичальника.

3.4. Оцінка ефективності управління кредитною діяльністю банку

Кредитна діяльність банку є складною посередницькою діяльністю, яка потребує нагляду та належного вимірювання. Оцінка кредитної діяльності банку, окрім обліку вартості і руху цієї вартості, включає складання звітності, розроблення системи показників та вдосконалення методики аналізу. Умовно оцінку кредитної діяльності можна розподілити на три складові: статистичну оцінку як основу отримання інформації про закономірності та тенденції розвитку кредитної діяльності банку, фінансову оцінку як джерело формування вартісних показників кредитної діяльності банку та управлінську оцінку як засіб визначення показників для регулювання кредитної діяльності банку [107].

Оцінювання є діяльністю, спрямованою на збирання, групування, опрацювання та інтерпретацію даних щодо діяльності банку.

Оцінка кредитної діяльності банку базується на принципі двоїстості (актив-пасив), що забезпечується такими методами: безперервність, собівартість, доказовість, опис, оцінка вартості та калькуляція. Метод безперервності зумовлює отримання інформації про кредитну діяльність банку в кожний часовий момент у минулому. Метод собівартості забезпечує постійне порівняння вартості кредитних ресурсів та їхніх джерел. Метод доказовості забезпечується документуванням через первинний нагляд за фактичними аспектами кредитної діяльності банку. Метод опису реалізується через складання документів обліку кредитної діяльності банку на паперових або електронних носіях із обов'язковими реквізитами та підписами відповідальних осіб [98]. Метод оцінки вартості передбачає оцінку результату кредитної діяльності банку – прибуток чи збиток – на підставі зіставлення отриманого прибутку від розміщення кредитних ресурсів та вартості залучених кредитних ресурсів. І, нарешті, метод калькуляції дає можливість групувати витрати та визначати фактичну собівартість одиниці кредитних ресурсів.

Універсальної методики оцінки кредитної діяльності банку поки що не існує. Проте вчені пропонують цілу низку показників, за якими можна здійснювати оцінку кредитної діяльності банку. Так, Герасимович А. М. пропонує проводити оцінку кредитних операцій банку в такій послідовності [7]:

- аналіз показників масштабів кредитної діяльності банку порівняно з попередніми періодами та іншими банками (коєфіцієнт частки кредитів у загальних активах банку, темпи зростання та приросту кредитних вкладень);
- аналіз показників руху кредитів (процент надання кредитів і відсоток їх погашення);
- аналіз оборотності кредитів (співвідношення дебетових і кредитових оборотів за кредитами, швидкість обороту позики та її тривалість у днях, коєфіцієнт вивільнення кредитних ресурсів);
- визначення рівня диверсифікації кредитних вкладень, що дає змогу максимально знизити ризик неповернення позики (нормативи НБУ максимального кредитного ризику на одного контрагента Н7 та норматив великих кредитних ризиків Н8);
- оцінка повернення позик;
- кількісне оцінювання структури кредитного портфеля залежно від різноманітних класифікаційних ознак;
- оцінка показників якості кредитного портфеля з погляду ризику і ступеня забезпеченості кредитів (коєфіцієнт покриття класифікованих позик, коєфіцієнт питомої ваги зважених класифікованих позик, коєфіцієнт прострочених позик збитковості позик, забезпеченості та захищеності позик, покриття збитків за позиками і коєфіцієнт покриття позик капіталом);
- оцінка показників дохідності кредитних операцій (дохідність кредитних вкладень, дохідність активів за рахунок кредитних операцій, рентабельність кредитних операцій).

Система показників ефективності реалізації кредитної політики банку, що запропонована Головко А. Г., характеризує можливості банку щодо отримання прибутку з активів, відображає політику структурного управління активами, дає об'єктивну оцінку методам і результатам формування ресурсів. До таких показників належать: платоспроможність банку, його загальна ліквідність, питома вага високоліквідних активів у загальній сумі активів, ресурсна ліквідність, коєфіцієнт покриття прогнозо-

ваних збитків, максимальний розмір гарантій та поручительств, наданих інсайдерам та максимальний розмір наданих міжбанківських позичок. Водночас зазначені показники можуть використовуватися як критерії оптимізації функціонування банку і як система обмежень у разі вироблення управлюючих впливів [58].

Методика оцінки кредитної діяльності банку, запропонована Примосткою Л. О., розділяє аналітичний процес на три етапи: методика аналізу доходів за кредитними операціями, методика оцінки кредитних ризиків та аналіз ефективності управління кредитним портфелем. Запропонована методика аналізу ефективності управління кредитним портфелем уможливлює зважений підхід до формування кредитного портфеля, беручи до уваги не тільки прибутковість, а й реальний рівень ризику кредитних операцій [179; 180].

Аванесова І. А. розглядає оцінку кредитної діяльності банку за напрямами [4]:

- характеристика показників і коефіцієнтів кредитно-інвестиційного портфеля банку (показник середнього залишку позик, показник несвоєчасно повернутих позик, показник швидкості обороту позички та часу її обороту, коефіцієнт кредитної діяльності банку, коефіцієнт міжбанківського кредитування, коефіцієнт кредитування економіки країни та коефіцієнт spot-залежності кредитних ресурсів);

- характеристика показників фінансової оцінки кредитної діяльності банку (коефіцієнт дохідності діяльності банку, коефіцієнти надійності, рентабельності, автономії, резервування, резервної та абсолютної ліквідності, коефіцієнт прогнозування банкрутства).

Російські науковці, зокрема О. Стоянова [215], В. Кочетков [115], для якісної оцінки кредитного портфеля банку використовують наступні найбільш розповсюджені показники та коефіцієнти: показник якості кредиту або коефіцієнт проблемних кредитів; коефіцієнт ступеня захисту від ризику; коефіцієнт ступеня достатності резерву на випадок непогашення кредиту; коефіцієнт безнадійних до погашення кредитів; кредитний портфель, зважений на рівень ризику; коефіцієнт залежності кредитного ризику від форм забезпечення; коефіцієнт потенційного кредитного ризику; коефіцієнт урахування ризику; коефіцієнт обережності кредитних вкладень; співвідношення кредитних вкладень і запозичених коштів банку; коефіцієнт випередження як співвідношення темпів зростання кредитних вкладень і темпів зростання активів банку.

Використаємо наведені показники та коефіцієнти як основу для формування системи показників оцінки кредитної діяльності банку.

Для дотримання принципу комплексності аналізу банківської діяльності варто здійснювати його за певними напрямками. Сформуємо наступні групи показників оцінки кредитної діяльності:

- показники ризикованисті кредитних вкладень (коефіцієнт проблемних кредитів, коефіцієнт урахування ризику, коефіцієнт покриття класифікованих позик, коефіцієнт питомої ваги зважених класифікованих позик, коефіцієнт прострочених позик, коефіцієнт збитковості позик, коефіцієнт ризику кредитного портфеля);

- показники якості кредитного портфеля (коефіцієнти захищеності кредитів, покриття збитків за кредитами, покриття кредитів капіталом, коефіцієнти резервування та резервної ліквідності);

- показники дохідності кредитних операцій (дохідність кредитного портфеля, дохідність активів за рахунок кредитних операцій, питома вага доходів від надання кредитів у загальній сумі доходів, рентабельність кредитних операцій);

- показники масштабів кредитних вкладень (коефіцієнт частки кредитів у загальній сумі активів банку, співвідношення кредитних вкладень і залучених коштів, коефіцієнт spot-залежності кредитних ресурсів, коефіцієнт випередження як співвідношення темпів зростання кредитних вкладень і темпів зростання активів банку);

- показники фінансової оцінки кредитної діяльності банку (коефіцієнти платоспроможності, загальної та абсолютної ліквідності, дохідності діяльності банку, надійності, автономії та рентабельності банку).

Проведемо оцінку кредитної діяльності на прикладі одного з великих банків України, що входить до першої групи за рівнем капіталу та активів.

Виходячи з даних звітності банку за 2002 – 2008 рр., проведемо оцінку кредитної діяльності банку за допомогою коефіцієнтів вищезазначених п'яти груп. Формули для розрахунку коефіцієнтів наведено нижче.

$$\text{Коефіцієнт проблемних кредитів} = \frac{\text{Сума проблемних кредитів банку}}{\text{Сума кредитної заборгованості банку}} \quad (3.13)$$

$$\text{Коефіцієнт урахування ризику} = \frac{\text{Сума створених резервів банку}}{\text{Кредитний портфель, зважений на ризик}} \quad (3.14)$$

$$\text{Коефіцієнт покриття класифікованих позик} = \frac{\text{Зважені класифіковані позики}}{\text{Капітал банку}} \quad (3.15)$$

$$\text{Коефіцієнт питомої ваги класифікованих позик} = \frac{\text{Зважені класифіковані позики}}{\text{Загальна сума кредитів}} \quad (3.16)$$

$$\text{Коефіцієнт прострочених кредитів} = \frac{\text{Сума прострочних кредитів банку}}{\text{Сума кредитної заборгованості банку}} \quad (3.17)$$

$$K\text{-т збитковості позик} = \frac{\text{Збитки за кредитами, отриманими в поточному періоді}}{\text{Сума кредитної заборгованості банку}} \quad (3.18)$$

$$\text{Коефіцієнт ризику кредитного портфеля} = \frac{\text{Резерв під нестандартну заборгованість}}{\text{Сума кредитної заборгованості банку}} \quad (3.19)$$

$$K\text{-т захищеності кредитного портфеля} = \frac{\text{Резерв на покриття збитків}}{\text{Сума кредитної заборгованості банку}} \quad (3.20)$$

$$\text{Коефіцієнт покриття збитків за кредитами} = \frac{\text{Резерв під покриття збитків}}{\text{Сума збиткових кредитів банку}} \quad (3.21)$$

$$K\text{-т покриття кредитів капіталом} = \frac{\text{Капітал банку}}{\text{Сума кредитної заборгованості банку}} \quad (3.22)$$

$$\text{Коефіцієнт резервування 1} = \frac{\text{Резерв під заборгованість клієнтів}}{\text{Кредити та заборгованість клієнтів}} \quad (3.23)$$

$$\text{Коефіцієнт резервування 2} = \frac{\text{Резерв під заборгованість інших банків}}{\text{Кошти в інших банках}} \quad (3.24)$$

$$K\text{-т абсолютної ліквідності} = \frac{\text{Кошти та залишки в НБУ+кошти в інших банках}}{\text{Сума кредитної заборгованості банку}} \quad (3.25)$$

$$K\text{-т дохідності кредитного портфеля} = \frac{\text{Дохід від кредитних операцій}}{\text{Сума кредитної заборгованості банку}} \quad (3.26)$$

$$\text{Дохідність активів за рахунок кредитних операцій} = \frac{\text{Дохід від кредитних операцій}}{\text{Середня сума активів банку}} \quad (3.27)$$

$$\text{Пит. вага доходів від кредит. операцій в заг. сумі доходів} = \frac{\text{Дохід від кредитних операцій}}{\text{Доходи банку}} \quad (3.28)$$

$$\text{Рентабельність кредитних операцій} = \frac{\text{Процентні доходи від кредитних операцій}}{\text{Процентні витрати на залучення ресурсів}} \quad (3.29)$$

$$K\text{-т частки кредитів у загальній сумі активів банку} = \frac{\text{Середні кредитні вкладення}}{\text{Середні активи банку}} \quad (3.30)$$

$$\text{Співвідношення кредитних вкладень і залучених коштів} = \frac{\text{Сума кредитних вкладень}}{\text{Сума залучених коштів}} \quad (3.31)$$

$$K\text{-т spot-залежності кредитних ресурсів} = \frac{\text{Залучені депозити до запитання}}{\text{Сума кредитної заборгованості банку}} \quad (3.32)$$

$$\text{Коефіцієнт випередження} = \frac{\text{Темп зростання кредитних вкладень}}{\text{Темп зростання активів банку}} \quad (3.33)$$

$$\text{Коефіцієнт платоспроможності банку} = \frac{\text{Сума власних коштів банку}}{\text{Активи, зважені на рівень ризику}} \quad (3.34)$$

$$\text{Коефіцієнт загальної ліквідності банку} = \frac{\text{Загальні активи банку}}{\text{Загальні зобов'язання банку}} \quad (3.35)$$

$$\text{Коефіцієнт дохідності діяльності банку} = \frac{\text{Фінансові результати}}{\text{Активи банку}} \quad (3.36)$$

$$\text{Коефіцієнт надійності банку} = \frac{\text{Капітал з урахуванням субординованого боргу}}{\text{Активи банку}} \quad (3.37)$$

$$\text{Коефіцієнт рентабельності банку} = \frac{\text{Коефіцієнт дохідності діяльності банку}}{\text{Коефіцієнт надійності банку}} \quad (3.38)$$

$$\text{Коефіцієнт автономії банку} = \frac{\text{Власний капітал банку}}{\text{Загальна сума валюти балансу}} \quad (3.39)$$

У цілому можна зробити висновок про покращення кредитного портфеля з погляду ризику. Так, протягом аналізованого періоду коефіцієнт проблемних кредитів знизився в 2 рази, що свідчить про відсутність у банку складностей, пов'язаних з поверненням кредитів. Коефіцієнт урахування ризику показує ступінь залежності врахованого кредитного ризику при утворенні резерву від розрахункового розміру ризику. Значення цього показника протягом п'яти років значно знижилося, що говорить про послабленість ступеня захищеності банку від втрат.

Зниження коефіцієнта покриття класифікованих позик свідчить про зниження ймовірності збитків у майбутньому. Також протягом 2004 – 2008 pp. відбулося значне зменшення показника прострочених позик, що є позитивним моментом і свідчить про поліпшення кредитної діяльності банку порівняно з 2004 р., також це може говорити про зниження можливості значних збитків у майбутньому. Поступове зростання показника збитковості позик може свідчити про погіршення політики банку з дотримання допустимого рівня ризику (табл. 3.18).

Таблиця 3.18

Динаміка показників ризикованості кредитних вкладень банку

Показник	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Коефіцієнт проблемних кредитів	0,123	0,119	0,109	0,070	0,054
Коефіцієнт врахування ризику	8,365	8,219	8,876	7,434	5,066
Коефіцієнт покриття класифікованих позик	0,141	0,128	0,109	0,117	0,106
Коефіцієнт питомої ваги зважених класифікованих позик	0,029	0,028	0,026	0,022	0,020
Коефіцієнт прострочених позик	0,135	0,120	0,109	0,070	0,054
Коефіцієнт збитковості позик	0,003	0,004	0,004	0,007	0,011
Коефіцієнт ризику кредитного портфеля	0,164	0,155	0,167	0,143	0,115

Як видно з наведених розрахунків в табл. 3.19, коефіцієнт захищеності кредитів знизився у 2008 р. порівняно з 2004 р. в 1,9 раза, тобто знизилася захищеність кредитного портфеля від можливих втрат. Значне збільшення коефіцієнта покриття збитків за кредитами пов'язано як з деяким збільшенням резерву під покриття збитків за кредитними операціями, так і зі значним зменшенням збиткових позик у кредитному портфелі банку. Зменшення коефіцієнта покриття кредитів капіталом свідчить про те, що послаблюється захищеність кредитів власним капіталом.

Таблиця 3.19

Динаміка показників якості кредитного портфеля банку

Показник	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Коефіцієнт захищеності кредитів	0,223	0,231	0,234	0,166	0,119
Коефіцієнт покриття збитків за кредитами	0,005	0,009	0,014	0,079	0,051
Коефіцієнт покриття кредитів капіталом	0,277	0,221	0,243	0,182	0,175
Коефіцієнт резервування 1	0,179	0,187	0,189	0,142	0,106
Коефіцієнт резервування 2	0,008	0,009	0,003	0,009	0,015
Коефіцієнт резервної ліквідності	0,138	0,135	0,147	0,120	0,092

Коефіцієнти резервування показують частку забезпечення створених банком резервів під заборгованість за кредитами, наданими клієнтам та під заборгованість наданих кредитів іншим банкам відповідно. Наявні суттєві тенденції до зниження показників, що може бути обумовлено зменшенням проблемних кредитів у портфелі банку.

Коефіцієнт резервної ліквідності характеризує резервну, тобто миттєву ліквідність залучених ресурсів. У банку цей коефіцієнт перебуває на межі гранично допустимого значення, тобто в критичній ситуації (при допущенні, що всі вкладники одночасно звернуться в банк за своїми коштами) існує висока ймовірність, що банк не зможе виконати свої зобов'язання, в тому числі і за рахунок створених резервів. Тобто, можна зробити висновок про погіршення якості кредитного портфеля, що може бути пов'язано з відставанням темпів зростання власних коштів банку від темпів зростання кредитних вкладень.

Як свідчать дані табл. 3.20, коефіцієнт дохідності кредитних вкладень (що може бути охарактеризований як універсальний показник ефективності вкладень у кредитні операції) дещо знизився, тобто дохід, що отримує банк зожної гривні, вкладеної в кредитні операції, зменшився. Коефіцієнт дохідності активів за рахунок кредитних операцій за досліджуваний період майже не змінився, що обумовлено поступовим зростанням частки кредитних вкладень у загальних активах на тлі зменшення дохідності кредитних операцій. Про зниження дохідності кредитних вкладень свідчить також поступове зменшення питомої ваги доходів від надання кредитів у загальній сумі доходів при стрімкому збільшенні частки кредитів у загальних активах. Дещо підвищилася рентабельність кредитних операцій, що характеризує високу якість менеджменту в банку.

Таблиця 3.20
Динаміка показників дохідності кредитних операцій банку

Показник	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Дохідність кредитного портфеля	0,149	0,160	0,210	0,153	0,119
Дохідність активів за рахунок кредитних операцій	0,079	0,082	0,088	0,096	0,078
Питома вага доходів від надання кредитів в загальній сумі доходів	0,862	0,879	0,877	0,851	0,803
Рентабельність кредитних операцій	1,806	1,774	2,102	2,442	1,887

Характеристика показників масштабів кредитних вкладень банку за 2004 – 2008 роки наведена в табл. 3.21.

Таблиця 3.21
Динаміка показників масштабів кредитних вкладень банку

Показник	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Коефіцієнт частки кредитів в загальній сумі активів банку	0,440	0,512	0,541	0,620	0,661
Співвідношення кредитних вкладень та залучених коштів	0,508	0,583	0,629	0,718	0,765
Коефіцієнт spot-залежності кредитних ресурсів	0,604	0,592	0,563	0,494	0,431
Коефіцієнт випередження як співвідношення темпів зростання кредитних вкладень та темпів зростання активів банку	1,322	1,162	1,056	1,154	1,059

З табл. 3.21 видно, що коефіцієнт частки кредитів у загальних активах банку збільшується, тобто зростає кредитна активність банку. При цьому значення даного коефіцієнта перебуває в допустимих межах, тобто висновок про недиверсифіковану діяльність банку і про підвищення ризику в разі погіршення кредитного портфеля зробити не можна.

Коефіцієнт співвідношення кредитних вкладень і залучених коштів поступово підвищувався, тобто можна зробити висновок про збільшення ступеня використання залучених кредитних ресурсів.

Зменшення коефіцієнта spot-залежності кредитних ресурсів протягом 2004 – 2008 рр. свідчить про позитивні зрушенні у структурі кредитних ресурсів банку та поступове зменшення залежності кредитних ресурсів від дешевих, але нестабільних коштів до запитання юридичних та фізичних осіб.

Таким чином, наведені в табл. 3.22 коефіцієнти говорять про активізацію кредитної діяльності банку. При цьому необхідно відзначити, що чинник інфляції не значно впливав на реальний темп зростання масштабів кредитної діяльності банку.

Таблиця 3.22

Динаміка показників фінансової оцінки кредитної діяльності банку

Показник	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Платоспроможність	0,123	0,113	0,132	0,114	0,116
Загальна ліквідність	1,139	1,129	1,152	1,129	1,131
Абсолютна ліквідність	0,227	0,221	0,215	0,187	0,189
К-т дохідності діяльності банку	0,003	0,004	0,005	0,008	0,017
К-т надійності банку	0,068	0,076	0,127	0,106	0,098
К-т рентабельності банку	0,049	0,052	0,039	0,075	0,173
К-т автономії	0,111	0,113	0,132	0,115	0,116

Коефіцієнт дохідності діяльності банку – коефіцієнт узагальнюючий, порівняно з 2004 р. відбулося його значне збільшення (в 4,25 раза), тобто ефективність використання усіх активів є високою.

За аналізований період коефіцієнт надійності банку дещо зрос, що свідчить про те, що ступінь покриття активів банку капіталом також зросла. Значення показника перебуває на достатньому рівні та не є нижчим за нормативне. Це характеризує достатній рівень активності банку у зміненні своєї ресурсної бази через залучення тимчасово вільних коштів суб'єктів підприємницької діяльності, інших банків і населення.

Коефіцієнт автономії незначно перетинає нижню межу нормативного значення. Це означає, що сума власного капіталу банку становить трохи вище 10 % усіх ресурсів банку, тобто усі залучені кредитні ресурси не можуть у будь-який момент повністю компенсуватися власним капіталом. Аналіз цього коефіцієнта за 5 років дає можливість стверджувати, що є позитивні тенденції до підвищення автономії банку, хоч і незначні. Оптимальне значення коефіцієнта автономії банку – 0,5.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності також знаходиться на низькому рівні, і у 2008 р. порівняно з 2004 р. спостерігається його значне зниження. Це означає, що банк має недостатньо високу платоспроможність. Тобто можна говорити про неспроможність банку погасити зобов'язання за залученими кредитними ресурсами на певну дату.

Таким чином, з проведеного аналізу можна зробити висновок про відносно низьку фінансову оцінку кредитної діяльності. Банк може мати труднощі через відсутність активності щодо змінення своєї ресурсної бази. Але все ж таки при визначенні коефіцієнтів і показників слід

зважати на те, що обсяг розміщених банком кредитів не є статичним, він динамічно коливається в часі внаслідок диверсифікації видів і форм банківських кредитів.

Узагальнення розглянутих підходів до оцінки ефективності кредитної діяльності банку свідчить про незавершеність наукового дослідження даної проблеми, оскільки використання в процесі аналізу окремих коефіцієнтів, що характеризують кожну характеристику кредитного портфеля: дохідність, ризикованість, якість і виявлення тенденцій їхньої зміни не дозволяє дати комплексну оцінку, що є дуже важливим при формуванні механізму управління кредитною діяльністю банку.

З метою одержання комплексної характеристики кожної групи показників оцінки кредитної діяльності банку доцільно використовувати інтегральний метод оцінки.

До основних переваг інтегрального показника можна віднести:

- по-перше, він синтезує в собі весь вплив включених у дослідження показників;
- по-друге, зводить проблему оцінки ефективності управління кредитною діяльністю до одного кількісного значення, що значно полегшує економічну інтерпретацію отриманих результатів.

Інтегральний показник ефективності управління кредитною діяльністю банку складається з ієрархічної системи показників, де на найнижчому рівні знаходяться економічні показники – ознаки, об'єднані у групи, на другому рівні – інтегральні показники, що визначають стан кожної групи показників, на вершині розташовується загальний інтегральний показник, що комплексно характеризує ефективність управління кредитною діяльністю в цілому.

На основі класифікації показників кредитної діяльності було виділено п'ять груп. Першу групу показників-ознак склали показники, що характеризують ризикованість кредитного портфеля, другу – показники, що характеризують якість кредитного портфеля, третю – показники, що характеризують дохідність кредитних операцій, четверту – показники, що характеризують масштаби кредитних вкладень банку, п'яту – показники, що характеризують фінансову оцінку кредитної діяльності банку.

Потім за кожною групою побудований інтегральний показник, що характеризує кожну компонентну складову ефективності управління кредитною діяльністю банку. Підсумковим є інтегральний показник, що

характеризує ефективність управління кредитною діяльністю банку в цілому і побудований як середня геометрична інтегральних показників п'яти перерахованих груп.

Метод розрахунку інтегрального показника забезпечує зведення ряду різних за одиницями виміру, значимості й інших характеристиках показників у єдиний інтегральний показник, що дозволяє визначити відмінність досягнутого стану від бази порівняння в цілому за групою показників. І хоча це не дає можливості виміряти ступінь відмінності, але дозволяє зробити однозначний висновок про поліпшення (погіршення) результатів роботи за аналізований проміжок часу.

Для побудови узагальнюючого інтегрального показника ефективності управління кредитної діяльності банку доцільно застосувати метод таксономічного показника розвитку, що дозволяє звести сукупність ознак досліджуваного явища до однієї синтетичної ознаки.

При побудові таксономічного показника вихідною матрицею є матриця, що складається зі значень системи показників за досліджуваний період часу: $X = (X_{ij})$; $i = \overline{1, m}$; $j = \overline{1, n}$. Як було зазначено вище, показники-ознаки, що дають змогу оцінити ефективність управління кредитною діяльністю банку, подані у вигляді п'яти груп. Вихідні матриці X_1 , X_2 , X_3 , X_4 , X_5 наведені нижче (формули 3.40 – 3.44). Останній стовпець матриці являє собою еталон значень показників X_{ij} .

$$X_1 = \begin{pmatrix} 0,123 & 0,119 & 0,109 & 0,070 & 0,054 & 0,054 \\ 8,365 & 8,291 & 8,876 & 7,434 & 5,066 & 8,876 \\ 0,141 & 0,128 & 0,109 & 0,117 & 0,106 & 0,106 \\ 0,029 & 0,028 & 0,026 & 0,022 & 0,002 & 0,029 \\ 0,135 & 0,120 & 0,109 & 0,070 & 0,054 & 0,054 \\ 0,003 & 0,004 & 0,004 & 0,007 & 0,011 & 0,003 \\ 0,164 & 0,155 & 0,167 & 0,143 & 0,115 & 0,115 \end{pmatrix}. \quad (3.40)$$

$$X_2 = \begin{pmatrix} 0,223 & 0,231 & 0,234 & 0,166 & 0,119 & 0,234 \\ 0,005 & 0,009 & 0,014 & 0,079 & 0,051 & 0,079 \\ 0,277 & 0,221 & 0,243 & 0,182 & 0,175 & 0,277 \\ 0,179 & 0,187 & 0,189 & 0,142 & 0,106 & 0,189 \\ 0,008 & 0,009 & 0,003 & 0,009 & 0,015 & 0,015 \\ 0,138 & 0,135 & 0,147 & 0,120 & 0,092 & 0,147 \end{pmatrix}. \quad (3.41)$$

$$X_3 = \begin{pmatrix} 0,149 & 0,160 & 0,210 & 0,153 & 0,119 & 0,153 \\ 0,079 & 0,082 & 0,088 & 0,096 & 0,078 & 0,096 \\ 0,862 & 0,879 & 0,877 & 0,851 & 0,803 & 0,879 \\ 1,806 & 1,774 & 2,102 & 2,442 & 1,887 & 2,442 \end{pmatrix}. \quad (3.42)$$

$$X_4 = \begin{pmatrix} 0,440 & 0,510 & 0,540 & 0,620 & 0,660 & 0,660 \\ 0,508 & 0,583 & 0,629 & 0,718 & 0,765 & 0,765 \\ 0,604 & 0,592 & 0,563 & 0,494 & 0,431 & 0,431 \\ 1,322 & 1,162 & 1,056 & 1,154 & 1,059 & 1,322 \end{pmatrix}. \quad (3.43)$$

$$X_5 = \begin{pmatrix} 0,123 & 0,113 & 0,132 & 0,114 & 0,116 & 0,132 \\ 1,139 & 1,129 & 1,152 & 1,129 & 1,131 & 1,152 \\ 0,227 & 0,221 & 0,215 & 0,187 & 0,189 & 0,227 \\ 0,003 & 0,004 & 0,005 & 0,008 & 0,017 & 0,017 \\ 0,068 & 0,076 & 0,127 & 0,106 & 0,098 & 0,127 \\ 0,049 & 0,052 & 0,039 & 0,075 & 0,173 & 0,173 \\ 0,111 & 0,113 & 0,132 & 0,115 & 0,116 & 0,132 \end{pmatrix}. \quad (3.44)$$

На наступному етапі вихідну матрицю необхідно стандартизувати. Одночасно відбувається вирівнювання дисперсій (кожна дисперсія стає рівна одиниці), а також значень ознак (усі середні арифметичні дорівнюють нулю). Матриця стандартизованих значень має вигляд (формули 3.45, 3.46):

$$Z = (Z_{ij}); \quad (3.45)$$

$$Z_{ij} = \frac{X_{ij} - \bar{X}_i}{\sigma_i}, \quad (3.46)$$

де середнє значення i -показника (формула 3.47):

$$\bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n x_{ij}; \quad (3.47)$$

середньоквадратичне відхилення i -показника (формула 3.48):

$$\sigma_i = \sqrt{\frac{\sum_{j=1}^n (x_{ij} - \bar{x}_i)^2}{n}}. \quad (3.48)$$

Одночасно передбачається нормування еталона (останній стовпець у матриці $Z = (Z_{ij})$).

Обґрунтування еталона є відповідальним моментом усієї обчислювальної процедури, оскільки реальність значень еталона, його адекватність економічним умовам визначає саме значення узагальнюючого показника. При виборі еталона використовувався критерій min-max.

Матриці стандартизованих значень мають вигляд (формули 3.49 – 3.53):

$$Z_1 = \begin{pmatrix} 0,901 & 0,772 & 0,451 & -0,804 & -1,319 & -0,759 \\ 0,514 & 0,417 & 0,856 & -0,105 & -1,679 & 0,145 \\ 1,457 & 0,555 & -0,763 & -0,208 & -0,971 & 0,149 \\ 1,095 & 0,821 & 0,273 & -0,821 & -1,369 & 0,138 \\ 1,308 & 0,777 & 0,388 & -0,989 & -1,555 & -0,185 \\ -0,917 & -0,611 & -0,611 & 0,305 & 1,528 & -1,000 \\ 0,711 & 0,284 & 0,854 & -0,284 & -1,613 & -0,296 \end{pmatrix}. \quad (3.49)$$

$$Z_2 = \begin{pmatrix} 0,554 & 0,712 & 0,771 & -0,574 & -1,503 & 0,167 \\ -0,838 & -0,714 & -0,558 & 1,459 & 0,589 & 0,595 \\ 1,362 & 0,047 & 0,564 & -0,869 & -1,033 & 0,209 \\ 0,501 & 0,732 & 0,779 & -0,528 & -1,529 & 0,148 \\ -0,234 & 0,000 & -1,406 & 0,000 & 1,406 & 0,400 \\ 0,649 & 0,510 & 1,067 & -0,185 & -1,485 & 0,000 \end{pmatrix}. \quad (3.50)$$

$$Z_3 = \begin{pmatrix} -0,273 & 0,061 & 1,579 & -0,151 & -1,187 & 0,000 \\ -0,766 & -0,383 & 0,383 & 1,404 & -0,894 & 0,114 \\ 0,258 & 0,808 & 0,743 & -0,097 & -1,689 & 0,028 \\ -0,707 & -0,822 & 0,361 & 1,587 & -0,415 & 0,180 \end{pmatrix}. \quad (3.51)$$

$$Z_4 = \begin{pmatrix} -1,301 & -0,502 & -0,159 & 0,753 & 1,209 & 0,161 \\ -1,290 & -0,562 & -0,116 & 0,747 & 1,203 & 0,162 \\ 0,918 & 0,754 & 0,356 & -0,589 & -1,453 & -0,245 \\ 1,579 & 0,102 & -0,877 & 0,028 & -0,850 & 0,129 \end{pmatrix}. \quad (3.52)$$

$$Z_5 = \begin{pmatrix} 0,503 & -0,754 & 1,633 & -0,628 & -0,377 & 0,098 \\ 0,304 & -0,711 & 1,624 & -0,711 & -0,507 & 0,014 \\ 1,022 & 0,699 & 0,376 & -1,130 & -1,022 & 0,084 \\ -0,704 & -0,527 & -0,352 & 0,176 & 1,759 & 0,588 \\ 2,069 & 2,406 & 4,559 & 3,673 & 3,335 & 0,850 \\ -0,528 & -0,473 & -0,709 & -0,054 & 1,729 & 0,549 \\ -0,715 & -0,477 & 1,789 & -0,238 & -0,119 & 0,113 \end{pmatrix}. \quad (5.53)$$

Узагальнюючий показник розраховується за формулами 3.54 – 3.57:

$$I_j = \frac{d_j}{\bar{d}}; \quad (3.54)$$

$$d = \bar{z}_d + a s_d, \quad a = 3; \quad (3.55)$$

$$\bar{z}_d = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n d_j; \quad (3.56)$$

$$s_d = \left(\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n (d_j - \bar{z}_d)^2 \right)^{\frac{1}{2}}, \quad (3.57)$$

де відстань стандартизованої системи показників до стандартизованого еталона в j -му періоді (формула 3.58 та табл. 3.23 і табл. 3.24):

$$d_j = \left(\sum_{i=1}^m (z_{ij} - z_{i0})^2 \right)^{\frac{1}{2}}. \quad (3.58)$$

Інтегральний показник ефективності управління кредитним портфелем банку будується як середня геометрична інтегральних показників п'яти перерахованих груп:

$$I = \sqrt[m]{\prod_{j=1}^m I_j}. \quad (3.59)$$

Таблиця 3.23

**Розрахунок відстаней стандартизованої системи показників
до стандартизованого еталона в j -му періоді**

Показник d_j	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
d_1	11,0489	6,07618	5,73879	2,84820	15,84735
d_2	4,48254	2,78865	6,62299	3,11063	10,37004
d_3	1,69087	1,86515	3,11127	3,68384	5,58761
d_4	7,70565	1,96539	1,55733	0,82162	4,60093
d_5	6,13104	6,69305	24,07325	11,15367	10,71638

Таблиця 3.24

**Дані для розрахунку інтегральних показників, що визначають стан
кожної групи показників кредитної діяльності банку**

№ п/п	Показники	Z_d	S_d	d
1	Система показників ризикованості кредитних вкладень	8,31190	4,59882	31,30603
2	Система показників якості кредитного портфеля	5,47497	2,79538	19,45190
3	Система показників дохідності кредитних вкладень	3,18775	1,41430	10,25925
4	Система показників масштабів кредитних вкладень	3,33018	2,53211	15,99076
5	Система показників фінансової оцінки кредитної діяльності	11,75348	6,48739	44,19047

Характерною властивістю інтегрального показника I_j є те, що його значення знаходиться в інтервалі від 0 до 1. Відповідно до обчислень, інтерпретація таксономічного показника не узгоджується з інтуїтивними уявленнями (таксономічний показник зростає з видаленням значень показників від еталона й убиває з наближенням їх до нього). Тому таксономічний показник доцільно привести до виду $I_j^* = 1 - I_j$. Інтерпретація даного показника наступна: він приймає високі значення при близьких значеннях показників у системі до еталона і низькі значення при далеких.

Таким чином, узагальнюючі показники оцінки кредитної діяльності банку, а також загальний інтегральний показник ефективності управління кредитною діяльністю банку наведені в табл. 3.25.

Таблиця 3.25
Узагальнюючі показники та загальний інтегральний показник ефективності управління кредитною діяльністю банку

Інтегральні показники	2004	2005	2006	2007	2008
Показник ризикованості кредитних вкладень, I_1	0,64706	0,80591	0,81669	0,90902	0,49379
Показник якості кредитного портфеля, I_2	0,76956	0,85664	0,65952	0,84007	0,46689
Показник дохідності кредитних вкладень, I_3	0,83518	0,81819	0,69673	0,64092	0,45536
Показник масштабів кредитних вкладень, I_4	0,51812	0,87709	0,90261	0,94862	0,71227
Показник фінансової оцінки кредитної діяльності, I_5	0,86126	0,84854	0,45524	0,74760	0,75749
Інтегральний показник ефективності управління кредитною діяльністю банку, I	0,71401	0,84088	0,68805	0,80927	0,56315

На підставі даних табл. 3.25 можна зробити наступні висновки щодо значень і динаміки інтегральних показників ефективності управління кредитною діяльністю банку. Зниження показника ризикованості кредитних вкладень у 2008 р. порівняно з 2004 р. свідчить про деяке покращення кредитного портфеля з погляду ризику. Проте за аналізований період погіршилася якість кредитного портфеля, що наочно зображує зниження показника якості кредитного портфеля в 1,65 раза. Значно знизилася дохідність кредитних вкладень (зниження показника дохідності кредитних вкладень майже в 2 рази), що на фоні розширення масштабів кредитування говорить про погіршення кредитної діяльності банку. Про цей факт свідчить і суттєве зниження інтегрального показника ефективності управління кредитною діяльністю банку: у 2008 р. порівняно з 2004 р. відбулося його зменшення в 1,3 раза. Отже, банку необхідно проводити більш виважену політику з надання кредитних ресурсів. Для подальшого зниження ризикованості кредитного портфеля та покращення його якості необхідно ретельно проводити оцінку кредитоспроможності позичальника з метою отримання рівноцінного забезпечення ймовірних втрат за позикою

та створення адекватного резерву для покриття можливих збитків за кредитними операціями.

Також керівництву банку необхідно переглянути політику щодо утворення ціни на кредитні ресурси, ціни залучених коштів з метою підвищення процентної маржі та спреду. Підвищення рівня дохідності кредитної діяльності є необхідним для забезпечення дохідності усієї банківської установи.

Таким чином, запропонована методика комплексної оцінки ефективності управління кредитною діяльністю банку на основі побудови інтегральних показників дає можливість виявляти недоліки і негативні тенденції в управлінні основними характеристиками кредитного портфеля – ризикованістю, якістю, дохідністю та масштабами кредитних вкладень, а також оцінювати ефективність управління кредитною діяльністю в цілому, що дозволяє розробляти оптимізаційні управлінські впливи на кредитний процес.

4. Загальна оцінка ефективності управління банківською діяльністю

4.1. Оцінка та напрями забезпечення безпеки банківського сектору економіки України

Інноваційна модель розвитку, яку оголосила Україна, дозволить нашій країні підвищити рівень її конкурентоспроможності і в майбутньому зайняти відповідне місце у світі та Європі. У свою чергу, підвищення конкурентоспроможності країни нерозривно пов'язано із забезпеченням безпеки банківського сектору. Безпека банківської діяльності є складовою частиною національної безпеки країни, і їй належить відповідна роль у формуванні соціально-економічної політики. Розвиток та функціонування банківського сектору сьогодні відбувається під впливом зовнішніх і внутрішніх загроз. Забезпечення безпеки і подальший розвиток банківського сектору вимагає від керівництва банків переходу від інтуїтивного, стихійного управління до виваженого, обґрунтованого та професійного, що спирається на певну аналітичну базу. В умовах кризи набуває гостроти питання адекватного визначення поточного і прогнозування майбутнього стану банку на основі рейтингів.

Теоретичні та практичні аспекти сутності банківської безпеки та узагальнюючі оцінки діяльності банку на основі рейтингів знайшли своє відображення в роботах таких українських і російських вчених, як Барановський О. І., Геєць В. М., Грушко В. І., Зубок М. І., Козаченко Г. В., Сенчагов В. К., Ярочкін В. І. та ін. Незважаючи на значний інтерес до проблеми забезпечення та оцінки безпеки банківської діяльності, методики рейтингового оцінювання банків потребують значного доопрацювання для отримання якомога якісніших і достовірних результатів.

Аналіз чинного законодавства, робіт вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів свідчить про відсутність єдиного підходу до визначення поняття "безпека".

Згідно зі словником Робера, термін "безпека" почав вживатися з 1190 р. і означав спокійний стан духу людини, яка вважала себе захищеною від будь-якої небезпеки [228].

У табл. 4.1 подано трактування поняття "безпека", які було надано різними авторами.

Таблиця 4.1
Визначення поняття "безпека" різними авторами

Автор/джерело	Визначення поняття
1	2
Тлумачний словник [209]	Стан, при якому не загрожує небезпека, є захист від небезпеки
Олейников Е. А. [238]	Стан та тенденція розвитку захищеності життєво важливих інтересів соціуму та його структур від зовнішніх та внутрішніх загроз
О. Грунин [62]	Такий стан об'єкта, при якому йому не загрожує небезпека, зберігається його незалежність, надійність, цілісність, є захищеність від небезпеки або існуючих загроз. Тобто безпека будь-якого досліджуваного об'єкта свідчить, що він у змозі вирішити завдання, що стоять перед ним, а у випадку виникнення різного роду непередбачених обставин, небезпек або загроз в змозі від них захиститися або відновити свою працездатність
Ечмаков С. М. [77]	Захищеність природно-фізіологічних, соціально-економічних, ідейно-духовних і ситуативних потреб у ресурсах, технологіях, інформації, моральних ідеалах, необхідних для життєдіяльності і розвитку суспільства

1	2
Р. Дацків [65]	Задоволення таких потреб, як існування, цілісність, незалежність, спокій і розвиток.
Л. Коженъовські [105]	Певний об'єктивний стан, заснований на відсутності загрози, відчутний суб'єктивно через одиниці чи угруппування
Кунев Ю. Д. [125]	Відсутність небезпеки (неприпустимого ризику), пов'язаної з можливістю завдання будь-якої шкоди для системи
Пендюра М. М. [169]	Як соціальне правове явище забезпечує захист інтересів усього суспільства, усіх його структурних підрозділів

Використовуючи алгоритм виведення поняття, запропонований Зінченко В. А. [86], сутність поняття "безпека" можна сформулювати таким чином: безпека – це стан захищеності об'єкта від зовнішніх та внутрішніх загроз, при якому зберігається його незалежність, цілісність, спокій та розвиток.

Поняття "безпека банківської діяльності" можна розглядати з позиції 3 аспектів, а саме [51; 87; 99]:

як стан стійкої життєдіяльності, за якого забезпечується реалізація основних інтересів і пріоритетних цілей банку, захист від внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих факторів незалежно від умов функціонування;

як властивість банку своєчасно та адекватно реагувати на всі негативні прояви внутрішнього й зовнішнього його оточення;

як здатність протистояти різним посяганням на власність, діяльність або імідж банку, а також здатність створювати ефективний захист від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Головним критерієм ефективності та якості безпеки банківської діяльності є стабільність його фінансового й економічного розвитку відповідно до планів і завдань незалежно від зміни ситуації [88]. У свою чергу оцінити рівень безпеки банківської діяльності можливо за допомогою різноманітних рейтингових систем.

Рейтинг (від. англ. rating – оцінка) – це числовий або порядковий показник, що відображає важливість чи значимість певного об'єкта або явища. У загальному розумінні рейтинг визнаний у світі як інструмент, котрий призначений для порівняльного аналізу динамічно розвинених систем. Під банківським рейтингом найчастіше розуміють метод порівняльної оцінки діяльності кількох банків [42; 141].

Критерієм, що є "відправним пунктом" процесу рейтингового оцінювання, є мета його проведення. Основними функціями банківських рейтингів можуть бути [141]:

- моніторинг фінансової стійкості банків і їх регулювання з боку контролюючих органів;
- визначення місця банку серед інших банків, що у свою чергу дає можливість менеджерам оцінити "слабкі" та "сильні" сторони кредитної установи порівняно з іншими і прийняти адекватні рішення щодо удосконалення його майбутньої діяльності;
- оцінка банків клієнтами – підприємствами та населенням, інвесторами, банками-партнерами для прийняття рішень відносно співпраці з тією чи іншою банківською установою;
- міжнародна оцінка надійності та стабільності комерційних банків з метою налагодження контактів і надання рейтингу банківській системі країни в цілому.

Етапи рейтингового оцінювання наведено на рис. 4.1.

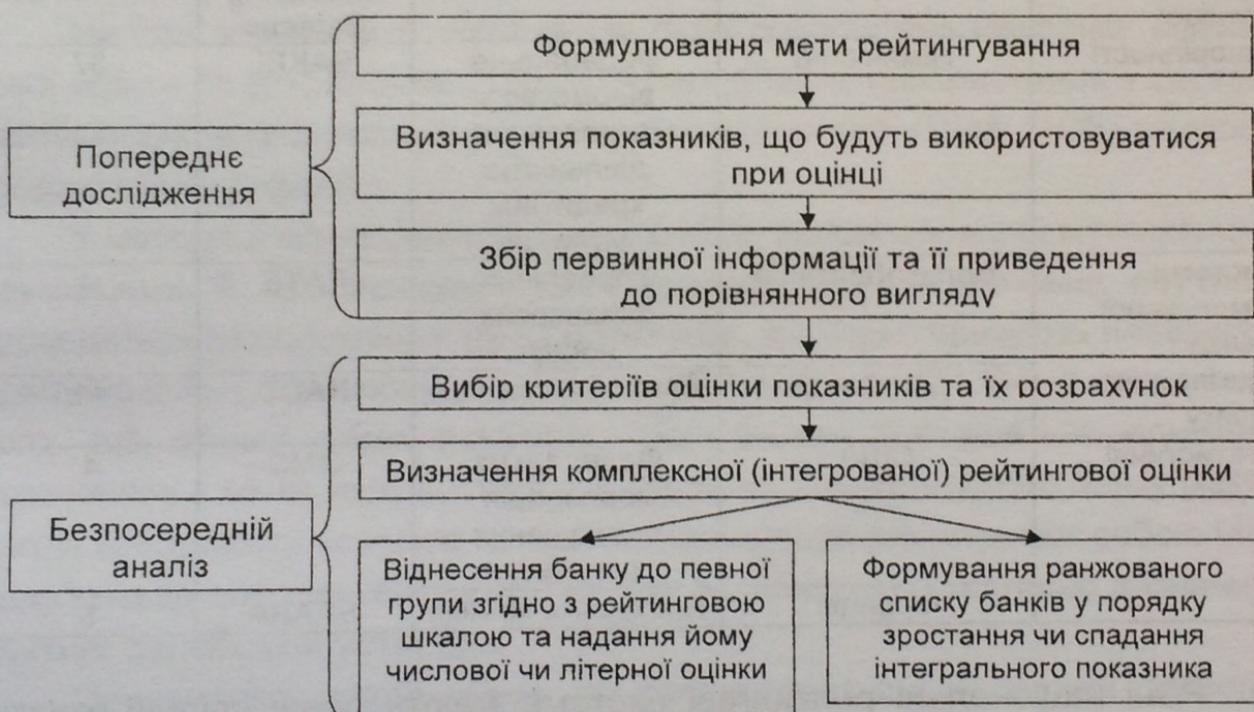

Рис. 4.1. Етапи рейтингового оцінювання банків

Системи рейтингового оцінювання значно відрізняються залежно від мети їх застосування, за складом показників, що в них входять, способом збору і обробки інформації, способом формування підсумкової оцінки.

Спільним для національних та зарубіжних методик є те, що вони також в основному базуються на принципі визначення ймовірності банкрутства. Недарма у західній науковій літературі підходи до діагностики стану банківських установ визначено як "контрольні оцінки ризиків і системи раннього сповіщення". Такі методи поділяють на кілька категорій (табл. 4.2) [136; 210].

Таблиця 4.2

Диференціація загальнонаціональних зарубіжних методів оцінки банків

Категорія	Країна	Наглядовий орган	Назва методу	Кількість показників
Наглядові банківські рейтингові системи	США	ФРС США та ін.	CAMELS	6
	Італія	Банк Італії	PATROL	5
	Франція	Банківська комісія	O.R.A.P.	15
	Україна	НБУ	CAMELS	6
Системи фінансових коефіцієнтів та групової однорідності	США	ФРС США	Individual Bank Monitoring Screens	39
	Німеччина	Федеральне відомство з нагляду за діяльністю кредитних установ	BAKIS	37
Системи комплексної оцінки банківського ризику	Великобританія	Управління фінансових послуг	RATE	9
	Нідерланди	Банк Нідерландів	RAST	11
Статистичні моделі	США	Федеральна корпорація страхування депозитів	GMS	4
	Франція	Банківська комісія	SAABA	5

Різні національні рейтингові системи мають певні спільні ознаки: основним інформаційним джерелом для проведення аналізу і побудови рейтингів є фінансова звітність банку; більшість рейтингових методик оцінюють комерційні банки з точки зору їх надійності; як вхідні у них використовуються абсолютні показники, що характеризують масштаби банків (статутний фонд, активи тощо), і відносні показники платоспроможності, ліквідності, прибутковості; у більшості методик підсумковий

показник рейтингу розраховується як сума різних показників, які беруться з певними коефіцієнтами ваги; коефіцієнти ваги найчастіше встановлюються або розраховуються на основі експертних оцінок відповідно до їх значущості [136].

Рейтинги можуть використовуватися не тільки для нагляду за діяльністю банку з боку контролюючих органів, а і для внутрішнього аналізу. Менеджери банку, використовуючи рейтинги, мають можливість оцінити рівень безпеки банку в цілому чи за окремими аспектами діяльності у порівнянні з конкурентами. Найбільшого поширення в українській практиці отримали регресійні методики рейтингового аналізу банків.

Найвідомішою і найбільш визаною серед банківських аналітиків країн СНД є методика, розроблена групою російських економістів під керівництвом В. Кромонова [48; 150]. Вона ґрунтується на застосуванні індексного методу і досить повно враховує фінансово-економічні аспекти діяльності банків, але об'єктивна оцінка банку повинна ураховувати як надійність, так і прибутковість.

На базі методики В. Кромонова була розроблена методика рейтингової оцінки О. Ширинської [150], яка передбачає використання у системі рейтингових показників коефіцієнтів рентабельності (ROA, ROE) та якості кредитного портфеля.

У методиці визначення рейтингу банків, запропонованій вітчизняними науковцями В. Вітлінським і О. Пернарівським визначення рейтингу проводиться за допомогою трьох показників, які характеризують ліквідність, прибутковість і фінансову стійкість комерційного банку. Вчені виходили з того, що обрані ними показники банківської діяльності є однаково важливими з точки зору визначення надійності комерційного банку, тобто вагові коефіцієнти кожного показника вважалися рівними між собою [48]. Такий підхід спрощує ситуацію і не дає можливості об'єктивно визначити рейтинг банківської установи.

Принципово новий підхід до рейтингової оцінки банків запропонувала група вітчизняних банківських експертів [141]. Згідно з нею рейтинг банку визначається з урахуванням таких показників: рівень проблемних кредитів (k7), коефіцієнт миттєвої ліквідності (k8), рівень левериджу (k9), коефіцієнт відкритої валютної позиції (k10). До складу даної рейтингової оцінки введено ще низку параметрів: проблемні кредити, загальні активи, відкриту валютну позицію банку. Але загальну кількість показників у

методиці зведенено до мінімуму. За цією методикою найважливішим показником визнано рівень проблемних кредитів. Аналіз ґрунтуються на порівнянні показників кожного банку із середніми значеннями досліджуваної сукупності, що ставить таку методику на якісно новий рівень у системі рейтингової оцінки банків.

Отже, кожна з аналізованих методик має певні переваги й недоліки. Тому, на думку авторів, доцільним є удосконалення методик рейтингової оцінки банку з використанням економіко-математичного моделювання.

Рейтингове оцінювання банків може слугувати різним цілям. Однією з них є вибір банку-партнера. Іноді одного підсумкового агрегованого показника недостатньо для суб'єкта аналізу, щоб скласти повне уявлення про те, з яким банком більш доцільно співпрацювати. Якщо ми порівнюємо кілька банків – потенційних партнерів – тільки за одним критерієм (наприклад, прибутковістю), то проблем із оптимальним вибором не виникає: ми обираємо той банк, у якого значення цього критерію найкраще (у випадку прибутковості це максимум). Проте частіше доводиться проводити порівняння за двома, а то і більше критеріями. У цьому випадку доцільно поділити сукупність банків на більш-менш однорідні за усіма критеріями групи та обирати банк із групи з найоптимальнішим з погляду суб'єкта аналізу набором характеристик.

Проведемо класифікацію банків України за такими показниками, як: обсяг активів (міра масштабності діяльності), рентабельність активів (як міра прибутковості), коефіцієнт резервування за активними операціями (як міра надійності), відношення високоліквідних активів до зобов'язань на вимогу (як міра ліквідності) та співвідношення капіталу і активів (як міра достатності капіталу). Вибір саме цих показників пояснюється простотою розрахунку, високою інформативністю, різnobічним характером.

Розрахунок цих величин для діючих 182-х банків проведено за даними НБУ станом на 1.10.2009 р. [21]. Для банків, що не мають зобов'язань на вимогу, значення коефіцієнта ліквідності умовно прийнято за 100. Класифікація об'єктів з одночасним урахуванням кількох ознак здійснюється за допомогою кластерного аналізу. Візуальне виділення кластерів за рентабельністю та ліквідністю подано на рис. 4.2.

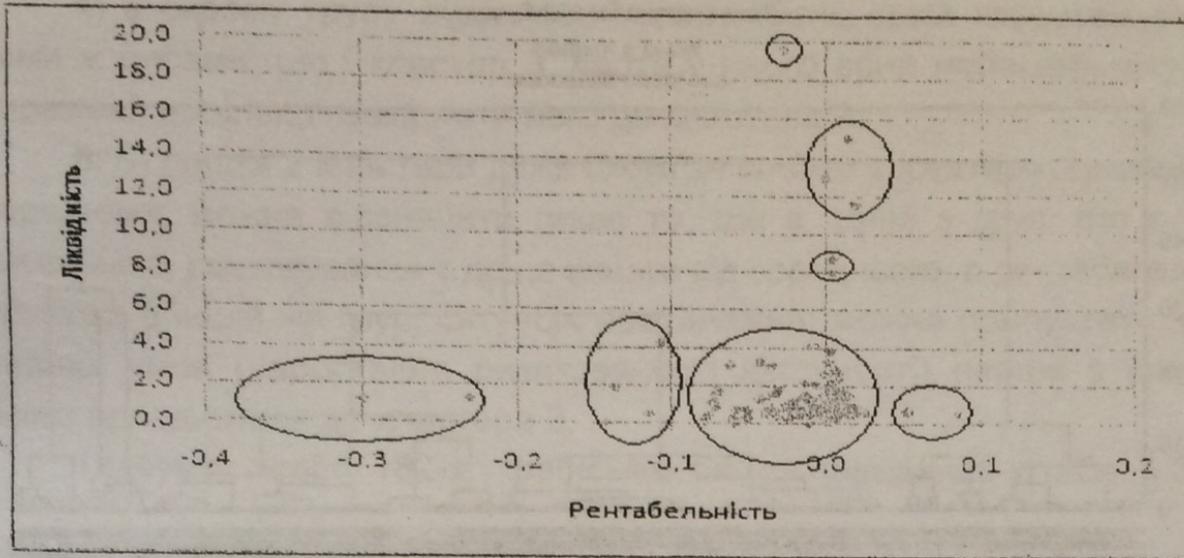

Рис. 4.2. Візуальне виділення кластерів банків за рентабельністю та ліквідністю

Методи кластерного аналізу дозволяють зробити такий поділ на групи оптимальним з точки зору мінімізації внутрішньогрупових відстаней та/або максимізації міжгрупових відстаней. Він може дати відповідь на питання, скільки груп найдоцільніше виділити. І, найголовніше, при цьому може бути врахована необмежена кількість факторів.

Головний критерій об'єднання банків у кластери – міра схожості між ними, у нашому випадку виражається у мінімальній відстані між точками у n -вимірному просторі. Її визначають за формулою Евклідової відстані (4.1):

$$c_{jk} = \left[\sum_{i=1}^m (z_{ij} - z_{ik})^2 \right]^{1/2}, \quad (4.1)$$

де z_{ij} і z_{ik} – значення i -ї ознаки в j -ї та k -ї одиниць сукупності.

Кластеризацію проведено за допомогою програмного пакета STATISTICA 6.0 методом почергового приєднання елементів до кластера. Суть його полягає у тому, що спочатку кожен елемент сукупності розглядається як окремий кластер, а потім вони об'єднуються у кластери зі збільшенням порогу максимальної відстані. На рис. 4.3 представлена дендрограма класифікації банків України.

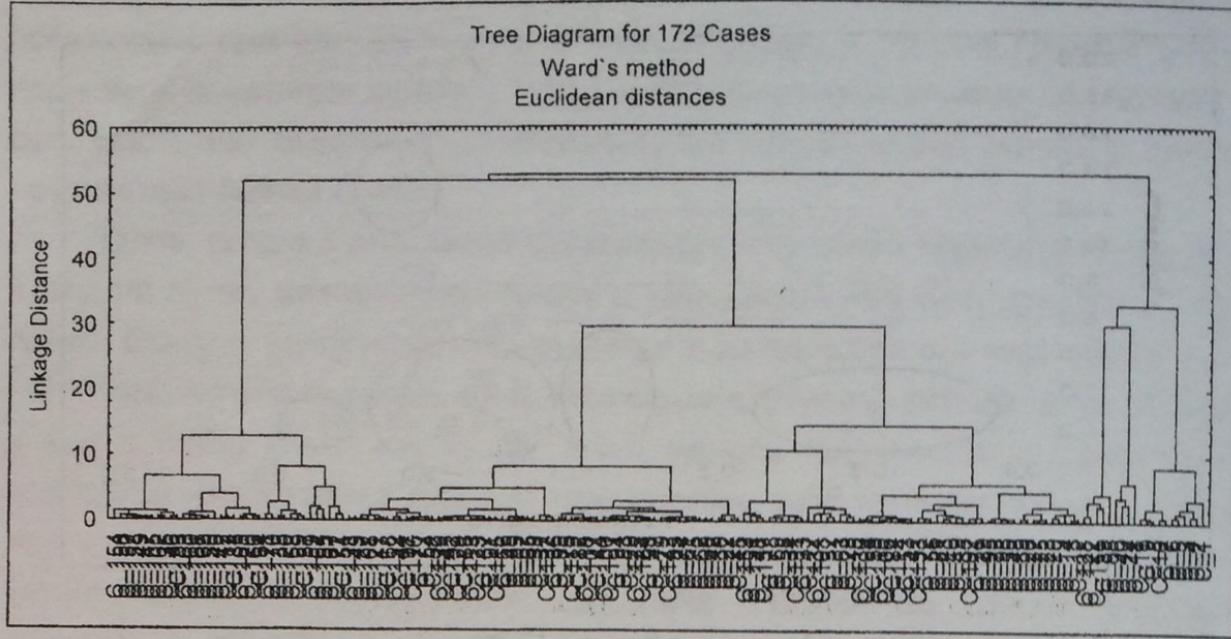

Рис. 4.3. Дендрограма класифікації банків України

Визначення кількості груп було проведено із застосуванням методу кластерного аналізу – методу k-середніх. При його використанні програма розбиває сукупність на кластери за початковим критерієм (у нашому випадку це будуть максимальні міжгрупові відстані), вираховує їх геометричні центри, а потім у кілька ітерацій здійснює перерозподіл складу кластерів, доки відхилення елементів кластерів від їх центрів не стануть мінімальними. Цей метод є дуже зручним у випадку відомої кількості груп, на які слід поділити сукупність, і дозволяє безпомилково знаходити найщільніші групи.

Грунтуючись на результатах побудови дендрограми, сукупність банків було поділено на 6 груп:

- 1) перші 11 банків за розміром активів – для цієї групи характерні великі масштаби діяльності при інших середніх показниках;
- 2) банки з підвищеною ліквідністю: Кредит Європа Банк, Акцент-Банк, Сигмабанк, Діапазон-Максимум Банк, Траст і Кредит Оптима Банк;
- 3) Родовід Банк, Київ та Західнікомбанк – банки з низькою рентабельністю та високою часткою резервування; такий взаємозв'язок може пояснюватися підвищеною ризикованістю здійснюваних цими банками операцій, що змусило їх формувати більші порівняно з нормою резерви, що у свою чергу не дозволило отримати прибутку;

4) в окрему групу виділився Укрпромбанк, який характеризується тими ж рисами, що і кластер 3, проте у нього вони набагато яскравіше виражені; доцільно приєднати його до кластера 3;

5, 6) решта 2 кластери дуже схожі за своїми характеристиками, які є середніми; можна відзначити лише те, що в одній з груп, що є менш чисельною, резервування є дещо вищим від середнього, а рентабельність – нижчою, в іншій же групі ситуація протилежна; можна припустити, що за певних умов (наростання ризикованості діяльності) перша з цих груп може приєднатися до кластера 3.

Підсумок поділу 182-х українських банків наведений у табл. 4.3.

Таблиця 4.3
Результати класифікації банків України за допомогою кластерного аналізу

Назва та характеристика групи	Склад групи
"Виняткові" банки, що були відсіяні на початковому етапі дослідження внаслідок вкрай низької рентабельності або відсутності зобов'язань на вимогу	Кредит-Дніпро, Банк Ренесанс Капітал, Трансбанк, Дністер, Банк Столиця, Олімпійська Україна, Арма, Українська фінансова група, Всеукраїнський банк розвитку, Банк 3/4
"Великі" банки, що значно переважають інші за обсягом активів, але не відрізняються за іншими ознаками	Приватбанк, Ощадбанк, Райффайзен Банк Аваль, Укreximbank, Укросіббанк, Укросцбанк, Альфа-Банк, Промінвестбанк, ОТП Банк, ВТБ Банк, Надра
"Ліквідні" банки	Кредит Європа Банк, Акцент-Банк, СигмаБанк, Діапазон-Максимум Банк, Траст і Кредит ОптимаBank
"Нерентабельні" банки, які разом з політикою підвищеного резервування ведуть збиткову діяльність	Родовід Банк, Київ, Західінкомбанк, Укрпромбанк
"Загрозливі" банки, що можуть за певних умов стати нерентабельними	ПУМБ, Свідбанк, Укргазбанк, Ерсте Банк, Донгорбанк, Правекс-Банк, Кредобанк та ін.
"Типові" банки, що не виділяються за жодним із показників	Більшість банків України, що не увійшли до попередніх категорій

Таким чином, найбільш привабливими партнерами можуть бути "великі" або "ліквідні" банки, найменш привабливими – "нерентабельні", до яких можна віднести і частину "виняткових" банків. Також необхідно значну увагу приділяти розвитку становища "загрозливих" банків.

Використовуючи ті ж показники, що і для кластеризації (обсяг активів, рентабельність активів, резервування за активними операціями, миттєва ліквідність, достатність капіталу), визначимо інтегрований показник – узагальнюючу оцінку, що може використовуватися як рейтингове значення для кластера "великі банки".

Розрахунок інтегрованого показника здійснюється за допомогою таксономічного методу, послідовність якого є наступною [146]: стандартизація різних показників, тобто їх приведення до співставного вигляду; поділ ознак на стимулятори та дестимулятори (у даному випадку всі ознаки слід віднести до стимуляторів, оскільки високі значення усіх цих показників свідчать про успішність роботи банку і є позитивними сигналами для партнерів); будуємо еталон для досліджуваних банків, що становить максимальне значення стандартизованого показника для ознак-стимуляторів, та мінімальне – для ознак-дестимуляторів (у нашему випадку всі ознаки є стимуляторами). Розрахуємо відстань c_{i0} між окремими точками-одиницями й точкою P_0 , що є еталоном розвитку, за формулою Евклідової відстані (4.1) і обчислимо для кожного досліджуваного об'єкта модифікований таксономічний показник рівня розвитку (d_i) за формулою (4.2):

$$d_i = 1 - d_i^* = 1 - \frac{c_{i0}}{\bar{c}_o}; \quad (4.2)$$

$$c_o = \bar{c}_o + 2S_o; \quad (4.3)$$

$$\bar{c}_o = \frac{1}{w} \sum_{i=1}^w c_{io}; \quad (4.4)$$

$$S_o = \left[\frac{1}{w} \sum_{i=1}^w (c_{io} - \bar{c}_o)^2 \right]^{\frac{1}{2}}. \quad (4.5)$$

Максимально можливе значення підсумкового інтегрального показника може складати 1. Це може відбутися за умов, якщо один банк має найвище значення за всіма ознаками в індикативній групі. Як видно з табл. 4.4, такого банку в досліджуваній групі не існує. Більше того, банк, який посів першу позицію за наведеним рейтингом, – ПриватБанк – відповідає цим умовам лише на 47 %, виступаючи еталоном у обсязі активів та у частки резервування. Укрексімбанк посів у рейтингу друге місце (підсумковий бал – 0,46), хоча не був лідером за жодним із критеріїв.

Таблиця 4.4

**Розрахунок інтегрованого показника діяльності великих банків
України станом на 01.10.2009 р.**

Назва банку	Активи	Рента- бельність	Резерв ування	Ліквідні сть	Капітал/ Активи	C _{i0}	d _i	P
Приватбанк	2,0448	0,8956	1,1516	-0,2886	-0,0853	3,3787	0,4768	1
Ощадбанк	0,8682	1,4732	-1,9631	-0,1634	2,5148	3,8604	0,4022	3
Райффайзен Банк Аваль	0,8408	-0,5545	0,6885	-1,2934	-0,2026	4,7612	0,2627	7
Укрексімбанк	0,5528	0,6292	-0,8758	0,2130	0,8361	3,5149	0,4557	2
Укросиббанк	0,1739	-0,4246	0,5251	-0,2651	-0,1321	4,3272	0,3299	5
Укросоцбанк	-0,0627	0,6972	-0,5797	-0,3260	0,2753	4,1874	0,3516	4
Альфа-Банк	-0,6462	0,4294	-0,1417	0,9120	-0,3407	4,3507	0,3263	6
ПІБ	-0,8251	-1,2852	0,7833	1,7901	-0,5586	5,0425	0,2192	9
ОТП Банк	-0,8743	-0,7945	1,0281	-0,7409	-0,5125	5,4083	0,1625	10
ВТБ Банк	-0,9691	0,6121	-1,0452	1,3844	-0,3802	4,8163	0,2542	8
Надра	-1,1030	-1,6780	0,4287	-1,2221	-1,4141	6,6986	0,0373	11
Еталон	2,0448	1,4732	1,1516	1,7901	2,5148			
C ₀ середнє						4,5769		
S ₀						0,9404		
C ₀						6,4577		

Це свідчить про добру збалансованість усіх складових політики банку. Також у трійку увійшов інший державний банк – Ощадбанк, передусім, завдяки найвищій рентабельності та відношенню капіталу і активів.

Очевидно, що даний інтегрований показник не здатний дати реальну якісну оцінку ефективності діяльності того чи іншого банку. Він слугує лише мірою порівняння групи банків між собою за кількома показниками одночасно. Щоб дати об'єктивну характеристику тому чи іншому банку, доцільно проводити порівняння його показників не з середніми значеннями по групі, а з певними теоретично обґрунтованими нормативними значеннями. Визначення даних нормативів є дуже складним завданням. Воно має опиратися на реалії та тенденції макроекономічного розвитку, потреби економіки й суспільства, міжнародні стандарти у відповідній галузі. Установлення таких неупереджених рейтингів може стати хорошим стимулом для розвитку як невеликих банків, так і визнаних лідерів банківського ринку України.

На сьогодні існує велика різноманітність міжнародних, національних та авторських систем рейтингового оцінювання банків, які за методом побудови рейтингу можна об'єднати у п'ять груп: номерні, бальні, індексні, регресійні та таксономічні.

Проведений аналіз існуючих моделей рейтингового оцінювання банків дозволив виділити ряд проблем, які мають бути вирішені при побудові рейтингу: визначення оптимальної кількості показників; установлення вагових коефіцієнтів так, щоб вони реально відображали значимість кожного показника та відповідали інтересам користувачів аналізу; установлення критеріальних рівнів взагалі та способу їх визначення.

Зазначені проблеми були вирішені в Публічній системі комплексної оцінки діяльності банків (ПУСКО), яку було запропоновано Т. Савченко [189]. У системі ПУСКО використовується 14 показників, а також ряд параметрів для оцінки рівня менеджменту. В даному дослідженні останні не будуть використовуватись через нестачу інформації. Таким чином, маємо спрощений варіант системи CAEL.

Під час процедури присвоєння певної бальної оцінки за кожним із показників постає питання розрахунку критеріальних рівнів, за якими кожен показник буде віднесене до однієї з п'яти груп. Для розрахунку критеріальних рівнів дев'яти показників авторами методики було застосовано синтез двох методів: формально-логічного та рівномірного розподілу параметрів. Кожен із цих показників має теоретично обґрунтований оптимальний рівень, з віддаленням від якого знижується оцінка показника. Недоліками даної методики є необхідність розрахунку критеріальних рівнів 5-ти показників на основі фактичних даних, що знижує об'єктивність присвоєних оцінок, і відсутність обґрунтованих вагових коефіцієнтів.

Дані проблеми мають бути вирішені кваліфікованими експертами. Частково в цьому питанні можна покластися на дослідження О. Буса [35], який для визначення ваги кожного аспекту CAMELS провів опитування 25 респондентів – керівників банків (9 осіб), інспекторів НБУ (11 осіб) та науковців (5 осіб). Його результати наведено в табл. 4.5.

Таблиця 4.5

Експертні оцінки вагових коефіцієнтів впливу окремих компонентів на комплексну рейтингову оцінку [238]

Компоненти	Групи експертів			
	Керівники банків	Інспектори НБУ	Науковці	В середньому
Достатність капіталу (C)	0,22	0,24	0,25	0,24
Якість активів (A)	0,21	0,20	0,22	0,21
Менеджмент (M)	0,23	0,21	0,21	0,22
Надходження (E)	0,11	0,09	0,10	0,10
Ліквідність (L)	0,10	0,15	0,09	0,11
Чутливість до ринкового ризику (S)	0,13	0,11	0,13	0,12

Перерахувавши отримані середні значення коефіцієнтів для чотирьохкомпонентної системи, отримаємо наступну формулу обчислення комплексної оцінки (4.6):

$$K = 0,36x_c + 0,32x_a + 0,15x_e + 0,17x_l. \quad (4.6)$$

Визначення вагових коефіцієнтів у рамках кожної групи показників потребує додаткового дослідження. Втім прийняття їх рівнозначними на даному етапі не повинно значно спотворити результати рейтингування. Обчислення критеріальних рівнів є ще більш складним завданням. На думку авторів, добитися більш достовірних оцінок можна, зафіксувавши критеріальні рівні на увесь досліджуваний період. Це дасть змогу більш об'єктивно порівняти зміни у становищі кожного банку, не нівелюючи при цьому загальну зміну ситуації в банківському секторі. Результат розрахунку критеріїв для 20 найбільших за розміром активів банків України наведено в табл. 4.6.

Таблиця 4.6

**Система показників Публічної системи комплексної оцінки
діяльності банків і розраховані критеріальні рівні**

№ п/п	Показники	Шкала відповідності балів критеріальним показникам, %				
		1 бал	2 бали	3 бали	4 бали	5 балів
1	2	3	4	5	6	7
Достатність капіталу						
1	Кк1 = сукупний капітал / (загальні активи зважені на ризик – резерв за активними операціями)	>16	12-16	8-12	4-8	<4
2	Кк2 = сукупний капітал / середні пасиви	11-14	9,5-11 14-15,5	8-9,5; 15,6-17	6,5-8; 17-18,5	0-6,5; 20-100
3	Кк3 = чистий капітал / сукупний капітал	62,5-87,5	50-62; 87,5-100	25-50	0-25	<0
4	Кк4 = статутний капітал / сукупний капітал	23,75-41,25	15-23,75; 41,25-50	6,25-15; 50-58,75	6,25-15; 58,75-76,25	76,25-100; 0-6
Якість активів						
5	Ка1 = кредитний портфель / загальні чисті активи	65-70	60-65; 70-75	55-60; 75-80	50-55; 80-85	0-50; 85-100
6	Ка2 = високоліквідні активи / робочі активи	20-25	15-20; 25-30	10-15; 30-35	5-10; 35-40	0-5; 40-100
7*	Ка3 = резерв за активними операціями / загальні чисті активи	>8,12	5,05-8,12	3,65-5,05	2,45-3,65	<2,45
Дохідність						
8*	Кд1 = балансовий прибуток / середні чисті активи	>1,08	0,46-1,08	0,22-0,46	0,1-0,22	<0,1
9*	Кд2 = балансовий прибуток / сукупний капітал	>11,33	5,54-11,33	1,82-5,54	0,89-1,82	<0,89
10*	Кд3 = (адміністративні витрати + витрати на персонал) / загальні чисті активи	>3,25	2,52-3,25	2,2-2,52	1,87-2,2	<1,87
11*	Кд 4 = чистий процентний дохід / середні чисті активи	>5,49	4,12-5,49	3,41-4,12	2,68-3,41	<2,68
	Ліквідність	>1,08	0,46-1,08	0,22-0,46	0,1-0,22	<0,1

* Критеріальні рівні, розраховані на основі фактичних даних.

Закінчення табл. 4.6

1	2	3	4	5	6	7
12	Кл 1 = осн. депозити / загальна сума депозитів	24,5-27,5	23-24,5; 27,5-29	21,5-23; 29-30,5	20-21; 30,5-32	0-20; 32-100
13	Кл2 = кредити отримані на міжбанку / загальні зобов'язання	16-26	11-16; 26-31	6-11; 31-36	1-6; 36-41	0-1; 41-100
14	Кл3 = ліквідні активи / потенційні зобов'язання	50-100	45-50	40-45	35-40	0-35

Застосуємо дану методику для присвоєння рейтингової оцінки Укрексімбанку. Розраховані бальні оцінки подані у табл. 4.7.

Таблиця 4.7

Розраховані показники системи Публічної системи комплексної оцінки діяльності банків для Укрексімбанку

Показники	01.01.2009 р.		01.04.2009 р.		01.07.2009 р.		01.10.2009 р.	
	Факт	Бал	Факт	Бал	Факт	Бал	Факт	Бал
Кк1	11,22 %	3	17,51 %	1	17,07 %	1	19,46 %	1
Кк2	10,48 %	2	16,50 %	3	15,04 %	2	16,48 %	3
Кк3	53,03 %	2	70,45 %	1	67,15 %	1	75,91 %	1
Кк4	67,97 %	4	82,55 %	5	90,71 %	5	90,64 %	5
Достатність капіталу		2,75		2,5		2,25		2,5
Kа1	79,59 %	3	82,29 %	4	75,18 %	3	81,12 %	4
Kа2	12,82 %	3	10,30 %	3	18,03 %	2	11,15 %	3
Kа3	3,40 %	4	4,87 %	3	5,79 %	2	7,45 %	2
Якість активів		3,33		3,33		2,33		3
Кд1	1,09 %	1	0,06 %	5	0,03 %	5	0,07 %	5
Кд2	10,06 %	2	0,37 %	5	0,23 %	5	0,40 %	5
Кд3	2,23 %	2	1,63 %	5	1,82 %	5	1,53 %	5
Кд4	5,28 %	2	6,40 %	1	6,66 %	1	5,44 %	2
Дохідність		1,75		4		4		4,25
Кл1	45,13 %	5	44,51 %	5	36,10 %	5	38,44 %	5
Кл2	51,11 %	5	55,34 %	5	47,31 %	5	44,20 %	5
Кл3	97,13 %	1	85,76 %	1	97,51 %	1	72,20 %	1
Ліквідність		3,67		3,67		3,67		3,67
Підсумок		2,94		3,19		2,78		3,12

Округлена підсумкова оцінка банку протягом усього аналізованого періоду становить 3 бали. Це свідчить про недостатньо успішну роботу банку. Розгляд окремих оцінок дозволяє виявити окрім сильні сторони та недоліки в діяльності банку, а також проаналізувати адекватність застосованої системи оцінювання.

Достатність капіталу банку перебуває загалом на хорошому рівні, особливо починаючи з 01.04.09 р., про що свідчать високі оцінки за показниками Кк1, Кк2 та Кк3. Українські оцінки за показником Кк4 пояснюються тим, що банк нарощував власний капітал передусім шляхом збільшення статутного капіталу, тобто додаткового випуску акцій і перекладення основного ризику діяльності на власників банку. Отже, виникає необхідність урізноманітнення джерел формування капітальної бази, зокрема за рахунок збільшення обсягів нерозподіленого прибутку та резервних фондів.

Зависокою є частка кредитного портфеля у загальних чистих активах, про що говорять низькі оцінки за коефіцієнтом Ка1, проте в цілому ситуація з якістю активів задовільна.

Специфічна ситуація спостерігається у аспекті дохідності банку. З одного боку, має стабільно високі оцінки за коефіцієнтом Кд4, що становить співвідношення чистого процентного доходу до середніх чистих активів. Це говорить про стабільність та успішність кредитної і депозитної політики. Також хороши оцінки банк отримав за іншими показниками дохідності на 01.01.09 р. Проте у наступні періоди прибутковість різко падає. Вочевидь, така ситуація при збереженні хорошого показника чистого процентного доходу пояснюється значними збитками банку внаслідок знецінення його інвестицій та переоцінки валютних активів.

Неоднозначно можна охарактеризувати і стан ліквідності банку. З одного боку, "класичний" коефіцієнт миттєвої ліквідності Кл3 оцінюється дуже високо, проте інші два показники – питома вага основних депозитів (строкових вкладів фізичних осіб) у загальних депозитах і частка міжбанківських кредитів у загальних зобов'язаннях залишають бажати кращого. Така ситуація негативно впливає на ліквідність банку, який може не впоратися з раптовими вимогами про повернення коштів. Також це говорить про високу залежність ліквідності банку від її підтримання через міжбанківський ринок.

Запропоновані рекомендації щодо удосконалення системи рейтингового оцінювання дозволяють визначити проблеми в діяльності банку і розробляти шляхи для забезпечення його безпеки.

4.2. Шляхи удосконалення оцінки фінансової стійкості банку

Зміни, що відбуваються в економіці України, кардинально впливають на напрями і темпи розвитку банківської системи, яка набуває ознак динамічності та конкурентоспроможності. В сучасних умовах оцінка фінансової стійкості банків – завдання, яке намагаються вирішувати державні органи, банки та комерційні організації. Їх метою є пошук критерію, який дозволить порівнювати банки за ступенем фінансової стійкості.

Наявні підходи до оцінки фінансової стійкості банків відрізняються за складом факторів, що враховуються, системою показників, які характеризують складові фінансової стійкості, пороговими значеннями показників тощо. Крім того, існуючі методики взагалі призначені для самих банків і не дозволяють усім учасникам ринку на основі відкритої інформації з достатнім ступенем достовірності дати об'єктивну оцінку стійкості розвитку кожного банку та банківської системи в цілому.

У наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених, нормативних актах України з питань забезпечення стійкості банківської системи визначено підхід, відповідно до якого стійкість усієї банківської системи детермінується як сукупність показників стійкості окремих банків другого рівня. Своєчасне виявлення проблемного банку є важливим завданням центрального банку кожної країни, адже банкрутство банківської установи, особливо якщо вона є системною, може викликати ланцюгову реакцію в банківській системі в цілому [1].

Визначення понять "стійкості системи" і "фінансової стійкості" як у вітчизняній, так і в іноземній наукових школах має різні трактування. Досить часто англійський термін перекладається як фінансова стійкість, тому ці поняття часто ототожнюються, проте вони не ідентичні.

Деякі автори вважають, що стабільність є ширшим поняттям, а стійкість виступає основою стабілізації. Ларіонова І. В. трактує стабільність банківської системи як її здатність протистояти зовнішньому та внутрішньому впливу, зберігати стійку рівновагу і надійність протягом часу.

Деякі автори стверджують, що фінансова стійкість банку визначається рівнем його ліквідності та платоспроможності. Слід зауважити, що ліквідність банку характеризує механізм перетворення фінансових чи

матеріальних активів у грошові кошти з метою своєчасного виконання зобов'язань, а платоспроможність визначається здатністю банку своєчасно і повністю виконати свої платіжні зобов'язання. Це дуже важливі складові, але врахування тільки їх під час визначення фінансової стійкості банку є недостатнім.

Також можна зіткнутися з такими твердженнями, що стійкість банку залежить від збалансованості його активів і пасивів, якості кредитно-інвестиційного портфеля й кількості клієнтів. Цей підхід викликає певні зауваження: по-перше, в ньому не враховуються такі важливі складові, як прибутковість, платоспроможність і ліквідність банку; по-друге, твердження, що фінансова стійкість банку залежить від кількості клієнтів, є недостатнім для пояснення цієї взаємозалежності [134].

На думку Крухмаль О. В., стабільність і стійкість, як характеристики якості банківської системи, – досить близькі поняття. Але на відміну від стійкості, яка передбачає здатність системи протистояти силі, детермінація поняття стабільності передбачає акцентування уваги на здатності до постійного відтворення. При цьому стійкими банк і банківська система стають завдяки своїй стабільності. Одночасно стабільність становить постійну якісну характеристику, а стійкість – це те, що здобувається, змінюється в процесі функціонування [123].

Пантелеєв В. П. і Халіва С. П. визначають фінансову стійкість як своєрідне перевищення доходів над витратами [167].

Масленченков Ю. С. ставить фінансову стійкість у залежність від відповідності діяльності банку нормативним узагальнюючим показникам, які синтезують характеристики економічних складових стійкості [134].

Н. Шелудько розглядає фінансову стійкість як динамічну інтегральну характеристику спроможності банку як системи трансформування ресурсів і ризиків повноцінно виконувати свої функції, витримуючи вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища" [234].

М. Абрютіна та А. Грачов стверджують, що фінансова стійкість є не що інше, як надійно гарантована платоспроможність, незалежність від випадків ринкової кон'юнктури й поводження партнерів, головною ознакою стійкості вважають наявність чистих ліквідних активів, обумовлених як різниця між всіма ліквідними активами й тими короткостроковими зобов'язаннями на той або інший момент часу [3].

Водоп'янова Н. О. розуміє фінансову стійкість банку як певний стан структури активів і пасивів банку, що впливають на платоспроможність банку [237].

Крейніна М. Н. робить висновок, що фінансова стійкість – одна з характеристик відповідності структури джерел фінансування структури активів. На відміну від платоспроможності, яка оцінює оборотні активи та короткострокові зобов'язання господарюючого суб'єкта, фінансова стійкість визначається на основі співвідношення різних видів джерел фінансування та його відповідності складу активів [121].

Васькович І. М. фінансову стійкість банку розуміє як здатність системи трансформувати банківські ресурси (фінансові, трудові, інформаційні) та з максимальною ефективністю й мінімальним ризиком виконувати свої функції, витримуючи вплив зовнішніх і внутрішніх факторів.

Шіллер Р. І. стверджує, що фінансова стійкість банку виражає узагальнюючу результативність усіх складових його стійкості і вимірюється системою показників, насамперед обсягом й структурою власних ресурсів, рівнем прибутковості, нормою прибутку на власний капітал, встановленими показниками ліквідності, мультиплікативною ефективністю власного капіталу, обсягом створеної доданої вартості тощо [237].

На думку Юданова А. Ю., ознакою стійкості є стабільність, яка демонструє здатність перебувати в привілейованому, відносно менш уразливому становищі під час криз і здатність їх переборювати [41].

Живалов В. Н. дає визначення стійкості банку як його здатності в динамічних умовах ринкового середовища чітко та оперативно виконувати свої функції, забезпечувати надійність вкладів юридичних і фізичних осіб та своїх зобов'язань з обслуговування клієнтів [134].

Отже, фінансова стабільність є більш широким поняттям і має на увазі, що система функціонує у стані рівноваги. У той же час під фінансовою стійкістю розуміють властивість системи повернутися до стану рівноваги після припинення впливу факторів, що вивели її з цього стану. Фінансова стабільність передбачає рівновагу фінансової системи, фінансова стійкість – лише прагнення до рівноваги, а рівновага можлива тільки за відсутності негативних впливів.

Науково-методичні підходи до визначення оцінки фінансової стійкості банків розробляють у своїх працях вітчизняні і зарубіжні вчені та економісти, зокрема В. В. Коваленко розглядає методи аналізу банківської установи на підставі реструктурованого балансу та критеріальних показників якості діяльності банку, підходи до управління банківською установою на основі розробки дерева сценаріїв проведення банківських операцій [102].

Л. Примостка пропонує розглянути методику аналізу фінансової стійкості банку за допомогою динамічного нормативу, за яким оцінюють властивості об'єкта дослідження [178]. Аналіз можливостей методики формування динамічного нормативу дає підстави для висновку, що саме цей підхід найбільшою мірою відповідає критеріям комплексної методики аналізу динамічної фінансової стійкості банку.

У дослідженнях Фетисова Г. Г. визначається роль банківського нагляду в забезпеченні стійкості банківської системи країни та підходи до рейтингування фінансової стійкості [214].

Стійкість банківської системи, на погляд Кривенко Л. В. та Лук'янець О. В., слід оцінювати за певними параметрами, кількість яких для динамічної банківської системи України може з часом змінюватися залежно від їх важливості на даний момент часу. При цьому інформаційну базу фінансової стійкості банку необхідно класифікувати за ендогенними (визначаються діяльністю самого банку) та екзогенними (зовнішніми) факторами. Ендогенні фактори включають достатність капіталу, якість його активів, рівень управління, ліквідність балансу банку, платоспроможність і вважаються загальними для всіх банків й істотно впливають на досягнення ними стану фінансової стійкості. Екзогенні фактори відображають стан економіки, соціальну та політичну стабільність, стан грошового ринку, кредитну, процентну і валютну політику НБУ [1].

Отже, стійкість банківської установи залежить від усіх аспектів діяльності самого банку та визначається такими складовими стійкості, як економічна, політична, комерційна, організаційна, операційна, кадрова, технологічна і фінансова.

Основою інформаційної бази банківської системи для визначення індикаторів фінансової стійкості є дані агрегованих фінансових звітів про прибутки і збитки та балансів банків, що відображають їх фінансовий стан та використовуються для визначення напрямів їх розвитку. При складанні зазначених вище аналітичних форм доцільно спиратися на запропонований МВФ підхід, пристосовуючи його до особливостей вітчизняного обліку та звітності, а також специфічних для України потреб аналізу, що враховуватиме стратегічні напрями розвитку банківського сектору.

Домінуючими при визначені впливу на фінансову стійкість банку є стійкість бази капіталу та бази ресурсів, що забезпечують надійність, платоспроможність і ліквідність банківської установи. При цьому важливим виступає дотримання банками ряду нормативів, установлені НБУ.

Використовуючи інформаційну базу, формується система індикаторів фінансової стійкості – критичних точок, досягаючи яких, кількісні зміни породжують якісний стрибок, що змінює фінансову стійкість.

За дослідженнями фахівців МВФ, Світового банку та центральних банків окремих країн світу, індикатори фінансової стійкості поділяють на дві взаємодоповнювані групи: кількісні, які базуються на розрахунках, та якісні, що базуються на експертних оцінках.

Система індикаторів фінансової стійкості дає можливість оцінити якісний стан банківської системи, її чутливість до впливу зовнішніх і внутрішніх шоків. Відповідно до показників інформаційної бази, індикатори поділяють на макроекономічні, індикатори агрегованих фінансових звітів і балансів банків та мікроекономічні індикатори.

Моніторинг та аналіз індикаторів дозволяють сформувати висновки про існуючі показники та ймовірність виникнення відхилень розвитку банківської системи, розробити пропозиції щодо застосування інструментів управління банківським сектором. Чутливість індикаторів фінансової стійкості до впливу зовнішніх і внутрішніх шоків визначається за допомогою стрес-тестування. Відповідно до підходу МВФ під загальносистемним стрес-тестом розуміється комплекс аналітичних інструментів, що застосовуються з метою визначення ключових ризиків фінансово-економічної системи шляхом отримання цифрової оцінки впливу надзвичайних, але цілком вірогідних, макро- та мікроекономічних шоків як на фінансову систему загалом, так і на окремі сектори та ринки [134]. Як зазначено Комітетом з проблем світової фінансової системи, тести оцінюють вплив певної надзвичайної ситуації на фінансову систему, а не вірогідність появи цієї ситуації [237]. Таким чином, у результаті стрес-тестування можна отримати прогнозну інформацію щодо фінансових втрат банківської системи від шокових впливів.

Отже, фінансова стійкість банку – інтегральна категорія, яка має визначатися як кількісними, так і якісними показниками. Тому фінансову стійкість банку слід визначити як спроможність банку виконувати свої функції в ринковому середовищі з мінімальним ризиком і максимальною ефективністю, попри вплив ендогенних та екзогенних факторів [1].

Відомі такі методичні підходи до побудови системи оцінки банківської діяльності: рейтингова оцінка, яка заснована на фінансових показниках і даних балансу банку; індексний метод; номерна система; бальний підхід; регресійна методика.

За допомогою індексного методу можна оцінити стійкість банку, тенденції його розвитку, а також спроможність адекватно реагувати на зміни, що відбуваються в економіці країни. Цей метод припускає розрахунок індексу кожного з оцінюваних показників фінансового стану банку та комбінованих індексів, виходячи з їхньої частки в сукупності. Діяльність банків оцінюють за допомогою таких якісних показників: капітальна база, якість активів, рівень ліквідності і прибутковості, стан менеджменту.

Номерна система (ренкінг) передбачає обчислення сукупності значень обсягових та інших показників фінансового стану банків і присвоєння всім банкам певного місця в рейтингу за кожним з оцінюваних показників. Номерні методики є слабодеталізованими, не враховують усіх факторів, що впливають на фінансовий стан банків, тому фактично не здатні оцінити рівень фінансової стійкості банків.

Відповідно до бального підходу, фінансовий стан банку оцінюють у балах за кожним аналізованим показником. На підставі зведеної бальної оцінки визначають місце банку в тій чи іншій групі банків. Загально-визнаним бальним підходом у визначені оцінки фінансового стану банку є система CAMEL, яка містить такі суттєві складові стійкості банків, як: достатність капіталу, якість активів, менеджмент, рентабельність і ліквідність. Національний банк України оцінює фінансовий стан і стабільність банківської установи за рейтинговою системою CAMEL, яка враховує також показник чутливості до ринкового ризику [237]. Головною перевагою системи CAMEL є те, що вона становить стандартизований метод оцінки банків, рейтинги за кожним показником вказують напрямок дій для їхнього підвищення, комплексна оцінка виражає ступінь необхідного втручання, яке має бути розпочате стосовно банку з боку контролюючих органів. До недоліків методики CAMEL можна віднести те, що вона значною мірою заснована на експертних (суб'єктивних) оцінках, тому якість кінцевого результату багато в чому буде залежати від професіоналізму представників наглядових органів.

Регресійна методика визначає певну сукупність банків, розраховує значення факторних показників у кожному банку та середніх за сукупністю. Перевагою цієї методики є отримання об'єктивної оцінки, що ґрунтуються на аналізі взаємозв'язків з ефектом, і можливість оновлення оцінки відповідно до змін впливу факторів на результати діяльності.

Серед банків країн СНД поширеним є метод синтетичного коефіцієнта (як суми фінансових коефіцієнтів: надійності, ліквідності, якості активів,

прибутковості, помножених на вагові коефіцієнти, що визначаються експертним методом), який заснований на методиці В. Кромонова та О. Ширинської [150]. У результаті їх застосування одержують розрахункове значення синтетичного коефіцієнта, який і є відображенням позиції банку. Ця методика має певні недоліки: коефіцієнти характеризують стан банку тільки з позиції "витратних" показників; питома вага коефіцієнтів установлюється суб'єктивно; механічний підсумок коефіцієнтів ускладнює інтерпретацію результатів розрахунків. Крім того, рейтинги, отримані подібним чином, не мають строгого економічного "змісту" і є інструментом для класифікації банків за принципом "краще – гірше" [113].

Кількісну оцінку фінансової стійкості окремої банківської установи та банківської системи в цілому може бути визначено за допомогою економіко-математичної моделі з використанням методу PATTERN на основі порівняння оптимальних (виходячи зі світового досвіду), фактичних і критичних значень індикаторів фінансової стійкості.

Для критерію порівняння доцільно обрати систему показників, розподіливши їх на такі групи: стійкість капітальної бази; стійкість ресурсної бази; організаційно-структурна стійкість; комерційна стійкість банку.

Різні показники для такого порівняння мають неоднакове значення при оцінці ефективності діяльності. Одні відіграють вирішальну роль, інші – другорядну. Диференціація впливу кожного показника на оцінку ефективності досягається шляхом його зваженого агрегування. Важливість для оцінки ефективності того чи іншого показника та його вагова частка в системі показників визначається фахівцями керівного органу або залученими експертами.

До основних переваг методу PATTERN можна віднести необмеженість кількості суб'єктів і критеріїв порівняння, відсутність або зведення до мінімуму суб'єктивних оцінок, отримання цифрового кінцевого показника фінансової стійкості окремого суб'єкта чи системи в цілому.

У світовій практиці, поряд із традиційними методами аналізу фінансового стану банку, широко застосовуються економіко-математичні методи. Одним із найбільш перспективних підходів до аналізу та оцінки надійності і фінансової стійкості вітчизняних банків є підхід із використанням методів багатовимірного статистичного аналізу, зокрема методів розпізнавання образів та кластерного аналізу. Це дає змогу значно розширити та вдосконалити методологічні можливості і принципи рейтингової

оцінки стану фінансової стійкості банків, оскільки слугує додатковим інструментом нагляду за банківською системою, насамперед пруденційного, а також може використовуватися банківськими аналітиками для "експресоцінки" роботи власного банку, аналізу фінансової стійкості банків-контрагентів і незалежними рейтинговими агенціями для складання рейтингу вітчизняних банків.

Разом з тим в Україні недостатньо досліджено методи забезпечення фінансової стійкості банків, не існує єдиної методики її оцінки, а також не розроблено рекомендацій щодо основних напрямів її зміцнення на сучасному етапі економічного розвитку.

Фінансовий стан банку є однією з головних характеристик, що свідчить про стійкість і стабільність його розвитку та функціонування, про рівень конкурентоспроможності й ділової активності.

Огляд економічної літератури [1; 8; 20; 41; 102; 113; 114; 121; 123; 134; 150; 167; 178; 214; 237] показали, що сьогодні не розроблені системний підхід та інструментарій, які б у загальному вигляді характеризували фінансову стійкість банку і дозволяли б діагностувати кризу в процесах його розвитку та функціонування. Більшість наукових праць мають фрагментарний характер, публікуються, як правило, у періодичних виданнях і приділяють увагу таким питанням, як аналіз виконання обов'язкових економічних нормативів Національного банку України, методиці формування рейтингів на основі аналізу фінансової звітності, аналізу окремих видів банківської діяльності (зебільшого кредитної) [1; 8; 20; 41; 102; 113; 114; 121; 123; 134; 150; 167; 178; 214; 237].

На підставі аналізу економічної літератури [1; 8; 20; 41; 102; 113; 114; 121; 123; 134; 150; 167; 178; 214; 237] можна відокремити такі напрями аналізу діяльності комерційного банку, як аналіз дотримання обов'язкових економічних нормативів НБУ, коефіцієнтний аналіз та рейтинговий аналіз.

Формування системи обов'язкових економічних нормативів, що регулюють діяльність комерційних банків, є загальновживаною практикою управління банківською системою в багатьох країнах світу, у тому числі і Україні.

Коефіцієнтний аналіз є достатньо простим, доступним та легко реалізується в практичній діяльності. Важливим моментом проведення такого аналізу є вибір оціночних показників фінансової стійкості комерційного банку та їх обґрунтування. В економічній літературі [1; 8; 20; 41;

102; 113; 114; 121; 123; 134; 150; 167; 178; 214; 237] показники, що дають змогу оцінити фінансовий стан банку з метою виявлення можливих ускладнень у його діяльності, представлені у вигляді чотирьох груп: показники достатності капіталу, ділової активності, ліквідності та ефективності управління.

Запропонована система показників відповідає наступним вимогам:

- придатна до економіко-статистичного і математичного аналізу;
- здатна пояснювати причини явищ, що відображаються аналізованими показниками;
- забезпечує потрібну для практичних цілей вірогідність дослідженого об'єкта;
- придатна для відображення зміни процесу або явища в часі;
- при інтерпретації може допускатися тільки одне тлумачення;
- піддається кількісному вимірюванню;
- ґрунтуються на достовірних даних первинного обліку і звітності;
- результат при застосуванні повинен перевищувати витрати, пов'язані з одержанням цього результату.

В економічній літературі існує досить багато показників оцінки фінансової стійкості банку, але найпоширенішими показниками виступають:

- в якості основних показників оцінки достатності капіталу: норматив адекватності регулятивного капіталу (H_2), норматив (коєфіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (H_3), коєфіцієнт надійності (K_n), коєфіцієнт фінансового важеля ($K_{\phi\psi}$), коєфіцієнт захищеності власного капіталу ($K_{зах}$), коєфіцієнт мультиплікатора капіталу (МК);
- серед показників ліквідності: коєфіцієнт миттєвої ліквідності ($K_{мл}$), коєфіцієнт ресурсної ліквідності ($K_{рл}$), коєфіцієнт генеральної ліквідності ($K_{гл}$), коєфіцієнт загальної ліквідності ($K_{зл}$), коєфіцієнт співвідношення високоліквідних активів до робочих ($K_{ла/ра}$), коєфіцієнт співвідношення виданих кредитів до залучених депозитів ($K_{к/д}$);
- в якості основних показників аналізу ділової активності: коєфіцієнт активності залучених позикових і залучених коштів ($K_{зк/п}$), коєфіцієнт активності використання залучених коштів до доходних активів ($K_{ад/зк}$),

коєфіцієнт активності використання строкових депозитів у кредитний портфель ($K_{k/зк}$), коєфіцієнт кредитної активності ($K_{k/a}$), коєфіцієнт загальної інвестиційної активності ($K_{цп/а}$);

– основними показниками ефективності управління виступають: чиста процентна маржа (ЧПМ), чистий спред (ЧС), прибутковість активів (ROA), прибутковість капіталу (ROE), рентабельність активів (P_a), рентабельність власного капіталу (P_k).

У процесі дослідження була зроблена кластеризація досліджуваної сукупності, що складається з 182 діючих банків України за даними 2009 року [245], з використанням процедур кластерного аналізу (алгоритм *k-means*) і дискримінантного аналізу (програма STATISTICA V.06 фірми StatSoft для Windows), у результаті чого сукупність була розділена на 15 кластерів, для більш детального аналізу. Далі за допомогою методу центра ваги були вибрані репрезентанти груп табл. 4.8.

Таблиця 4.8

Банки-репрезентанти груп кластерів

№ кластера	Банки-репрезентанти
1	РОДОВІД БАНК
2	ІНДУСТРІАЛЬНО-ЕКСПОРТНИЙ БАНК
3	ПЕРШИЙ УКР. МІЖНАРОДНИЙ БАНК
4	СЕБ БАНК, ПРОКРЕДИТ БАНК
5	ЕКСПОБАНК
6	ХОУМ КРЕДИТ БАНК, ФІНАНСОВИЙ СОЮЗ БАНК
7	СХІДНО-ЄВРОПЕЙСЬКИЙ БАНК, БАНК ПЕТРОКОММЕРЦ-УКРАЇНА
8	АРТЕМ БАНК
9	ДНІСТЕР
10	АКТАБАНК, КОМІНВЕСТБАНК
11	ПРОМІНВЕСТБАНК, ОТП БАНК
12	ТРАСТ, КОНТРАКТ
13	ПОЛІКОМБАНК, ФІНЕКСБАНК
14	ВЕЛЕС, ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ
15	РАЙФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ

За результатами діяльності обраних банків за чотири квартали 2009 р. (дані для розрахунків були отримані з офіційного сайта Національного Банку України [245]) були розраховані показники фінансової стійкості банку (аналіз ліквідності табл. 4.9, аналіз ділової активності табл. 4.10, аналіз достатності капіталу табл. 4.11 та аналіз ефективності управління табл. 4.12).

За результатами оцінки всіх отриманих показників дуже важко зробити однозначні висновки щодо фінансової стійкості банків України. Для спрощення розуміння результатів дослідження побудуємо таксономічний показник фінансової стійкості банку (табл. 4.13).

Побудований у такий спосіб таксономічний показник синтетично характеризує значення факторних ознак досліджуваних результируючих показників. Високі значення цього показника свідчать про високі значення ознак, що враховують, низькі – навпаки. Найважливіша його перевага полягає в тому, що цей єдиний синтетичний показник може показувати розходження у процесах, що характеризують внутрішні й зовнішні аспекти діяльності банку. За його величиною можна судити про наявний потенціал зростання для окремих банків і кластерів у контексті ключових факторів, і, відповідно, про доцільність застосування до них управлінських впливів.

За результатами дослідження можна зробити висновки, що найбільш фінансово стійкими виявились банки 14 кластера, що свідчить про їх помірковану діяльність у період фінансової кризи та нарощування власних ресурсів.

Найбільш нестійкими банками за 2009 рік стали банки 2, 4, 7 та 9 кластерів, всі інші банки вели більш виважену політику своєї діяльності. Що стосується банків першої групи за рейтингом НБУ (банки 15, 11 і 3 кластерів), то зниження таксономічного показника фінансової стійкості говорить про їх перехід з поміркованої роботи з клієнтами, до більш активної, про що свідчить збільшення активних операцій.

Таблиця 4.9

Аналіз ліквідності банків України

Таблиця 4.10

Аналіз ділової активності банків України

Назва банку	01.01.2009 р.						01.04.2009 р.						01.07.2009 р.						01.10.2009 р.							
	Кзк/п	Кад/зк	Кк/зк	Кк/а	Кцп/а	Кзк/п	Кад/зк	Кк/зк	Кк/а	Кцп/а	Кзк/п	Кад/зк	Кк/зк	Кк/а	Кцп/а	Кзк/п	Кад/зк	Кк/зк	Кк/а	Кцп/а	Кзк/п	Кад/зк	Кк/зк	Кк/а	Кцп/а	
РАЙФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	0,84	0,96	0,92	0,84	0,06	0,44	2,08	2,04	0,9	0,02	0,81	1,14	1,1	0,89	0,06	0,84	1,05	1,01	0,84	1,01	0,84	1,05	1,01	0,84	0,06	
ПРОМІНВЕСТБАНК	0,8	0,1	0	0	0,08	0,84	0,87	0,85	0,72	0,01	0,86	1,01	0,99	0,85	0,01	0,78	1,05	1,05	1,02	0,8	1,02	0,8	1,02	0,8	0,02	
ОТП БАНК	0,87	0,07	0	0	0,06	0,2	5,11	4,99	0,98	0,02	0,22	4,58	4,55	1	0,02	0,26	4,03	4,03	3,99	1,02	0,03	3,99	1,02	0,03	1,02	
ПЕРШИЙ УКР. МІЖНАРОДНИЙ БАНК	0,79	0,06	0	0	0,05	0,66	1,2	1,18	0,78	0,02	0,57	1,42	1,39	0,79	0,02	0,77	1,03	1,03	1,01	0,78	1,01	0,78	1,01	0,78	0,01	
РОДОВІД БАНК	0,86	0,06	0,02	0,02	0,03	0,84	1,07	1	0,84	0,06	0,98	1,12	1,03	1,01	0,09	0,79	1,36	1,36	1,19	0,94	0,94	1,19	0,94	0,94	0,14	
ІНДУСТРИАЛЬНО- ЕКСПОРТНИЙ БАНК	0,79	0,12	0	0	0,09	0,85	0,78	0,77	0,66	0	0,89	0,54	0,54	0,48	0,01	0,88	0,66	0,66	0,64	0,64	0,66	0,64	0,64	0,64	0,56	0,03
СЕБ БАНК	0,85	0,05	0	0	0,04	0,84	0,96	0,94	0,78	0,02	0,85	0,96	0,93	0,79	0,03	0,84	0,99	0,99	0,94	0,94	0,94	0,99	0,99	0,94	0,79	0,05
ПРОКРЕДИТ БАНК	0,86	0,04	0	0	0,03	0,42	2,02	2,02	0,84	0	0,41	2	2	0,82	0	0,4	1,97	1,97	1,96	1,96	1,97	1,96	1,97	1,96	1,97	0,04
ЕКСПОБАНК	0,71	0,13	0,04	0,03	0,07	0,73	1,19	1,12	0,81	0,05	0,74	1,14	1,08	0,8	0,05	0,77	1,13	1,13	1,08	1,08	1,08	1,08	1,08	1,08	0,84	0,04
ХОУМ КРЕДИТ БАНК	0,63	0,2	0	0	0,13	0,61	1,42	1,32	0,81	0,06	0,65	1,38	1,15	0,75	0,15	0,62	1,52	1,52	1,52	1,52	1,52	1,52	1,52	1,52	1,52	0,22
ФІНАНСОВИЙ СОЮЗ БАНК	0,7	0,09	0	0	0,07	0,67	1,47	1,45	0,97	0,01	0,63	1,48	1,46	0,93	0,01	0,76	1,3	1,29	1,29	1,29	1,29	1,29	1,29	1,29	1,29	0,01
СХДНО-ЄВРОПЕЙСЬКИЙ БАНК	0,74	0,04	0,01	0,01	0,02	0,83	0,96	0,93	0,77	0,03	0,9	0,91	0,88	0,79	0,03	0,89	0,94	0,94	0,91	0,91	0,91	0,91	0,91	0,91	0,81	0,04
БАНК ПЕТРОКОММЕРЦ- УКРАЇНА	0,85	0,04	0	0	0,03	0,85	0,82	0,81	0,7	0	0,85	0,73	0,72	0,61	0	0,84	0,81	0,81	0,77	0,77	0,77	0,77	0,77	0,77	0,64	0,04
АРТЕМ БАНК	0,8	0,01	0	0	0,01	0,62	1	0,83	0,51	0,1	0,65	0,9	0,75	0,49	0,1	0,62	0,77	0,77	0,63	0,63	0,63	0,63	0,63	0,63	0,39	0,09
АКТАБАНК	0,62	0,28	0,06	0,04	0,14	0,66	0,85	0,8	0,53	0,04	0,42	0,76	0,74	0,31	0,01	0,53	0,53	0,53	0,52	0,52	0,52	0,52	0,52	0,52	0,28	0,01
КОМІНВЕСТБАНК	0,81	0,06	0	0	0,05	0,78	0,83	0,83	0,65	0	0,75	0,79	0,79	0,59	0	0,81	0,7	0,7	0,57	0	0,57	0	0,57	0	0,57	
ТРАСТ	0,7	0,02	0	0	0,01	0,7	1,01	1,01	0,71	0	0,74	1,04	1,04	0,77	0	0,73	0,98	0,98	0,71	0,71	0,71	0,71	0,71	0,71	0,39	0,09
КОНТРАКТ	0,76	0,21	0,14	0,11	0,05	0,78	0,74	0,74	0,57	0	0,78	0,77	0,77	0,6	0	0,76	0,74	0,74	0,56	0,56	0,56	0,56	0,56	0,56	0	0
ПОЛІКОМБАНК	0,64	0,12	0	0	0,08	0,63	1,17	1,15	0,72	0,01	0,63	1,09	1,07	0,67	0,01	0,62	1,09	1,09	1,07	1,07	1,07	1,07	1,07	1,07	0,67	0,01
ФІНЕКСБАНК	0,59	0,12	0	0	0,07	0,59	0,89	0,89	0,53	0	0,69	0,82	0,82	0,56	0	0,61	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	0,01
ДНІСТЕР	0,82	0,03	0	0	0,02	0,68	1,25	1,25	0,85	0	1,03	1,24	1,24	1,28	0	2,22	1,21	1,21	1,21	1,21	1,21	1,21	1,21	1,21	1,21	0
ВЕЛЕС	0,46	0,26	0,12	0,06	0,07	0,39	1,79	1,65	0,65	0,06	0,34	2,21	2,21	0,75	0	0,45	1,53	1,53	1,53	1,53	1,53	1,53	1,53	1,53	1,53	0
ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ	7,96	0,01	0	0	0,07	0,31	2,9	2,87	0,88	0,02	0,2	4,06	3,53	0,71	0,19	0,24	3,18	3,18	2,77	2,77	2,77	2,77	2,77	2,77	0,68	0,16

Таблиця 4.11

Аналіз достатності капіталу банків України

Назва банку	01.01.2009 р.						01.04.2009 р.						01.07.2009 р.											
	H ₂	H ₃	K _и	K _{тпн}	K _{ккк}	MК	H ₂	H ₃	K _и	K _{тпн}	K _{ккк}	MК	H ₂	H ₃	K _и	K _{тпн}	K _{ккк}	MК						
РАЙФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	140	12,3	0,1	7,8	0,428	8,1	13,0	11,9	0,3	7,4	0,4	8,4	12,1	11,3	0,1	7,9	0,5	8,9	11,2	9,1	0,1	9,1	0,5	10,1
ПРОМІНВЕСТБАНК	142,7	11,9	0,1	7,4	0	8,4	17,3	12,6	0,2	6,9	0,7	7,9	13,6	11,7	0,1	7,5	0,6	8,5	9,2	7,6	0,1	12,2	0,8	13,2
ОТП БАНК	128,5	7,4	0,1	12,6	0,022	13,6	7,4	7,4	0,4	12,6	0,2	13,6	6,4	6,5	0,3	14,4	0,3	15,4	7,5	7,9	0,3	11,7	0,2	12,7
ПЕРШИЙ УКР. МІЖНАРОДНИЙ БАНК	350,5	17,3	0,2	4,8	0	5,8	22,7	18,1	0,3	4,5	0,3	5,5	20,1	16,2	0,3	5,2	0,4	6,2	20,5	16,3	0,2	5,1	0,4	6,1
РОДОВІД БАНК	266,7	10,7	0,1	8,4	0	9,4	12,6	11,3	0,1	7,9	0,7	8,9	22	24	0,0	42,2	-3,8	41,2	16,3	17,5	0,2	4,7	0,4	5,7
ІНДУСТРІАЛЬНО-ЕКСПОРТНИЙ БАНК СЕБ БАНК	94,7	8,8	0,1	10,3	0	11,3	10,7	7,0	0,1	13,2	1,0	14,2	15,3	7,4	0,1	12,5	0,7	13,5	10,3	6,0	0,1	15,6	1,1	16,6
ПРОКРЕДИТ БАНК	394,8	11,6	0,1	7,6	0	8,6	12,7	10,1	0,1	8,9	1,3	9,9	14,4	11,8	0,1	7,5	1,1	8,5	10,8	9,0	0,1	10,2	1,5	11,2
ЕКСПОБАНК	243,9	7,5	0,1	12,3	0	13,3	8,1	6,8	0,2	13,7	0,8	14,7	8,3	6,8	0,2	13,7	0,9	14,7	11,2	9,1	0,2	10,0	0,6	11,0
ХОУМ КРЕДИТ БАНК	150,6	13,8	0,2	6,2	0	7,2	16,1	13,6	0,2	6,4	0,3	7,4	15,8	13,0	0,2	6,7	0,3	7,7	13,9	11,9	0,2	7,4	0,4	8,4
ФІНАНСОВИЙ СОЮЗ БАНК	170,6	18,2	0,3	4,5	0,012	5,5	21,8	18,8	0,3	4,3	0,1	5,3	23,9	21,5	0,3	3,7	0,1	4,7	25,0	23,7	0,4	3,2	0,1	4,2
СХІДНО-ЄВРОПЕЙСЬКИЙ БАНК	237,9	15,7	0,2	5,4	0	6,4	19,4	19,1	0,3	4,3	0,0	5,3	17,4	16,3	0,3	5,1	0,0	6,1	17,9	17,6	0,2	4,7	0,0	5,7
БАНК ПЕТРОКОММЕРЦ-УКРАЇНА	283,4	8,0	0,1	11,6	0	12,6	10,3	8,2	0,1	11,2	0,3	12,2	9,3	7,6	0,1	12,2	0,3	13,2	8,4	7,0	0,1	13,3	0,3	14,3
АРТЕМ БАНК	472,6	14,0	0,2	6,1	0,021	7,1	20,5	14,3	0,2	6,0	0,1	7,0	23,9	14,7	0,2	5,8	0,1	6,8	21,6	14,6	0,2	5,9	0,1	6,9
АКТАБАНК	1522,0	132	0,2	6,6	0	7,6	23,1	14,2	0,2	6,0	0,3	7,0	21,2	12,4	0,2	7,1	0,4	8,1	22,8	10,9	0,2	8,2	0,4	9,2
КОМІНВЕСТБАНК	313,3	37,5	0,6	1,7	0	2,7	60,7	33,1	0,5	2,0	0,1	3,0	49,4	15,4	0,4	5,5	0,1	6,5	163,7	45,8	0,9	12	0,8	2,2
ТРАСТ	352,8	18,4	0,2	4,4	0,016	5,4	31,3	20,2	0,3	3,9	0,3	4,9	31,1	18,3	0,3	4,5	0,3	5,5	31,0	17,6	0,2	4,5	0,3	5,7
КОНТРАКТ	1676,0	21,0	0,3	3,8	0	4,8	30,2	21,3	0,3	3,7	0,8	4,7	23,3	18,0	0,2	4,6	0,8	5,6	26,9	19,2	0,3	4,2	0,8	5,2
ПОЛІКОМБАНК	104,7	16,8	0,2	4,9	0	5,9	30,6	17,5	0,2	4,7	0,8	5,7	30,1	18,0	0,2	4,6	0,8	5,6	31,8	17,7	0,2	4,6	0,8	5,6
ФІНЕКСБАНК	396,3	30,0	0,5	2,3	0,004	3,3	42,3	31,0	0,5	2,2	0,6	3,2	44,9	30,7	0,5	2,3	0,6	3,3	45,0	30,6	0,5	2,3	0,6	3,3
ДНІСТЕР	452,7	32,0	0,5	2,1	0,006	3,1	65,7	34,5	0,6	1,9	0,1	2,9	55,7	31,3	0,5	2,2	0,1	3,2	53,8	38,0	0,6	1,6	0,1	2,6
ВЕЛЕС	502,4	10,7	0,1	8,4	0	9,4	16,2	13,8	0,2	6,3	0,7	7,3	-17,9	-22,9	-0,2	-5,4	-0,6	4,4	-58,2	-156,4	-0,7	-1,6	-0,2	-0,6
ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ	356,3	42,8	0,9	1,3	0,002	2,3	63,7	42,9	1,1	1,3	0,1	2,3	72,0	54,1	1,6	0,9	0,1	1,9	72,8	49,8	1,1	1,0	0,1	2,0
	607,8	40,9	0,1	20,3	0,055	2,4	49,3	44,3	1,4	1,3	0,3	2,3	66,7	56,9	2,8	0,8	0,2	1,8	66,3	53,5	2,2	0,9	0,2	1,9

Таблиця 4.12

Аналіз ефективності управління банків України

Назва банку	01.01.2009 р.						01.04.2009 р.						01.07.2009 р.						01.10.2009 р.						
	ЧПМ	ЧС	ROE	ROA	P _{AA}	ЧПМ	ЧС	ROE	ROA	P _{AA}	ЧПМ	ЧС	ROE	ROA	P _{AA}	ЧПМ	ЧС	ROE	ROA	P _{AA}	ЧПМ	ЧС	ROE	ROA	P _{AA}
РАЙФАЙЗЕН БАНК	10,39	-6,53	0,07	0,009	0,01	1,78	3,53	-0,05	-0,006	-0,007	3,729	4,02	-0,17	-0,019	-0,021	5,31	5,48	-0,27	-0,026	-0,03					
АВАЛЬ	12,52	0	0,03	0,004	0,043	0,867	2,4	-0,05	-0,007	-0,009	1,567	5,97	-0,12	-0,013	-0,016	2,32	8,8	-0,57	-0,043	-0,052					
ОТП БАНК	8,017	0	0,03	0,002	0,038	2,142	7,33	-0,09	-0,007	-0,007	4,29	12,5	-0,29	-0,019	-0,019	6,32	15,3	-0,4	-0,032	-0,031					
ПЕРШИЙ УКР.																									
МІЖНАРОДНИЙ БАНК	8,623	0	0	0,001	0,013	1,521	3,39	-0,04	-0,006	-0,008	3,094	7,75	-0,21	-0,034	-0,042	4,52	8,16	-0,2	-0,032	-0,041					
РОДОВІД БАНК	11,15	-7,19	0,03	0,003	0,056	1,251	3,44	0,001	0	0	2,2	6,65	7,134	-0,173	-0,158	3,25	11,2	-1,33	-0,232	-0,215					
ІНДУСТРИАЛЬНО-ЕКСПОРТНИЙ БАНК	8,707	0	0,01	0,001	0,006	1,074	1,56	0	0	0	1,643	2,37	0	0	0	3,17	4,42	-0,5	-0,03	-0,052					
СЕБ БАНК	6,087	0	0,01	0,001	0,03	1,359	1,74	-0,09	-0,009	-0,012	2,703	3,21	-0,2	-0,024	-0,029	4,11	4,6	-0,58	-0,052	-0,062					
ПРОКРЕДИТ БАНК	12,1	0	0,01	0	0,011	1,828	4,58	-0,23	-0,016	-0,019	3,703	9,41	-0,32	-0,022	-0,027	5,36	13,3	-0,25	-0,023	-0,029					
ЕКСПОБАНК	10,52	-7,42	0,01	0,002	0,02	1,156	3,37	-0,02	-0,002	-0,003	1,983	6,54	-0,03	-0,004	-0,004	2,79	9,42	-0,1	-0,011	-0,013					
ХОУМ КРЕДИТ БАНК	11,1	0	0,01	0,002	0,017	1,458	3,87	0,001	0	0	2,874	7,16	0,006	0,001	0,002	4,11	12,4	0,011	0,002	0,003					
ФІНАНСОВИЙ СОЮЗ БАНК	10,67	0	0,03	0,004	0,062	1,29	3,25	0,002	0	0	2,368	6,02	0,007	0,001	0,001	3,93	8,25	0,005	0,001	0,001					
СХІДНО-ЄВРОПЕЙСКИЙ БАНК	10,1	-12,3	0,13	0,01	0,357	0,276	3,83	-0,02	-0,001	-0,002	0,736	6,4	-0,08	-0,006	-0,007	0,81	9,83	-0,17	-0,012	-0,014					
ПЕТРОКОММЕРЦ-УКРАЇНА	9,87	0	0,04	0,005	0,179	1,564	1,91	0,003	0	0,001	2,487	3,89	0,004	0,001	0,001	3,18	6,44	-0,09	-0,013	-0,02					
АРТЕМ БАНК	11,13	0	0,07	0,01	1,091	0,828	3,67	-0,01	-0,001	-0,001	1,49	6,64	-0,11	-0,013	-0,022	1,88	8,96	-0,08	-0,009	-0,019					
АКТАБАНК	6,016	-7,8	0,01	0,004	0,022	1,944	1,52	0,01	0,003	0,006	1,662	3,19	0,016	0,002	0,008	2,07	3,57	0,004	0,002	0,007					
КОМІНВЕСТБАНК	9,633	0	0,03	0,005	0,089	1,341	3,25	0,005	0,001	0,002	1,798	5,97	0,011	0,002	0,003	2,24	8,03	0,015	0,003	0,005					
ТРАСТ	9,216	0	0	0	0,013	1,147	2,72	0	0	0	2,574	3,4	-0,04	-0,008	-0,01	4,25	4,81	0	0	0					
КОНТРАКТ	13,59	-6,66	0,05	0,008	0,048	0,796	3,02	-0,02	-0,003	-0,006	1,749	6,59	-0,07	-0,013	-0,022	2,28	9,6	-0,01	-0,002	-0,004					
ПОЛІКОМБАНК	11,54	0	0,01	0,002	0,022	1,4	3,24	0,002	0,001	0,001	2,681	6,03	0,002	0,001	0,001	3,92	9,41	0	0	0					
ФІНЕКСБАНК	17,57	0	0,04	0,014	0,197	2,35	1,73	0	0	0	3,77	3,59	-0,19	-0,059	-0,105	6,02	7,38	-0,19	-0,071	-0,1					
ДНІСТЕР	10,99	0	0,1	0,01	0,484	0,552	0,35	0	0	0	2,641	9,28	2,131	-0,487	-0,381	10,3	11,1	1,353	-2,115	-0,788					
ВЕЛЕС	6,254	-11,5	0	0,002	0,013	1,678	2,33	0,007	0,003	0,004	3,437	4,74	0	0	0	4,81	5,03	0	0	0					
ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ	13,42	0	0	0,001	0,016	1,664	3,77	0,001	0	0	3,541	9,72	0,001	0,001	0,001	38,9	282	0,052	0,028	0,036					

Таблиця 4.13

**Таксономічні показники фінансової стійкості банків України
та темпи їх приросту**

Назва банку	01.01.2009 р.	01.04.2009 р.	Тпр	01.07.2009 р.	Тпр	01.10.2009 р.	Тпр
РАЙФАЙЗЕН БАНК							
АВАЛЬ	0,416	0,276	-33,541	0,214	-22,413	0,215	0,531
ПРОМІНВЕСТБАНК	0,189	0,202	6,691	0,201	-0,567	0,200	-0,593
ОТП БАНК	0,135	0,311	130,825	0,273	-12,402	0,269	-1,280
ПЕРШИЙ УКР.							
МІЖНАРОДНИЙ БАНК	0,164	0,250	52,713	0,258	3,365	0,233	-9,823
РОДОВІД БАНК	0,145	0,236	62,834	0,240	1,807	0,219	-8,904
ІНДУСТРІАЛЬНО-ЕКСПОРТНИЙ БАНК	0,147	0,123	-16,797	0,111	-9,310	0,142	27,321
СЕБ БАНК	0,136	0,169	24,492	0,194	14,975	0,211	8,260
ПРОКРЕДИТ БАНК	0,122	0,143	17,042	0,228	59,370	0,255	11,910
ЕКСПОБАНК	0,171	0,251	46,327	0,221	-11,855	0,227	2,570
ХОУМ КРЕДИТ БАНК	0,220	0,336	53,133	0,299	-11,269	0,289	-3,032
ФІНАНСОВИЙ СОЮЗ БАНК	0,191	0,277	45,271	0,239	-13,542	0,235	-2,005
СХІДНО-ЄВРОПЕЙСКИЙ БАНК	0,163	0,159	-1,980	0,148	-7,347	0,166	12,485
БАНК ПЕТРОКОММЕРЦ-УКРАЇНА	0,192	0,212	10,282	0,203	-4,555	0,216	6,404
АРТЕМ БАНК	0,198	0,211	6,580	0,191	-9,187	0,177	-7,752
АКТАБАНК	0,271	0,295	8,762	0,150	-49,307	0,215	44,075
КОМІНВЕСТБАНК	0,212	0,241	13,456	0,206	-14,420	0,207	0,421
ТРАСТ	0,160	0,256	59,794	0,204	-20,428	0,223	9,249
КОНТРАКТ	0,267	0,198	-25,829	0,206	4,225	0,219	6,068
ПОЛІКОМБАНК	0,229	0,313	37,125	0,258	-17,750	0,262	1,514
ФІНЕКСБАНК	0,291	0,268	-7,926	0,243	-9,383	0,283	16,657
ДНІСТЕР	0,192	0,181	-5,563	0,125	-31,099	0,091	-26,676
ВЕЛЕС	0,258	0,404	56,315	0,333	-17,469	0,307	-7,715
ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ	0,141	0,490	247,535	0,480	-2,136	0,516	7,518

Усі розглянуті методики мають свої переваги і недоліки: вони базуються на здійсненні кількісного аналізу фактів та подій, що вже відбулися, тобто констатують статичну фінансову стійкість; більшість з них не забезпечує об'єктивної оцінки через недостатність урахування реальних причин фінансової нестабільноті вітчизняних банків. Тому існує необхідність удосконалення методик оцінки фінансової стійкості банків на основі прогнозування та економіко-математичного моделювання з більш широким переліком показників фінансової стійкості банківського сектору.

4.3. Методика комплексної оцінки ефективності функціонування банку

В останні роки проблеми оцінювання ефективності фінансових установ стали досить актуальними й часто досліджуються в економічній літературі. Важливою складовою процесу управління є комплексна оцінка результатів функціонування банку – вона дозволяє проаналізувати умови й результати роботи, синтезувати досягнуті результати.

У розробку теоретичних і організаційно-методичних основ фінансово-економічного аналізу в банківській сфері діяльності значний внесок зробили вітчизняні й зарубіжні вчені. Провідне місце належить працям Герасимовича А. М., Гіляровської Л. Т., Карчевої Г. Т., Ковбасюка М. Р., Мещерякова А. А., Тиркало Р. І., Шеремета А. Д. [53; 54; 95; 104; 138; 208; 236] та ін.

Однак, незважаючи на достатньо повне висвітлення в літературі методичних підходів до аналізу окремих банківських операцій і оцінки їх ефективності, недостатньо розкриті сутність і зміст, склад і структура комплексного фінансово-економічного аналізу діяльності комерційних банків, не обґрунтовані організаційно-методичні підходи до проведення системного аналізу результатів їх діяльності [54]. Це свідчить про необхідність проведення подальших досліджень і розробки теоретико-методологічних зasad фінансово-економічного аналізу й оцінки функціонування фінансово-кредитних установ, побудови комплексної методики оцінки функціонування банків.

Економічна ефективність – це містка та складна категорія. В ній постійно відкриваються нові грані й уточнюються сутнісні аспекти, а з деяких питань взагалі відсутня єдина думка.

Ефективність має досить широке трактування. Буквально ефективність (від лат. *effectus*) означає дієвість, результативність, продуктивність. За своєю ознакою ефективність становить результативність, тобто результат діяльності, одержуваний суспільством чи організацією, окремою людиною на одиницю використаних ресурсів [233].

Варто розрізняти ефективність функціонування банку й ефект від функціонування банку. Ефективність функціонування банку – це характеристика його можливостей, здатності діяти з визначенням рівнем результативності. Ефект або результат від функціонування банку визначається як рівнем ефективності, так і періодом часу, за який підраховується цей результат.

Найпоширенішими підходами до визначення ефективності є цільовий (коли критерієм ефективності є досягнення цілей) та ресурсний або витратний (як критерій виступає відношення ефекту до ресурсів або витрат). Функція ціледосягнення має важливе значення при визначенні економічної ефективності; вона не суперечить витратному (ресурсному) підходу до визначення ефективності, має більш складний характер. Оскільки цільовий критерій, як правило, більш складно формалізувати, то на практиці використовують витратний критерій. Це не завжди правильно, тому що керівництво цікавить комплексний підхід до визначення ефективності, оскільки ефективність носить управлінський характер і характерна не для всякої взаємодії, а тільки для цілеспрямованої.

Загальним показником оцінки економічного ефекту функціонування об'єктів господарювання є величина одержаного прибутку. Проте зробити всебічний аналіз і оцінку роботи банку за допомогою показника прибутку неможливо, оскільки в сучасних умовах витрати часто зростають незалежно від рівня економічної діяльності банку під впливом погіршення загальної економічної ситуації. Прибуток не може характеризувати рівень окупності, тобто виникає необхідність визначати рівень ефективності управління банком поряд з прибутком і доходом.

За цим принципом, як правило, формується система основних показників, які характеризують ефективність функціонування банку та здійснюється їх розрахунок для аналізу досягнутого рівня і тенденцій у часі. Але такі показники, розкриваючи окремі важливі сторони ефективності функціонування банку, не дозволяють комплексно оцінити її. Тому для оцінки ефективності функціонування банку актуальним є розрахунок комплексного показника, що характеризує різні сторони його функціонування.

Аналіз економічної літератури з питань комплексної оцінки ефективності показав, що при виборі критерію ефективності в більшості підходів переважає холістичний підхід, при якому ефективність оцінюється

сукупністю критеріїв. Однак зі збільшенням критеріїв оцінки зростає складність розрахунку показника. Тому однією з головних вимог, пропонованих до комплексних показників ефективності, є мінімальна кількість частинних показників і повнота. Складовими комплексного показника повинне бути невелике число інформативних параметрів, що відображають найвагоміші сторони діяльності банку та дають точну картину його стану.

При конструюванні показника варто враховувати різnobічність інтересів суб'єктів комплексного аналізу. Кожна група учасників економічних відносин, яка включає до себе власників, інвесторів, менеджерів, персонал різних структурних підрозділів, клієнтів, розглядає банк з різних точок зору і має свої потреби й очікування. Для задоволення цих потреб мають бути оцінені певні параметри, що відображають ці потреби, тобто показники ефективності з урахуванням різних груп учасників. Беручи до уваги вимоги обмеженої кількості параметрів, що складають комплексний показник, доцільно за основу брати найбільш значущі потреби на сьогодні і на перспективу, а також показники, негативне значення яких може значно погіршити фінансовий стан банку.

При формуванні комплексних показників ефективності необхідно дотримуватися таких рекомендацій:

показник повинен враховувати найбільш вагомі сторони діяльності банку;

остаточному відбору системи показників, що формує комплексний показник, повинно передувати визначення цілей банку;

необхідною умовою розробки комплексного показника є обґрунтування принципової можливості приведення диференціальних показників до єдиної розмірності;

повинен дотримуватися принцип наступності – збереження в узагальнюючому показнику економічного змісту диференціальних показників.

Для оцінки ефективності функціонування банку використовують різні набори показників.

Так, Герасимович А. М. [53] вважає, що основними показниками, що характеризують прибутковість банку, є такі:

норма прибутку на капітал (рентабельність капіталу);

рентабельність активів;

рентабельність витрат;

чистий спред;

чиста процентна маржа;
рівень іншого операційного доходу відносно загальних активів;
продуктивність праці;
рентабельність витрат на персонал.

Для оцінки ефективності функціонування банку Ковбасюк М. Р. [104] пропонує іншу систему показників. До неї входять:

чистий спред;
чиста процентна маржа;
відношення іншого операційного доходу до загальних активів;
відношення чистого операційного доходу до загальних активів;
чистий прибуток на одного працівника;
чистий прибуток до видатків на утримання персоналу.

Поряд із показниками, що безпосередньо оцінюють ефективність функціонування банку, для характеристики фінансового стану банку, застосовують ряд коефіцієнтів. Більшість методик поєднує чотири групи показників, що дають можливість оцінити фінансовий стан банку виходячи із:

оцінки фінансової стійкості;
оцінки ділової активності;
оцінки ліквідності;
оцінки ефективності управління.

У загальному вигляді набір фінансових коефіцієнтів можна подати на рис. 4.4.

На основі розглянутих показників оцінки ефективності функціонування банку та класифікації фінансових коефіцієнтів, а також виходячи з вимог і обмежень, пропонованих до системи показників [204], розроблено систему частинних показників ефективності, що відображають різні сторони функціонування банку та дозволяють об'єктивно оцінити ефективність функціонування. Система містить у собі сім показників (табл. 4.14).

Дані показники характеризують ефективність роботи банку з різних боків: рентабельності (загальної, активів, капіталу), здатності банку утворювати чистий процентний дохід, використовуючи загальні активи, можливості своєчасно і повно проводити розрахунки за зобов'язаннями, фінансової стійкості, визначення ефекту від рішень щодо мотивації праці співробітників.

Показники, що характеризують
фінансовий стан банку

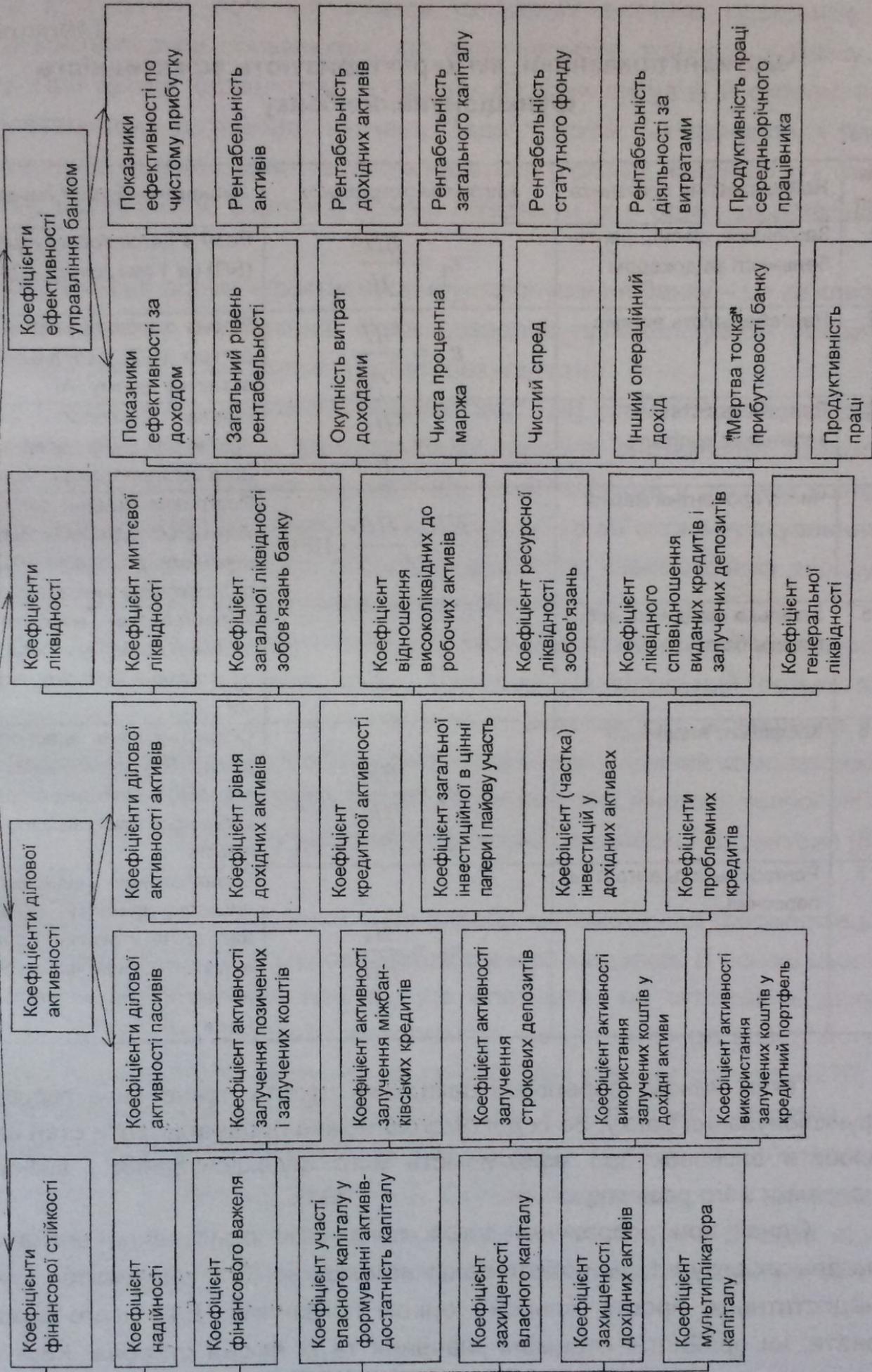

Рис. 4.4. Показники оцінки фінансового стану банку

Таблиця 4.14

**Частинні показники, які характеризують ефективність
функціонування банку**

№ п/п	Найменування показника	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст показника
1	Загальний рівень рентабельності за доходом	$\kappa_1 = \frac{БП}{Д}$	Розмір балансового прибутку (БП) на 1 грн доходу (Д)
2	Рентабельність активів	$\kappa_2 = \frac{ЧП}{A}$	Рівень окупності чистим прибутком (ЧП) середньорічних активів у цілому (A)
3	Рентабельність загального капіталу	$\kappa_3 = \frac{ЧП}{K}$	Рівень окупності чистим прибутком (ЧП) середньорічного загального капіталу (K)
4	Чиста процентна маржа	$\kappa_4 = \frac{ПД - ПВ}{A} \times 100$	Розкриває рівень дохідності активів (A) від різниці між процентними доходами (ПД) та процентними витратами (ПВ)
5	Загальна ліквідність зобов'язань банку	$\kappa_5 = \frac{A}{З}$	Характеризує максимальну можливість банку в погашенні зобов'язань (З) всіма активами (A)
6	Коефіцієнт надійності	$\kappa_6 = \frac{ВК}{ЗК}$	Співвідношення власного капіталу (ВК) до залучених коштів (ЗК). Розкриває рівень залежності банку від залучених коштів
7	Рентабельність витрат на персонал	$\kappa_7 = \frac{ЧП}{ВП}$	Визначається відношенням чистого прибутку (ЧП) до витрат на утримання працівників (ВП). Вимірює окупність витрат на утримання працівників

Таким чином, перелічені показники досить повно характеризують функціонування банку. За їх допомогою можна проаналізувати стан банку, зробити висновок про ефективність його функціонування і визначити напрямки його розвитку.

Однак при розрахунку даних показників однозначне визначення загальних результатів роботи банку неможливе. Для керівництва банку є недостатньою проста кількісна оцінка показників. Для нього важливо знати, чи прийнятні отримані значення та їх якісна сторона. Крім того,

бажано встановити логічний зв'язок кількісних значень показників з деяким комплексним показником, що характеризує становище банку в цілому. При цьому керівництво цікавлять відтінки ситуації й економічна інтерпретація цих відтінкових значень. Задача також ускладнюється тим, що показників багато і вони часто змінюються у різних напрямках, і тому керівник, що приймає рішення, прагне об'єднати їх в один комплексний показник.

Комплексна оцінка ефективності функціонування банку – це важлива складова процесу управління. Вона дозволяє проаналізувати умови і результати роботи, синтезувати добуті результати.

В трьохтомній економічній енциклопедії [74] термін "комплексність" (лат. *complexus* – зв'язок) трактується як повнота, системність, взаємо-зв'язок аналізу, планування, управління. Комплексність у процесі оцінки виявляється у цілісному уявленні досліджуваного об'єкта з урахуванням його основних властивостей, побудови, розвитку, взаємозв'язку вирішуваних ним цілей і завдань, а також їх результатів.

Комплексна оцінка ефективності дозволяє оцінити взаємопов'язаний вплив економічних процесів, явищ, факторів на загальний результат функціонування банку і на цій основі виявити резерви його підвищення.

На думку авторів, для об'єднання показників у єдиний комплексний показник доцільно застосувати апарат теорії нечітких множин, запропонованої Л. Заде в 1965 р. – узагальнену функцію бажаності Харрінтона [5; 205].

Поняття нечіткої множини – це спроба математичної формалізації нечіткої інформації для побудови математичних моделей. В основі цього поняття лежить уявлення про те, що елементи, які складають дану множину, володіють загальною властивістю, можуть мати цю властивість у різному ступені і, отже, належати до даної безлічі з різним ступенем [220].

Нечіткою множиною (*fuzzy set*) $\tilde{A}$ на універсальній множині U називається сукупність пар $(\mu_{\tilde{A}}(u), u)$, де $(\mu_{\tilde{A}}(u))$ – ступінь принадлежності елемента $u \in U$ до нечіткої множини $\tilde{A}$. Ступінь принадлежності – це число з діапазону $[0, 1]$. Чим вище ступінь принадлежності, тим у більшій мірі елемент універсальної множини відповідає властивостям нечіткої множини.

Функцією приналежності (membership function) називається функція, що дозволяє обчислити ступінь приналежності довільного елемента універсальної множини до нечіткої множини.

Узагальнена функція бажаності є деякою абстрактною побудовою, але вона володіє такими важливими властивостями, як адекватність, статистична чутливість, ефективність, причому ці властивості не нижче, ніж для будь-якого іншого технологічного показника, їм відповідного.

В основі побудови узагальненої функції бажаності Харрінгтона лежить ідея перетворення натуральних значень частинних відгуків у безрозмірну шкалу бажаності або переваги. Нормована до одиниці функція бажаності встановлює відповідність різних за змістом і шкалами вимірювань характеристик шкалі бажаних словесних оцінок варіантів рішення [5, с. 36].

Для одержання шкали бажаності користуються таблицями відповідностей між відносинами переваги в емпіричній і числовій системах. При цьому числові значення функції бажаності відповідають таким словесним оцінкам (табл. 4.15) [28, с. 113].

Таблиця 4.15

Стандартні оцінки на шкалі бажаності

Бажаність	Оцінки на шкалі бажаності
Дуже добре	1,00 – 0,80
Добре	0,80 – 0,63
Задовільно	0,63 – 0,37
Погано	0,37 – 0,20
Дуже погано	0,20 – 0

Значення частинного відгуку, переведене в безрозмірну шкалу бажаності, позначається через ($i = 1, 2, \dots, n$) і називається частинною бажаністю. Шкала бажаності має інтервал від нуля до одиниці. Значення 0 відповідає абсолютно неприйнятному рівню даної властивості, а значення 1 – найкращому значенню властивості.

Шкала бажаності умовно поділяється на п'ять ділянок, що характеризують безрозмірну величину розглянутих показників. Точка з координатами (0,00; 0,37) є критичною точкою перетину кривої – вона поділяє значення показників на задовільні і незадовільні.

У табл. 4.15 подані числа, що відповідають деяким точкам кривої, представленої на рис. 4.5, що задається рівнянням:

$$d_i = \exp(-\exp(-y_i)), \quad (4.7)$$

де d_i – частинна функція, що визначається відповідно зі шкали Харрінгтона; y_i – показник ефективності в безрозмірному виді.

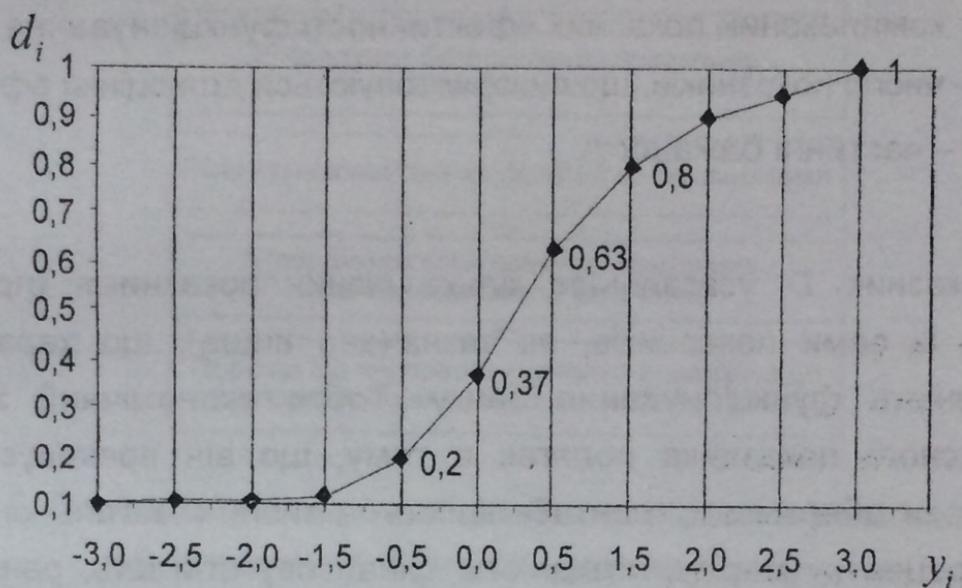

Рис. 4.5. Функція бажаності

На осі ординат нанесені значення бажаності, що змінюються від 0 до 1. По осі абсцис зазначені значення відгуку, записані в умовному масштабі. За початок відліку 0 по цій осі обране значення, що відповідає бажаності 0,37. Вибір саме цієї точки зв'язаний з тим, що вона є точкою перетину кривої, що у свою чергу, створює деякі зручності при обчисленнях. Вибір цієї кривої не є єдиною можливістю. Однак вона виникла в результаті спостережень за реальними рішеннями експериментаторів і має такі корисні властивості як безперервність, монотонність і гладкість. Крім того, ця крива добре передає той факт, що в областях бажаностей, близьких до 0 і 1, "чутливість" її істотно нижче, ніж у середній зоні.

Після вибору шкали бажаності і перетворення частинних відгуків у частинні функції бажаності приступають до основної задачі – побудови

у загальненого показника D , названого Харрінгтоном у загальненою функцією бажаності. Узагальнювати, тобто переходити від d_i до D , пропонується за формулою:

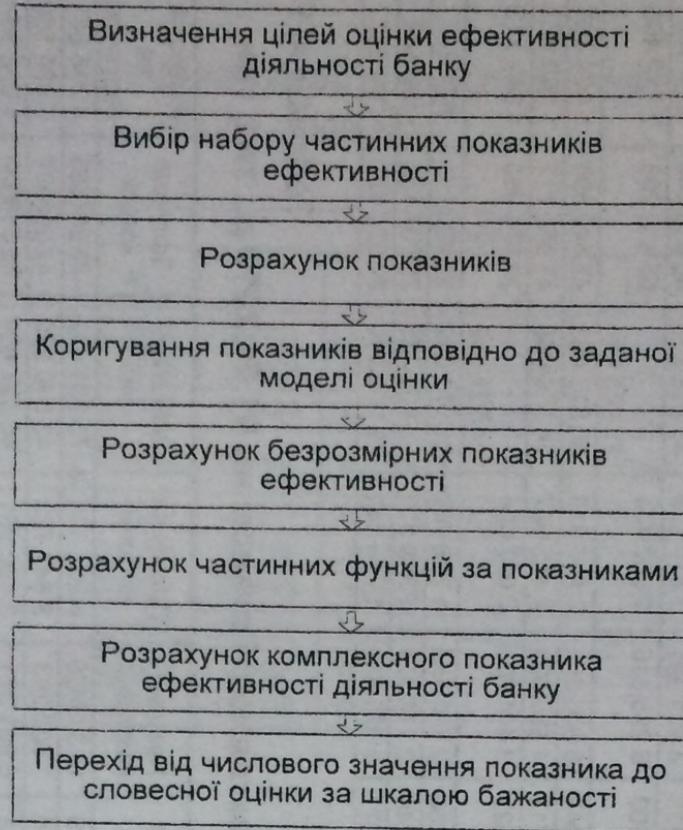
$$D = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n d_i}, \quad (4.8)$$

де D – комплексний показник ефективності функціонування банку; n – число показників, що використовуються для оцінки ефективності; d_i – частинні бажаності.

Показник D узагальнює кілька різних показників (пропонується система із сіми показників, як зазначено вище), що характеризують ефективність функціонування банку. Тобто економічний зміст цього комплексного показника полягає в тому, що він враховує загальний рівень рентабельності, рентабельність активів і загального капіталу, чисту процентну маржу, ліквідність, фінансову стійкість, рентабельність витрат на персонал.

Кількісне збільшення кожного з частинних показників ефективності, які формують комплексний показник, буде свідчити про підвищення загального рівня ефективності. Відповідно до цього значення комплексного показника буде збільшуватися. Але якщо, наприклад, до моделі досліджуваного об'єкта додати частинний показник зі збільшенням значення якого ефективність стане нижче, то для збереження економічного змісту моделі, перед об'єднанням показників за допомогою функції Харрінгтона такий показник коригується, і замість нього береться зворотний показник.

Послідовність розрахунку комплексного показника ефективності функціонування банку наведено на рис. 4.6.

Рис. 4.6. Послідовність розрахунку комплексного показника ефективності функціонування банку

Розглянемо детально розрахунок комплексного показника за запропонованою методикою. Для розрахунку комплексних показників ефективності було обрано десять банків України, які мали найбільший розмір активів станом на 01.01.2010 р.: ПАТ КБ "ПриватБанк", ВАТ "Ощадбанк", ВАТ "Укрексімбанк", ПАТ "Райффайзен Банк Аваль", АТ "УкрСиббанк", АКБ "Укросцібанк", ПАТ "Промінвестбанк", АТ "ОТП Банк", ВАТ "ВТБ Банк", ПАТ "Альфа-Банк".

Вихідні дані для розрахунку частинних показників ефективності функціонування десяти банків станом на 01.01.2009 р. та 01.01.2010 р. наведено у табл. 4.16 і табл. 4.17 відповідно [164].

Для визначення комплексних показників ефективності роботи банків за 2009 р. та 2009 р. розраховано частинні показники, що характеризують їх функціонування (табл. 4.18 і табл. 4.19 відповідно).

Таблиця 4.16
Вихідні дані для розрахунку частинних показників ефективності станом на 01.01.2009 р., тис. грн

№ п/п	Назва банку	Дохід	Балансовий прибуток	Чистий прибуток	Усього активів	Власний капітал	Процентний дохід	Процентні витрати	Зобов'язання	Запущені кошти	Витрати на персонал
1	ПРИВАТБАНК	9 844 535	1 884 813	1 291 776	80 165 465	8 195 683	9 059 300	5 066 715	71 969 781	66 910 627	3 297 060
2	ОЩАДБАНК	2 449 274	449 693	305 777	57 788 082	15 471 943	2 591 804	1 082 036	42 316 139	40 648 572	1 503 071
3	УКРЕКСІМБАНК	2 756 236	857 384	622 141	48 324 707	4 505 833	4 032 991	2 417 978	43 818 875	40 818 246	809 106
4	РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	5 103 052	719 876	527 395	65 361 554	7 435 906	6 255 516	2 687 431	55 432 005	52 110 456	
5	УКРСИББАНК	3 623 988	599 648	427 621	55 696 742	4 869 649	5 366 865	2 946 313	50 827 093	47 319 896	1 484 898
6	УКРСОЦБАНК	3 664 624	1 123 378	791 795	49 694 781	5 175 713	4 580 089	2 455 607	44 519 068	41 680 717	1 169 853
7	ПРОМІНВЕСТ-БАНК	3 118 506	136 155	99 303	27 489 483	3 262 323	3 441 703	2 087 004		22 770 080	1 344 213
8	ОТП БАНК	2 406 569	194 257	76 595	33 717 298	2 486 286	2 703 154	1 208 767	31 231 012	29 423 810	630 287
9	ВТБ БАНК	1 308 305	85 374	55 767	28 343 611	2 513 246	2 136 979	1 319 529	25 830 365	25 037 102	552 462
10	АЛЬФА-БАНК	2 734 565	202 131	158 262	32 310 096	3 307 877	3 031 549	1 766 842	29 002 219	27 335 673	700 292

Таблиця 4.17
Вихідні дані для розрахунку частинних показників ефективності станом на 01.01.2010 р., тис. грн

№ п/п	Назва банку	Дохід	Балансовий прибуток	Чистий прибуток	Усього активів	Власний капітал	Процентний дохід	Процентні витрати	Зобов'язання	Запущені кошти	Витрати на персонал
1	ПРИВАТБАНК	9 870 335	1 145 927	1 050 489	86 066 131	10 270 19	14 325 629	6 954 305	75 795 412	73 204 685	4 258 501
2	ОЩАДБАНК	5 060 379	968 533	692 696	59 926 579	16 386 50	7 827 293	3 642 723	43 540 229	42 269 474	1 826 509
3	УКРЕКСІМБАНК	3 949 018	15 795	21 124	57 196 892	10 869 03	6 861 871	3 450 981	46 327 489	42 719 920	1 066 982
4	РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	5 533 865	0	0	54 048 003	5 312 935	7 863 111	3 575 315	48 735 067	46 170 271	2 672 720
5	УКРСИББАНК	3 631 685	0	0	46 347 845	4 901 543	6 882 651	3 788 940	41 446 302	30 667 801	1 821 995
6	УКРСОЦБАНК	3 662 041	83 010	126 761	43 656 898	6 027 855	6 010 062	2 930 538	37 629 043	35 588 087	1 178 208
7	ПРОМІНВЕСТ-БАНК	1 463 526	0	0	30 437 197	5 609 573	3 763 301	2 794 565	24 827 624	24 793 574	1 239 746
8	ОТП БАНК	2 817 436	0	0	29 395 221	2 839 925	3 988 256	1 497 589	26 555 296	24 811 101	1 357 824
9	ВТБ БАНК	1 947 356	0	456	28 780 058	3 248 102	3 840 340	2 144 308	25 531 956	23 760 156	698 117
10	АЛЬФА-БАНК	2 878 143	0	0	28 693 564	2 877 993	5 500 747	3 081 567	25 815 571	23 755 114	1 560 348

Таблиця 4.18

**Частинні показники ефективності функціонування банків
(01.01.2009 р.)**

№ п/п	Назва банку	Показники						
		K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6	K_7
1	ПРИВАТБАНК	0,1915	0,0161	0,1576	4,9804	1,1139	0,1225	0,3918
2	ОЩАДБАНК	0,1836	0,0053	0,0198	2,6126	1,3656	0,3806	0,2034
3	УКРЕКСІМБАНК	0,3111	0,0129	0,1381	3,342	1,1028	0,1104	0,7689
4	РАЙФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	0,1411	0,0081	0,0709	5,459	1,1284	0,1341	0,2499
5	УКРСИББАНК	0,1655	0,0077	0,0878	4,3459	1,0958	0,1029	0,288
6	УКРСОЦБАНК	0,3065	0,0159	0,153	4,2751	1,1163	0,1242	0,6768
7	ПРОМІНВЕСТБАНК	0,0437	0,0036	0,0304	4,9281	1,1347	0,1433	0,0739
8	ОТП БАНК	0,0807	0,0023	0,0308	4,4321	1,0796	0,0845	0,1215
9	ВТБ БАНК	0,0653	0,002	0,0222	2,8841	1,0973	0,1004	0,1009
10	АЛЬФА-БАНК	0,0739	0,0049	0,0478	3,9143	1,1141	0,121	0,226

Таблиця 4.19

**Частинні показники ефективності функціонування банків
(01.01.2010 р.)**

№ п/п	Назва банку	Показники						
		K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6	K_7
1	ПРИВАТБАНК	0,1161	0,0122	0,1023	8,5647	1,1355	0,1403	0,2467
2	ОЩАДБАНК	0,1914	0,0116	0,0423	6,9828	1,3763	0,3877	0,3792
3	УКРЕКСІМБАНК	0,004	0,0004	0,0019	5,9634	1,2346	0,2544	0,0198
4	РАЙФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	0	0	0	7,9333	1,109	0,1151	0
5	УКРСИББАНК	0	0	0	6,675	1,1183	0,1598	0
6	УКРСОЦБАНК	0,0227	0,0029	0,021	7,0539	1,1602	0,1694	0,1076
7	ПРОМІНВЕСТБАНК	0	0	0	3,1827	1,2259	0,2263	0
8	ОТП БАНК	0	0	0	8,473	1,1069	0,1145	0
9	ВТБ БАНК	0	0,0001	0,0001	5,8931	1,1272	0,1367	0,0007
10	АЛЬФА-БАНК	0	0	0	8,4311	1,1115	0,1212	0

Згідно з послідовністю розрахунку комплексного показника ефективності функціонування банку (рис. 4.10), після визначення частинних показників ефективності – K_i , розраховуються безрозмірні показники ефективності (y_i). Розрахунок безрозмірних показників наведено у табл. 4.20 та табл. 4.21.

Таблиця 4.20
Визначення безрозмірних показників (01.01.2009 р.)

№ п/п	Назва банку	Показники						
		y_1	y_2	y_3	y_4	y_5	y_6	y_7
1	ПРИВАТБАНК	1,2253	2,0431	2,0781	1,2096	0,9815	0,8603	1,2634
2	ОЩАДБАНК	1,1747	0,6726	0,2611	0,6345	1,2033	2,6729	0,6559
3	УКРЕКСІМБАНК	1,9905	1,6371	1,8209	0,8117	0,9718	0,7753	2,4794
4	РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	0,9028	1,0279	0,9349	1,3259	0,9943	0,9418	0,8058
5	УКРСИББАНК	1,0589	0,9772	1,1577	1,0555	0,9656	0,7227	0,9287
6	УКРСОЦБАНК	1,9611	2,0178	2,0174	1,0383	0,9837	0,8723	2,1825
7	ПРОМІНВЕСТБАНК	0,2796	0,4569	0,4008	1,1969	0,9999	1,0064	0,2383
8	ОТП БАНК	0,5163	0,2919	0,4061	1,0764	0,9513	0,5934	0,3918
9	ВТБ БАНК	0,4178	0,2538	0,2927	0,7005	0,9669	0,7051	0,3254
10	АЛЬФА-БАНК	0,4728	0,6218	0,6303	0,9507	0,9817	0,8498	0,7288
Середня величина показника		0,1563	0,0079	0,0758	4,1174	1,1349	0,1424	0,3101

Таблиця 4.21
Визначення безрозмірних показників (01.01.2010 р.)

№ п/п	Назва банку	Показники						
		y_1	y_2	y_3	y_4	y_5	y_6	y_7
1	ПРИВАТБАНК	3,4740	4,4853	6,1038	1,2385	0,9701	0,7686	3,2719
2	ОЩАДБАНК	5,7271	4,2647	2,5239	1,0098	1,1758	2,1239	5,0292
3	УКРЕКСІМБАНК	0,1197	0,1471	0,1134	0,8623	1,0547	1,3937	0,2626
4	РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	0,0000	0,0000	0,0000	1,1472	0,9474	0,6305	0,0000
5	УКРСИББАНК	0,0000	0,0000	0,0000	0,9653	0,9554	0,8754	0,0000
6	УКРСОЦБАНК	0,6792	1,0662	1,2530	1,0200	0,9912	0,9280	1,4271
7	ПРОМІНВЕСТБАНК	0,0000	0,0000	0,0000	0,4602	1,0473	1,2397	0,0000
8	ОТП БАНК	0,0000	0,0000	0,0000	1,2253	0,9456	0,6273	0,0000
9	ВТБ БАНК	0,0000	0,0368	0,0060	0,8522	0,9630	0,7489	0,0093
10	АЛЬФА-БАНК	0,0000	0,0000	0,0000	1,2192	0,9496	0,6640	0,0000
Середня величина показника		0,03342	0,00272	0,01676	6,9153	1,17054	0,18254	0,0754

Наступним етапом визначення комплексного показника ефективності є розрахунок частинних функцій (частинних бажаностей) d_i , на основі безрозмірних показників (табл. 4.22 і табл. 4.23).

Таблиця 4.22

Розрахунок частинних функцій за показниками (01.01.2009 р.)

№ п/п	Назва банку	Показники						
		d_1	d_2	d_3	d_4	d_5	d_6	d_7
1	ПРИВАТБАНК	0,7455	0,8784	0,8823	0,7421	0,6875	0,6551	0,7538
2	ОЩАДБАНК	0,7343	0,6003	0,4629	0,5885	0,7407	0,9333	0,5951
3	УКРЕКСІМБАНК	0,8723	0,8232	0,8505	0,6414	0,6849	0,6309	0,9196
4	РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	0,6667	0,6992	0,6753	0,7668	0,6908	0,6771	0,6397
5	УКРСИББАНК	0,7069	0,6863	0,7304	0,7061	0,6833	0,6154	0,6736
6	УКРСОЦБАНК	0,8687	0,8755	0,8755	0,7018	0,6880	0,6584	0,8934
7	ПРОМІНВЕСТБАНК	0,4695	0,5309	0,5118	0,7392	0,6922	0,6938	0,4548
8	ОТП БАНК	0,5506	0,4739	0,5136	0,7112	0,6796	0,5756	0,5087
9	ВТБ БАНК	0,5176	0,4603	0,4742	0,6087	0,6837	0,6101	0,4857
10	АЛЬФА-БАНК	0,5362	0,5845	0,5872	0,6794	0,6875	0,6521	0,6172

Таблиця 4.23

Розрахунок частинних функцій за показниками (01.01.2010 р.)

№ п/п	Назва банку	Показники						
		d_1	d_2	d_3	d_4	d_5	d_6	d_7
1	ПРИВАТБАНК	0,9695	0,9888	0,9978	0,7484	0,6845	0,6290	0,9628
2	ОЩАДБАНК	0,9967	0,9860	0,9230	0,6947	0,7345	0,8873	0,9935
3	УКРЕКСІМБАНК	0,4118	0,4218	0,4095	0,6556	0,7059	0,7802	0,4635
4	РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	0,3679	0,3679	0,3679	0,7280	0,6786	0,5873	0,3679
5	УКРСИББАНК	0,3679	0,3679	0,3679	0,6833	0,6807	0,6592	0,3679
6	УКРСОЦБАНК	0,6023	0,7087	0,7515	0,6973	0,6899	0,6735	0,7866
7	ПРОМІНВЕСТБАНК	0,3679	0,3679	0,3679	0,5320	0,7041	0,7487	0,3679
8	ОТП БАНК	0,3679	0,3679	0,3679	0,7455	0,6781	0,5862	0,3679
9	ВТБ БАНК	0,3679	0,3814	0,3701	0,6528	0,6827	0,6232	0,3713
10	АЛЬФА-БАНК	0,3679	0,3679	0,3679	0,7442	0,6792	0,5976	0,3679

За формулою 4.8 розраховуються комплексні показники ефективності діяльності десяти банків за 2008 та 2009 рр. (табл. 4.24).

Таблиця 4.24

Комплексні показники ефективності функціонування банків (D)

№ п/п	Назва банку	Період	
		на 1.01.2009 р.	на 1.01.2010 р.
1	ПРИВАТБАНК	0,7593	0,8407
2	ОЩАДБАНК	0,6507	0,8798
3	УКРЕКСІМБАНК	0,7667	0,531
4	РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	0,687	0,4732
5	УКРСИББАНК	0,6852	0,477
6	УКРСОЦБАНК	0,7883	0,6993
7	ПРОМІНВЕСТБАНК	0,5743	0,4709
8	ОТП БАНК	0,5675	0,4747
9	ВТБ БАНК	0,5431	0,4737
10	АЛЬФА-БАНК	0,6184	0,4759

Графічне відображення комплексних показників наведено на рис. 4.7.

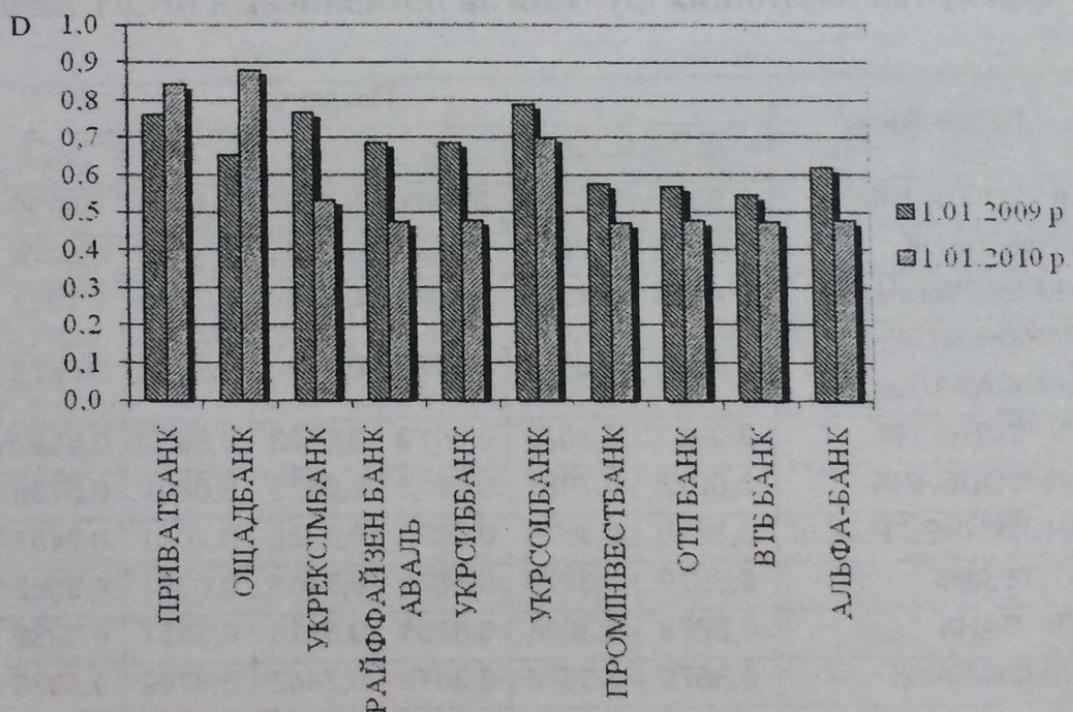

Рис. 4.7. Комплексні показники ефективності функціонування банків

Зіставивши отримані значення комплексних показників зі стандартними оцінками на шкалі бажаності, можна зробити висновок про те, що з погляду загального рівня рентабельності, рентабельності активів, капіталу, чистої процентної маржі, загальної ліквідності, фінансової стійкості та рентабельності витрат на персонал найбільш ефективними у 2008 р. були АКБ "Укрсоцбанк", ВАТ "Укрексімбанк" та ПАТ КБ "ПриватБанк" – їх комплексні показники ефективності дорівнюють відповідно 0,79, 0,77 й 0,76, що відповідає словесній характеристиці "добре". Найнижчі оцінки D у цьому періоді отримали ВАТ "ВТБ Банк" (0,54) та АТ "ОТП Банк" (0,57) – характеристика "задовільно" (табл. 4.25).

Таблиця 4.25

Словесна характеристика ефективності функціонування банків

№ п/п	Назва банку	Період	
		на 01.01.2009 р.	на 01.01.2010 р.
1	ПРИВАТБАНК	добре	дуже добре
2	ОЩАДБАНК	задовільно	дуже добре
3	УКРЕКСІМБАНК	добре	задовільно
4	РАЙФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	добре	задовільно
5	УКРСИББАНК	добре	задовільно
6	УКРСОЦБАНК	добре	добре
7	ПРОМІНВЕСТБАНК	задовільно	задовільно
8	ОТП БАНК	задовільно	задовільно
9	ВТБ БАНК	задовільно	задовільно
10	АЛЬФА-БАНК	задовільно	задовільно

У 2009 р. найбільш ефективними банками стали ВАТ "Ощадбанк" (0,88) й ПАТ КБ "ПриватБанк" (0,84). Їх діяльність можна охарактеризувати словесною оцінкою "дуже добре". Ефективність інших банків у даному періоді значно знизилась, майже всі банки отримали оцінку "задовільно".

Темп приросту комплексних показників ефективності функціонування банків за обраними критеріями такий: ПАТ КБ "ПриватБанк" – 10,72 %, ВАТ "Ощадбанк" – 35,21 %, ВАТ "Укрексімбанк" – -30,74 %, ПАТ "Райффайзен Банк Аваль" – -31,12 %, АТ "УкрСиббанк" – -30,39 %, АКБ "Укрсоцбанк" – -11,29 %, ПАТ "Промінвестбанк" – -18,00 %, АТ "ОТП Банк" – 16,35 %, ВАТ "ВТБ Банк" – -12,78 %, ПАТ "Альфа-Банк" – -23,04 %.

В узагальнену функцію бажаності можуть входити різноманітні характеристики банку, як якісні, так і кількісні. Керівники та менеджери можуть коригувати набір цих характеристик, а також шкалу і діапазон її зміни залежно від задач, що ними вирішуються.

У рамках запропонованої методики комплексна оцінка ефективності функціонування банку визначається як результат порівняння з найкращими результатами за всією сукупністю банків, які аналізуються. Найкращі результати функціонування виникають у результаті конкуренції в умовах ринку. Банк, який має найкращі показники, за даною методикою, може бути як реальним, так і умовним.

Основною сферою застосування даної методики є оцінка та порівняння ефективності функціонування конкретного банку з конкурентами для визначення шляхів удосконалення його діяльності за тенденційними показниками, які оцінюються на основі відповідності бажаним тенденціям (збільшення або зменшення). На основі порівняння тенденційних частинних показників декількох банків, які формують комплексний показник, можна встановити для певного банку кількісні орієнтири результативності, а також розробити рекомендації щодо удосконалення його функціонування за цими напрямками.

Отже, методика комплексної оцінки ефективності функціонування має такі особливості та переваги порівняно з існуючими методиками:

комплексний показник ґрунтуються на семи показниках фінансово-економічної діяльності і тому носить багатовимірний характер;

комплексний показник включає як тенденційні показники, так і показники, які мають нормативне значення, що дає змогу визначити дотримання нормативних значень показників та оцінити відповідність частинних показників бажаним тенденціям;

комплексна оцінка ефективності базується на показниках, які розраховані на основі звітності банку й не включає суб'єктивні оцінки експертів;

методика дозволяє порівнювати результати функціонування банку з урахуванням найкращих результатів усіх конкурентів.

Даний підхід дозволяє об'єктивно оцінити ефективність функціонування банку. Він заснований на використанні комплексного показника економічної ефективності, визначеного за допомогою функції бажаності і враховуючого рентабельність (загальну, активів, капіталу), здатність банку утворювати чистий процентний дохід, використовуючи загальні активи, можливість своєчасно і повно проводити розрахунки за зобов'язаннями, фінансову стійкість, ефект від рішень щодо мотивації праці співробітників.

Таким чином, запропонований комплексний показник можна використовувати для всеобщого аналізу й оцінки ефективності функціонування банку, а також виявлення основних напрямків його удосконалення.

Висновки

Банківський сектор України відіграє важливу роль у державі, є інструментом впливу на економічні процеси як у внутрішній, так і в зовнішній політиці держави. Від його ефективного функціонування залежать розподіл внутрішнього валового продукту і національного доходу, регулювання грошового обігу, ступінь задоволення потреб економіки у кредитних ресурсах, пожвавлення ділової активності та інші економічні і соціальні досягнення держави. Але сучасний банківський сектор України перебуває в процесі розвитку і потребує його подальшого вдосконалення. Механізм функціонування банківського сектору постійно змінюється і залежить від обґрунтованого й ефективного визначення змісту діяльності банківської системи України.

На сьогодні наукові праці провідних вчених дозволяють ґрутовно підійти до дослідження сутності поставленого наукового завдання, формують сучасний погляд на вирішення низки завдань забезпечення ефективного та стабільного функціонування банківської системи, визначення необхідних умов її розвитку. Але недостатнє висвітлення теоретичної основи аналізу сутності банківської системи, етапів розвитку та еволюції її структурних елементів спричиняє певні труднощі формування науково обґрунтованої концепції сталого функціонування банківської системи України загалом. Зазначене зумовлює своєчасність і актуальність проведеного авторами монографії дослідження.

Зміст монографії підпорядкований розкриттю та обґрунтуванню тези, що банківська система України може й повинна бути прикладом забезпечення сталої діяльності та основою стабільності грошово-кредитної системи країни. Її авторами досліджено та виявлено основні тенденції розвитку національної банківської системи, визначено шляхи забезпечення її ефективного функціонування в умовах посилення інтеграційно-глобалізаційних процесів. У роботі зосереджено увагу на проблемах збільшення присутності іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі за умов недостатньої капіталізації вітчизняних банків порівняно з європейськими. При цьому іноземні фінансові групи вкладають свої капітали винятково у розгалужені та стабільні банки, які формують ядро банківської системи України, визначають її стабільність і функціональну спроможність. Виходячи з цього, авторами зроблений

аналіз активності на світовому ринку M&A, визначено фактори прискорення процесів банківських злиттів і поглинань, визначено вплив на банківську систему іноземного капіталу.

Увагу також приділено такій складовій забезпечення сталого функціонування національної банківської системи, як внутрішньодержавна платіжна система. В монографії зроблена спроба систематизації поглядів на еволюцію міжбанківських розрахунків, визначено критерії ефективності роботи, проаналізовано сучасний стан та окреслено проблеми розвитку основних складових національної платіжної системи.

Успішне функціонування банківської системи загалом залежить від фінансового стану кожного окремого банку, його здатності протидіяти негативним чинникам і динамічно розвиватися. У зв'язку з цим авторами монографії сформовано науково обґрунтований погляд на сутність ризиків банківської діяльності, визначено залежність обсягу капіталу банків України від загальних макроекономічних показників, удосконалено рейтингову оцінку банків, сформовано модель управління інвестиційною діяльністю банку, виділено її оцінюально-аналітичну складову, надано рекомендації щодо комплексної оцінки ефективності управління кредитною діяльністю банку; визначено вплив обсягів розрахункового обслуговування в іноземній валюті на дохідність банку.

Представлене методичне забезпечення складових стабільного функціонування банківської системи України підкреслює прикладний характер монографії, можливість використання наведених рекомендацій у практичній діяльності фінансово-кредитних установ. Уміле та доцільне використання методів економіко-математичного моделювання дозволяє зробити обґрунтовані висновки, надати необхідні рекомендації щодо управління діяльністю як окремого банку, так і банківською системою в цілому.

Книга буде корисна керівникам фінансово-кредитних установ, менеджерам різних рівнів, науковцям, викладачам, аспірантам та студентам економічних спеціальностей.

Використана література

1. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 7 грудня 2000 р. № 2121-III // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності (Додаток до журналу "Вісник Національного банку України"). – 2001. – № 1. – С. 3–46.
2. Закон України "Про платіжні системи та переказ грошей в Україні" від 05.04.2001 р. № 2346-III, зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua.
3. Абрютина М. С. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия : учебн.-практ. пособ. / М. С. Абрютина, А. В. Грачев. – М. : Изд-во "Дело и Сервис", 2003. – 272 с.
4. Аванесова І. А. Оцінка кредитної діяльності банку / І. А. Аванесова // Фінанси України. – 2005. – № 6. – С. 103–112.
5. Адлер Ю. П. Планирование эксперимента при поиске оптимальных решений / Ю. П. Адлер, Е. В. Маркова, Ю. В. Грановский. – М. : Наука, 1976. – 279 с.
6. Алісов Є. Деякі проблеми правового регулювання глобальної платіжної системи України / Є. Алісов // Вісник академії правових наук України. – 2007. – № 4 (39). – С. 116–126.
7. Аналіз банківської діяльності : підручник / А. М. Герасимович, М. Д. Алексєєнко, І. М. Парасій-Вергуненко та ін. ; за ред. А. М. Герасимовича. – К. : КНЕУ, 2004. – 599 с.
8. Баканов М. И. Теория экономического анализа / М. И. Баканов, А. Д. Шеремет. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 416 с.
9. Баканов М. И. Теория экономического анализа : учебник / М. И. Баканов, А. Д. Шеремет. – 3-е изд., перераб. – М. : Финансы и статистика, 1993. – 288 с.
10. Балабанов И. Т. Риск-менеджмент / И. Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 205 с.
11. Балюк В. Довгострокове кредитування інвестиційних проектів / В. Балюк, А. Яцура // Банківська справа. – 2005. – № 1. – С. 54–66.
12. Балюк В. Довгострокове кредитування інвестиційних проектів / В. Балюк, А. Яцура // Банківська справа. – 2005. – № 2. – С. 17–39.

13. Банки України / [підгот. В. М. Галь, Л. О. Майборода, В. М. Андруйчук] // Бюлєтень Національного банку України. – 2001. – № 2(191). – С. 15–158.
14. Банківські операції : підручник / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пудовкіна та ін. ; за ред. докт. екон. наук, проф. А. М. Мороза. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 476 с.
15. Банковские риски : учебн. пособ. / колл. авторов ; под ред. докт. экон. наук, проф. О. И. Лаврушина и докт. экон. наук, проф. Н. И. Валенцевой. – 2-е изд., стереотип. – М. : КНОРУС, 2008. – 232 с.
16. Банковский кризис в России: причины, последствия кризиса банковской системы. – 2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.economiccrisis.ru/novosti-crizisa/bankovskij-krizis-v-vrossii.html>.
17. Бараненко С. П. Риски и управление ими в системе управления предприятием / С. П. Бараненко, В. В. Шеметов // Управление риском. – 2004. – № 2. – С. 32.
18. Барр Р. Политическая экономия / Р. Барр. – М. : Мысль, 1995. – Т. 1–2.
19. Батрак К. В. Концептуальні основи оцінки кредитоспроможності позичальників / К. В. Батрак // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2006. – № 5. – С. 331–334.
20. Батракова Л. Д. Экономический анализ деятельности коммерческого банка / Л. Д. Батракова. – М. : Логос, 1998. – 342 с.
21. Белінська Я. В. Регулювання валютного курсу в Україні в умовах глобалізації : автореф. дис. докт. екон. наук: 08.00.08 / Я. В. Белінська ; Державна податкова адміністрація України ; Національний ун-т держ. податкової служби України. – К., 2009. – 32 с.
22. Берегова Г. Методи аналізу кредитного ризику та побудова моделі оцінки кредитоспроможності позичальника / Г. Берегова, Л. Лабецька // Регіональна економіка. – 2005. – № 4. – С. 113–122.
23. Береславська О. І. Міжнародні розрахунки та валютні операції : навч. посібн. / О. І. Береславська, О. М. Наконечний, М. Г. Пясецька та ін. ; Київський національний економічний ун-т ; Українська фінансово-банківська школа при КНЕУ / М. І. Савлук (ред.). – К. : Видавництво КНЕУ, 2002. – 390 с.

24. Берніков В. Огляд розвитку Національної системи масових електронних платежів із квітня 2003 до кінця 2004 року / В. Берніков, І. Коваль // Вісник НБУ. – 2005. – № 2. – С. 15–17.
25. Бєляков А. В. Банківські ризики: проблема обліку, управління та регулювання / А. В. Бєляков. – М. : БДЦ-процес, 2003. – 450 с.
26. Бінько І. Ф. Політика протекціонізму як складова економічної безпеки України / І. Ф. Бінько, Я. Б. Базилюк, С. О. Коваленко ; Рада національної безпеки і оборони України ; Національний ін-т стратегічних досліджень. – К. : НІСД, 1997. – 78 с.
27. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр: Эльга, 1999. – 512 с.
28. Большаков А. С. Современный менеджмент: теория и практика / А. С. Большаков, В. И. Михайлов. – СПб. : Питер, 2002. – 416 с.
29. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азриляна. – 3-е изд., стереотип. – М. : Институт новой экономики, 1998. – 864 с.
30. Бондаренко О. В. Поняття кредитного портфеля комерційних банків і критерії його конкурентоспроможності / О. В. Бондаренко // Вісник НБУ. – 2003. – № 3. – С. 31.
31. Бочаров В. В. Инвестиционный менеджмент / В. В. Бочаров. – СПб. : Питер, 2000. – 160 с.
32. Бугель Ю. Основні шляхи вдосконалення сучасних методів оцінки кредитоспроможності позичальника / Ю. Бугель // Банківська справа. – 2007. – № 4. – С. 54–59.
33. Булковский Т. Н. Полная энциклопедия графических ценовых моделей / Т. Н. Булковский. – М. : Smart Book, 2009. – 696 с.
34. Буренин А. Н. Рынок ценных бумаг и производных финансовых инструментов : учебн. пособ. / А. Н. Буренин. – М. : 1 Федеративная Книготорвная компания, 1998. – 352 с.
35. Бус О. Удосконалення рейтингової системи оцінювання діяльності банків при проведенні виїзних інспекційних перевірок / О. Бус // Банківська справа. – 2008. – № 3. – С. 75–86.
36. Бутенко О. Роль іноземних банків у формуванні інноваційних національних банківських систем / О. Бутенко // Банківська справа. – 2008. – № 1. – С. 83–89.

37. Бушуєва І. Оцінка фінансового становища позичальника за допомогою бального методу і вирішувальної матриці / І. Бушуєва, Р. Красюк, В. Дем'яненко // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2001. – № 4. – С. 79–86.
38. Бюлєтень Національного банку України. – 2003. – № 12. – С. 91.
39. Бюлєтень Національного банку України. – 2005. – № 2. – С. 73.
40. Бюлєтень Національного банку України. – 2006. – № 3. – С. 95–97.
41. Васюренко О. Організація управління стійким розвитком банківської установи / О. Васюренко, Н. Погореленко // Вісник НБУ. – 2006. – № 6. – С. 22–24.
42. Васюренко О. В. Економічний аналіз діяльності комерційного банку / О. В. Васюренко, К. О. Волохата. – К. : Знання, 2006. – 463 с.
43. Васюренко О. В. Банківський менеджмент / О. В. Васюренко. – К. : Видавничий центр "Академія", 2001. – 320 с.
44. Вильямс Б. Новые измерения в биржевой торговле / Б. Вильямс. – М. : ИК Аналитика, 2006. – 320 с.
45. Вінс Р. Математика управління капиталом / Р. Вінс. – М. : Альпіна Бізнес Букс, 2004. – 250 с.
46. Вітлінський В. В. Кредитний ризик комерційного банку : навч. посібн. / В. В. Вітлінський. – К. : Т-во Знання, КОО, 2000. – 251 с.
47. Вітлінський В. Концепція стратегії кредитного ризику / В. Вітлінський // Банківська справа. – 2001. – № 1. – С. 13–16.
48. Вітлінський В. Визначення рейтингу всередині вибірки / В. Вітлінський, О. Пернарівський // Вісник НБУ. – 1999. – № 2. – С. 61–62.
49. Вітлінський В. В. Оцінка кредитоспроможності позичальника та ризику банку / В. В. Вітлінський, О. В. Пернатовський, А. В. Баранова // Фінанси України. – 1999. – № 12. – С. 91–102.
50. Вовчак О. Д. Платіжні системи : навч.-метод. посібн. для самост. вивч. дисц. / О. Д. Вовчак / Укрспілка ; Львівська комерційна академія. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2009. – 248 с.
51. Гамза В. А. Безопасность банковской деятельности : учебник / В. А. Гамза, И. Б. Ткачук. – М. : Маркет ДС, 2006. – 424 с.
52. Геєць В. Іноземний капітал у банківській сфері України / В. Геєць // Дзеркало тижня. – 2006. – № 26. – С. 1–8.

53. Герасимович А. М. Аналіз банківської діяльності : підручник / А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко ; [за ред. А. М. Герасимовича]. – К. : КНЕУ, 2003. – 600 с.
54. Гиляровская Л. Т. Комплексный анализ финансово-экономических результатов деятельности банка и его филиалов / Л. Т. Гиляровская, С. Н. Паневина. – СПб. : Питер, 2003. – 240 с.
55. Гитман Л. Дж. Основы инвестирования / Л. Дж Гитман, М. Д. Джонк. – М. : Дело, 1997. – 1008 с.
56. Глазунов В. Н. Финансовый анализ и оценка риска реальных инвестиций / В. Н. Глазунов. – М. : Финстатинформ, 1997. – 136 с.
57. Глушченко В. В. Фінансові ризики комерційного банку : монографія / В. В. Глушченко, А. Ш. Граділь ; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2007. – 201 с.
58. Головко А. Система банківського менеджменту / А. Головко. – К. : ІНКОС, 2004. – 312 с.
59. Грабовой П. Г. Риски в современном бизнесе / П. Г. Грабовой, С. Н. Петрова, С. И. Полтавцев. – М. : Аланс, 1994. – 200 с.
60. Гриньков Д. Слияния и поглощения 2008. Что ждать в 2009? / Д. Гриньков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : Prostobankir.com.ua.
61. Гриньова В. М. Роль банків в економічному розвитку регіонів / В. М. Гриньова, О. М. Колодізєв // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика : мат. II Міжнар. наук.-практ. конф. Тези доп., 31 травня – 01 червня 2007 р. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – С. 33–34.
62. Грунин О. Экономическая безопасность организации / О. Грунин, С. Грунин. – СПб. : Питер, 2002. – 160 с.
63. Данилин В. Н. Методы оценки инвестиционной привлекательности хозяйствующего субъекта / В. Н. Данилин, С. В. Исаева // Вестник ХГТУ. – 2000. – № 3 (9). – С. 26–29.
64. Дані про кількість банків України / [підгот. В. М. Галь, Л. О. Майборода, В. М. Остролуцький та ін.] // Бюллетень Національного банку України. – 2009. – № 2(191). – С. 163–164.
65. Дацків Р. Економічна безпека у глобальному вимірі / Р. Дацків // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 7. – С. 143–153.
66. Демарк Т. Технический анализ – новая наука / Т. Демарк. – М. : Диалог, 2009. – 615 с.

67. Деревко О. Шляхи підвищення рівня капіталізації банківського сектору / О. Деревко // Банківська справа. – 2008. – № 1. – С. 76–82.
68. Дзюблюк О. Глобалізаційні процеси та участь іноземного капіталу у розвитку вітчизняної банківської системи / О. Дзюблюк // Банківська справа. – 2008. – № 2. – С. 37–45.
69. Дзюблюк О. Особливості оцінювання грошового потоку підприємства в системі банківського аналізу кредитоспроможності позичальника / О. Дзюблюк // Банківська справа. – 2007. – № 1. – С. 8–12.
70. Дорси Т. Метод графического анализа "крестики-нолики" / Т. Дорси ; пер. с англ. – М. : ИК Аналитика, 2001. – 296 с.
71. Дубров А. М. Многомерные статистические методы : учебник / А. М. Дубров, В. С. Мхитарян, Л. И. Трошин. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 352 с. – Библиогр. : с. 345–346 (38 назв.).
72. Дубров А. М. Обработка статистических данных методом главных компонент / А. М. Дубров. – М. : Статистика, 1978. – 135 с. : ил. – (Математическая статистика для экономистов). Библиогр. : с. 131–133 (57 назв.).
73. Егорова Е. Е. Еще раз о сущности риска и системном подходе / Е. Е. Егорова // Управление риском. – 2002. – № 2. – С. 10.
74. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 2 / [відп. ред. С. В. Мочерний]. – К. : Видавничий центр "Академія", 2001. – 848 с.
75. Ендронова В. Н. Модели анализа кредитоспособности заемщика / В. Н. Ендронова, С. Ю. Хасянова // Финансы и кредит. – 2002. – № 6(96). – С. 9-15
76. ЕНСМЕП: Особливості розвитку на фоні фінансової кризи / Департамент платіжних систем НБУ // Вісник НБУ. – 2009. – № 8 (162). – С. 41–42.
77. Ечмаков С. М. Теневая экономика: анализ и моделирование / С. М. Ечмаков. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 506 с.
78. Єгошин О. О. Методи багатовимірного статистичного аналізу: навч. посібник / О. О. Єгошин, А. М. Зосімов, В. С. Пономаренко. – К. : ІЗМН, 1998. – 208 с. – Бібліогр. в кінці глав.
79. Єпіфанов А. О. Операції комерційних банків : навч. посібн. / А. О. Єпіфанов, Н. Г. Маслак, І. В. Сало. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2007. – 523 с.

80. Єпіфанов А. Проблеми кредитування та оцінки кредитоспроможності клієнтів банку / А. Єпіфанов, В. Міщенко // Банківська справа. – 2004. – №5. – С. 39–45.
81. Жуков Є. Ф. Банки і банківські операції : підручник для вузів / Є. Ф. Жуков. – М.: Банки та біржі, ЮНІТ, 1997. – 471 с.
82. Жуковская В. М. Факторный анализ в социально-экономических исследованиях / В. М. Жуковская, И. Б. Мучник. – М. : Статистика, 1976. – 152 с.: ил. – (Математическая статистика для экономистов). – Библиогр.: с. 146 – 150 (84 назв.)
83. Журавльова Т. О. Кредитування та розрахунки: для студ. напряму "Фінанси і кредит" галузь знань "Економіка та підприємство" : навч. посібн. / Т. О. Журавльова, Л. І. Назаркіна ; МОН України ; Одеська національна юридична академія. – Одеса : Фенікс, 2008. – 264 с.
84. Зарицька І. А. Особливості функціонування банківського капіталу в глобалізаційному економічному просторі / І. А. Зарицька // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 2 (92). – С. 129–144.
85. Заруцька О. П. Управління ризиками – провідний чинник фінансової стійкості вітчизняних банків / О. П. Заруцька // Фінанси України. – 2006. – № 3. – С. 94–105.
86. Зинченко В. А. Сущность дефиниций конкуренции и модель конкурентной борьбы / В. А. Зінченко // Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2008. – С. 289–300.
87. Зубок М. Організаційно-правові основи безпеки банківської діяльності в Україні / М. Зубок, Л. Ніколаєва. – К. : Істина, 2000. – 246 с.
88. Зубок Н. Безопасность бизнеса в Украине, или Как ходить по минному полю / Н. Зубок, В. Пацюк. – К. : ИБ, 1998. – 146 с.
89. Иберла К. Фактоный анализ / К. Иберла. – М. : ГОССТАТИЗДАТ ЦСУ, 1980. – 398 с.
90. Идрисов А. Б. Планирование и анализ эффективности инвестиций / А. Б. Идрисов // Аудит и финансовый анализ. – 1996. – № 2. – С. 37–80.
91. Івлієв С. Дослідження кредитного ризику методом Монте-Карло / С. Івлієв // Фінансовий ринок України. – 2005. – № 9 (23). – С. 7–10.

92. Інструкція про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті. Затверджена Постановою Правління Національного банку України 16.08.2006 р. № 320 зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua.
93. Ісакова Н. Б. Малий бізнес в Україні: гендерний аналіз / Н. Б. Ісакова, О. В. Красовська, Ф. Вельтер, Д. Смолбоун // Економіка і прогнозування (укр.). – 2005. – № 2. – С.123–136.
94. Камінський А. Аналіз систем ризик-менеджменту в банках України / А. Камінський // Банківська справа. – 2005. – № 6. – С. 10–19.
95. Карчева Г. Системний аналіз ефективності діяльності банків України / Г. Карчева // Вісник НБУ. – 2006. – № 11. – С. 12–17.
96. Кириченко М. М. Вплив іноземного капіталу на розвиток банківської системи України / М. М. Кириченко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 6 (60). – С. 9–15.
97. Кириченко М. М. Процеси транснаціоналізації банківської діяльності та перспективи їхнього розвитку в Україні / М. М. Кириченко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 1. – С.132–140.
98. Кіндрацька Л. М. Бухгалтерський облік в банках України : підручник / Л. М. Кіндрацька. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : КНЕУ, 2001. – 636 с.
99. Клеков О. Банковская безопасность / О. Клеков. – М. : Блиц-Информ, 1997. – 312 с.
100. Ковалев В. В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности / В. В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 432 с.
101. Ковалев В. В. Введение в финансовый менеджмент / В. В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 768 с.
102. Коваленко В. В. Методи аналізу та управління фінансовою стійкістю комерційного банку / В. В. Коваленко // Вісник УАБС. – 2008. – № 2. – С. 39–47.
103. Коваленко В. В. Ефективність банківської системи в умовах глобальної конкуренції / В. В. Коваленко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 5. – С. 169–177.

104. Ковбасюк М. Р. Економічний аналіз діяльності комерційних банків і підприємств : навч. посібн. / М. Р. Ковбасюк. – К. : Видавничий дім "Скарби", 2001. – 336 с.
105. Коженьовські Л. Управління безпекою / Л. Коженьовські // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 1. – С. 147–154.
106. Козловський С. В. Макроекономічне моделювання та прогнозування валютного курсу в Україні на основі нечіткої логіки: дис. канд. екон. наук : 08.03.02 / С. В. Козловський ; Вінницький держ. технічний ун-т. – Вінниця, 2002. – 230 с.
107. Колесникова В. Н. Банковское дело : учебник для вузов / В. Н. Колесникова. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 472 с.
108. Колесніченко В. Ф. Економічна сутність та характер прояву ризиків у банківській діяльності / В. Ф. Колесніченко, О. І. Омельченко // Економіка розвитку. – 2008. – № 4(48). – С. 26–33.
109. Колесніченко В. Ф. До питання про класифікацію ризиків банківської діяльності / В. Ф. Колесніченко, О. І. Омельченко, Д. М. Складаний // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – В 5 т. Т. 5. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2008. – Вип. 244. – С. 1236–1246.
110. Колодізєв О. М. Кредитний механізм як інструмент стимулювання геоекономічного розвитку регіонів / О. М. Колодізєв // Сучасні аспекти фінансового управління економічними процесами : мат. Всеукр. наук.-метод. конф. Тези доп. 5–8 вересня 2007 р. – Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2007. – С. 134 – 136.
111. Кондратюк Е. А. Понятие банковских рисков и их классификация / Е. А. Кондратюк // Деньги и кредит. – 2004. – № 6. – С. 43–50.
112. Конюховский П. В. Математические методы исследования операций / П. В. Конюховский. – СПб. : Питер, 2001. – 192 с.
113. Кочетков В. М. Організація управління фінансовою стійкістю банку в ринкових умовах : монографія / В. М. Кочетков. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – 300 с.
114. Кочетков В. М. Забезпечення фінансової стійкості сучасного комерційного банку: теоретико-методологічні аспекти : монографія / В. М. Кочетков. – К. : КНЕУ, 2002. – 238 с.

115. Кочетков В. Н. Анализ банковской деятельности: теоретико-прикладной аспект : монография / В. Н. Кочетков. – К. : МАУП, 1999. – 192 с.
116. Коюда В. А. Анализ кредитоспособности предприятия / В. А. Коюда, А. П. Коюда. // Финансы. – 2005. – № 5. – С. 82–85.
117. Кравець В. Місце та роль НСМЕП на картковому ринку України / В. Кравець // Вісник НБУ. – 2007. – № 3. – С. 14–17.
118. Кравець В. С. Деякі аспекти міжнародних платіжних систем в Україні / В. С. Кравець, О. М. Махаєва // Вісник НБУ. – 2007. – № 5. – С. 23–27.
119. Кравченко І. Г. Криза та регулювання фінансової системи: уроки і перспективи / І. Г. Кравченко // Вісник НБУ. – 2009. – № 1. – С. 19–23.
120. Кравченко О. Оцінка банками фінансового стану позичальника-юридичної особи / О. Кравченко // Справочник економиста. – 2005. – № 3. – С. 27–33.
121. Крейнина М. Н. Финансовая устойчивость предприятия: оценка и принятие решений / М. Н. Крейнина // Финансовый менеджмент. – 2008. – № 2. – С. 32–36.
122. Крупка М. І. Роль системи оцінки ризиків (СОР) у забезпеченні стабільності комерційних банків України / М. І. Крупка // Фінанси України. – 2004. – № 9. – С. 100–104.
123. Крухмаль О. В. Оцінка фінансової стійкості на підставі визначення критеріїв динамічної стабільності діяльності банку / О. В. Крухмаль // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 9(63). – С. 43–50.
124. Кузнєцова А. Оцінка впливу іноземного капіталу на функціонування банківської системи / А. Кузнєцова, О. Другов, В. Рисін // Вісник НБУ. – 2007. – № 1. – С. 24–27.
125. Кунев Ю. Д. Безпека митної служби як складова безпеки держави / Ю. Д. Кунев // Митна справа. – 2007. – № 2. – С. 3–8.
126. Купрій Н. А. Оптимізація портфеля акцій та опціонів продажу за умов невизначеності фондового ринку / Н. А. Купрій // Вісник Львівської Державіної фінансової академії. – 2009. – № 16. – С. 58–71.
127. Курочкина І. Г. Теоретичні основи консолідації банків шляхом злиття, поглинання та придбання / І. Г. Курочкина // Економіка розвитку. – 2008. – №3(47). – С. 13–15.

128. Лапко Н. Система електронних платежів НБУ у 2008 році / Н. Лапко // Вісник НБУ. – 2009. – № 2. – С. 29–31.
129. Литвин Н.Б. Облік і аналіз валютних операцій комерційних банків України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.04 / Надія Богданівна Литвин ; Тернопільська академія народного господарства. – Тернопіль, 2000. – 20 с.
130. Логвінов О. Історія становлення та розвитку платіжних систем України / О. Логвінов // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 12. – С. 131–135.
131. Лук'янов В. Платіжна система України: її складові та принципи формування / В. Лук'янов // Банківська справа. – 2009. – № 4. – С. 87–90.
132. Люзняк М. Е. Конкурентоспроможність банку на регіональному рівні : дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук за спеціальністю 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит" / М. Е. Люзняк. – Суми : ДВНЗ "Українська академія банківської справи Національного банку України, 2010.
133. Лютий І. Особливості глобального економічного середовища діяльності банків / І. Лютий, О. Юрчук // Вісник НБУ. – 2008. – № 4. – С. 46–51.
134. Масленченков Ю. С. Финансовый менеджмент в коммерческом банке / Ю. С. Масленченков / Кн. 3: Технология финансового менеджмента. – М. : Перспектива, 1999. – 354 с.
135. Масленченков Ю. С. Стратегический и кризисный менеджмент фирмы / Ю. С. Масленченков, Ю. Н. Тронин. – М. : ИД "Дашков и К°", 2005. – 325 с.
136. Матвієнко П. Рейтингова оцінка діяльності банків України / П. Матвієнко // Економіка України. – 2008. – № 2. – С. 37–46.
137. Матрос Є. О. Інформаційна підтримка визначення міри банківських ризиків / Є. О. Матрос // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 8. – С. 103–107.
138. Мещеряков А. А. Організаційно-технологічні аспекти підвищення ефективності функціонування комерційного банку : монографія / А. А. Мещеряков. – К. : Наук. світ, 2006. – 348 с.
139. Миркин Я. М. Ценные бумаги и фондовый рынок: Профессиональный курс в Финансовой Академии при Правительстве Российской Федерации / Я. М. Миркин. – М. : Перспектива, 1999. – 365 с.

140. Мировой кризис и его социально-экономические последствия для России : коллективная монография ; за общ. ред. В. Г. Афанасьева, Н. Ф. Газизуллина. – СПб. : Изд-во "Союз", 2009. – 176 с.
141. Михайлук Р. Рейтингові оцінки у системі побудови надійного комерційного банку / Р. Михайлук // Вісник ТАНГ. – 2005. – № 3. – С. 82–89.
142. Міжнародний менеджмент : курс лекцій [Електронний ресурс] / укл. В. Т. Шлемко. – Режим доступу : <http://kursmm.com.ua/10ab.htm>.
143. Мінц О. Ю. Економіко-математичне моделювання прийняття рішень у системі міжбанківських валютних ринків : автореф. дис. канд. екон. наук: 08.03.02 / О. Ю. Мінц ; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2005. – 16 с.
144. Міщенко В. Роль іноземного капіталу в банківському секторі України / В. Міщенко, Р. Набок // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 11. – С. 38–44.
145. Міщенко В. І. Банківські операції / В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська. – К. : Знання, 2006. – 727 с.
146. Многомерные статистические методы / А. М. Дубров, В. С. Мхитарян, Л. И. Трошин. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 352 с.
147. Молодцов Д. Стратегический подход к управлению портфелем. Банковские технологии / Д. Молодцов. – 1998. – № 7. – С. 69–73.
148. Мушик Э. Методы принятия технических решений / Э. Мушик, П. Мюллер ; пер. с нем. – М. : Мир 1990. – 208 с.
149. Мэрфи Д. Межрыночный технический анализ / Д. Мэрфи ; пер. с англ. – М. : Диаграмма, 1999. – 317 с.
150. Набок Р. Аспекти, що можуть привести до виникнення проблемного банку / Р. Набок // Вісник НБУ. – 2007. – № 8. – С. 46–50.
151. Найман Э. Л. Малая энциклопедия трейдера / Э. Л. Найман. – 6 изд. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 402 с.
152. Найман Э. Малая энциклопедия трейдера / Э. Найман. – К. : Вира-Р, 2001. – 296 с.
153. Найман Э. Трейдер-инвестор / Э. Найман. – К. : Вира-Р, 2000. – 640 с.
154. Намонюк В. Є. Особливості сучасного етапу міжнародної банківської консолідації / В. Є. Намонюк // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 4. – С. 18–21.

155. Ник Бимс. Мировой экономический кризис – 1991 – 2001 г. [Электронный ресурс] / Ник Бимс. – Режим доступа : <http://wsws.org/ru/2002-apr2002/eco3-a19.shtml>.
156. Ниссон. С. Японские свечи: графический анализ финансовых рынков / С. Ниссон ; пер. с англ. – М. : Диаграмма, 1998. – 336 с.
157. Новак І. Система термінових переказів – новий етап розвитку електронних міжбанківських розрахунків в Україні / І. Новак, Л. Гончаренко, В. Михайлова // Вісник НБУ. – 2001. – № 9. – С. 44–49.
158. Обаева А. С. Национальная платежная система: формирование и направления развития / А. С. Обаева // Деньги и кредит. – 2008. – № 3. – С. 11–16.
159. Олейніков О. О. Забезпечення економічної безпеки України в контексті транснаціоналізації високотехнологічного сектору економіки: дис. канд. екон. наук: 21.04.01 / О. О. Олейніков ; Рада національної безпеки і оборони України ; Національний ін-т проблем міжнародної безпеки. – К., 2007. – 245 с.
160. Оленко И. П. Аналіз діяльності комерційних банків : навч. посібн. / И. П. Оленко. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2001. – 156 с.
161. Олійник О. О. Оцінки кредитоспроможності позичальника при довгостроковому банківському кредитуванні / О. О. Олійник // Економіка. Фінанси. Право. – 2007. – № 8. – С. 10–13.
162. Онікієнко С. Банківський кредит як об'єкт оцінки економічної ефективності / С. Онікієнко // Вісник НБУ. – 2004. – № 10. – С. 30–33.
163. Осієвський О. Г. Удосконалення методики комплексної оцінки кредитоспроможності позичальників в умовах ринкового реформування економіки / О. Г. Осієвський, В. П. Курівська // Вісник Хмельницького нац. ун-ту "Економічні науки". – 2005. – № 6. – Т. 1. – С. 207–210.
164. Основні показники діяльності банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.
165. Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання : монографія / А. О. Єспіфанов, Н. А. Дехтяр, Т. М. Мельник, І. О. Школьник та ін. ; за ред. докт. екон. наук А. О. Єспіфанова. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 286 с.
166. Павлюк С. М. Кредитні ризики та управління ними / С. М. Павлюк // Фінанси України. – 2003. – № 11. – С. 105–111.

167. Пантелеєв В. П. Фінансова стійкість комерційного банку: проблеми регулювання / В. П. Пантелеєв, С. П. Халява // Банківська справа. – 2007. – № 1. – С. 32–35.
168. Парасій-Вергуненко І. М. Аналіз банківської діяльності : навч.-метод. посібн. для самост. вивч. дисц. / І. М. Парасій-Вергуненко. – К. : КНЕУ, 2003. – 347 с.
169. Пендюра М. М. Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій : на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.01 "Теорія та історія держави і права: історія політичних і правових учень" / М. М. Пендюра. – 2006. – 20 с.
170. Пернарівський О. Аналіз, оцінка та способи зниження банківських ризиків / О. Пернарівський // Вісник НБУ. – 2004. – № 4. – С.44–48.
171. Печалова М. Організація ризик-менеджменту в комерційному банку / М. Печалова // Фінансовий ринок України. – 2004. – № 3. – С. 12–17.
172. Пиріг С. О. Платіжні системи : навч. посібн. / С. О. Пиріг. – К. : Центр учебової літератури, 2008. – 240 с.
173. Положення про порядок формування та використання резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків: Затв. постановою Правління НБУ 06.07.2000 р. № 279, змін. і доп. від 24.10.2000 р. № 418, від 05.04.01 р. № 151.
174. Полозенко Д. В. Банківська система України в умовах функціонування іноземних банків / Д. В. Полозенко // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 91–94.
175. Полтавська Є. О. Проблеми розвитку безготікових розрахунків в Україні / Є. О. Полтавська : мат. III Международной научно-практической конференции "Эффективные инструменты современных наук – 2007". – Т. 1 : Экономические науки. – Днепропетровск : Наука и образование, 2007. – С. 7–9.
176. Пономаренко Д. В. Методический подход к выбору форм и видов внесения инвестиций / Д. В. Пономаренко // Экономика и право.– 2002. – № 3. – С. 56–65.
177. Потійко Ю. Теорія і практика управління різними видами ризиків у комерційних банках / Ю. Потійко // Вісник НБУ. – 2004. – № 4. – С. 58–60.

178. Примостка Л. Методика аналізу фінансової стійкості банку за допомогою динамічного нормативу / Л. Примостка // Вісник НБУ. – 2002. – № 10. – С. 40–45.
179. Примостка Л. О. Кредитний ризик банку: проблеми оцінювання та управління / Л. О. Примостка // Фінанси України. – 2004. – № 8. – С. 118–125.
180. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент банку : навч. посібн. / Л. О. Примостка. – К. : КНЕУ, 2002. – 320 с.
181. Притула Н. Модель формування оптимального портфеля цінних паперів на основі кредитно-рейтингової оцінки фінансового стану підприємств-емітентів / Н. Притула // Ринок цінних паперів. – 2007. – № 9 – 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.securities.org.ua/securities_journal/review.php?num=37&pub=368.
182. Проблеми реформування банківської системи України в контексті європейської інтеграції : Інформаційно-аналітичні матеріали. Вип. 8 / В. І. Міщенко, А. В. Шаповалов, В. В. Крилова та ін.; Національний банк України. Центр наукових досліджень. – К., 2007. – Вип. 8 – 266 с.
183. Раєвська Т. Практичні підходи до оцінки ризиків у діяльності банків / Т. Раєвська // Вісник НБУ. – 2005. – № 8. – С. 9–14.
184. Рид С. Искусство слияний и поглощений / С. Рид, А. Лажу ; пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 956 с.
185. Роуз Питер С. Банковский менеджмент / Питер С. Роуз ; пер. англ. – 2-е изд. – М. : Дело ЛтД, 1995. – 768 с.
186. Савлук С. М. Стимулювання нарощування власного капіталу банків / С. М. Савлук // Фінанси України. – 2009. – № 2. – С. 11–117.
187. Савченко А. СЕП-2: результати промислового впровадження / А. Савченко // Вісник НБУ. – 2008. – № 4. – С. 24–25.
188. Савченко А. Система електронних платежів нового покоління / А. Савченко, І. Івченко, В. Михайлова // Вісник НБУ. – 2007. – № 2. – С. 2–4.
189. Савченко Т. Публічна система комплексної оцінки діяльності банків як інструмент підвищення якості інформації про банки / Т. Савченко // Вісник НБУ. – 2006. – № 10. – С. 40–45.
190. Сводная хронологическая таблица периодических хронологических кризисов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://cliodynamics.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=218&Itemid=37.

191. Семенкин Е. С. Методы оптимизации в управлении сложными системами / Е. С. Семенкин, О. Э. Семенкина, В. А. Терсков. – Красноярськ : Сибирский юридический институт МВД РФ, 2000. – 256 с
192. Слобода Л. Дослідження факторів кредитних ризиків банків / Л. Слобода // Регіональна економіка. – 2006. – № 1. – С. 125–134.
193. Слобода Л. Класифікація та характеристика чинників кредитних ризиків банківських установ / Л. Слобода // Регіональна економіка. – 2005. – № 2. – С. 185–193.
194. Слобода Л. Роль та функції кредитних ризиків у банківській діяльності / Л. Слобода // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 1.
195. Смовженко Т. Проблеми та перспективи розвитку банківської системи в умовах євроінтеграції України. Організаційний аспект / Т. Смовженко, О. Другов // Вісник НБУ. – 2005. – № 11. – С. 34–37.
196. Соціально-економічний розвиток регіонів України: проблеми науки і практики : монографія / О. М. Колодізєв, Чанг Хонвенг. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2007. – С. 247–272.
197. Спяк Г. І. Облік і аудит у банках : навчальний посібник / Г. І. Спяк, Т. І. Фаріон. – К. : Атака, 2004. – 328 с.
198. Статистичний щорічник України за 2004 рік. Державний комітет статистики.
199. Статистичний щорічник України за 2005 рік. Державний комітет статистики.
200. Статистичний щорічник України за 2006 рік. Державний комітет статистики.
201. Статистичний щорічник України за 2007 рік. Державний комітет статистики.
202. Статистичний щорічник України за 2008 рік. Державний комітет статистики.
203. Страхарчук В. П. Платіжні системи : навч. посібн. / В. П. Страхарчук ; Національний банк України ; Львівський банківський коледж. – Львів, 1998. – 109 с.
204. Тарасенко О. Н. Построение комплексных показателей эффективности деятельности предприятий / О. Н. Тарасенко // Управління розвитком. – 2004. – № 2. – С. 57–58.
205. Тарасенко О. Н. Применение теории нечетких множеств для комплексной оценки эффективности деятельности предприятий / О. Н. Тарасенко // Економіка розвитку. – 2005. – № 4(36). – С. 76–79.

206. Тарп В. Внутридневной трейдинг: секреты мастерства / В. Тарп, Б. Джун. – М. : Альпина Паблишер, 2002. – 401 с.
207. Терещенко О. Дискримінантний аналіз в оцінці ефективності кредитної діяльності / О. Терещенко // Вісник НБУ. – 2003. – № 6. – С. 24.
208. Тиркало Р. І. Фінансовий аналіз комерційного банку: основи теорії, експрес-діагностика, рейтинг : навч. посібн. / Р. І. Тиркало, З. І. Щишиблок. – К. : 1999. – 233 с.
209. Толковый словарь / под ред. С. И. Ожегова, Н. Ю. Шведовой [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ozhegov.ru/mbukva>.
210. Турчин Н. Зарубіжні рейтингові системи оцінки банківської діяльності та їх особливості / Н. Турчин // Наука й економіка. – 2008. – № 3(11). – С. 90–93.
211. Уманців Ю. Конкурентна політика на ринку банківських послуг у контексті глобалізації / Ю. Уманців // Банківська справа. – 2008. – № 5. – С. 55–71.
212. Факторный, дискриминантный и кластерный анализ / Дж.-О. Ким, Ч. У. Мюллер, У. Р. Клекка ; пер. с англ. – М. : Финансы и статистика, 1989. – 215 с.
213. Федосік І. М. Роль міжбанківських розрахунків у формування взаємовідносин між банками [Електронний ресурс] / І. М. Федосік, В. М. Каднічанська. – Режим доступу : www.nbuu.gov.ua.
214. Фетисов Г. Г. Методологические основы формирования устойчивости банковской системы / Г. Г. Фетисов // Финансы и кредит. – 2008. – № 15. – С. 2–14.
215. Финансовый менеджмент. Теория и практика : учебник / под ред. Е. С. Стояновой. – М. : Перспектива, 1998. – 654 с.
216. Форми міжнародного представництва транснаціональних банків. Міжнародні фінанси : навч. посібн. [Електронний ресурс] / О. М. Мозговий, Т. Є. Оболенська, Т. В. Мусієць. – Режим доступу : http://buklib.net/component/option,com_jbook/task/view/Itemid,99999999/catid,101/id,1618/.
217. Фурик В. Г. Дослідження застосування рейтингових вимірювників банківських установ в умовах розробки моделі кредитоспроможності підприємств із використанням економіко-математичних методів / В. Г. Фурик, А. В. Посесор, О. В. Тептя // Вісник ВПІ. – 2005. – № 2. – С. 40–46.

218. Харченко В. Підсумки діяльності банків України на ринку платіжних карток у 2008 році / В. Харченко // Вісник НБУ. – 2008. – № 4(158). – С. 44–48.
219. Хаустова В. Є. Оцінка вартості бізнесу суб'єктів господарювання (на прикладі металургійної галузі України) : монографія / В. Є. Хаустова, І. Г. Курочкина. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2009. – 268 с.
220. Христиановский В. В. Функция полезности: теория и анализ : учебн. пособ. / В. В. Христиановский, В. П. Щербина. – Харьков : ИД "ИНЖЭК", 2006. – 120 с.
221. Чайковський Я. Аналіз кредитоспроможності позичальника банківської установи / Я. Чайковський // Журнал Європейської економіки. – 2005. – Т. 4. – № 3. – С. 328–346.
222. Чайковський Я. І. Платіжні системи : навч. посібн. / Я. І. Чайковський. – Тернопіль : Карт-бланш, 2006. – 210 с.
223. Чайковський Я. Напрями удосконалення аналізу кредитоспроможності позичальника комерційного банку / Я. Чайковський // Банківська справа. – 2000. – № 5. – С. 13–15.
224. Чайковський Я. Удосконалення методики комплексної оцінки кредитоспроможності позичальників / Я. Чайковський // Вісник НБУ. – 2003. – № 10. – С. 30–34.
225. Черкашина К. Ф. Підвищення рівня капіталізації банків як передумова інтеграції до європейського фінансового ринку / К. Ф. Черкашина // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 3. – С. 49–56.
226. Чисельність населення / Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/control/uk/localfiles/display/operativ/operativ2009/ds/kn_u/kn0909_u.html.
227. Чмутова І. М. Факторний аналіз функціонування капіталу підприємства / І. М. Чмутова, О. В. Лебідь // Економічний аналіз : зб. наук. праць Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль : Економічна думка, 2008. – Випуск 2 (18). – С. 252–260.
228. Чорнодід І. С. Економічна безпека як категорія економічної теорії / І. С. Чорнодід // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 11. – С. 13–20.
229. Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А. А. Чухно. – К. : Логос, 2003. – 631 с.
230. Шамша Б. В. Методічні вказівки для практичних занять з курсу "Дилингові інформаційні системи" для студентів всіх форм навчання / Б. В. Шамша. – Харків : ХФУАБС, 2001. – 80 с.

231. Шарп У. Инвестиции / У. Шарп, Г. Александр ; пер. с англ. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 1024 с.
232. Швагер Дж. Технический анализ : полный курс / Дж. Швагер. – 2-е изд. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 806 с.
233. Шегда А. В. Менеджмент : навч. посібн. / А. В. Шегда. – К. : Тов. "Знання"; КОО, 2002. – 584 с.
234. Шелудько Н. М. Сучасні тенденції фінансової глобалізації та їх вплив на розвиток банківського сектору України / Н. М. Шелудько // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 2. – С. 85–92.
235. Шеремет А. Д. Методика финансового анализа / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфуллин. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 176 с.
236. Шеремет А. Д. Финансовый анализ в коммерческом банке / А. Д. Шеремет, Т. Н. Щербаков. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 246 с.
237. Шіллер Р. І. Фінансова стійкість комерційного банку та шляхи її зміцнення / Р. І. Шіллер. – К. : Наукова думка, 2007. – 158 с.
238. Экономическая и национальная безопасность : учебник / под ред. Е. А. Олейникова. – М. : Изд. "Экзамен", 2004. – 768 с.
239. Ющенко В. А. Платіжні системи : навч. посібн. / В. А. Ющенко, А. С. Савченко, С. Л. Цокол, І. М. Новак, В. П. Стажарчук. – К. : Либідь, 1998. – 416 с.
240. Clarke G. Foreign Bank Entry : Experience, Implications for Developing Countries / G. Clarke. – 2001.
241. Harry M. Markowitz. Portfolio Selection – Efficient Diversification of Investments / M. Harry. – New York : John Wiley. – 1959. – 722 p.
242. Holton J. Business forecasting. The McGraw / J. Holton, W. Barry. – Hill Companies inc. – 1990. – 612 p.
243. Klarense A. How Does Foreign Entry Affect the Domestic Banking Market? / A/ Klarense // The World Bank Paper. – 2001.
244. Tobin J. The Theory of Portfolio Selection / J. Tobin. – London : Macmillan & Co. – 1965. – 341 p.
245. <http://bank.gov.ua/>.
246. <http://chl.kiev.ua/cgi-bin/sp/print/index.php?id=5439&lang=rus>.
247. <http://eximb.com.ua> – сайт ВАТ "Укрексімбанк".
248. http://experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=39082.
249. <http://grebennikon.ru/cat-235-1-3.html>.
250. <http://refsmarket.com.ua/moreinfo.php?diplomID=3589>.

251. <http://stats.unctad.org>.
252. <http://thomsonreuters.com>.
253. <http://www.forbes.com/>.
254. <http://www.pwc.com/>.
255. http://www.rusnauka.com/5._NTSB_2007/Economics/20371.doc.htm.
256. www.dktk.com.ua/automation/kl-bank/ukr/47bank1.
257. www.i2r.ru/static/218/out_12114.
258. www.aub.com.ua.
259. www.ukrstat.gov.ua.

Зміст

Вступ	3
1. Аналіз тенденцій впливу іноземного капіталу на розвиток банківської системи України в умовах забезпечення її стабільного функціонування	5
1.1. Розвиток банківської системи України в контексті інтеграційно-глобалізаційних процесів	5
1.2. Аналіз транскордонних угод M&A у фінансовому секторі за участю банків	21
1.3. Забезпечення стабільного функціонування банківського сектору Харківської області як передумова зростання економіки на основі визначення резервів фінансування її розвитку	41
1.4. Модель залежності обсягу капіталу банків України від загальних макроекономічних показників	95
1.5. Розвиток міжбанківських розрахунків як фактор підвищення стабільності фінансового сектору України	106
2. Проблеми управління банківською діяльністю на макрорівні в аспекті забезпечення стабільного функціонування банківського сектору	122
2.1. Методичні рекомендації щодо управління портфелем інвестицій	122
2.2. Особливості інвестиційної стратегії банку при формуванні портфеля цінних паперів	138
2.3. Моделювання дохідності банку від розрахункового обслуговування в іноземній валюті	159
3. Формування підходів до управління банківськими ризиками	176
3.1. Економічна сутність і характер прояву ризиків банківської діяльності	176
3.2. Оцінка кредитного ризику банку на основі дискримінантних моделей і дерев класифікації	189
3.3. Особливості визначення фінансового стану позичальника при інвестиційному кредитуванні	204
3.4. Оцінка ефективності управління кредитною діяльністю банку	219

4. Загальна оцінка ефективності управління банківською діяльністю	236
4.1. Оцінка та напрями забезпечення безпеки банківського сектору України	236
4.2. Шляхи удосконалення оцінки фінансової стійкості банку	253
4.3. Методика комплексної оцінки ефективності функціонування банку	269
Висновки	287
Використана література	289

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Колодізєв Олег Миколайович
Бойко Олександр Валерійович
Губарєва Ірина Олегівна
Дзеніс Вікторія Олександровна
Жуков Владлен Валерійович
Колесніченко Вікторія Федорівна
Курочкина Ірина Геннадіївна
Пересунько Олеся Вікторівна
Полтавська Євгенія Олександровна
Прохорова Юлія Володимирівна
Холодна Юлія Євгеніївна
Чмутова Ірина Миколаївна
Азізова Катерина Михайлівна
Нагай Ірина Вікторівна
Огородня Євгенія Миколаївна
Рац Ольга Миколаївна
Тисячна Юнна Сергіївна
Штаєр Оксана Михайлівна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УМОВ СТАБІЛЬНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Монографія

Заг. редакція канд. екон. наук, доцента Колодізєва О. М.

Відповідальний за випуск Колодізєв О. М.

Відповідальний редактор Сєдова Л. М.

Редактор Замазій О. Є.

Коректор Носач О. С.

План 2010 р. Поз. № 1-Н.

Підп. до друку 6.11.2010. Формат 60 x 90 1/16. Папір MultiCopy. Друк Riso.

Ум.-друк. арк. 19,5. Обл.-вид. арк. 24,38. Тираж 500 прим. Зам. № 796

Видавець і виготовник — видавництво ХНЕУ, 61001, м. Харків, пр. Леніна, 9а

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи

Дк № 481 від 13.06.2001 р.

Колодізєв О. М.
Бойко О. В.
Губарєва І. О.
Дзеніс В. О.
Жуков В. В.
Колесніченко В. Ф.
Курочкина І. Г.
Пересунько О. В.
Полтавська Е. О.

Прохорова Ю. В.
Холодна Ю. Є.
Чмутова І. М.
Азізова К. М.
Нагай І. В.
Огородня Є. М.
Рац О. М.
Тисячна Ю. С.
Штаєр О. М.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УМОВ СТАБІЛЬНОГО ФУНКЦІОNUВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Монографія

Подано методичне забезпечення
складових стабільного функціонування
банківської системи України.

Запропоновано рекомендації щодо розвитку
методичного забезпечення оцінки ефективності
функціонування банку, наведено класифікацію форм
та видів консолідації банків і сформовано підходи
до управління банківськими ризиками.

ВИДАВНИЦТВО ХНЕУ

ХАРКІВ 2010